

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ**

**ORTADOĞU'DA YENİ MEDYA ve DİJİTAL AKTİVİZM:
İRAN YEŞİL HAREKETİ, TUNUS ve MİSİR DEVRİMİ
ÖRNEKLERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Nino TSINTSADZE**

Enstitü Anabilim Dalı : Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım TURAN

AĞUSTOS – 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ

**ORTADOĞU'DA YENİ MEDYA ve DİJİTAL AKTİVİZM:
İRAN YEŞİL HAREKETİ, TUNUS ve MİSİR DEVRİMİ
ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nino TSINTSADZE

Enstitü Anabilim Dalı : Ortadoğu Çalışmaları

Bu tez 07/10/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

EYK NO:90

JÜRİ	BAŞARI DURUMU
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Tuncay KARDAŞ	BAŞARILI
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Adem SAĞIR	BAŞARILI
Jüri Üyesi: Dr. Öğrt Üyesi Yıldırım TURAN	BAŞARILI

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Nino Tsintsadze
Öğrenci Numarası	:	1680Y46010
Enstitü Anabilim Dalı	:	ORTADOĞU ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
Enstitü Bilim Dalı	:	ORTADOĞU ÇALIŞMALARI PR. (YL)
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	ORTADOĞU'DA YENİ MEDYA VE DİJİTAL AKTİVİZM: İRAN YEŞİL HAREKETİ VE ARAP BAHARI ÖRNEĞİ
Benzerlik Oranı	:	% 9
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☒ Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
14 / 08 / 2020 İmza		
☒ Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere ortadogutezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
14 / 08 / 2020 İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr.Üyesi Yıldırım Turan		
Tarih: 14/08/2020		
İmza:		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

NINO TSINTSADZE
21 Ağustos, 2020

TEŞEKKÜR

“Bu yüksek lisans tez çalışmamı sonsuza kadar sevdiğim aileme ve her zaman beni okumaya teşvik eden, beni büyüten, 23 Temmuz 2020 tarihinde vefat eden babaannem Ksenia Tsintsadze’nin aziz ruhuna adıyorum.”

İlk olarak beni yaratan, ailemden uzaktayken yüksek lisans yaptığım bu süreçte her daima beni koruyan, güç veren, yolumu açan, tez yazma sürecinde aklıma fikirleri getiren ve özellikle COVID-19 pandemisi sırasında sorunsuz bir şekilde okulumu bitirmemi nasip eden Rabb’ime teşekkür ediyorum.

Türkiye’nin yüksek kaliteli üniversitelerinden biri olan Sakarya Üniversitesinde yüksek lisans okumama fırsat ve finansal imkan sağladığı için Türkiye Burslarına ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’na teşekkürlerimi sunuyorum. Yardım ve destekleri sayesinde kazandığım tecrübeler ve eğitim için ayrıca teşekkür ediyorum.

Sakarya Üniversitesinin, yüksek kaliteli ve modern öğretim yöntemlerine göre uyarlanmış ortama sahip olması ile beraber, dost canlısı, her daim yardım eden, öğrencilere kaliteli eğitim vermek için çaba sarf eden, kendi tecrübelerini paylaşarak motivasyon veren hocalara ve idari personele teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsüne ve hocalara eğitim sürecinde bana kattıkları kaliteli eğitim ve vizyon için teşekkür ediyorum.

Tez çalışmam için oldukça zor konuyu kabul eden ve bu zorluklarla dolu yolumda benimle yürüyen, fikirlerini paylaşarak yol gösteren ve yardım eden danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım TURAN’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Değerli jüri üyelerine, Öğr. Üyesi Yıldırım TURAN, Prof. Dr. Tuncay KARDAŞ ve Doç. Dr. Adem SAĞIR’a yaşadığımız bu zor süreçte jüri olarak araştırmanın nihai sonucunu değerlendirdikleri ve daha sonraki araştırmalar için verdikleri değerli fikirleri, önerileri ve yorumları için ayrı ayrı teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Bu zorluklarla dolu yol sürecinde benim yanımda olan, bana güvenen ve destekleyen aileme ve sevdiğim insanlara teşekkürlerimi sunuyorum.

Sakarya, 2020

Nino Tsintsadze

Tezin Başlığı: Ortadoğu’da Yeni Medya Ve Dijital Aktivizm: İran Yeşil Hareketi, Tunus Ve Mısır Devrimi Örnekleri

Tezin Yazarı: Nino TSINTSADZE

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım TURAN

Kabul Tarihi: 07/09/2020

Sayfa Sayısı: X (ön kısmı) + 165 (tez) +2 (ek)

Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmakta olup Ortadoğu üzerinde yeni medya ve dijital aktivizm gibi hem çağdaş, hem de sürekli incelemeye tabi olan konuları araştırmayı amaçlamaktadır. Teorik çerçevesi bağlamında yeni medya açısından demokrasi kavramı ve geleneksel medya ile farklılıkları incelenmiştir. Ayrıca, siyasal süreçler bağlamında, dijital aktivizm ve dijital medyanın rolüne dair mevcut olan teorik yaklaşımlar farklı görüşler ile beraber araştırılmıştır. Çalışma temel olarak 1990’lı yıllarda Ortadoğu bölgesinin İnternet’e ilk bağlantısından günümüze kadar olan süreci kapsamaktadır ve bu süreçte yeni medya açısından iki önemli örnek olay ele alınmaktadır. Birinci örnek 2009 İran cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonraki izlenen İran Yeşil Hareketi olarak bilinen büyük kapsamlı protestolar sürecidir. İkinci örnek 2010-2012 yıllar arasında meydana gelen Arap Baharı olarak adlandırılan büyük ölçekli protesto dalgasıdır ve odak noktası ise Tunus ve Mısır gelişmeleridir. Her iki süreçte de dijital medyanın önemli bir rol oynadığı herkesçe kabul edilmiştir, fakat çelişkili görüşler de mevcuttur. Bu tez çalışmasında, İran Yeşil Hareketi ve Arap Baharı örnek olayları bağlamında Ortadoğu’nun siyasal ve sosyal hayatına dijital medya nasıl etki etmektedir?, sorusu merkeze alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Dijital Medya, İran, Tunus, Mısır

Title of the Thesis: New Media and Digital Activism in the Middle East, Case Studies: Iranian Green Movement, Tunisian and Egyptian Revolutions	
Author: Nino TSINTSADZE	Supervisor: Asst. Prof. Dr. Yıldırım TURAN
Acceptance Date: 07/09/2020 Nu. of pages: X (pre text) + 165 (thesis) + 2 (appendix)	
Department: Middle Eastern Studies	
The study consists of four main chapters and aims to investigate contemporary and the constant scrutiny issues of new media and digital activism in the Middle Eastern region. At the first stage in the context of the theoretical framework have been examined the concept of democracy in terms of new media, and the differences between the traditional and the new media. Besides, in the context of political processes have been explored the existing theoretical approaches with different views of digital activism and the role of digital media. The study covers the period from the first Internet connection of the Middle East region in the 1990s to the present, and in terms of the new media two important case studies are discussed, which occurred during the period. The first case is the long-term massive protests is known as the Iranian Green Movement and have occurred following the 2009 Iranian presidential elections. The second example is the large-scale revolutionary wave that took place between 2010 and 2012, called the Arab Spring. The focus of the examination in this thesis is on Tunisian and Egyptian developments. It is widely accepted that digital media have played an important role in both cases, but still exists contradictory opinions. The study concentrates over the question how the digital media affect political and social life in the Middle East in the context of the Iranian Green Movement and the Arab Spring case studies?	
Key Words: Middle East, Digital Media, Iran, Tunisia, Egypt	

İÇİNDEKİLER

BEYAN	I
TEŞEKKÜR.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLO LİSTESİ.....	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ	VIII
GRAFİKLER LİSTESİ	IX
KISALTMALAR.....	X

GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: MEDYANIN DÖNÜŞÜMÜ ve TEORİK KARMAŞASININ YARATICISI OLARAK YENİ MEDYA	9
1.1. Demokrasi ve Yeni Medya	10
1.1.1. Demokrasinin Zorlukları.....	10
1.1.2. Medya ve Demokrasi	17
1.1.3. Yeni Medya ve Yeni Zorlukları	24
1.2. Geleneksel Medya ve Yeni Medya Arasındaki Farklılıklar	33
1.3. Dijital Aktivizmin Siyasetle Etkileşim	37
1.4. Yeni Medyanın Siyasal Süreçlerle Etkileşimin Teorik Boyutu	44
1.4.1. İyimser Söylem	46
1.4.2. Kötümser Söylem	49

BÖLÜM 2: İRAN, TUNUS ve MİSİR'DA YENİ MEDYA'NIN YÜKSELİŞİ	55
2.1. 1980-2008 Yılları Arasında İran'da Toplum, Siyaset ve Dijital Medyanın Kavşak Noktaları	59
2.1.1. Dört Siyasi Safhası.....	59
2.1.2. İran'da Kitle İletişim Araçları.....	64
2.1.3. Uydu Yayınları ve İnternet	68
2.1.4. Blogistan	75
2.2. Toplum, Siyaset ve Dijital Medyanın Kavşak Noktaları, Tunus İle Mısır Örnekleri	76
2.2.1. Ben Ali Döneminde Tunus	77

2.2.1.1. Devrim Öncesi Tunus'ta Kitle İletişim Araçları	78
2.2.1.2. Devrim Öncesi Tunus'ta Televizyon ve İnternet yayıncılığı	80
2.2.2. Hüsnü Mübarek Döneminde Mısır	83

BÖLÜM 3: ÖRNEK OLAY İNCELEMELERİ: İRAN YEŞİL HAREKETİ, TUNUS ve MISIR.....86

3.1. Örnek Olay: 2009 İran Yeşil Hareketi'nde Yeni Medya ve Dijital Aktivizm.....	88
3.1.1. 2009 İran Seçimleri ve Yeşil Hareketi.....	88
3.1.2. İran Yeşil Hareket'te Yeni Medya ve Dijital Aktivizmi.....	90
3.1.3. Devletin Tutumu	95
3.1.4. Ampirik Verilerin Analizi.....	97
3.2. Yeni Medya ve Dijital Aktivizm, Örnek Olay: Tunus ve Mısır	103
3.2.1. Tunus Devrim Kronolojisi	103
3.2.1.1. Örnek Olay: 2010-2011 Tunus'ta Devrim sırasında Yeni Medya ve Dijital Aktivizm.....	108
3.2.1.2. Devletin Tutumu	109
3.2.1.3. Ampirik Verilerin Analizi	110
3.2.2. Mısır Devrim Kronolojisi	112
3.2.2.1. Mısır Devrimi'nde Yeni Medya ve Dijital Aktivizm.....	122
3.2.2.2. Mısır Devriminde Yeni Medya ve Dijital Aktivizme Karşı Devletin Tutumu	124
3.2.2.3. Ampirik Verilerin Analizi	126

BÖLÜM 4: DEĞERLENDİRME VE SONUÇ133

KAYNAKÇA.....151

EKLER166

ÖZ GEÇMİŞ168

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Farsça Tweet’lerde En Çok Kullanılan Kelimeler	101
Tablo 2: İngilizce Tweet’lerde En Çok Kullanılan Kelimeler.....	102
Tablo 3: İngilizce-Farsça Tweet’lerde En Çok Kullanılan Kelimeler.....	103

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kahire, Kasr el-Aini Sokakta ‘Devrim tweetlenmeyecek’ Duvar Yazısı.....	3
Şekil 2: Tez Çalışmasında Tartışılacak Hipotezlerin Şekli.....	4
Şekil 3: David Held’e Göre Demokrasi Modelleri	12
Şekil 4: David Holmes’a Göre Birinci ve İkinci Medya Çağı Arasındaki Tarihsel Ayrım	36
Şekil 5: İran Yeşil Hareketi Gösterilerini Yansıtan Fotoğraf.....	93
Şekil 6: 2009 Ocak – 2010 Haziran arasında aylık yeni Twitter kullanıcılar sayısı	98
Şekil 7: İran Yeşil Hareketi Esnasında Günlere Göre Twitter Üzerinde Yürütülen Dijital Aktivizmin Yansıtan Rakamlar	99
Şekil 8: Twitter Örneğinde 2009 İran Seçimleri Bahsi Geçen Tweetler’in Dillere Göre Dağılımı ve Kullanıcılar Arasındaki Etkileşimi	100
Şekil 9: 2011 Protestoları Sırasında Facebook Kullanıcılarının Büyüme Hızı, 2010’daki Benzer Zaman Dönemi İle Karşılaştırılması	110
Şekil 10: Mısır ve Tunus’ta Sivil Hareketler Sırasında Aktivistler Arasında Facebook’ta İletişim Kurulduğunda Kullanılan Birincil Diller	111
Şekil 11: Tunus devrimi sırasında atılan Tweetlerin sayısı ve #sidibouzyd hashtagının Tweetlerinde kullanım sıklığını gösteren rakamlar	112
Şekil 12: Mısır’da 28 Ocak ve 2 Şubat 2011 Tarihler Arasında İnternet Trafiğini Yansıtan Şekil.....	125
Şekil 13: Mısır Devrimi Sırasında Tweetlerin Günlük Değerleri	131
Şekil 14: Mısır Devrimi Sırasında Atılan Tweetlerin Sayısı ve #Jan25 Hashtagının Tweetlerinde Kullanım Sıklığını Gösteren Sayılar	132

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Nüfus Oranı Işığında 1995-2008 Yıllar Arasında İran’da İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobil Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi	72
Grafik 2: Nüfus Oranı Işığında 1995-2009 Yıllar Arasında Tunus’ta İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi	81
Grafik 3: Nüfus Oranı Işığında 1995-2010 Yıllar Arasında Mısır’da İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi	83
Grafik 4: Nüfus Oranı Işığında 2008-2010 Yıllar Arasında İran’da İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi	91
Grafik 5: Nüfus Oranı Işığında 2009-2011 Yıllar Arasında Tunus’ta İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi	108
Grafik 6: Nüfus Oranı Işığında 2010-2012 Yıllar Arasında Mısır’da İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi	124
Grafik 7: Nüfus Oranı Işığında 2010-2017 Yıllar Arasında İran’da İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi	137
Grafik 8: Nüfus Oranı Işığında 2011-2017 Yıllar Arasında Tunus’ta İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi	142
Grafik 9: Nüfus Oranı Işığında 2012-2017 Yıllar Arasında Mısır’da İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi	147

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BİT	: Bilgi ve İletişim Teknolojileri
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GVKY	: Genel Veri Koruma Yöntemeliği
HCI	: High Council Of Information
IPM	: Institute For Studies in Theoretical Physics and Mathematics
İCSV	: İslam Cumhuriyeti'nin Ses ve Vizyonu
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İSS	: İnternet Servis Sağlayıcısı
İTŞ	: İran Telekomünikasyon Şirketi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
SAS	: Sosyal Ağ Sitesi
STK	: Sivil Toplum Kuruluş
TT	: Tunisie Telecom
UDP	: Ulusal Demokratik Parti
UİH	: Uluslararası İnternet Hukuku
UİRT	: Ulusal İran Radyo Televizyonu

GİRİŞ

Medya tarihine siyasal ve sosyal bağlamda bakıldığında, doğu masalı olan Alâeddin'in sihirli lambasında yaşayan Cin'in hikâyesine benzediği açıkça görülebilir. Masala göre her kim sihirli lambayı sahiplenecekse, Cin onun isteklerini yerine getirmektedir. Ancak masaldan farklı olarak, gerçek hayatımızın ayrılmaz bir parçası olan medya örneğine bakıldığında medyanın diğer bir özelliği de öne çıkmaktadır. Bu özellik medyanın olayları aynaya benzer bir şekilde yansıtabilme kapasitesidir. Bir ayna karanlık bir ortamda olduğunda neyi yansıttığının görülebilme kapasitesi düşüktür ama aynı ortamı ne kadar fazla parlak ışık kaplarsa, bu aynanın yansıttığı detaylar net görülebilir hale gelmektedir. Tarih yaşanan olayları geride bıraktığında, yaşananların gerçek yüzünü yavaş yavaş netleştirdiğinde, medyada olan bitenleri daha açık göstermektedir. Bu bağlamda çalışmanın ana amacı konuyu olumlu ya da olumsuz anlamda sorgulamak değil, olayları objektif bir bakış açısı ile incelemektir. Ana araştırma konusu dijital medyanın siyasal ve sosyal hayat üzerindeki etkilerini göstermektir ve odak noktası olarak Ortadoğu bölgesi seçilmiştir.

Ortadoğu bölgesi dijital medya açısından neden önemlidir? Bilindiği gibi, yirmi birinci yüzyılın ilk on yılının sonlarına doğru bölgede beklenmedik ve sıra dışı siyasi süreçler yaşanmıştır. Bu bakımdan, bir taraftan 2009 yılında İran'da meydana gelen *Yeşil Hareketi* olarak bilinen olaylar, diğer taraftan ise *Arap Baharı* olarak adlandırılan 2010 yılının sonlarında Tunus'tan başlayıp Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerinin genelinde yayılmış zincir protesto dalgası örnek olarak ele alınabilir. Bu süreçlere bir dizi siyasi değişiklikler ve birbirinden farklı sonuçlar eşlik etmiştir. Bazılarında büyük ayaklanmalar, rejim yıkılması, iç savaş ya da isyanlar içeren sosyal şiddet meydana gelmiştir. Elimizdeki araştırmada inceleme örnekleri İran ile birlikte Tunus ve Mısır olayları olmuştur. Dijital medya açısından bu üç ülkede yaşanan örneklerin önemi nedir? Bildiğimiz gibi zamanında İran'ın yanı sıra Tunus ve Mısır'daki gelişmeler neredeyse tüm kitle iletişim araçları (geleneksel ve yeni medya dâhil olmak üzere), siyasi kişiler, araştırmacılar, eylemciler ve sıradan vatandaşlar da dâhil olmak üzere dünya çapında dikkat çekmiştir. Meydana gelen bu olayların en kritik anında sosyal medyanın bilginin aktarılmasında bir katalizör haline geldiğini söylemek de adil olacaktır. Ayrıca ardından konuya dair oluşan oldukça büyük kapsamlı literatürde *Twitter Devrimi*, *Sosyal Medya Devrimi*, *Facebook*

Devrimi gibi terimler ve adlandırmalara sıkça rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra, bu gelişmeleri inceleme ve araştırma sürecinde birçok düşünce, teori veya çeşitli eleştiriler ortaya çıkmıştır. Farklı yönleriyle bu araştırma, inceleme ve tartışmalar bugüne dek devam etmektedir. Bunlar arasında dijital medya tartışması, yukarıda saydığımız terim ve adlandırmalar da dâhil olmak üzere, ana başlıklardan biri haline gelmiştir. Bu süreç araştırmacılar, aktivistler, otoriteler ve vatandaşlar arasında pek çok tartışmalı görüş ve pozisyonlar oluşmasına neden olmuştur.

Seçtiğimiz örneklerdeki (2009 İran Yeşil Hareketi; 2010-2012 Arap Baharı – Tunus – Mısır) süreçlere bakıldığında, ilk aşamada karakter olarak birbirlerine benzer gelişmeler gösterdikleri, sonuçlarında ise tamamen farklı yönlerle doğru geliştikleri açıkça görülmektedir. Bu nedenle araştırmanın amacı, mevcut eğilimleri objektif bir çerçeveye oturtmak ve gelişmeler arasındaki bağlantıları zıtlıkları ile birlikte tespit etmektir.

Objektif bakış açısından kastettiğimiz tam olarak nedir ve konuyla ilgili bu tür yaklaşım neden önemlidir? sorusunu sorarsak, bu noktada bir unsur üzerine dikkat çekmemiz gerekmektedir. Konuya dair mevcut olan oldukça geniş çaplı literatüre genel olarak bakıldığı zaman, araştırmalar ve çeşitli görüşlerin bir noktada daha duygusal bir yaklaşıma kaydığı hissedilmektedir. Bir yandan da araştırmacılar arasında iki teorik ana yaklaşım yönü bulunmaktadır. Bunlar tekno iyimserlik ve tekno kötümserlik olarak bilinen yaklaşımlardır ve karşılıklı eleştiri olarak da değerlendirilebilirler. Bunların ardından farklı yaklaşımlara dayanan farklı çalışmalar ortaya çıkmış ki, onlar da bir taraftan her ikisine karşı eleştiri olmuştur diyebiliriz (Bkz. 1.4).

Ancak diğer yandan yaşanan süreçte sahada da çelişkiler görülmektedir. Bu noktada da bir yandan aktivistler ve halk arasında izlenen toplumsal hareketlerin, hem seferberlik hem de süreç boyunca dijital teknolojileri yoğun bir şekilde kullanmasına rağmen, sosyal medyaya ve özellikle '*Facebook devrimi*', '*sosyal medya devrimi*', '*Twitter devrimi*' gibi terimlere karşı öfkesi vardır. İlk defa tekno kötümser olarak bilinen Malcolm Gladwell'in¹ dile getirdiği ifadenin '*the revolution will not be tweeted*' – '*Devrim tweet'lenmeyecek*' yazıya dönüştürülmüş halinin Kahire meydan yakınlarında duvarlarda yazıt olarak görülmesi aktivistlerin öfke ifadesinin bir örneğidir (Bkz. Şekil 1.).

¹ Malcolm Gladwell Canadalı gazeteci, yazar ve kamu konuşmacıdır.

Şekil 1: Kahire, Kasr el-Aini Sokakta ‘Devrim tweetlenmeyecek’ Duvar Yazısı

Kaynak: Fotoğraf Mısırlı gazeteci, fotoğrafçı, blog yazarı ve sosyalist aktivist Hossam el-Hamalawy’ya aittir. Telif hakkı korunması adına, bu tez çalışmasında kullanılan kendisine ait fotoğraf materyaller için kendisinden izin alınmıştır.

<https://www.flickr.com/photos/elhamalawy/6427062135/>;

<https://arabawy.org/36740/the-revolution-will-not-be-tweeted/>.

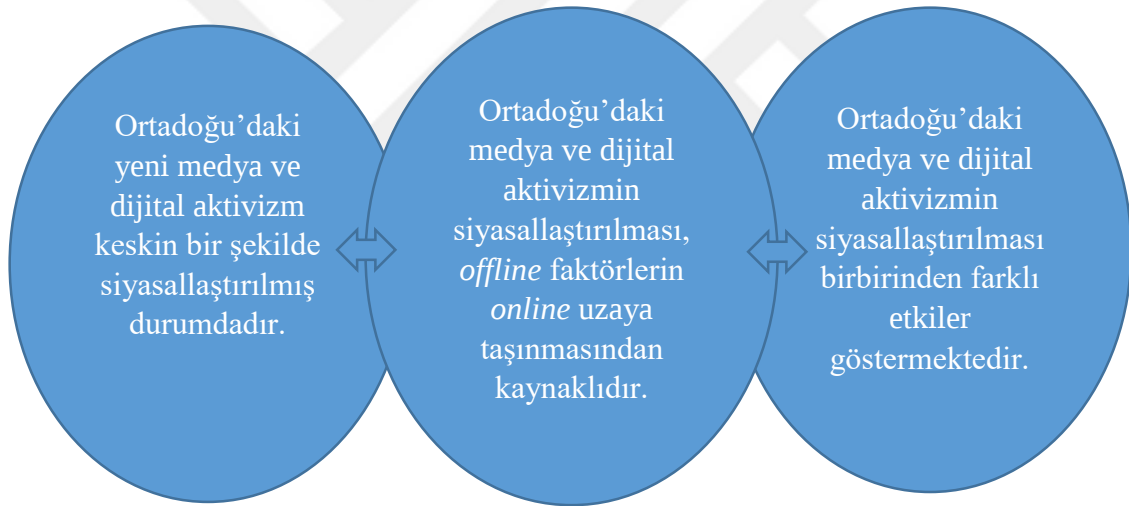
Arap Baharı sürecinde sokaklara dökülen halkın mücadelesinin ‘sosyal medya devrimi’ gibi terimlerle yoğun ifade edilmesi devrimin sıradanlaştırılmasına² neden olarak görüldü ve bu sebeple halkın öfkesinin normal olduğunun altını çizmek gerekir. Gerbaudo’nun ‘*Tweets and the Streets, Social Media and Contemporary Activism*’ isimli çalışmasında dediği üzere, sosyal medyaya gizemli nitelikler yüklenip kolektif eylemin ‘fetişine’ dönüştürüldüğünde halkın öfkesi meydana gelmektedir. Böyle bir durumda Gerbaudo’ya göre sosyal medyaya dair tekno-vizyoner söylem neoliberal bir ideolojinin yansıması olarak ortaya çıkar. Fakat kolektif eylemin egoist ve kayıtsız bireylerin hızlıca birbirine bağlanmasından daha öte bir sonuç olduğu unutulmamalıdır. Bu noktada Gerbaudo bir taraftan siber kötümserler Morozov ve Gladwell’in iyimserlik yaklaşımına karşı

² Paolo Gerbaudo, *TWEETS AND THE STREETS Social Media and Contemporary Activism*, London: Pluto Press, 2012, s. 6.

eleştirilerine ve işin içinde neoliberal siyasetin izlerini gördükleri görüşüne katılmaktadır. Fakat diğer taraftan aşırı pesimistik yaklaşımın öteki taraftaki başka unsurları kaçırmış olduğu düşünülmektedir.³ Bu yüzden de bu çalışmanın herhangi bir tarafa kitlenmemesine çalışılmış ve olaylar nesnel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Toplum açısından Arap Baharı ile İran örneklerine bakıldığında, sosyal medya konusunda Arap Baharı örneğinde aktivistler tarafından gösterilen öfkeye İran'ın örneğinde daha az rastlandığı dikkat çekici diğer bir unsurdur. Aynı şekilde üç farklı ülke örneğinde hükümetler tarafından internet ve sosyal medya mevzusuna karşı, yaşanan bu süreçlerin öncesinde, ve sonrasında benzerlik ve farklılıklar içeren politikalar ve pozisyonlar izlendi (Bkz. 2.; 3.; 4. bölümü). Dolayısıyla, bu kargaşada genel resminin tamamını daha net görmemizi sağlayacak nesnel bir çerçeve dediğimiz şey kayboluyor ve çalışmanın amacı da bu kısmın doldurmasıdır.

Tezde Tartışılacak Hipotezler

Şekil 2: Tez Çalışmasında Tartışılacak Hipotezlerin Şekli

Çalışmada dile getirilen hipotezler, yatay olarak birbirine bağlı ve birbirinden kaynaklıdır. Örneklere dayanarak tartışılacak hipotezler şu şekildedir:

- Birinci olarak savunma sanayisinden eğlence alanına kadar hemen hemen her yönde yoğun kullanılan yeni medya ve dijital araçlar üzerinde yürütülen aktivizmin,

³ Gerbaudo, *TWEETS AND THE STREETS Social Media and Contemporary Activism*, s. 8-9.

Ortadoğu bölgesinde siyasetle bağlantısı belirlenir. Bu açıdan Ortadoğu'daki yeni medya ve dijital aktivizm keskin bir şekilde siyasallaştırılmış karaktere sahiptir.

- İkinci olarak Ortadoğu'daki medya ve dijital aktivizmin siyasallaştırılmasının sebebi, *offline* faktörlerin *online* uzaya taşınmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.
- Üçüncü olarak İran Yeşil Hareketi ve Arap Baharı örneklerine dayanarak yapılan bu çalışmanın araştırmalarına göre Ortadoğu bölgesinde yeni medya ve dijital aktivizmin siyasallaştırılmasının birbirinden farklı etkiler gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın odak noktası üç farklı unsur olmuştur: siyasal süreçlerin gelişiminde dijital medyanın rolü neydi; aynı şekilde toplum için nasıl bir rol oynamıştı ve dolayısıyla genel olarak gelişmeleri nasıl etkilemiştir. Bu yönde yürütülen bu çalışma, birbirine mantıksal bir zincir ile bağlanmış dört bölüme ayrılmıştır. Tez çalışması doğada disiplinler arası bir araştırmadır ve hem medya çalışmaları hem de Ortadoğu çalışmalarını kapsamaktadır. Bilindiği gibi, siyasi süreçler bağlamında genel olarak medya ve özellikle dijital medya araştırmaları hala yeni bir alandır ve 1980'lerden itibaren daha aktif hale gelmiştir. Aynı zamanda Ortadoğu'ya gelince de esas olarak 1990'lardan başlayarak yeni tarihsel dönemi incelemiştir. Bu nedenle hem yeni bir araştırma alanını hem de yeni tarihsel dönemi kapsamaktadır.

Araştırma için belirlenen hedeflere ulaşmak için niteliksel araştırma yaklaşımı seçilmiştir ve bu kapsamda çalışmanın doğasından kaynaklı olarak birkaç yöntemin karışımı uygulanmıştır. Bunlar arasında, söylem analizi ve bazı durumlarda ideolojik eleştiri de dâhil olmak üzere metinsel analiz, tarihsel analiz, örnek olay incelemesi ve karşılaştırmalı metot yer almaktadır.⁴

SAS'ler (*Social Network Site/Sosyal Ağ Sitesi*) kullanıcılar ve kullanıcıların birbirleriyle nasıl bağlantı kurdukları hakkında veri toplar ve üretir. SAS'lerin topladığı verilerin çoğu gizli kalsa da, bu verilerin bazıları, özellikle de kullanıcıların paylaşmak istedikleri herkese açıktır. Örneğin, Tweet'lerde gönderilen zaman ve mekan verileri gibi kılıflar, coğrafi bir konum, yayını oluşturan kişinin kullanıcı adı vb.⁵ SAS'den veri toplamanın ve kullanmanın çeşitli biçimleri ve amaçları vardır.⁶ Ancak, Sosyal medyanın kriz veya siyasal kargaşa dönemindeki etkisinin anlaşılması için, analizin *effect-oriented* (etki

⁴ Bkz., Bonnie Brennen, **Qualitative research methods for media studies**, New York; London: Routledge, 2013.

⁵ Sam Hinton ve Larissa Hjorth, **Understanding Social Media**, London: SAGE, 2013, s. 50.

⁶ Bkz. Sam Hinton ve Larissa Hjorth, **Understanding Social Media**, London: SAGE, 2013.

etme-odaklı) bir bakıştan değil *affect-oriented* (afekt-odaklı) bakıştan değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu tür çalışmaların mikro ve makro analizi birleştiren daha hibrit karakter taşıması lazımdır.⁷ Elimizdeki tez çalışması bu yönde yürütülmüştür. İran Yeşil Hareketi ve Arap Baharı süresince yapılan SAS verileri ve daha *mikro* ya da *meso* seviyede yapılan değerlendirmeler, *makro* - yani objektif dediğimiz geniş bakış açısı – çerçevesinden değerlendirilmiştir. Bu nedenle hem siyasi süreçlere yol açan önkoşullar – teknik, sosyal ve siyasal bağlamda – hem de yeni medyanın kullanıldığı ortam ve gelişmeler incelenmiştir. Sonraki adımda da dijital medya bağlamında ilerdeki süreçlerin nasıl geliştiği ve ne etki gösterdiği dikkate alınmıştır.

Çalışmanın içeriği

Geçen yüzyılın 90'lı yıllarında başlayan ve devam etmekte olan küreselleşme kavramı olarak bilinen bir uluslararası bütünleşme sürecine, kendisi de kamuya Web tarayıcılarına erişim sağlayarak başlayan Yeni Teknoloji Devrimi eşlik etmiştir. Aynı zamanda bu dönem Sovyetler Birliği ile beraber var olan engellerin yıkıldığı ve eski dünya düzeni ile yeni dünya düzeni arasında bir geçiş süreci olmuştur. Bu dönüm noktasının belirsizliği, uzmanlar arasında da gelecek dünya kaderine dair çelişkili görüşler uyandırmıştır. Bunun en bilinen örneği Francis Fukuyama'nın '*Tarihin Sonu ve Son İnsan*' eseridir.⁸ Eserinde Fukuyama, liberal demokrasiden kastederek, insanlığın en yüksek gelişme zirvesine ulaştığını ve ideolojiler arasında bir mücadele olarak insanlık tarihinin ilerlemesinin yakın gelecekte biteceğini öngörmüştür. Yalnız Fukuyama yüzyılın sonunda aynı düşüncüyü uygun bulamayıp tezine birtakım düzeltmeler eklemiştir. Gerçekten de tarih henüz bitmemişti, dünya o zamandan itibaren birbirinden farklı gelişmelere tanık oldu ve bu süreç halen devam etmektedir.

21'inci yüzyılın şafağında, dünya hayret verici 9/11 terör saldırılarına şahit oldu ve bu olay insanlığın dünya görüşlerinde bir çeşit dalgalanmaya neden oldu. Bu ürpertici terör eylemlerinin canlı yayında gösterilmesi, olayın sarsıntısı ve etkilerinin ağırlığını ikiye katladığı söylenebilir.⁹ Gelişmelerin ardından Bush yönetimi ana fikir olan '*War on*

⁷ Hinton ve Hjorth, *Understanding Social Media*, s. 52.

⁸ Bkz. Francis Fukuyama, "The End of History?", *The National Interest*, No. 16 (Summer 1989), s. 3-18.; Francis Fukuyama, *The End Of History And The Last Man*, The Free Press, New York: 1992.

⁹ 9/11 Eylül saldırılarının canlı yayın görüntüleri – '09.11.01: The towers are hit', YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=9eTzV7HvKHU> (15.03.2019); '9/11: Second plane hits South Tower', YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=sBciZFE8IAw> (15.03.2019).

Terror’ – ‘Terörle Savaş’¹⁰ olarak isimlendirilen askeri kampanyayı başlattı ve ardından Afganistan’da ve Irak’ta bir dizi uzun süreli askeri operasyonlar meydana geldi. Ancak dikkat ettiğimizde bu noktada yeni bir gelişme ortaya çıkmaktadır. 2001’deki terör saldırıları canlı yayında izletilirken, 2003’e gelince ABD ile Irak savaşı televizyon ile birlikte internet üzerinde de canlı bir şekilde ulaşılabilir hale geldi ve ‘İlk İnternet Savaşı’¹¹ olarak da adlandırıldı. Dolayısıyla ürkütücü gelişmeler ile paralel olarak teknolojik büyüme tekniksel ve tüketim açısından daha da ilerlemeye devam etti. Öyle ki ilk on yılın sonunda dijital teknolojilerin gelişimi ve farklı amaçlar için hemen hemen her alanda kullanımın bir sonucu olarak siber alan ayrı bir araştırma sahası olarak ortaya çıktı. Küresel siyasi arenada 2007 yılından itibaren siber aktivizm artık yoğun bir şekilde görülmeye başladı. Siber aktivizmin bu artışı sosyopolitik aktivistlerin ağlarının çoğalmasında; sosyal medyayla bağlantılı siyasal protestolar ve sosyal veya siyasal değişime yol açmaya yönelik hareketlerle ifade edildi. Bu süreçlerdeki küresel iletişim araçlarının gözetleme ve sansür uygulamalarına aktivistlerin daha fazla direnç gösterme çabası da eşlik etmiştir.

Doğal olarak bütün bu gelişmeler genel bilimsel ve araştırma alanlarında değişikliklere yol açmıştır. Bazı görüşler haklı çıkarıldı, bazıları değişti, bazıları düzeltilebilir oldu ve yeni kuramlar da eklendi. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde teorik çerçeve oluşturulmasına yer verilmiştir. Çalışmanın niteliği göz önüne alındığında teorik çerçeve daha betimsel karaktere sahip, ancak aynı zamanda kritik unsurları da içermektedir.

Genel olarak bakıldığında, medya uzun zamandır demokrasinin dördüncü ayağı olarak kabul edilmektedir. Ancak, internet ve dijital teknolojilerin kullanımı kitlelere gittikçe daha fazla yayılmaya başladığında ve modern dünyada yeni medyanın ortaya çıkmasıyla birlikte, medya ve demokrasi arasındaki bağlantılar çarpıcı biçimde değişmiştir. Bu yeni eğilimleri tespit etmek amacıyla ilk adımda yeni medya bağlamında demokrasi kavramı

¹⁰ ‘President Bush Axis of Evil Speech’, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=btkJhAM7hZw> (15.03.2019).

¹¹CNN’s Peter Bergen: “The Iraq war was clearly the first Internet War.”, **The Aspen Institute**, <https://www.aspeninstitute.org/videos/cnns-peter-bergen-iraq-war-was-clearly-first-internet-war/> (16.03.2019); Peter L. Bergen, **The Longest War: The Enduring Conflict between America and al-Qaeda**, New York: Free Press, 2011; Athina Karatzogianni, “The Impact of the Internet during the Iraq war on the peace movement, war coverage and war-related cyberattacks”, **Cultural Technology and Policy Journal**, Vol. 1, 2004; İlk İnternet Savaş kavramı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Susannah Fox – Deborah Fallows, **The Internet and the Iraq War**, **Pew Research Center, Internet & Technology**, 1 Nisan 2003, <https://www.pewresearch.org/internet/2003/04/01/the-internet-and-the-iraq-war/> (16.03.2019).

incelenmiştir. Teknolojik büyüme, geleneksel ve yeni medya araçları arasında büyük fark yaratırken medyanın belirsiz dönüşümüne de yol açmıştır. John Keane'nin *'Democracy and Media Decadence'* isimli çalışmasında ifade ettiği gibi modern dijital medyanın geçtiği tarihsel aşamalar vardır. İlk aşamada dünya çapında tahminen 400 milyon insanın izlediği ilk uydu televizyon yayını yapılıyordu ve dev ana bilgisayar ile ana bilgisayar tabanlı sistemler kullanılıyordu. Ardından elektronik posta, faks makineleri, fotokopi makineleri, video cihazları ve kişisel bilgisayarlar ortaya çıktı. Şimdi ise elektronik kitaplar, tarayıcılar, bulut bilişim, akıllı saatler ve gözlükler, Tweetler ve uydu tarayıcılarına dönüştürülen cep telefonları, müzik cihazları ve çok kişili görüntülü sohbet siteleri kullanılmaktadır. Bir sonraki adımda ne olacağı yenilikçiler için de tartışma konusudur, fakat tam da Keane'nin dediği gibi 'devrimci bir iletişimsel bolluk çağında yaşadığımız'¹² net bir şekilde söylenebilir.

Çalışmanın sonraki aşamasında, ele aldığımız 'İran Yeşil Hareketi' ve 'Arap Baharı' örnek olaylarından önceki dönemde İran, Tunus ve Mısır'da mevcut olan iç politikalara, özellikle toplumun katılımı ve hükümetler tarafından uygulanan medya ve İnternet politikalarına yer verilmiştir. Böylece ikinci bölümde 'İran Yeşil Hareketi' ve 'Arap Baharı' örnek olayları öncesinde bu ülkelerdeki mevcut ortam gösterilmiştir.

Örnek olayların incelemesine üçüncü bölümde yer verilmiştir. Bu bağlamda bir taraftan meydana gelen olayların kronolojik süreci, yeni medya ve dijital aktivizm ve hükümetlerin medya ve internet politikaları üzerindeki değişiklikleri incelenmiştir. Ayrıca günlere göre faaliyetlerin oranı, kullanılan bilgi kaynakları ve dijital medya araçları gibi konular araştırılmıştır.

Son bölümde değerlendirme ve sonuç yer almıştır. İncelenen örnek olaylardan sonra ülkelerin iç politikaları üzerindeki etkileri, özellikle medya ve internet politikaları üzerindeki değişiklikleri değerlendirilerek, Ortadoğu'da yeni medya ve dijital aktivizmin siyasal ve sosyal hayat üzerindeki etkilerinin resmi çizilmiştir.

Tez çalışmasında kullanılan materyaller Sakarya Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nden, ORMER Kütüphanesi koleksiyonundan ve internet yoluyla elde edilen geniş kapsamlı literatürden yararlanılmıştır. Literatür taraması sonucu kullanılan materyaller özgün ve ikincil kaynaklardan oluşmaktadır.

¹² John Keane, **Democracy and Media Decadence**, New York: Cambridge University Press, 2013, s. 1.

BÖLÜM 1: MEDYANIN DÖNÜŞÜMÜ ve TEORİK KARMAŞASININ YARATICISI OLARAK YENİ MEDYA

Yirmi birinci yüzyılda modern teknolojik gelişmelerin ve insanlığın geri dönülmez süreçlerle karşılaşmasının bir sonucu olarak, hemen hemen tüm alanların dönüşüm döneminde olduğu rahatça söylenebilir. Geçtiğimiz yüzyıllarda var olan sınırlar, görüşler ve genel dünya düzeni oldukça çökmüştür. Günümüz insanın tamamen farklı vizyonu , farklı ihtiyaçları vardır ve yeni kompleks zorluklarla karşı karşıya kalınmaktadır. Bu durumda günümüz insanının teknolojiyi giderek daha fazla geliştirme çabasına paralel olarak, yeni bir düzene ayak uydurmak için hızlandırılmış bir evrim yaşadığı söylenebilir. Geçerli tüm süreçler modern dünyanın önemli parçalarından biri olan medya üzerinde de etkisini bırakmaktadır. Aynı zamanda, son on beş yıllık pratiklerin gösterdiği gibi medya ve özellikle dijital medya, siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda izlenen süreçler üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Araştırmacılar, yeni teknolojilerin hızlı ilerlemesinin geleneksel medyaya meydan okuduğunun sıkça altını çizmektedirler. Keane'nin aktardığı gibi; *geleneksel medya geçişlerine göre, multimedya platformlarında meydana gelen gelişmeler ve kullanıcılar tarafından oluşturulan iletişim biçimleri, daha çok insana diğer insanlarla doğrudan dinleme, seyretme ve konuşma fırsatı sunmaktadır.*¹³ Yeni medya araçları mevcut teorik yaklaşımların yeniden tartışılmasına ve medyanın bir dönüşüm dönemine girmesine neden olmuştur. Bu bölümde güncel teknolojik değişimlerin bir sonucu olarak, çağdaş dünyada medyanın komutunun nasıl bir şekilde değiştiği gösterilmeye çalışılmıştır.

Bölümün ana soruları:

- Demokrasinin dördüncü ayağı olarak bilinen medya anlayışı günümüzde nedir?
- Siyasi süreçlerde dijital medya nasıl bir rol oynamaktadır?
- Geleneksel ve yeni medya arasındaki sınır çizgisi nerededir?
- Yeni medyanın ortaya çıkışı hangi teorik yaklaşımların oluşumuna neden olmuştur?

¹³ Keane, *Democracy and Media Decadence*, s. 8.

1.1. Demokrasi ve Yeni Medya

1.1.1. Demokrasinin Zorlukları

Demokrasinin tartışmalı bir terim olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda önemli bir soru, demokrasi hükümetin özel yapısı veya vatandaşlık kültürü mü yoksa ikisinin karmaşık bir melezi midir?¹⁴ Bugünün perspektifinden bakıldığında demokrasi, vatandaşlar, bölgesel olarak komşu ülkeler ve dünya çapında farklı kültürel, dini, dilsel veya binlerce çeşitli kimlikler taşıyan uluslar ve halklar arasında, her bir vatandaşın başkalarına zarar vermeden, kendi potansiyellerini gerçekleştirerek ve bireyciliğini koruyarak yaşamasının hayâli bir şekildir. İlk bakışta bu fikir tamamen ütöpik gözükmemektedir, ancak kısmen imkansız değildir. Geleceğin bir beklentisi olarak değerlendirilebilir ve sadece her bireyin, hem zihinsel hem de fiziksel, büyük bir sivil sorumluluğu üstlenmesi ve gayret etmesiyle başarılabılır. Dolayısıyla demokrasi hem hükümetin özel yapısı hem de vatandaşlık kültürünü içerir. Ayrıca belli bir sistemden ziyade kesin bir sonu olmayan sürekli devam eden bir süreç olduğu kabul edilebilir. Çağımızda demokrasi hakkında tartışmak, tıp alanında bazı hastalıkların nedenlerini ve tedavi yöntemleri bulmak kadar zordur. Fakat çalışmanın teorik çerçevesi kapsamında demokrasi kavramının araştırılmasının önemli olması nedeniyle dijital medya bağlamında demokrasinin gelişmesine ve modern zorluklara kısaca değinilecektir.

Nordenstreng demokrasiye, *‘halk veya popüler güçle hükümdarlık etmek anlamına gelmektedir’*, der.¹⁵ Etimolojik olarak demokrasi Yunan sözcüğüdür ve *‘demos’* yani halk ile *‘kratos’* yani güç kelimelerinden oluşmaktadır. İlk kez demokrasi sözcüğü M.Ö. 5. yüzyılda Yunan şehir devletlerinde var olan politik sistemleri ifade etmek için kullanılmıştır. Elbette en basitçe Antik Yunanistan’da kölelerin ve kadınların özgür vatandaşlar olarak kabul edilmemesinden dolayı bu sistem modern demokratik siyasal sistem anlamından gelmemektedir. Ancak kavram olarak demokrasinin ortaya çıkışı bu döneme dayanmaktadır ve yüzyıllardır birçok felsefeci, bilim adamı, siyasetçi ve

¹⁴ Henry Jenkins – David Thorburn, **Democracy and New Media**, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, 2003, s. 2.

¹⁵ Kaarle Nordenstreng, “Media and Democracy , What is Really Required?”, **Media & Open Societies, Cultural, Economic and Policy Foundations for Media Openness and Diversity in East and West**, ed. Jan van Cuilenburg – Richard van der Wurff, Amsterdam: Het Spinhuis Amsterdam, 2000, s. 31.

araştırmacının tartışma konusu olmuştur. Bu araştırma süreci demokrasi kavramına farklı anlamları ve yorumları katmıştır. Ayrıca özgür insan ile köle ve kadınlar arasındaki anlayışta birtakım gelişmeler izleniyor olsa da Antik çağdaki mevcut statükonun yirminci yüzyıla kadar kısmen devam ettiği rahatça söylenebilir. Dahl'a göre ise meclisler ve parlamentolar var olsalar bile en temel demokratik standartlara uymuyorlardı.¹⁶

Modern siyasal düşüncenin merkezi ilham kaynağı Atina'da gelişmiş demokrasi oluşmuştur. Fakat Atina'daki demokrasi politik ideallere – vatandaşlar arasında eşitlik, özgürlük, hukuka ve adalete saygı – modern liberal düşünceden, 'bütün insanlar aynı haklara sahip olan bireylerdir' kavramını eklemiştir.¹⁷ Yakın tarihte siyasi olaylar sonucunda meydana gelen keskin ve hızlı değişiklikler demokrasi tartışmalarını yeniden canlandırdı. Bilindiği gibi yirminci yüzyılda demokrasi anlayışı soğuk savaş öncesi faşizme, soğuk savaş sırasında ise komünizmle karşı karşıya gelmiştir. Bu süreçte demokrasiye dair mevcut teoriler iki ana yön olarak ayrılabilir. Birinci olarak daha şüpheli yaklaşımlara sahip olan modern elitist teorilerdir. Elitist teorilerin temel iddiası, demokrasinin halk tarafından hükümdarlık etmesine dair olan geleneksel anlayışının imkânsız olmasıdır. Bu teorilere göre, demokratik hükümet elit bir hükümet ya da en iyi durumda rakip seçkinlerin bir grup tarafından yönetilmek olduğunu savunmaktadır. Raymond Aron'ın sözleriyle ifade edersek; '*Halkı yönetmek vardır, fakat halk tarafından hükmetmek mevcut değildir*'.¹⁸ Joseph Schumpeter ise halkın bilgisizlik, oransızlık ve apati nedeniyle demokrasinin klasik idealini - halk tarafından hükmetmek - gerçek hayatta yerine getirmesinin imkânsız olduğu kadar sakıncalı olduğunu da düşünüyordu. Seçmenler, siyasi lider seçildikten sonra politik eylemlerin onların değil, seçilen kişinin işi olduğunu anlamalı ve bu ona ne yapacağını bildirmekten kaçınmaları gerektiği anlamına gelir, der.¹⁹ 1950'lerin modern elitist demokrasi teorileri, düşüncenin bu yönünde devam etmiş ve halkın isteklerine ve çıkarlarına daha az önem vermişti.

Buna paralel olarak demokrasi anlayışında farklı görüşler ortaya çıktı ve yeni yaklaşımlar demokrasinin yeni versiyonuna zemin hazırladı. Bunlar toplumu temsil eden ve halkın

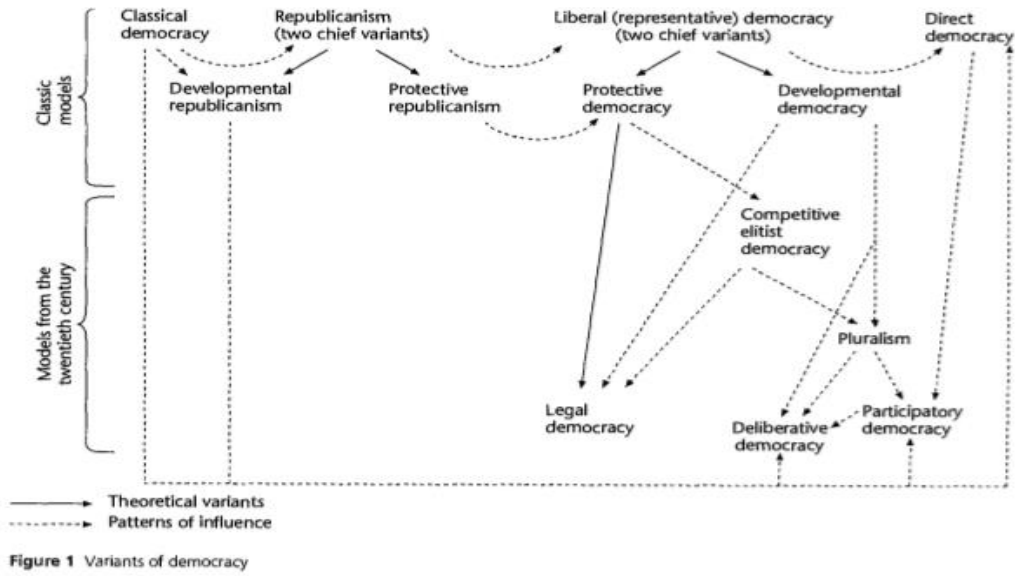
¹⁶ Robert A. Dahl, **Demokrasi Üstüne**, trc. Betül Kadioğlu, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2001, s. 23; bkz. Anthony Arblaster, **Democracy**, 3. Baskı, Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 2002; David Held, **Models of Democracy**, 3. Baskı, Cambridge: Polity Press, 2008.

¹⁷ Held, *Models of Democracy*, s.12.

¹⁸ Arblaster, *Democracy*, s. 49-50.

¹⁹ Arblaster, *Democracy*, s. 50; bkz. Joseph A. Schumpeter, **Capitalism, Socialism and Democracy**, London: George Allen & Unwin, 1943.

çıkarlarını dile getiren gruplar ve kuruluşlardı. Bu grup ve kuruluşların görüşlerine göre ‘onları (halkı) dinlemek, aralarında ara buluculuk etmek ve mümkün olan tüm meşru kaygıları ve çıkarları göz önünde bulunduracak uzlaşma anlaşmaları geliştirmek hükümetin işidir’.²⁰ Bu noktada Arblaster baskı ve çıkar gruplar aracılığıyla eski demokratik katılım ilkesini gündeme geri getirildiğini, ancak bunun da bireylerden ziyade gruplar ve kuruluşlar için var olduğunu vurgulamaktadır.²¹ 1990’larda Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra demokrasinin yeni bir formu *kapitalist demokrasi* ya da *liberal demokrasi* hızla yayılmıştı, ancak bu iki genel çizgide devam edildiği söylenebilir.

Şekil 3: David Held’e Göre Demokrasi Modelleri

Kaynak: David Held, *Models of Democracy*, 3. Baskı (Cambridge: Polity Press, 2008), 5.

Şekil 3’te Held demokrasinin teorik türevleri ve aralarındaki etkileri açık bir şekilde göstermiştir. Şekilde gösterildiği gibi demokratik modeller arasında, ilk aşamada dört klasik modeli: klasik Atina demokrasisi,²² cumhuriyetçilik modelleri,²³ liberal demokrasi

²⁰ Arblaster, *Democracy*, s. 51-52.

²¹ Arblaster, *Democracy*, s. 52.

²² **Klasik demokrasi:** Antik Atina demokrasi modelinde temel meşrulaştırma prensibi özgürlüğe dayanmaktadır. Bu modelde vatandaşlar siyasi kararlara katılmakta, yönetimde sırayla görev almakta ve siyasal eşitlik temeline dayanarak özgür olarak görülmektedir. Genel şartlarda küçük şehir devletler mevcut; ekonomik yapı kölelik sistemine dayalıdır; ev içi işler kadınlar üzerinde düşmektedir ve dolayısıyla erkek kamu hizmet için fırsat bulmuş haldeler. - Held, *Models of Democracy*, s. 27.

²³ **Cumhuriyetçilik modelleri:** Koruyucu cumhuriyetçiliğin meşrulaştırma prensibine göre kişisel özgürlüğü ön plana çıkarmaktadır. Bunun sebep vatandaşlar kendi kendilerini yönetemedikleri takdirde başkaların yönetim ve hakimiyet altında yaşayacakları düşüncesidir. Genel şartlarda küçük şehir topluluk mevcut; kadınlar klasik modele benzer bir şekilde emekçiler ve siyasal hayattan dışlanmış durumdadır. - Held, *Models of Democracy*, s. 44.

modelleri²⁴ ve doğrudan demokrasi²⁵ modeli yer almaktadır. İkinci aşamada ise yoğun siyasi tartışmalara ve çatışmalara yol açan son modern beş modeli: rekabetçi elitist demokrasi, çoğulculuk, yasal demokrasi, katılımcı demokrasi ve müzakereci demokrasi,²⁶ yer almaktadır.

Rekabetçi elitist demokrasinin meşrulaştırma ilkeleri gerekli yasal ve idari kararları verebilecek, yetenekli ve becerikli özelliklere sahip olan bir siyasal eliti seçmesi, yönetmesi ve siyasi liderlerin yetkiyi aşmasının engellenmesine dayanır. Ana özellikler: güçlü bir yönetim ile parlamenter hükümet olması; rekabetçi siyasal elitler ve partiler arasında bir politik rekabetin var olması, parlamentoda parti politikaların hakimiyeti, siyasi liderliğin merkezliği, bürokraside bağımsız ve iyi eğitilmiş bir yönetim, ‘etkili siyasi karar aralığı’ üzerinde anayasal ve pratik limitlerin var olması yer almaktadır. Genel şartlarında; sanayi toplumu, sosyal ve siyasal çatışmanın parçalanmış modeli, fikir farklılıklarını hoşgören siyasal bir kültür, teknik eğitim görmüş deneyimli uzman ve yöneticilerin katmanlarının oluşumu mevcuttur.²⁷

Gelişmeci Cumhuriyetçiliğin meşrulaştırma prensibi, kendilerini kimsenin hakimiyet altında bulunmaması ve gelişme imkanlarından özgür ve eşit bir şekilde yararlanabilmesi için, her vatandaşın siyasal ve ekonomik eşitliğini sağlayacak bir sistem oluşturmaya öncelik vermektir. Genel şartlarda küçük, daha sanayileşmemiş topluluklar mevcut; mülkiyet sahipliği çoğunluk arasında bölünmüş durumda ve vatandaşlık mülkiyet sahipliğine bağlıdır; erkeklerin siyasi ve diğer ev dışı işlere meşgul olabilmesi için ev içi işlerini kadınlar üstlenmiş durumdadır. – Held, *Models of Democracy*, s. 48.

²⁴ Liberal demokrasi modelleri: Koruyucu demokrasinin meşrulaştırma prensibi, her vatandaşın çıkarlara uyumlu bir siyasi stratejisi izleyebilmesi için yöneticilerin, yurttaşların birbirlerine karşı korudukları gibi, yöneticilere karşı da korunmaları gerek olduğuna dayanır. Genel şartlara baktığımızda otonomi sivil toplum gelişmiş durumda; üretim araçlarının özel mülkiyeti ve rekabete dayalı bir piyasa ekonomisi ortaya çıkmıştır; patriarkal özelliği taşıyan bir aile yapısı mevcut ve topluluk yaşam alanı ulus-devlet sınırlara ulaşmıştır. – Held, *Models of Democracy*, s. 78.

Gelişmeci demokrasi modelinde bireyselden ziyade, toplumsal gelişimi odak noktasıdır. Meşrulaştırma prensibinde haberdar, adanmış ve sürekli gelişen bir vatandaşlık yaratmak için, siyasal hayata katılmak saadece bireysel çıkarlarının korunma amaçlı çerçeveden geçmiş ve zorunlu hale gelmiş durumda. Dolayısıyla siyasal süreçlere katılmak, bireysel kapasitelerin en iyi bir şekilde gerçekleşebilmesi için şarttır. – Held, *Models of Democracy*, s. 92.

²⁵ Doğrudan demokrasi ve siyasetin sonu Marx ve Engels’in ideolojisine dayanan bir demokrasi modelidir. Held bu tür demokrasi modelin meşrulaştırma prensibinde herkesin özgür bir şekilde gelişebilmesi her bir bireyin özgürce gelişiminden elde edilebilir, der. Ancak bu özgürlük, sömürünün sona ermesini ve nihayetinde tamamlanmış bir siyasi ekonomik eşitlik gerektirir. Sadece eşitlik, her bir bireyinde olan potansiyellerin gerçekleştirilmesi için gereken koşullar güvence altına alabilir. Ancak bu koşullarda her biri kendi yeteneklerine göre toplam üretime katılabilir ve kendi ihtiyaçlarına göre pay alabilir. Model iki yöne Sosyalizm ve Komünizme ayrılmaktadır ve her ikisi hem temel, hem de genel özelliklerde farklılık göstermektedir. Temel özelliklere bakıldığında sosyalist yaklaşıma göre komünler ve konseyler kamu işleri düzenlenebilmesi için piramit şeklinde örgütlenmiştir. Ancak komünizme göre ‘yönetim’ ve ‘siyasetler’ her biçimde kendini düzenlemeye yolu verir. Sosyalist düzeninde hükümet yetkililer, hukukçular ve diğer yönetim yetkililer sıkça yapılan seçimlerle atanıyorlar. Bu şekilde toplum tarafından görevlerine alınıyor ya da vazifelerine son veriliyor. Komünist düzeninde ise bütün kamusal işler birlikte idare edilir, sorunlara çözüm ise konsensüse dayalı karar alma prensibine bağlıdır. Sosyalizmde devlet memurlar işçilerden yüksek maaş alamazlar. Komünizmde dağıtım, seçim ve rotasyona bağlıdır. Genel şartlarda sosyalizm bütün işçi sınıfların birleşmesini destekler, komünizm ise bütün sınıfların ortadan kalkmasını iddia eder. Her ne kadar meşrulaştırma prensibi ortak olsa da, bu ve başka birçok unsurda her iki yaklaşım farklılık göstermektedir. – Held, *Models of Democracy*, s. 120.

²⁶ Held, *Models of Democracy*, s. 3.

²⁷ Held, *Models of Democracy*, s. 157.

Çoğulculuk modelini meşrulaştırma ilkelerinde hükümeti azınlıklarla güvence altına alarak, siyasi özgürlüğü de güvence altına alırlar, aşırı güçlü siyasi hizipler ve tepkisiz bir devletin gelişmesine engel olurlar. Ana özelliklerinde; vatandaşlık hakları, *one-person-one-vote*/bir kişi bir oy prensibi, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, yargı, yürütme, yasama ve idari bürokrasi arasında bir kontrol ve balans sistemi ve en az iki siyasi partinin mevcut ortamında rekabetçi seçim sistemi yer almaktadır. Ayrıca Held klasik çoğulculuk ile Neo-çoğulculuk arasındaki farklılığı gösteren noktaları ayırır. Klasik çoğulculukta siyasi etki arayışında olan çeşitli çıkar grupları, Neo-çoğulculukta ise çoklu baskı grupları mevcut, fakat siyasi gündemi kurumsal güce yöneliktir. Klasik çoğulculukta hükümetler ara buluculuk yapmakta ve talepler arasında hüküm vermektedir. Neo-çoğulculukta ise devlet ve bakanlıklar kendi çıkarlarını kendileri belirlemektedir. Klasik çoğulculukta anayasal kuralları destekleyici bir siyasal kültür yerleştirilmiştir. Neo-çoğulculukta ise farklı siyasi kültür ve radikal eşitsiz ekonomik kaynaklar sistem koşullarında, anayasal kurallar işlev görmektedir. Klasik çoğulculuğun genel şartları şu şekildedir; güç toplumdaki çeşitli gruplar arasında paylaşılr ve takas edilir. Çeşitli kaynak türleri nüfus genelinde dağıtılmıştır. Siyasi prosedürler, siyasi alternatifler yelpazesi ve siyasi meşru çerçevesi üzerinde değer konsensüsü mevcuttur. Aktif ve pasif vatandaşlar arasında siyasi istikrar için yeterli denge ve çoğulcu serbest piyasa toplumlarının kurallarını destekleyen uluslararası çerçeve mevcuttur. Neo-çoğulculuktaki genel şartlar arasında güç çeşitli gruplar tarafından tartışılır, zayıf kaynak tabanı birçok grubun tam siyasi katılımlarını engelliyor. Sosyoekonomik gücün eşitsiz dağılımı, siyasi seçenekleri sınırlandırma fırsatları sağlar ve siyasete eşitsiz katılım, yetersiz açık hükümete neden olur. Uluslararası düzeni güçlü çok uluslu ekonomik çıkarlar ve egemen devletler tarafından uzlaştırılmıştır.²⁸

Bireylerinin özgürlüğü ve zalim hükümetten korunmaları arzu edilen etkili bir olgudur. Ancak siyasal ve ekonomik hayatta bireysel özgürlük ve inisiyatifin gündemde kalabilmesi için, çoğunluk yönetimi hukukun üstünlüğü tarafından sınırlandırılmalıdır. Çoğunluk ilkesi ancak bu koşullar altında akılcıca ve adil bir şekilde işleyebilir ve yasal demokrasinin meşrulaştırılması ilkeleri bu ince faktörlere dayanır. Ana özelliklerinde; anayasal devlet, hukukun üstünlüğü, sivil toplum ve özel hayata minimal devlet

²⁸ Held, *Models of Democracy*, s. 173.

müdahalesi mümkün olabildiğince geniş kapsamlı serbest piyasaya erişimine sahip olan toplum mevcuttur. Genel şartlarda liberal ilkelerle hareket eden etkili siyasi liderlik, bürokratik düzenlemelerin en aza indirilmesi, çıkar gruplarının ve özellikle sendikaların rolünün kısıtlanması, serbest uluslararası ticaret piyasası ve her türlü kolektivizm tehdidinin en aza indirilmesi, yer almaktadır.²⁹

Siyasi etkililik duygusu geliştirmeye teşvik eden, kolektif sorunlara dair endişeye sahip olan ve ülkenin yönetim sürecine dair sürekli ilgi gösteren bilgili bir vatandaş oluşumu için gerekli şartlar sağlanmaktadır. Ancak bu özelliklere sahip olan vatandaşlardan oluşmuş katılımcı bir toplumda, bir birey eşit özgürlük ve kendini geliştirme hakkını elde edebilir. Katılımcı demokrasi modelini meşrulaştırma ilkesi bu görüşe dayanır. Ana özelliklerde vatandaşların işyerleri ve yerel topluluk dahil olmak üzere toplumun kilit kurumlarının düzenlemesine doğrudan katılımı, parti yetkililerinin doğrudan üyelere karşı hesap verebilir hale getirerek parti sisteminin yeniden düzenlenmesi, katılımcı partilerin meclis veya kongre yapısında işleyişi, siyasi biçimleri deneme imkanı sağlaması doğrultusunda, açık bir kurumsal sistemin sürdürülmesi yer almaktadır. Genel şartlarda maddi kaynakların yeniden dağıtılması yoluyla birçok sosyal grubun zayıf kaynak tabanının doğrudan iyileştirilmesi, kamu ve özel hayatta sorumsuz bürokratik gücün en aza indirilmesi, bilinçli kararlar alabilmek için açık bir bilgi sistemin var olması, kadın ve erkeklerin kamusal yaşama eşit bir şekilde katılma fırsatı yakalayabilmeleri için çocuk bakım sorunlarının yeniden gözden geçirilmesi amaçlanır.³⁰

Modern demokrasi modelleri arasındaki son model müzakereci demokrasidir. Bu modelin meşrulaştırma ilkeleri kapsamında, siyasi birliğin hüküm ve koşulları vatandaşların özgür ve mantık rızasıyla sürdürülmektedir. Kolektif sorunlara çözüm bulmanın meşru temeli siyasi kararların ‘karşılıklı haklılığı’ olmasındadır. Ana özelliklere baktığımızda vatandaş jürileri, müzakere günleri ve müzakere anketleri mevcuttur. Tam *online* raporlamaya dayalı doğrudan temsilcilere erişime yönelik E-devlet girişimleri ve *online* kamu forumlarını içeren e-demokrasi programları mevcut grup analizleri ve siyasal öneriler oluşturulur, mikro-forumlardan ulus sınırlarını aşan meseleler dahil olmak üzere kamusal hayatı kapsayan müzakere biçimleri müzakereci anketlere bağlı referandum

²⁹ Held, *Models of Democracy*, s. 207.

³⁰ Held, *Models of Democracy*, s. 215.

kullanımının yeni eğilimleri ve diğer unsurlar yer almaktadır. Genel şartlarda değerlerin çoğulculuğu, güçlü sivil eğitim programının var olması, vatandaşların rafine ve yansıtıcı tercihlerini yapmalarının geliştirilmesini destekleyen halk kültürü ve kurumları mevcuttur. Müzakereci kurum ve uygulamaları, onları destekleyen ikincil birlikleri kamu tarafından finanse edilir.³¹

Demokrasinin bu boyutu çoğu zaman tartışma konusu olsa da, günümüzde ‘hükümet sistemi’ ya da daha dar bir bakış açısıyla ‘hükümet seçme yöntemi’ olarak algılanmalı ve belli şartlara uyumlu olması gerekmektedir. Demokrasinin özelliklerine dair Larry Diamond ve Leonardo Morlino’nun “The Quality of Democracy” isimli çalışmasında demokrasinin minimum kriterleri şu şekilde sıralanmıştır; yetişkinlere evrensel oy kullanma hakkı, tekrarlayan, özgür, rekabetçi ve adil seçimler, ülkede birden fazla ciddi siyasi partilerin var olması, bilgi kaynakların çeşitliliği.³² Dahl demokratik bir süreci için beş farklı kriter tahsis eder: etkin katılım, oylamayla eşitlik, bilgi edinebilme imkanı olması, gündem üzerinde daimi kontrol, yetişkinlerin dahil edilmesi.³³ Diamond ve Morlino’ya göre ideal bir demokraside birkaç kilit hedefe ulaşılmalıdır. Bunlar; siyasal ve sivil özgürlük, popüler egemenlik (bu noktada yazarlar kamu politikaları ve bunları yapan yetkililer üzerinde kontrolün var olmasını kasteder), siyasi eşitlik (hak ve yetkilerde) ve iyi biçimlenmiş yönetim standartları (şeffaflık, yasallık ve sorumlu yönetimi gibi özellikleri taşıyan).³⁴ Yukarıda listelenen bu kriterleri son derece demokratik ülkelerde bile tamamen yerine getirmek zor, aynı zamanda farklı eleştirel görüşler bulunsa da, Dahl demokrasinin öncülük ettiği ve neden tercih etmek gerektiğinin olumlu nedenlerini vurgulamıştır. Demokrasi zalim ve zorba bir yönetim biçiminin oluşmasına engel olur, vatandaşların temel hakları korur, genel kişisel özgürlük sağlar, insanların kendini tanımasına ve temel çıkarlarını gerçekleştirmesine yardım eder, toplumun ahlaki özerkliğini sağlar, her türlü alternatiften ziyade demokrasi insanın gelişmesine elverişli ortam yaratır, temel ve kişisel çıkarları korur, demokrasinin temel

³¹ Held, *Models of Democracy*, s. 253.

³² Larry Diamond - Leonardo Morlino, “The Quality of Democracy”, *Journal of Democracy* Vol. 15, No. 4, Ekim, 2004, s. 21.

³³ Robert A. Dahl, *On Democracy*, London: Yale University Press, 1998, s. 38,37-40.

³⁴ Diamond - Morlino, *The Quality of Democracy*, s. 21.

kriterlerden biri olan siyasi eşitliği yüksek derecede sağlar, kuvvet kullanılmasına karşı gelir, barış ve ekonomik refah sağlar.³⁵

Dahl modern demokrasinin zorluklarının sıralaması şu şekilde yapar; demokratik olmayan ülkeler için asıl sorunlar, demokrasiye geçiş için istek ve bunu hangi şekilde yapabilecekleri, yeni demokratikleşmiş ülkeler için, yeni demokratik uygulamaları ve kurumları nasıl güçlendirilebileceği ya da zamana, siyasi çatışmaya ve krize dayanıklılık göstermek adına sağlamlaştırılması, demokrasinin önceden mevcut olduğu ülkeler için ise modern zorluklar, kendi demokratik sistemini mükemmelleştirmek ve derinleştirmektir.³⁶

Demokrasinin çağdaş sorunlarından birisi niyet ile gerçeklik arasındaki uyumsuzluk olduğu herkesçe kabul görmüştür. Çağdaş gerçeklik demokrasinin klasik fikirlerinin bazılarına karşılık gelmemektedir ve demokrasi anlayışının modern, gelişmiş veya gelişmekte olan toplumlarada uyacak şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Bunun ilk ve en önemli şartlardan birisi toplumun aktif katılımı ve isteğidir. Günümüzde medya ve özellikle dijital medyanın bir araç olarak, toplumun aktif katılım sağlaması için hayati rolü üstlenmiş durumda olduğu rahatça söylenebilir.

1.1.2. Medya ve Demokrasi

Medya ile demokrasi arasında doğrudan ve kesintisiz bağlantının olduğu yaygın olarak bilinmektedir. Başka bir deyişle demokrasinin bir yaşam biçimi haline dönüşebilmesi, ancak dördüncü kuvvet olarak kabul edilen basın desteği ile gerçekleşebilir. Demokratikleşme basın olmadan olmaz. Basın, demokrasinin kitlelere ulaşmasında ve özümlemesinde, demokratikleşme hamlelerinin hedefine kavuşmasında en önemli unsurlardan biridir.³⁷ Diğer yandan modern demokratik bir toplum aşağıdaki kriterlere uygun olan kitle iletişim araçları olmadan var olamaz, bu açıdan medya:

- Yaygın olarak erişilebilir ve ulaşılabilir olmalı.

³⁵ Dahl, *On Democracy*, s. 45-61.

³⁶ Dahl, *On Democracy*, s. 2.

³⁷ T.C. Adalet Bakanlığı, **Demokratikleşme ve Yargı Reform**, Cilt 1, Ankara: Adalet Bakanlığı, 1994, s. 303.

- Demokratik bir toplumun çoğulcu doğasını yansıtmalı ve herhangi bir bakış açısına kitlenmemiş ya da herhangi bir çıkar grubu tarafından kontrol edilmemiş olmalı.
- Vatandaşların yaşamları ve toplulukları hakkında bilinçli seçimler yapabilmeleri için, onlara gerekli bilgilere erişim sağlamalı.
- Piyasanın bir başına yaratamadığı ve demokratik bir toplumun ana simgesi olan kamusal münazaranın gerçekleştirilmesini kitle iletişim araçları sağlar.³⁸

Diamond ve Morlino *'the quality of democracy'* isimli çalışmalarında demokrasi kalitesinin temel hukuk üstünlüğüne dayandığının altını çizmişlerdir.³⁹ Bu açıdan uluslararası hukukta medyaya yönelik özgürlüğü ve kısıtlamaları, kuralları ve normları tanımlanmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde 1. ve 2. maddede insanlar arasındaki eşitlik ilkeleri açık bir şekilde ifade edilmiştir: Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar..., herkes bu beyannamede belirtilen tüm hak ve özgürlüklere, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, mülk, doğum veya diğer statü gibi herhangi bir ayırım yapmadan hakkını kullanabilir.⁴⁰ Dokümanın 19. maddesinde herkesin düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının var olduğu belirtilir. Bu hak, sınırlar koyulmadan herhangi bir medya aracılığıyla, görüşlerini müdahalesiz tutma, bilgi ve fikir arama, alma ve verme özgürlüğünü içerir.⁴¹ Dolayısıyla demokratik çevrenin en önemli özelliklerinden biri ifade özgürlüğüdür ki bunu medya özgürlüğü kendi içerisinde barındırır. Ancak, bu özgürlüğün başkasının haklarının başladığı yere kadar olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda her ne kadar İHEB'in ilkelerine dayanıyor olsa da Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde dikkat edilmesi gereken kısıtlamalar da belirlenmiştir. 19. maddede söylendiği gibi:

1. Herkesin, herhangi bir müdahale olmadan istediği görüşe sahip olma hakkı vardır.
2. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı, basılı, sanatsal ürün şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü bilgi ve düşünceyi arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içerir.

³⁸ Nordenstreng, *Media and Democracy*, s. 30.

³⁹ Diamond - Morlino, *The Quality of Democracy*, s. 23.

⁴⁰ Ian Brownlie, **Basic documents in international law**, 5th edition, Oxford University Press, 2002, s. 193.

⁴¹ Brownlie, *Basic documents in international law*, s. 194.

3. Bu maddenin 2. fıkrasında belirtilen hakların kullanılması özel yükümlülükler ve sorumluluklar üstlenmesini gerektirir. Bu nedenle sadece hukukten öngörülen ve aşğıdaki sebeplerden dolayı gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir:

- (a) Başkalarının haklarına ve itibarına saygı için,
- (b) Ulusal güvenliği, kamu düzenini (public order), kamu sağlığı ve ahlakı korumak için.⁴²

20. ve 21. maddeler medyaya bağı olarak tartışılabilir. Kitle iletişim araçlar propagandasının ana kaynaklarından biri olduğu için 20. madde '*Savaş Propagandası ve Düşmanlığı Savunma Yasası*' kısıtlamaları arasında görülebilir: 1- Her türlü savaş propagandası hukuk tarafından kesinlikle yasaklanır. 2- Ayrımcılığa, kine, nefrete veya şiddete tahrik eden herhangi bir ulusal, ırksal veya dinsel düşmanlığın savunulması hukuk tarafından yasaklanır. 21. madde ise '*Toplanma Özgürlüğü*' sağlar ve bu bağlamda medyanın kitle seferberliğinin yanı sıra bilginin kapsamı ve bilginin yayılması konusunda kilit bir rolü olduğu için, özel durumlarda özgürlük ya da kısıtlama olarak değerlendirilebilir. Maddeye göre barışçıl bir biçimde toplanma hakkı hukuk tarafından tanınır. Bu hakkın kullanılmasına, ulusal güvenliğini, kamu güvenliğini, kamu düzenini (public order), sağlık, ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacı taşıyan, demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve hukuka uygun olarak getirilen sınırlamalar dışında başka hiçbir sınırlama konulamaz.⁴³

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesinin birinci ve ikinci fıkrası özgürlük ve kısıtlamaları içeren diğeri bir dökümandır. Belgede bir taraftan tüm ifade özgürlüğü prensipleri aktarılmış, diğeri taraftan ise en uzun kısıtlamalar listesi de belirlenmiştir. *İfade özgürlüğü 10.maddenin 1'inci öge* devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel olmadığını söyler. 2'nci ögede insanlara hak tanınan özgürlüklerin aynı zamanda onlara görev ve sorumluluklar yüklediği belirlemiştir. Yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğini, toprak bütünlüğünün, kamu güvenliğinin önlenmesi, sağlığını, ahlakın, başkalarının

⁴² Brownlie, *Basic documents in international law*, s. 212; **BM Enformasyon Merkezi Ankara**, 'Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi', https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj9e7kkZjrAhUikxQKHAIHDv8QFjAAegQIBRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.unicankara.org.tr%2Fdoc_pdf%2Fmetin133.pdf&usg=AOvVaw1BIolsZhBV3ILP-1LKxFO9 (09.01.2019).

⁴³ Brownlie, *Basic documents in international law*, s. 212.; 'Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'.

şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı yetkilisinin tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlar uygulanabilir.⁴⁴ İlk aşamada uluslararası hukukta görülen genel yaklaşımların bu şekilde olduğu söylenebilir. Ancak yeni teknolojilerin gelişimi, yeni hukuki düzenlemelere ve bunun yanı sıra bu düzenlemelerin nasıl olması gerektiğine dair yeni zorluklara da yol açmıştır. Yeni medya ile ilgili uluslararası hukuktaki yeni düzenleme ve eğilimler bir sonraki kısımda incelenmiştir.

Demokratik siyasi süreçlerde medya belirleyici rol oynamaktadır. Siyasi süreçlerde medyanın ana rolü farklı meselelere bağlı olarak açığa çıkmaktadır. Farklı siyasi partiler arasındaki seçim ve rekabet koşullarında düzenli olarak özgür ve adil seçimler yapan siyasal sistem, demokratik ortamının temel bileşenlerinden biridir. Ancak demokrasiler rekabetçiliğin derecelerine göre değişmektedir ve bu bağlamda rakip siyasi partilerin kitle iletişim araçlarına ve seçim kampanyasına finansman erişiminin eşitliği önemli kriterlerden biridir. Fakat demokratik medya özelliklerinin ana bileşenlerinden biri de medya sahipliğinde ve bakış açılarında çoğulculuk olmasıdır.⁴⁵ Bu noktada medya çoğulculuğu *içsel* ve *dışsal* olarak ayrılmaktadır.

İçsel çoğulculuk medya içeriğinde sosyal ve politik çeşitliliğin nasıl yansıdığını incelemektedir. Bu, medyada hem farklı kültürel grupların hem de farklı siyasi, ideolojik görüş ve bakış açılarının temsili olmasını kapsamaktadır.⁴⁶ İçsel çoğulculuk bir taraftan yeni haberler ve kamu işleri ile ilgili olayları yayınlamakta diğer taraftan ise bir (tek) veya iki (düopol) oyuncunun egemen olduğu kamu yayıncılığı ve medya manzaraları için önemli bir rol oynamaktadır. Hükümetler, yalnızca kamu hizmet yayıncılığını kolaylaştırarak değil aynı zamanda hibeler, basın fonları, azaltılmış vergi oranları gibi finansal destek yoluyla da iç çoğulculuğu teşvik edebilirler.⁴⁷

⁴⁴ İstanbul Bilgi Üniversitesi, İnsan Hakları Hukuk Uygulama ve Araştırma Merkezi, 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi',

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/09/01/AIHS_TUR.pdf (16.03.2019);

Brownlie, *Basic Documents in International Law*, s. 248.

⁴⁵ Diamon – Morlino, *The Quality of Democracy*, s. 24-25.

⁴⁶ MEDIAMONITOR, COMMISSARIAAT VOOR DE MEDIA, "The Concept of Pluralism: Media Diversity", <https://www.mediamonitor.nl/english/the-concept-of-pluralism-media-diversity/#> (16.01.2019);

bkz. Doyle, G., *Media ownership: The economics and politics of convergence and concentration in the UK and European media*, London: Sage Publications, 2002.

⁴⁷ MEDIAMONITOR, COMMISSARIAAT VOOR DE MEDIA, "The Concept of Pluralism: Media Diversity".

Dışsal çoğulculuk medya şirketlerinin, bağımsız yayın kuruluşlarının, kanalların, unvanların veya programlarında çoğulculuk olup olmaması üzerine odaklanmaktadır.⁴⁸ Bu tür çoğulculuk, aynı zamanda “tedarikçilerin çoğulluğu” olarak da bilinir. ‘Serbest fikir piyasası’ perspektifine bakıldığında medya içeriği seçiminde özgürlük, çok çeşitli görüş ve fikirlerin mevcut olmasını sağlamak için, medya içeriği tedarikçilerinin arasındaki rekabetin önemli olduğu düşünülmektedir. Medya politikalarının genelinde endişeli unsur olarak pazar gücü ele alınmaktadır. *Dışsal çoğulculuk* açısından medya politikalarının genelinde şüpheli bir unsur olarak pazar gücü ele alınmaktadır. Bu şüphenin sebebi, pazar gücünün medya sahipleri ve şirketleri üzerinde ilk olarak fırsat yakalayıp sonra üzerinde etki gösterme olasılığın yüksek olmasıdır.⁴⁹

Dahl kitle iletişim araçlarını silah, para ya da oy gibi başka siyasi kaynaklardan biri olarak değerlendiriliyor. Bu noktada iki çelişkili unsur birbiriyle kesişmektedir. Teorik normlara göre toplum üzerinde her siyasi kaynak, seçim ve oy kullanma hakkı gibi eşit olarak dağıtılmalıdır. Fakat bunun gerçek hayatta yerine getirebilmesi için, herhangi siyasi bir kaynak bir kişinin veya bir gurubunun yetkisi altında merkezileştirilmelidir. Ancak Dahl eşitlik ile gücün merkezileşmesi arasındaki olası dağılımlarının belli sınırlara sahip olmadığını altını çizmektedir.⁵⁰

Demokratik bir süreç için temel kriterler arasında zaman kısıtlılığı koşullarında, kamu eğitimi ve toplumun bilgilendirilmesi yer almaktadır. Bu açıdan çeşitli bilgilerin var olması, kamuya eşit olarak dağıtılması, siyasal süreçlere halkın katılmasında önemli rol oynamaktadır. Öte yandan toplumun da aydınlanma anlayışına sahip olabilmesi başka bir önemli faktördür. Bu doğrultuda her vatandaşın güncel alternatif politikalara ve olası sonuçlara dair bilgi edinmesi için eşit ve etkili fırsatlar sağlanmalıdır. Dahl’ın da ifade ettiği gibi eski demokratik ülkelerde toplumun siyasi anlayışını oluşturmak için farklı imkânlar sunulmaktadır. İlk aşamada devlet vatandaşlara okuryazarlığı sağlayacak kadar yeterli kamu eğitimi vermektedir. İkinci aşamada ise siyasi gelişmelere dair bilgileri, düşük bir maliyetle medya aracılığıyla topluma dağıtılmakta ve bu yolla vatandaşlar arasında önceden temeli oluşturulmuş siyasi anlayış oluşturulmaktadır. Ayrıca siyasi

⁴⁸ **MEDIAMONITOR**, COMMISSARIAAT VOOR DE MEDIA, “The Concept of Pluralism: Media Diversity”; bkz. Doyle, G., *Media ownership: The economics and politics of convergence and concentration in the UK and European media*.

⁴⁹ **MEDIAMONITOR**, COMMISSARIAAT VOOR DE MEDIA, “The Concept of Pluralism: Media Diversity”.

⁵⁰ Dahl, *On Democracy*, s. 177.

partiler ve adaylar izledikleri politikalar ve gelecek planları ile ilgili bilgi vermekte, kendileriyle ilgili oldukları için toplumun bilgilendirmesinde rekabete girip siyasi anlayışı artırmak konusunda katkıda bulunmaktadır.⁵¹

Medya *dikey siyasi hesap verebilirlik* konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Bu tarz hesap verebilirlik, seçilen siyasi liderlerin halk veya anayasa organları tarafından talep edildiği takdirde, verdikleri siyasi kararlara dair hesap vermekle yükümlü oldukları anlamına gelmektedir. Diamond ve Morlino, Andreas Schedler'e dayanarak üç ana özelliğe sahip olduğunu öne sürüyor. Bunlar arasında bildirme, gerekçelendirme, ceza ya da tazminattır. Bu süreç vatandaşların istedikleri takdirde kamusal eylemleri ile ilgili bilgi almaları, liderlerinden bu kamusal eylemlerin sebeplerine dair açıklamalarda bulunmalarını talep etmeleri ve sonucunda liderlerini cezalandırma yani ofisten çıkartma ya da ödüllendirme yani hükümette devam etme fırsatı sunmak, aşamalarını içermektedir. Olayların bu zinciri sivil toplum, medya, çıkar grupları, *think tank* gibi çeşitli kuruluşlarının çalışmaları sayesinde vatandaşlar tarafından siyasi liderlerin izlenmesi, sorgulanması ve gerekçelerin talep edilmesinden oluşmaktadır. Bu grupların (sivil toplum, medya, çıkar grupları, *think tank* vb.) işlev görmebilmesi için, onlara özgürlüğün sağlanması esastır. Korkutmaktan ya da intikamdan koruyan hukukun üstünlüğüne dayanarak yasal garantiler verilmesi şarttır.⁵²

Diğer taraftan medyanın *yatay hesap verebilirlikte* önemli yer tuttuğu söylenebilir. Bu tür hesap verebilirlik anlayışında, *dikey hesap verebilirliği* kapsamında işleyeceği süreçler de dâhil olmak üzere, devlet liderlerinden yasalara uygun ve düzgün davranmalarını talep ediliyor. Bu durumda sadece seçmenlere değil aynı zamanda diğer yetkililere ve devlet kurumlarına da cevap vermeleri istenir. Hükümetin bir yetkiliye ya da yetkililer grubuna "komut ve itaat" şeklinde değil de yanal bir şekilde hesap vermesine yatay hesap verebilirlik denir. Bu gruplar arasında yasama muhalefeti, yasama organı tarafından oluşturulan özel soruşturma komiteleri, mahkemeler, denetim ajansları, yolsuzluğa karşı mücadele komisyonu, merkez bankası, devlet ombudsmanı gibi görevde olan yönetenlerin gücünü sınırlandıran ve eylemleri irdeleyen diğer çeşitli kuruluşlar vardır.⁵³

⁵¹ Dahl, *On Democracy*, s. 185.

⁵² Diamond – Morlino, *The Quality of Democracy*, s. 25.

⁵³ Diamond, *The Quality of Democracy*, s. 25-26.

Fakat kamuya bu süreçlerin nedenleri, ilerlemeleri ve sonuçları ile ilgili bilgi verilmesi ve haberdar edilmesinin ana kaynağı kitle iletişim araçlarıdır.

Telefon, radyo, televizyon, internet, interaktif TV, odak grupları ve benzer araçlar sayesinde yirminci yüzyıl boyunca insan iletişimleri hem sosyal hem de teknik açıdan olağanüstü gelişmelere uğradı. Bu araçlara düşük maliyetle ve kolay bir şekilde erişim, mevcut siyasi süreçler ve gelişmelere dair en karmaşık haberler dâhil olmak üzere, aşırı bilgi birikimine yol açtı. Buna rağmen vatandaşların olayları anlama olasılığı daha zor hale geldi, çünkü bu durum onlardan çok daha güçlü gereksinimlerini öngörmektedir. Dahl, bu problemin çözümünü modern dünyanın temel zorluklarından biri olan eğitim sisteminde görüyor.⁵⁴ Net bir şekilde söylenebilir ki modern demokratik ülkelerin zorunlu gereksinimlerinden biri vatandaşların siyasal süreçlere akıllıca ve objektif bir şekilde dâhil olmalarının sağlanmasıdır. Bunu başarmak için, modern zorluklara ve teknolojilere uygun eğitim sistemlerinin ayarlanması gerekmektedir.⁵⁵ Fakat mevcut eğitim politikalarında yeniden gözden geçirilmesinin hayati önem taşıdığı unutmamalıdır.

Louis Klarevas, medyanın siyasal süreçte rollerini şu şekilde sıralamıştır: Birinci olarak topluma güncel siyaset ile ilgili yeni haberler vermesini sağlamaktadır. İkinci olarak zor zamanlarda ve karmaşık koşullarda, haber medyası hükümetin en iyi ham bilgi kaynaklarından biridir. Demokrasi için kamuoyu hayati bir parçadır. Dolayısıyla yeni haber medyasının kamuoyunun ölçülmesi, ifade edilmesi ve şekillendirme kapasitesine sahip olması onun diğer önemli siyasal işlevidir. Kamuoyunun yansımasıyla ilgili olarak, haber medyası rakip politika alternatiflerini tartışmak için formlar sunmaktadır. Kısıtlı zaman koşullarında, kilit karar vericiler için haber medya hükümetinin geri kalan aktörlerle etkili iletişim kurma yoludur. *Watchdog*/Bekçi köpeği gazeteciliği rolünü üstlenir ve hükümeti yasalara ve halka karşı sorumlu tutar, ancak tam tersi durumda da siyaset oyununda yadsınamaz bir oyuncudur.⁵⁶

⁵⁴ Dahl, *On Democracy*, s. 187.

⁵⁵ Dahl, *On Democracy*, s. 187-188.

⁵⁶ Louis Klarevas, "Media Impact", **Media Power Media Politics**, ed. Mark J. Rozell, Oxford: ROWMAN & LITTLEFIELD PUBLISHERS, INC., 2003, s. 265-275.

1.1.3. Yeni Medya ve Yeni Zorlukları

Yaşadığımız dönem dijital medya çağı olarak rahatça adlandırılabilir. Modern trendlere baktığımızda dijital medya, sağlık, hükümet ve eğitime ilaveten dijital medya ile ilişkisi olmayan endüstriler de dâhil olmak üzere birçok sektörde önemli bir rol oynamaktadır. Diğer taraftan dijital medyanın günlük hayatımıza yoğun bir şekilde nüfuz etmesi birtakım değişikliklere sebep olmuştur. Dijital medya aracılığıyla bilgi alma ve bilginin yayılmasını sağlayan baş aktörlerden biri internettir. Dolayısıyla, internet üzerinde görülmeye başlayan özgürlük ve kısıtlamalar, yeni medyanın Demokrasi Endeksi’de dâhil olmak üzere çeşitli platformlarda yer almaktadır. Bilindiği gibi internet ilk olarak soğuk savaş döneminde 1960’lı yıllarda bir askeri proje olarak ortaya çıkmış, 70’lerde sivil kullanıma da açılması kararlaştırılmış ve 80’lerden itibaren ABD’den dünyaya yayılmaya başlamıştır.⁵⁷ Ancak İnternet bugün ‘online’ olarak anladığımız ağ yapısına 1990’lı yılların başında dönüşmeye başlamıştır.⁵⁸

İnternet, devletin şeffaflaşmasını, kamuoyunun haber alma hakkının oluşmasını, kişilerin düşünce ve ifade özgürlüğünün gerçek anlamda yaşanmasını sağlamıştır. Kamusal ve toplumsal faydası hem bireyler hem de kurum ve kuruluşların işlemlerinin kolaylıkla yerine getirebilecek, demokratik sürece katkı sağlayabilecek birtakım özelliklere sahiptir.⁵⁹

Araştırma konumuz olan İran Yeşil Hareketi ve Arap Baharı süreçlerine dair en çok tartışılan meseleler arasında bölümün 1.4. kısmında ayrıntılı bakacağımız, demokrasi ve dijital medyanın etkileşimi olmuştur. Ancak, bu aşamada demokrasi ve dijital medyanın etkileşimi daha geniş bir perspektiften bakılacaktır. Medya ve demokrasi arasında karmaşık bir etkileşim vardır ve bu bağlantı dijital medya var olduğu ortamında gittikçe daha karmaşık hale gelmektedir. Genel olarak, demokrasi göstergelerini ölçerken Medya Özgürlüğü Endeksi kilit kriterlerden biridir. Fikir ve ifade özgürlüğü ilkeleri ile derinden iç içe olan medya özgürlüğünün demokrasinin temellerinden biri olduğu yadsınamaz. Fakat dijital medya araçları demokrasi prensiplere uyumayan siyasal çıkarlarıyla,

⁵⁷ Ömer Gedik, “İnternet Özgürlüğü: Önemi ve Unsurları”, *Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları*, ed. Selda Çağlar, İstanbul: Beta, 2010, s. 426.

⁵⁸ Hinton ve Hjørholt, *Understanding Social Media*, s. 9.

⁵⁹ Gedik, *İnternet Özgürlüğü*, s. 427.

ekonomik çıkarlarıyla veya sıradan bir vatandaşın kişisel çıkarlarıyla karşı karşıya kaldığında, olayların başka bir gelişimini buluyoruz. *Online* internet ortamında yeni zorluklar ortaya çıkmasına rağmen, geleneksel medya koşullarında da otoriter ve diktatör rejimler demokrasiye karşı olduğu kadar medyaya da karşı çıkmış ve kendi çıkarları için kullanmışlardır. Bu durum günümüz teknolojik koşullarında da değişmediği söylenebilir. Aksine, sosyal, siyasal ve ekonomik alanda ortaya çıkan belirsizlikler, medya ve ifade özgürlüğü kavramlarını daha da zor hale getirmiştir.

Bu bağlamda internet yönetimi için uluslararası hukuk çerçevesinde – Uluslararası İnternet Hukuku olarak – yeni bir dal gelişmiştir. İnternetin uluslararası düzenleme boyutu iki farklı taraftan anlaşılabilir. Dar boyuttan baktığımızda sadece internetin çalışmasını sağlayan kurumsal düzenlemeler seviyede internet yönetimine eş değer olarak düşünülebilir. Fakat daha kapsamlı boyuttan baktığımızda internet ile kesişen veya etkileşime giren uluslararası hukuk kurallarının bulunduğu tüm sektörler ve alanlar da dahil olmak üzere daha geniş bir şekilde yorumlanır. İnternetin uluslararası düzenlemelerdeki konumu karmaşık ve değişkendir. Bunun nedeni olarak devletler arasında konu üzerinde evrensel fikir birliğinin bulunmaması değerlendirilmektedir. Böyle bir ortamın işlevlerini yeni koşullara uygun hale getirmek için gerekli ayarlamalarla birlikte, siber güvenlik kurallarını göz önünde bulundurarak yargı yetkisi ve devlet sorumluluğu hakkındaki geleneksel kanunlar uygulamaya konulmuştur. Bunun yanı sıra devlet dışı faktörlerin daha güçlenmiş durumda bulunduğu modern dünyada uluslararası hukuk diğer bir taraftan siber suç, siber casusluk ve siber terörizm sorunlarıyla ilgilidir.⁶⁰ Yeni medya bağlamında baktığımızda internet hukukunun insan hakları ile kesişen boyutu en sıcak tartışma konusudur. Uluslararası hukukun geleneksel çerçevesi ile beraber yeni eğilimleri arasında internet kullanıcıları için insan hakları birkaç başlık altında ele alınır. Bu hususlar Avrupa Konseyi tarafından çeşitli maddeler altında sunulmaktadır.

Birincisi internete erişimde ayrımcılık yapmamaktır. Demokratik katılımın ve demokratik hakların özgür bir şekilde kullanmanın ilk şartlarından biri internete erişimdir. Dolayısıyla bir mahkeme kararı olmadığı takdirde insanın internete bağlanma yolları kesilemez.

⁶⁰ Bkz. Antonio Segura Serrano, “International Regulation of the Internet”, **Oxford University Press (OUP) International Law**, 25 September, 2019.

İnternete erişim uygun fiyatla, ayrımcılık yapmadan sunulmalıdır. Seçilen cihazları kullanarak internet içeriğine, uygulamalara ve hizmetlere mümkün oldukça geniş kapsamlı erişim sağlanmalıdır. Kırsalda veya coğrafi olarak uzak bölgelerde yaşayan, düşük geliri ya da engelleri olan vatandaşlar için, kamu yetkilileri tarafından internete erişimi kolaylaştırmaya yönelik özel önlemler alınmalıdır. Bir vatandaş, kamu yetkilileri, internet servis sağlayıcıları, online içerik ve hizmet sağlayıcıları, diğer internet kullanıcıları veya kullanıcı grupları ile etkileşimde, cinsiyet, ırk, renk, dil, inanç, siyasi görüşler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlık, mülk, etnik köken ve yaş da dahil olmak üzere başka bir kimlik nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmamalıdır.⁶¹

İkinci husus ifade ve bilgi edinme özgürlüğüdür. Herkes online ortamda kendini ifade etme, başkalarının aktardığı bilgi ve görüşlere erişim özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlüğü, başkalarının mahremiyet hakkına, saygınlığına ve diğer haklarına karşı duyarlılık gösterdiği şartlarda, siyasi konulardan başkalarını rahatsız etmeyecek konulara kadar çeşitli görüşlerini aktarma hakkını içerir.⁶²

Kısıtlamalar, yasalara uygun bir şekilde mahkemelerin gözetimi altında, ayrımcılığı, nefreti ya da şiddeti tetikleyen durumlarda uygulanabilir. İfade ve bilgi edinme özgürlüğü kapsamında telif hakları ile birlikte fikri mülkiyet hakları korunduğu koşullarda, içerikleri yaratmak ve içeriği yeniden kullanıp paylaşmak serbesttir.⁶³

İnternette ifade ve bilgi edinme özgürlüğünün korunması kamu yetkilileri tarafından sağlanmalıdır. Bu özgürlüklere karşı herhangi bir kısıtlama getirildiği takdirde başka nedenler ile birlikte ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığının veya ahlakının korunması Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uygun olup meşru bir amaç izlenmeli ve insan hakları yasasına uyulmalıdır. Yetkililer getirdikleri kısıtlamalar hakkında kamuya rehberlik edecek ve vatandaşların haklarını aradıklarında yardımcı olacak bilgiler sunmalı ve kısıtlamalar belirlenen meşru bir amaca ulaşmak için gerekli olandan daha geniş olmamalı veya uzun süre sürdürmemeleri gerekmektedir.⁶⁴

⁶¹ Avrupa Konseyi, Committee of Ministers, İnternet Kullanıcılar İçin İnsan Hakları Rehberi, Hukuki Metinler, **Council of Europe**, August 2014, 8,

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804d7bf3> (20.03.2019); Council of Europe, **coe.int**, <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/access-and-non-discrimination> (20.03.2020).

⁶² Avrupa Konseyi, Committee of Ministers, *İnternet Kullanıcılar için İnsan Hakları Rehberi*, s. 8.

⁶³ Avrupa Konseyi, *İnternet Kullanıcılar için İnsan Hakları Rehberi*, s. 8-9.

⁶⁴ Avrupa Konseyi, *İnternet Kullanıcılar için İnsan Hakları Rehberi*, s. 9.

Bir taraftan internet servis sağlayıcıları, online içerik ve hizmet sağlayıcıları insan haklarına saygı göstermeli ve kullanıcıların taleplerine yanıt verecek mekanizmaları sağlamak için kurumsal sorumlulukları üstlenirken, diğer taraftan sosyal ağlar gibi online hizmet sağlayıcılarının içerikle ilgili politikalara dayanarak belirli içerik ve davranışları kısıtlayabilme yetkileri vardır. Bu muhtemel kısıtlamalar ile ilgili bilgilendirme kullanıcılara önceden sunulmalıdır.⁶⁵

Üçüncü hususta toplanma, örgütlenme ve katılma hakları yer almaktadır. Bu başlık altında resmi olsa da olmasa da sosyal grupları ve toplulukları kurma, onlara katılma ve harekete geçirme gibi amaçlarla herhangi bir uygulamayı, web sitesini veya diğer hizmet sunucu ağını seçme özgürlüğü hakkı yer almaktadır. Bu özgürlük hakkı işçi sendikası kurma ve katılma hakkı kullanması doğrultusunda da internetin kullanılması içeriğini barındırmaktadır. Diğer yandan internet kullanıcıları ağ üzerinden barışçıl karaktere sahip bir protesto eylemi gerçekleştirme hakkına sahiptirler. Ancak bu protesto eyleminin sonucu ağ tıkanıklıklarına, hizmetlerin kesintilerine ve başkalarının malının zarara uğramasına neden olduğu takdirde yasal düzenlemelere tabi tutulabilir. İnternet yerel, ulusal, küresel kamu politikaları üzerindeki tartışmaların, yasamayla ilgili inisiyatiflerin gündeme getirilmesinde ve online dilekçeleri imzalama ve internet yönetiminde nasıl bir politika geliştireceğine dair tartışmalara katılm hakkı dahil olmak üzere karar verme süreçlerinin kamu tarafından incelenmesine katılmak için online araçları sunar. Bu araçları kullanma özgürlüğü, insan hakları kapsamında güvence altında alınmaktadır.⁶⁶

Dördüncü hususta eğitim ve okuryazarlık yer almaktadır. Bilgi erişim hakkı ile birlikte eğitim hakkı da insan hakları arasında yer almaktadır. Bunun internet boyutu herkesin resmi dilde, kültürel, bilimsel, akademik içerikler ve başka içeriklere erişim hakkına sahip olmaları yer almaktadır. Fikir mülkiyeti hakkı söz konusu olduğu durumlarda bu erişim özgürlüğü özel koşullara bağlanmaktadır. Aynı zamanda internetteki kamuya açık alanda, kamu tarafından finanse edilen araştırma ve kültürel çalışmalar için herkese serbestçe erişim sunulmalıdır. İnternet, medya okuryazarlığının bir parçası olması nedeniyle dijital eğitim ve bilgiye erişim için internet üzerindeki hak ve özgürlükler vatandaşlar arasında eşit olarak dağıtılmalıdır.⁶⁷

⁶⁵ Avrupa Konseyi, *İnternet Kullanıcılar için İnsan Hakları Rehberi*, s. 9.

⁶⁶ Avrupa Konseyi, *İnternet Kullanıcılar için İnsan Hakları Rehberi*, s. 9-10.

⁶⁷ Avrupa Konseyi, *İnternet Kullanıcılar için İnsan Hakları Rehberi*, s. 11.

Beşinci hususta çocuklar ve gençler üzerinde durulmaktadır. Çocuklar ve gençler İnsan hakları kapsamında belirlenen tüm haklara sahiplerdir. Onlar online alanda kendini özgürce ifade etmeli ve genel toplum yaşamına dahil olmalıdır. Bu konuda da onlara danışmanlık yapılmasında eğitimciler veya ebeveynler sorumlu tutularak mahremiyetlerini korumaları, internet ortamında oluşturacakları veya başka internet kullanıcılarının onlar hakkında oluşturacağı içeriklere dünya çapında erişilebileceği, aynı zamanda onurları, güvenlikleri ve özel hayatlarının gizliliğinde tehlike yaratabilecek ve sonucunda hayatın herhangi döneminde onlara veya haklarına zarar verebileceği konusunda bilgi sahibi olmalıdırlar. Diğer bir boyutu çocuk ve gençlere karşı yasa dışı online içerik ve davranışlardır. Özellikle internette cinsel istismar ve tacizlerden, ayrıca diğer siber suçlar kapsamında fiziksel, zihinsel ve ahlaki sağlıklarına zarar verecek müdahalelerden korunmaları sağlanmalıdır. Bu konuda kendilerini korumak üzere eğitilmeleri de onların en önemli haklarındanıdır.⁶⁸

İnternet kullanıcıları için İnsan Hakları kapsamındaki düzenlemeler genel olarak geleneksel yasa ilkelerine dayanmaktadır. Ancak, modern hayat koşulları yeni yaklaşımların gündeme getirilmesine neden olmuştur. Bu açıdan, evrensel fikir birliği bulunmasa da yeni medya bağlamında sıkça tartışılan ve yaygın olarak dikkat çeken, ayrıca insan hakları düzenlemeleri arasında internet kullanıcıları için tanımlanmış diğer önemli husus Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GVKY) başlık altında yer alan mahremiyet ve kişisel verilerin korunmasıdır. Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi'nin 8.maddesi kişisel bilgilerin korunması üzerinde biçimlenmiştir. Maddeye göre herkes kendisiyle alakalı olan kişisel bilgilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Kişisel bilgiler önceden belirlenmiş amaçlar için sahibinden izin alınarak veya yasada öngörülen başka meşru temele dayanarak adil bir şekilde kullanılmalıdır. Herkes kendisine dair toplanmış olan bilgilere erişme ve istediği takdirde düzeltme hakkına sahiptir. Belirlenen bu kurallara uyulması bağımsız bir yetkili makam tarafından denetime tabidir.⁶⁹

Mahremiyet ve kişisel verilerin korunmasının düzenlenmesi yasalar çerçevesindeki birkaç boyutu kapsar. İlk olarak İnternet kullanıcıları, web tarayıcıları, e-posta, anlık mesajlar, sesli internet protokolleri, sosyal ağlar, arama motorları ve 'Bulut' olarak bilinen veri

⁶⁸ Avrupa Konseyi, *İnternet Kullanıcılar için İnsan Hakları Rehberi*, s. 11-12.

⁶⁹ EUR-Lex, 'Charter Of Fundamental Rights Of The European Union', <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> (20.03.2019).

saklama hizmetlerini kullandıkları zaman, kişisel verilerini düzenli olarak işlemeye tabi tutulduğunun farkında olmalılar. Kamu ve özel şirketler kişisel verileri işlediklerinde belirli kurallar ve prosedürlere uymakla yükümlüdürler. Kişisel verilere yasalar veya sahipleri tarafından izin verildiği zaman işleme tabi tutulmalıdır. Ne zaman, kim tarafından hangi amaçla, hangi kişisel verilerin işlendiği veya üçüncü taraflara aktarıldığı hakkında verilerin sahibi bilgilendirilmelidir. Her kişi kendine ait kişisel veriler üzerinde kontrol yetkisini kullanabilmelidir. Kişi yasaların öngördüğü istisnai durumlar hariç kişisel veriler üzerinden genel gözetim veya müdahale önlemlerine maruz bırakılmamalıdır. Online yazışmaları ve iletişim dahil olmak üzere, çalıştığı yerde de aynı şekilde kişinin gizliliğine saygı duyulmalıdır. İşverenler tarafından herhangi bir gözetim veya izleme politikası yürütüldüğü hakkında elemanlar önceden bilgilendirmelidir.⁷⁰

Geleneksel medya ortamında da medyanın rolü evrensel olarak demokratik devletin düzgün işleyişi için temel olarak görülmektedir. Medyanın her vatandaşa özgür bir şekilde bilgileri ulaştırma kapasitesine sahip olması, onlara demokratik sürece garantili ve eşit bir şekilde dâhil oldukları görüşünü hissettiriyordu. Ancak bu ortamda da, gücün son derece *top-down* yukarıdan aşağıya ya da *government-led* hükümet güdümlü yapılarında yoğunlaşmış olduğu örneklerde bilgi akışının nasıl manipüle edilebildiğini ve medya gücünün nasıl kötüye kullanıldığı yer almaktadır. İlk aşamada dijital medyanın gelişimi bu güç ilişkisinin olumlu yönlerini kökten değiştireceğini gösteriyordu. Sonradan ise bir taraftan eşi görülmemiş aşırı bilgi akışı yaşandı, diğer taraftan ise bu bilgiler ve *many-to-many*/çoktan çoğa iletişim formlarında sahte haberler, nefret dilli konuşma, intikam amaçlı faaliyetler,⁷¹ özel hayat ihlali ve diğer çeşitli ağır suçlar yer aldı. Bu bağlamda insan hakları kapsamında internet kullanıcıları için etkili yasal yollar belirlenmiştir. İlk olarak temel insan hakların veya özgürlüklerin kısıtlandığı ya da ihlal edildiği zaman etkili bir hukuk yoluna başvuru yapma hakkı tanınmıştır. Bu doğrultuda yasal bir çözüm arama yolları mevcut olmalı, erişebilir olmalı, bilinir olmalı, uygun maliyetli olmalı ve gereken düzeltmeleri sağlayabilmelidir. Gereken hukuksal çözümler doğrudan internet servis sağlayıcılarından, kamu yetkililerinden veya ulusal insan hakları kurumlarından sağlanabilir. İnsan haklarının ihlal edilmesinin söz konusu olduğu

⁷⁰ Avrupa Konseyi, *İnternet Kullanıcılar için İnsan Hakları Rehberi*, s. 10-11.

⁷¹ Graeme Turner, "The media and democracy in the digital era: is this what we had in mind?", **Media International Australia**, Vol. 168 No. I, 2018, s. 3.

durumlarda etkili yasal çözüm süreçlerinde soruşturma, açıklama, düzeltme, yanıt, özür dileme, hakları eski haline dönüştürme, geri internet bağlantısı sağlanması ve tazminat yöntemleri kullanılabilir. Bunun yanı sıra internetle ilgili hak veya özgürlüğün ihlal edildiği durumlarda bu bağlamda bir cezayla suçlanıldığı zaman, şahıs bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından objektif müddet içerisinde adil yargılanmalı aynı zamanda mevcut tüm iç hukuk yolları tüketildiğinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel olarak başvurma hakkına sahip olmalıdır.⁷²

Uluslararası kamu hukuku ile uluslararası İnternet hukuku arasındaki etkileşim, tıpkı siyaset ile benzer bir şekilde ve bu tez çalışmasının ikinci hipotezine göre *Offline* alan ile *Online* alan arasındaki bağlantıya denk gelmektedir diyebiliriz. Yani uluslararası İnternet hukukunun gerekliliği ve ortaya çıkışı gerçek hayatta mevcut yasal meselelerin online ortamda aktarıldığının sonucu olarak görülebilir. Joanna Kulesza *International Internet Law* isimli çalışmasında kamu hukukunun yeni bir dalının gelişen çerçevesini – uluslararası İnternet hukukunu inceler. Kulesza'nın ifade ettiği gibi 'bu iki yasal düzenleme alanı arasındaki benzerlikler açıktır – tıpkı tüm devletler ve uluslar tarafından eşit olarak paylaşılan doğal çevre gibi, evrensel koruma ve düzenleme gerektirdiği gibi, siber uzay da öyledir... Uluslararası siber güvenlik temel bir öncelik haline geldiğinde, insan faaliyetlerini çevrimiçi düzenlemenin tek mantıklı yolunun uluslararası hukuktan geçtiği açıktır.'⁷³ Böylece gerçek hayatta yaşanan kamusal hukuki meselelerin artık siber yani *Online* uzaya da taşındığı için, yeni yasal düzenlemeler gerektiği aşıkardır.

Uluslararası İnternet hukukuna dair evrensel fikir birliği sadece ülkeler arasında konu üzerindeki anlaşmazlıktan kaynaklı değildir. Örneğin internet erişim hakkı her ne kadar ifade özgürlüğü ve özgür iletişim hakkının bir parçası olarak değerlendiriliyorsa da ilkenin pratik uygulamasında önemli bir sorunla karşılaşmıştır. Pratikte hiçbir devlet, herhangi bir sınırlama uygulamadan ifade özgürlüğünün kullanılmasına izin vermediği gibi devlet yetkilileri aynı zamanda online ifade biçimleri üzerinde de yasal kısıtlamalarını kullanmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamında devletlerin çoğu çeşitli sosyal, siyasi veya güvenlik nedenleriyle bir tür sansür uygular ve böylelikle belirli internet içeriğine erişimi sınırlandırır. Bu durumda Kulesza İnternet'e erişim özgürlüğü

⁷² Avrupa Konseyi, *İnternet Kullanıcılar için İnsan Hakları Rehberi*, s. 13.

⁷³ Joanna Kulesza, "International Internet Law", *Global Change, Peace & Security*, Vol. 24, No. 3, Ekim 2012, s. 353.

üzerinde iki polarize bakış açısı tanımlamıştı. Bir taraftan insan hakları örgütlerinin çoğu tarafından herhangi bir İnternet filtrelemeye şiddetle karşı çıkılıyor ve gerçek dünya sorunlarının online’de yansıtılabildiğine inandıkları için asıl bu sorunların çözülmesinin gerekli olduğunu kanaatindedirler. Aksine devlet makamları toplumu korumanın kendi görevi olduğunu ‘gerçek hayatta’ olduğu gibi online davranışları ve ulusal politika veya yasalara aykırı olduğu düşünülen sitelere erişimi devre dışı bırakmaları gerektiğini iddia ediyorlar.⁷⁴ Küreselleşme, küresel ticari çıkarlar ve liberal politikalardan kaynaklanan zorluklarla karşı karşıya kalan ulus devletleri yeni bir küresel siber alana çarpmış durumdadır.

Yeni medya siyasal iklimi ve dolayısıyla demokrasiyi birçok yönden etkilemektedir. Bunlar arasında Street beş farklı alanı tahsis eder. Birincisi ve belki de en belirgin siyasi etkisi hükümetin işleyişinde yeni medya uygulaması olmuştur. Bu bağlamda dünya genelinde hükümetlerin hizmet sunmak, vatandaşları bilgilendirmek, danışmak ve kendi politikaları uygulamak için interneti kullandıklarını görüyoruz.⁷⁵ İkinci etki alanı seçimlerin yürütülmesinde görüldü. Seçim öncesi kampanyanın bir parçası olarak, adaylar seçmenlerle doğrudan temas kurma olanağına sahiptir ve bunun için ‘*Internet Chat rooms*’, *SAS*’ler, *blogging* ve *text messaging* gibi çeşitli yöntemler kullanırlar. Yeni medya araçları seçim kampanyalarında kullanılarak oy verme kararı üzerinde etkisini artırabilir ya da düşürülebilir. Batılı ve özellikle ABD örneğine baktığımızda internet, giderek artan bir şekilde seçim sürecinin resmi bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, kendisi liberal temsili demokraside yükseliş olarak görülmüş müzakereci demokrasinin gelişiminin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir.⁷⁶ İnternet etkisinin hissedildiği üçüncü bir alan siyasal ve sosyal hareketlerdir. Bu bağlamda yerleşik ve resmi olarak meşru kuruluşlar için internet, pazarlama ve işe alım sürecinde giderek daha önemli bir araç haline gelmektedir. Ayrıca ‘*networks of networks*’/ağların ağları oluşmasını sağlar. Ancak yeni medya ‘*smart mob*’ (spontane örgütlenme) organize edilme karakterine sahip olması nedeniyle, Londra’daki antikapitalist protestolar ya da 2009’daki İran seçimlerden sonra oluşan muhalefet protestolar gibi örneklerde daha da büyük bir öneme sahip

⁷⁴ Kulesza, *International Internet Law*, s. 357-358.

⁷⁵ John Street, **Mass Media, Politics & Democracy**, 2 Baskı, London: macmillan international, Red Globe Press, 2011, s. 262.

⁷⁶ Street, *Mass Media, Politics & Democracy*, s. 262-263.

olmuştur. Bu yönden internette yeni siyasal aktivizm biçimlerinin oluştuğu göze çarpmaktadır. Spontane bir şekilde oluşan bu gösteriler internet ve cep telefonu teknolojileri ile koordine edilmektedir. Yeni medya araçları liderleri olmayan ve hiyerarşik siyasi yapılarına bağımlı olmayan siyasi faaliyetler için altyapı sağlar. Ayrıca terör örgütleri de yeni medyanın yarattığı olanaklardan yararlandıklarından dolayı, bu tür aktivizmin terörizm biçimine dönüşebilme olasılığının var olması da unutulmamalıdır.⁷⁷ Yeni medyanın siyasal iklimi etkilediği dördüncü noktası gazeteciliktir. Bunun iki unsuru vardır; bir yandan, *Blog* ve *Blogsphere* gibi gazeteciliğin yeni formlarının ortaya çıkması ile paralel olarak siyasal yorumlamaların karakteri de değişmiştir. Bu yönde siyasetçiler, siyasi aktivistler, bağımsız siyasi yorumcular ve geleneksel medyadaki kısıtlı bir şekilde yorum yapabilen siyasi aktörlerin yayınladığı Blog yazılarının çoğaldığı görüldü. Aynı anda Blog'lar hem kişisel hikâyeler hem de siyasi skandal ortaya atmak için rahat bir alan oluşturdu. Etkilerini ölçmek daha zor olsa da Blog'ların kamusal alanın biçimini ve içeriğini değiştirdiği tespit edilmiştir. Yeni medyanın gazeteciliği etkilediği ikinci yol her vatandaş yayıncı yapan karakteridir.⁷⁸ İnternetin siyasal iklim üzerindeki etkileri üzerine pratik çalışmaları beşinci bir alanı tespit etmiştir. Açık bir siyasi ortam yaratmaktan ziyade İnternet ve dijital teknolojiler devlete muhaliflerin izlenmesine ve tutuklanmasına yönelik daha fazla kontrol fırsatları sağlamaya başlamıştır. Morozov'un belirttiği üzere siber optimistlerin görüşlerine rağmen yeni bir dijital alanın ortaya çıkması gözetlemeye yeni yollar açmıştır. Bunun birçok örneğine Belarus, Çin, Mısır, Suudi Arabistan, Rusya ve diğer ülkelerde rastlanmaktadır.⁷⁹ Tez çalışmasının ilerleyen bölümlerinde ilgili örnekler incelenmiştir. Bu beşinci alanda belirtilenin yanı sıra, yeni medyanın siyaseti etkilemesinin iyimserler ve kötümserler tarafından tanımlandığı farklı yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır (Bkz.1.4.).

⁷⁷ Street, *Mass Media, Politics & Democracy*, s. 263-264.

⁷⁸ Street, *Mass Media, Politics & Democracy*, s. 264-265.

⁷⁹ Street, *Mass Media, Politics & Democracy*, s. 265.

1.2. Geleneksel Medya ve Yeni Medya Arasındaki Farklılıklar

Kitlelere çeşitli mesajlar göndererek onları olaylardan haberdar eden, halkın bilgilendirmesinde, eğitilmesinde ve toplumsal sorunlar üzerinde tartışma platformları yaratabilen gazete, dergi, TV, Radyo, internet gibi kitle iletişimi sağlayan araçlar Medya olarak isimlendiriliyor.⁸⁰ Ansiklopedik literatüre göre terim olarak ‘*medium*’/medyum, iletişimcilerin veya alıcıların rolünün bireyler veya gruplar olup olmadığına bakılmaksızın, iletişimciden alıcıya bir mesaj veya bilgi aktarabileceğiniz herhangi bir iletişim aracıdır. Bu nedenle, mesajdan zamana ve mekâna, kaynaktan alıcılara iletilmesini sağlayan herhangi bir varlığın bir iletişim aracı olduğunu söyleyebiliriz.⁸¹ Bir taraftan Medya demokratik ülkelerde demokrasinin dördüncü ayağı olarak görülmektedir. Öteki taraftan kitle iletişim araçları herhangi bir ülkenin milli güvenliğinde belli bir oranda pozitif veya negatif iz bırakma ya da etkileme kapasitesine de sahiptir. Bu bağlamda önemli şu sorular ön plana çıkmaktadır: Geleneksel medya araçlarını Kim? Nereden? Hangi amaçla? Ve nasıl bir şekilde? kullanmalıdır. Sosyal medya çağında, medya araçları değişirken hedefleri, görevleri, sorulan soruları ve ülkenin milli güvenliğindeki önemi aynı kaldı. Değişen ise olayların gelişmesinin ve yayılmasının zamanının hızlandığıdır görülmüştür.

Teknolojik açıdan, dünya çapında daha ilk uydu televizyon yayıncılığı ile Tweet’ler arasındaki tarihsel süreçlere göz atarsak Keane’nin ifadesine göre, üç dalgalanma görebiliriz. Başlangıçta ilk yayını yapan uydu televizyon vesilesiyle tahminen 400 milyon insan Beatles, Maria Callas, Marshall McLuhan ve Pablo Picasso’yu canlı yayında izliyordu. Uzak çevirmeli terminallerden, birden fazla kullanıcı tarafından mesajları göndermek için, battal boy bilgisayarlar ve temel bilgisayar tabanlı sistemler de kullanımdaydı. Sonraki aşamasında, elektronik posta, faks makineleri, fotokopi makineleri, video kayıt cihazları ve kişisel bilgisayarlar geldi. Günümüzde elektronik kitaplar, bulut bilişim, tarayıcılar, akıllı saatler ve akıllı gözlükler, Tweet’lar ve uydu tarayıcılarına dönüştürülen cep telefonları, müzik aletleri ve çok kişili görüntülü sohbet

⁸⁰ Gül Dilek Türk, “Demokrasinin Dördüncü Kuvveti Yeni Medya Teknolojileri”, **İnet-Tr’13, XVIII. Türkiye’de İnternet Konferansı**, 9-11 Aralık 2013, İstanbul Üniversitesi, s. 55.

⁸¹ Nevenka Ronkova , “International Legal Framework for Media”, **Journal of Process Management – New Technologies, International**, Vol. 4, No. 2, 2016, s. 57.

siteleri mevcuttur. Bir sonraki aşamasında ne olacağını yenilikçiler için bile belirsizdir.⁸² ve gerçekten de devrimci bir iletişimsel zenginlik çağında yaşamaktayız.

Ancak bu teknolojik dönüşümler, sadece kendi teknolojik özünden ziyade kitle iletişim araçlarının kitleler ile iletişim formlarında da değişikliklere sebep oldu. Yaklaşık son otuz yıllık sürece baktığımızda medyanın temellerinin de önemli bir dönüşüm geçirdiğini görüyoruz. Bu dönüşümün ana özünde, sosyal medyanın ortaya çıkışı ile birlikte Web 1.0 ve geleneksel medya araçların birden çoğu (*'one-to-many'*) iletişim formunun Web 2.0'a yani çoktan çoğa (*many-to-many*) formuna geçmesidir. Geleneksel medya sadece tek taraflı bilgi aktarımı sağlarken, yeni medya hem bilgi aktarım hem de onun üzerinde iki taraflı etkileşim tartışmaları oluşturma kapasitesine sahiptir.

Teknoloji ve medya kamu arasındaki iletişim şekillerinin değişimi teorik yaklaşımlarda da bir değişim yarattı. Geleneksel medya ile yeni medya arasındaki bazı özellikler değişirken, bazıları ile benzerliklerde görüldü. Web 1.0 geleneksel medya ile kitle iletişim formunda benzerlikler gösterse de bilgisayar teknolojilere dayalı yeni medya jenerasyonu 1980'lerde ortaya çıktı. Bugün yeni medya ya da dijital medya dediğimiz şey nasıl bir farklılık yarattı sorusunu sorarsak Corteau ve Hoynes'e göre temeline baktığımızda, dijital medya teknolojiler insanları, sadece bilgiye ulaşmaktan ziyade, daha çeşitli faaliyetleri yürütebilmek için teknik cihazlardan yararlanmayı sağlamıştır. Bu bağlamda aldıkları mesajlara cevap verebilir, hangi görüntüleri almak istediklerini seçebilir, hatta kendi mesajlarını gönderebilirler.⁸³ Bu noktada en önemlisi insanın seçebilme imkânına sahip olmasıdır.

İlk bakışta internet özgür ve açık alandır, ama bu noktada şunu sormamız lazım, insan seçenekler yaparken nasıl ve ne kadar özgürdür? Buna cevaben diyebiliriz ki, bir insan internete dâhil olunca gerçek hayatta sahip olduğu kapasiteye kadar bir özgürlük kapasitesine sahip olabiliyor ve aldığı eğitimden, bildiği dile ya da siyasal görüşüne kadar birçok faktör etki gösterebilmektedir. Diğer yandan sosyal medya, *'Online Medya'*yı nasıl algıladığımız, deneyimlediğimiz ve kullandığımız yollara göre etki göstermektedir. Artık sadece bir gencin sosyalleşme biçimi değil, günlük yaşamının ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bu da arkadaşlarımız, ailemiz ve meslektaşlarımızın yanı sıra siyaseti de nasıl

⁸² Keane, *Democracy and Media Decadence*, s. 1.

⁸³ David Corteau ve William Hoynes, **Media Society**, 3. Baskı, London: SAGE Publications, Pine Forge Press 2002, s. 321.

yansıttığımızı ve onlarla nasıl etkileşimde bulunduğumuzu etkiler. Ayrıca sosyal medya, medya alanındaki değişiklikleri daha da güçlendirir, yaygınlaştırma ve katılım için yeni yollar sağlar.⁸⁴

Yeni medyanın ana karakteri bütün dijital araçların birbiriyle bağlantılı olmasıdır. Sosyal medya ise bu bağlantıları daha da kolaylaştıran ağıdır. Lindsay'e göre, insanların iletişim kurmalarını, kaynak ve bilgi paylaşımlarını sağlayan İnternet tabanlı uygulamalara sosyal medya denir. Sosyal medyanın modelleri bloglar, tartışma forumları, internet konuşma odaları, Wiki'ler, YouTube kanalları, LinkedIn, Facebook ve Twitter gibi internet sayfalardan oluşmaktadır. Sosyal medya araçları ise bilgisayar, akıllı cep telefonları ve cep telefonu metin mesajlaşmadan oluşmaktadır. Sosyal medyanın kullanımı gelişen bir olgudur. Geçtiğimiz on yıllık süreçte yeni teknolojiler sayesinde iletişimdeki hızlı değişimler, insanlara 15 yıl öncesinde mevcut ya da yaygın olmayan bilgi paylaşım ve etkileşim imkanları sunmuştur.⁸⁵ Corteau ve Hoynes aktardığına göre bu entegre medya ağlarının birkaç kilit özelliğe sahip olacağını savunmuştur:

- Yeni medya giderek daha ucuz hale gelecektir.
- Coğrafi mesafenin anlamı bir kez daha değiştirecektir.
- İletişim hızını artırma imkanı sunacaktır.
- İletişim hacminde büyük artışa neden olacaktır.
- Daha fazla bilgi akışına neden olacaktır.
- Bireysel kullanıcılar için daha fazla kontrolü sağlayacak.
- Daha önceden olan ayrı iletişim araçlarına birbirleriyle bağlantı kurma ve örtüşme fırsat verir.⁸⁶

Günümüzde Corteau ve Hoynes'in aktardığına göre Neuman'nın bu varsayımlarının hepsi gerçekleşmiş durumdadır. Sosyal medya araçları küresel yayılmayı hızlandıran özellikler arasında süratlilik, kolaylık, hızlı bilgi aktarımı, karşılıklı iletişim imkanı, ucuz fiyat, zaman ve mekan engeli olamaması gibi nedenler yer almaktadır.

⁸⁴ Hinton ve Hjorth, *Understanding Social Media*, s. 2.

⁸⁵ Bruce R. Lindsay, **Social Media and Disasters: Current Uses, Future Options, and Policy Considerations**, Congressional Research Service, September 6, 2011, s. 1.

⁸⁶ Corteau ve Hoynes, *Media Society*, s. 322.

Birinci medya çağı (Yayın)	İkinci medya çağı (Etkileşim)
Merkezli	Merkezi olmayan
Tek yönlü iletişim	İki yönlü iletişim
Devlet kontrolüne yatkın	Devlet kontrolünden kaçınma çabasında
Tabakalaşmaya ve eşitsizliğe yönelik rejimler için bir araç	Demokratikleşme: evrensel vatandaşlığı kolaylaştırır
Katılımcılar parçalanmış ve bir kitle olarak teşkil edilmiş	Katılımcıların bireyselliklerini korudukları görülüyor
Bilinci Etkiler	Bireyselin zaman ve mekan deneyimini etkiler

Şekil 4: David Holmes’a Göre Birinci ve İkinci Medya Çağı Arasındaki Tarihsel Ayrım

Kaynak: David Holmes, *Communication Theory: Media, Technology and Society*, (London: SAGE Publications, 2005), 10.

Geleneksel medyadan farklı olarak, İnternet alanı sivil toplumun gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan Gedik’e göre internet paylaşım siteleri, bloglar ve gruplarda belirli bir amaç etrafında toplanan bireyler, internet üzerinde kendi amaçlarını gerçekleştirebilmek için bilgi paylaşabilir ve haberleşebilirler. Birbirini hiç görmemiş ve belki de hiç görüşmeyecek, belli bir mekanı paylaşmak zorunda olmayan insanlar, çevrenin korunması, sağlıklı yaşama yollarının tespiti, yoksullukla mücadele, barışın sağlanması, insan haklarının geliştirilmesi gibi çeşitli gündem konuları ve sosyal projelere birlikte katkı sağlama imkanına sahip olabiliyorlar.⁸⁷

SAS ve siyasi eylem arasındaki bağlantılar incelerken, herhangi bir yeni teknolojinin çok farklı veya devrimci olduğu iddiaları konusunda dikkatli olmamız gerekir. Bu açıdan teknoloji, özellikle organize olmak ve iletişim kurmak için yararlı bir araçtır. Bunun nedeni kısmen sosyal medyada daha yüksek düzeyde duygusal kişiselleştirme olmasıdır. Başka bir deyişle, sokakta bir yabancından bir protesto hakkında bir broşür alırsınız, ama aynı bilgiyi Facebook’taki bir arkadaştan almak farklı bir deneyimdir. Diğer örnekte, sizinle arkadaşınız arasında zaten bir bağlantı var, bu nedenle mesajın daha fazla önemi var ve sizi farklı bir düzeyde etkileyecektir. Mesajlar ayrıca sadece medya formatı (metin, resim video) kapsamında değil, aynı zamanda mesajlaşma, çevrimiçi dilekçeler vb.

⁸⁷ Gedik, *İnternet Özgürlüğü*, s. 430.

yoluyla tartışma ve aktif katılım açısından da benzersiz formlar alabilir. Sosyal mobil medya ayrıca ağı bağlı, etkili sivil tepkiler ve duygusal kişiler arası tepkiler için yeni alanlar sağlamaktadır.⁸⁸

1.3. Dijital Aktivizmin Siyasetle Etkileşim

Son yıllarda dijital aktivizm hem akademik hem de diğer alanlarda sıcak bir konu olarak ortaya çıkmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren dijital aktivizm istikrarlı bir şekilde artmaya başlamış ve uzmanlar dijital teknolojilerin protesto seferberliği için oynadığı rolü vurgulamış ve altını çizmişler. Terim olarak dijital aktivizm geniş ve belirsizdir. Aynı zamanda antropoloji, sosyoloji, siyasi bilimler, medya iletişim çalışmaları kadar sanat ve tasarım çalışmaları da dahil olmak üzere farklı disiplinler tarafından incelenmektedir. Genel olarak terim tanımlamaları her ikisi hem sabit hem de internete erişimi olan mobil ve bilgisayar cihazları devreye alan aktivizmi kapsar, örnek olarak; hizmet saldırılarının reddi, hashtag aktivizmi ve açık kaynak savunuculuğu gibi, çeşitli haktivizm biçimleri ya da siyasi amaçlar için kullanılan tüm dijital medyayı içeren tanımlamalar mevcuttur.

Çalışmanın bu kısmı dijital aktivizmin siyasi süreçlerine katılım boyutunun üzerine odaklanmıştır. Dijital aktivizmin siyasi amaçlı kullanımı mevcut siyasi ortamında, dijital ağları kullanarak siyasi süreçlere katılım, çeşitli faaliyetlere bulunma ve protestolar düzenlenmesini içermektedir. Temel amacı devlet dışı faktörler tarafından reform veya bir devrim gerçekleşmesidir. İlgili devlet dışı faktörler ve yeni sosyopolitik oluşumlar arasında toplumsal hareketler, protesto örgütleri, sivil toplum grupları ve bireyler bulunmaktadır. Ayrıca hükümetler, devletler ve kurumlar seviyesindeki siber çatışmaların ana faktörleri, güç üstünlüklerini göstermek amacıyla dijital aktivizme başvururlar. Bu tür dijital aktivizm teknolojiden ziyade siyasal olarak motive edilmiştir. Athina Karatzogianni *Firebrand Waves of Digital Activism 1994-2014* adlı eserinde dijital aktivizmin dört dalgası belirtilmiştir. İlk safhada iki aşaması gerçekleşmiştir 1994-2007 yılları arasında dijital aktivizmin yükseliş dönemi izlenmiştir. İlk aşama 2001 yılına kadar olan dönemi kapsar ve dijital aktivizmin kökleri olarak görülebilir. İlk haktivizm⁸⁹

⁸⁸ Hinton ve Hjorth, *Understanding Social Media*, s. 48.

⁸⁹ Terim olarak 'Haktivizm' haker ve aktivizm terimlerin birleşiminden oluşmaktadır ve sanal olarak seçilen siyasi hedeflere saldırmasını amaçlamaktadır. Örnek olarak aktivistlerin devlet, kurumsal veya örgütsel bilgisayar

örneği 1994'ta taktikleri gerilla savaşımdan online aktivizme çeviren Zapatistalar olmuştı. Ardından 1999 Seattle DTÖ protesto gösterileri izlendi ve bu süreçte isyancılar araç olarak cep telefonlarını, bağımsız medya vesilesiyle internete doğrudan aktarımlar ve canlı video yayımlayan kablosuz bilgisayarlar kullandılar. Küreselleşme karşısı bu protestolar süresince iki önemli faktör tespit edilmiştir, bir taraftan haktivistlerin bir araya gelmesi, diğier taraftan ise Indymedia'nın⁹⁰ kurulması.⁹¹

2001'de 9/11 felaketinde gerçekleşen terörist saldırıları dünyayı tamamen değıştirmiştir. Küresel siyasette yıkıcı kutuplaşma ve paralel olarak siber uzayda aktivizm üzerine sıkı tedbirler almaya başlatmıştır. Karatzogianni dijital aktivizmin ikinci aşamasını bu noktadan alır 2007 yılına kadar getirir, yükseliş olarak adlandırır ve etno-dinsel ve sosyopolitik siber çatışmalar olarak değıerlendirir. Web 2.0 ve sosyal medya öncesi süreçte İnternet propaganda savaşlarının kaynak veya silahı olarak kullanılmıştı. 2001-2002 İsrail-Filistin ve Hint-Pakistan siber çatışmaları bunun örneklerindendir.⁹² Aynı zamanda bu dönemin siber çatışma ortamının diğier merkezi bir parçası siber terörizm olmuştı. Örnek olarak Al-Qaeda tarafından internetin kendi amaçlarına yönelik aktif ve verimli bir şekilde kullanılmasını ele alabiliriz.⁹³ Ancak Karatzogianni benzer bir sosyal hiyerarşik ağ kapatma mantığı ABD ve Batı'nın tarafından da kullanıldığının altını çizmiştir.⁹⁴

Bu aşamada en önemli gelişmeler ABD'nin öncülüğünde başlatılmış ''İlk İnternet Savaşı'' olarak adlandırılan Irak'ın işgal sürecine meydana gelmiştir. Bu süreçte savaşa karşı ilk lidersiz kitlesel seferberlik - dijital sürüler-, vatandaş gazeteciliğı ve Bloglamanın yeni biçimleri ortaya çıktı.⁹⁵ Savaş karşısı gruplar, protestoları düzenlemek amacıyla e-posta listelerini ve web sitelerini, grup metin mesajlarını ve sohbet odalarını kullanmışlardı. Bütün bu araçlar daha önceden eğı görölmemiş sayıda insana erişebilme imkânı sunmuştu. 15 ve 16 Şubat 2003'te, yalnızca bir hafta sonu tarihinde küresel olarak

sistemlerine girerek bir tür elektronik itaatsizlik göstermesi; veya bireylerin protesto etmek için İnternet üzerinden örgütlenmeleri; veya politik bir mesaj iletmek için ağ teknolojilerini kullanması. – Athina Karatzogianni, *Firebrand Waves of Digital Activism 1994-2014*, s. 14.

⁹⁰ Indymedia - Bağımsız Medya Merkezleri Küresel Ağı. 1999'da Seattle'da bir medya merkezi ve orada DTÖ'ye karşı protestoları düzenlemek için bir web sitesi olarak açıldı. İndymedia.org, <https://indymedia.org/>.

⁹¹ Athina Karatzogianni, *Firebrand Waves of Digital Activism 1994-2014: The Rise and Spread of Hacktivism and Cyberconflict*, UK: Palgrave Macmillan, 2015, s. 14-15.

⁹² Karatzogianni, *Firebrand Waves of Digital Activism 1994-2014*, s. 18.

⁹³ Karatzogianni, *Firebrand Waves of Digital Activism*, s. 18-19.

⁹⁴ Karatzogianni, *Firebrand Waves of Digital Activism*, s. 15.

⁹⁵ Karatzogianni, *Firebrand Waves of Digital Activism*, s. 20-23.

yaklaşık on milyon kişi savaşa karşı protesto yapmıştı. Bu rakam, 1960-70'lerin Vietnam Savaşı karşıtı protestolarından bu yana en büyük barış protestosu olmuştu.⁹⁶ Fakat Vietnam örneğinde seferberlik süreci dört buçuk sene sürmüşken, Irak örneğinde 6 ay sürmüştü. 2005 Ukrayna Turuncu Devrim'inde de seferberlik aracı olarak internet kullanılmıştı ve aktivistler yavaş yavaş dijital aktivizmin adalet ve otoriter rejimlere karşı mücadele için güçlü bir araç olduğunu görmeye başlamışlardır. Ayrıca kendi faaliyetlerini yürütebilmek için küreselleşmeye karşı, emek, feminist, ekolojik, barış ve antikapitalist gruplar gibi sosyal hareketler de aktif bir şekilde internet kullanmaktaydı.⁹⁷ Üçüncü dalga olarak 2007-2010 yılları arasındaki dönem ele alınmış ve Dijital Aktivizmin Yayılması olarak adlandırılmıştır. Bu süreçte Rusya tarafından düzenlenen siber saldırıların ve Çin'deki siber, muhalifler ve milliyetçi hackerler arasında çatışmaların bir serisi izlenmiştir.⁹⁸ 2007-2008'de Estonya ve Gürcistan'a karşı Rusya'nın düzenlediği siber saldırıların, ilk önce siyasi olarak motive olduğu gerçeğinin bir örneğidir, ikincisi ise rakibe karşı güç üstünlüğünü göstermek amaçlanmaktadır, diyebiliriz. Bir yandan Estonya ve Gürcistan siber çatışma örnekleri Rusya'nın bu ülkelerin siyasi yaşamına kaba bir şekilde müdahalesine karşı kültürel mücadele olarak görülebilir ve etno-ulusal bir tip olarak nitelendirilebilir.⁹⁹ Diğer yandan Estonya ve Gürcistan'a karşı Rusya'nın düzenlediği siber saldırıları özellikle Rusya için kendi jeopolitik çıkarlardan kaynaklanmaktadır ve AB ve NATO'ya -ve bunun yanı sıra ABD'ye- karşı kendi gücünü gösterme çabası olduğu rahatça söylenebilir. Estonya'daki siber çatışmaya yol açan gerçek olay, 26 Nisan 2007'de Tallinn meydanından Sovyet savaş kahramanının heykelinin kaldırılması ve ardından ülkede yaşayan nüfusun dörtte birini oluşturan Rus etnik nüfusu tarafından birkaç gün boyunca düzenlenen isyanlardı. Ardından başlayan siber saldırı yaklaşık üç hafta sürdü ve sosyal, siyasi ve ekonomik altyapının tüm seviyelerini hedefe almıştı.¹⁰⁰ Hem Estonya hükümeti hem de NATO saldırılarında Rusya'nın başrol olduğunu düşünülmekte.

Gürcistan örneğinde, Rusya tarafından düzenlenmiş siber saldırılara Rus güvenlik hizmetleri ile birlikte siber suç çetesi olarak bilinen Russian Business Network katılmıştı.

⁹⁶ Karatzogianni, *Firebrand Waves of Digital Activism*, s. 20-23.

⁹⁷ Karatzogianni, *Firebrand Waves*, s. 24.

⁹⁸ Karatzogianni, *Firebrand Waves*, s. 25-65.

⁹⁹ Karatzogianni, *Firebrand Waves*, s. 28.

¹⁰⁰ Karatzogianni, *Firebrand Waves*, s. 29.

Gürcistan'a Estonya, Polonya ve Ukrayna gibi hükümetler siber saldırıya karşı yardım önermişti. Çatışma kapsamında Gürcistan Cumhurbaşkanı, Parlamentosunun, savunma ve dış işleri bakanlıklarının, Gürcistan Ulusal Bankası'nın ve İnternet haber ajanslarının web siteleri saldırıya uğramıştı. Rus IP adreslerini engellemek için filtreleri kullanıldı, web siteleri başka adreslere aktarıldı ve yurt dışı yardımı alarak Gürcistan saldırıya karşı gelmeyi başardı.¹⁰¹ Rusya siber saldırısı, 2008 8 Ağustos'ta başlamış Gürcistan silahlı işgalinden önceki süreçte Temmuz'da düzenlemiştir.¹⁰² Birçok gerçeğe ve kaynağa dayanarak 7 Ağustos 2008'de Rus askeri kuvvetler Roki Tüneli¹⁰³ yolu ile yasa dışı bir şekilde, ülke sınırını geçerek Gürcistan'ı işgal etti. 8 Ağustos tarihinde ise Gürcistan hükümeti yasal bir şekilde Rusya işgaline karşı ateş açmak zorunda bırakıldı ve ardından 5 gün savaş meydana geldi. Gürcistan hükümeti tarafından ateş açılmasının diğer bir sebebi sadece askeri kuvvetlerin sınırdan geçmesi değil, Rusya'nın Gürcistan'a karşı düzenlendiği bu siber saldırı da sayılabilir ki izlenen saldırılar savaşın başlaması için kışkırtma amaçlıydı. Estonya örneğinde olduğu gibi Gürcistan'a karşı düzenlendiği siber saldırı da gerçek hayatta yaşanmış olayla 2008 Rusya-Gürcistan savaş süreci ile örtüşüyor. Her iki durumda ne kadar gerçeği yansıtıyor olsa, etno-millî karakteristikleri yalnızca maskeleyen amaçlı olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca 2008 Ağustos savaşı Gürcistan'ın Rusya tarafından kabul edilmez olarak görülen NATO'ya katılma isteğine karşı yönelik olduğu da diğer bir gerçektir. Gürcistan jeopolitik ve stratejik açıdan Kafkasya bölgesinin en önemli ülkelerinden biridir ve dolayısıyla Rusya bölgede Batı güçlerinin tahakkümünü kabul edemez. Dolayısıyla, siber saldırısı jeopolitik güçlerin dağıtılması mücadelesinde bir alternatif silah olarak kullanılmıştı, diyebiliriz.

Üçüncü dalga'nın diğer önemli gelişmesi bugüne kadar devam eden Çin Komünist hükümeti ile muhalifler ve milliyetçi siber korsanlar arasında başlayan ve hala devam eden siber çatışmalar dizisidir.¹⁰⁴ Fakat bu döneme ait, araştırma konumuz olan 2009 İran cumhurbaşkanlık seçimlerinin ardından başlayan ve bir mobilizasyon aracı olarak artık yeni medyayı kullanılan, ilk büyük kapsamlı protestolar dalgaları ve 2010 yılında Stuxnet

¹⁰¹ Karatzogianni, *Firebrand Waves*, s. 35.

¹⁰² Karatzogianni, *Firebrand Waves*, s. 30.

¹⁰³ Roki Tüneli bir dağ tünelidir ve Rusya'yı Gürcistan'a bağlayan yoludur. Tünel, Kafkas Dağları'nda bulunmaktadır ve Gürcistan'ın Güney Osetya bölgesinde yer almaktadır.

¹⁰⁴ Karatzogianni, *Firebrand Waves*, s. 41-66.

olarak bilinen İran nükleer santrallerine karşı düzenlenen siber saldırı bu çalışmanın alanı dışına kalmıştır.

Üçüncü dönemde izlenen olayların önemli dönüm noktaları olarak siber protesto, siber terör, siber suç ve siber çatışma kavramları arasında sınırlar çizilmesinin olduğunu söylenebilir. Dördüncü dalgası¹⁰⁵ 2010-2014 arası yıllarda WikiLeaks ve Snowden'in açıkladığı büyük ölçekli dijital devlet gözetim tartışmalarının hâkim olduğu dijital aktivizmin yaygınlaşmasına işaret ediyor. Bu dönemde Karatzogianni dijital aktivizmin genel siyaseti işgal ettiğini iddia ediyor.¹⁰⁶ İzlenen olaylar doğrudan araştırma konumuzla ilgilidir ve ayrıntılı incelemesine üçüncü bölümde örnek olayları incelerken geri döneceğiz.

Paolo Gerbaudo *'From Cyber-Autonomism to Cyber-Populism: An Ideological History of Digital Activism'* isimli çalışmasında, dijital aktivizmin ideolojik tarihinin bir tartışmasını sunar. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda dijital iletişim tarafından desteklenmiş çeşitli aktivizm biçimlerinin içeriğini inceleyen, aktivistler tarafından kullanılan teknolojilerin özelliklerini ve bu teknolojilerin tarihsel gelişimini doğrudan yansıtan, tekno-determinist yaklaşımı kullanıldığının altını çizer. Ancak kendisi, siyasi, kültürel ve sosyal faktörleri dikkate alarak, dijital aktivizmi ve tarihsel dönüşümü ideolojik yaklaşım kapsamında inceler.¹⁰⁷ Genel olarak siyasi bağlamda dijital aktivizm siyaset ile teknoloji arasındaki etkileşim arasındaki iletişimi inceler ve *techno-politics* terim olarak bilinmektedir. Ancak Gerbaudo bu alandaki mevcut literatürde teknolojik özelliklerin daha ön plana çıkarılıp siyasi kısmın daha odak dışında kaldığını belirtir ve genellikle siyasal dönüşümü teknolojik dönüşümün bir sonucu olarak görülmektedir diye altını çizer. Halbuki kendisi teknolojinin siyasal süreçlerde kullanılma sebebinin, politik ve ideolojik yönelimlerdeki meydana gelen değişiklikler olduğu kanaatindedir.¹⁰⁸

Modern çalışmaların çoğu *techno-deterministic*/tekno-deterministik yaklaşımla yapıldığı için dijital aktivizmin doğasının da doğrudan teknolojinin spesifik özelliklerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁹ Ağ toplum teorisinin yaratıcısı Manuel Castells¹¹⁰

¹⁰⁵ Karatzogianni, *Firebrand Waves*, s. 66-120.

¹⁰⁶ Karatzogianni, *Firebrand Waves*, s. 90-120

¹⁰⁷ Paolo Gerbaudo, "From Cyber-Autonomism to Cyber-Populism: An Ideological History of Digital Activism", *tripleC*, Vol. 15, No. 2, 2017, s. 477.

¹⁰⁸ Gerbaudo, *From Cyber-Autonomism to Cyber-Populism*, s. 479.

¹⁰⁹ Gerbaudo, *From Cyber-Autonomism to Cyber-Populism*, s. 479.

¹¹⁰ Bkz. Manuel Castells, *The Rise Of The Network Society*, second edition, Wiley-Blackwell, 2010.

teknolojiyi yüce bir tek parça anıt olarak değil aynı zamanda kültürel bir ürün olarak değerlendiriyor. Castells dijital kültürün anlaşılabilmesi için önemli bir faktörün, 1960'ların ve 1970'lerin protesto hareketlerinin özgürlükçü ruhunun ve internetin merkezsizleşmiş uçtan uca yapısının oluşmasına ilham veren yolun etkisi olduğunu savundu. Ancak Gerbaudo'ya göre ağ toplum teorisi tekno-deterministik unsurları hala içermektedir. Gerbaudo buna neden olarak Castells'in teknolojinin toplumun bütününe etkileyen 'morfolojik' bir dönüşüm olarak değerlendirmesi ve bunun da kendisinin dijital teknolojiyi benimseyen tüm sosyal alanlarda ve organizasyonlarda sonuçlar gösterdiği düşüncesini, görmektedir. Castells'in yaklaşımı kuşkusuz gerçeklik unsurları içermektedir, ancak Gerbaudo'ya göre genellikle böyle bir örgütsel etki sürecinin açığa çıkardığı esnekliği ihmal etmiş durumdadır. Hem de dijital teknolojinin bir hiyerarşi aşınmasına yol açma eğiliminde olduğunu varsaymak yanlıştır. Tersine Gerbaudo'nun çalışmalarında gösterildiği gibi dijital aktivizm yatay ve lidersiz bir alan değil, aynı zamanda yeni liderlik biçimlerinin yükselişine de eşlik edilen bir fenomendir.¹¹¹

Benzer tekno-deterministik yaklaşım unsurları Castells'in sosyal medyaya yönelik çalışmalarında da görülmektedir. Castells, Facebook, Twitter gibi sosyal medya araçlarının yayılmasının internetin iletişim formlarını dönüştürdüğünü ve '*mass self-communication*' olarak tanımladığı yeni medyanın mantığını öne sürmüştür. Bu öz iletişimin mantık *face-to-face*, telefonu ve diğer *one-to-one* medyayı, kitle ve *one-to-many* kitle iletişim araçlarıyla birleştirilmiştir. Castells'e göre, bu iletişim mantığı Indignados, Occupy ve Arap Spring 2011 hareketlerini derinden etkilemesine ve kitlesel tanıtımlara güçlü bir şekilde katkıda bulunmuştur. Bu görüş dijital aktivizmin ilk dönemlere göre son dalgasında *minoritarian*/azınlık siyasetinin ötesine geçmeyi nasıl başardığını anlamak için güçlü rasyonel bir gerekçe sunmaktadır. Buna göre, sosyal medya yeni dijital aktivizm biçimlerinin ortaya çıkması için gerekli teknik koşulları sağlamıştır. Ancak Gerbaudo'ya göre bu noktada Castells meydana gelen değişimlerde ideolojik ve siyasal etkilerin nasıl birleştiğini ihmal etmiş eğilimindedir.¹¹² Tersine Gerbaudo genel ideolojide bir değişiklik olmadan, sosyal medya tarafından sunulan yeni kitlesel seferberlik fırsatlarını protesto hareketlerinde kullanılamayacağı kanaatindedir.

¹¹¹ Gerbaudo, *From Cyber-Autonomism to Cyber-Populism*, s. 480.

¹¹² Gerbaudo, *From Cyber-Autonomism to Cyber-Populism*, s. 480-481.

Çağdaş tartışmaların tekno-deterministik yaklaşımların ötesine geçebilmesi için siyaset, kültür ve teknoloji arasında yaptığı sıralandırmada özellikle şu üç noktaya dikkat etmek gerekir: a) teknolojiden göreceli siyasetin özerkliği; b) teknolojik süreçlerin sadece maddi değil aynı zamanda sembolik karakteri c) sadece teknolojiye indirgenemez, sosyal ilişkiler ve yaşam biçimlerindeki teknolojinin aracı olarak rolü.¹¹³

Gerbaudo dijital aktivizmi, İnternet'in teknolojik gelişiminin iki aşamasında (*Web 1.0* ve *Web 2.0*) örtüşen iki farklı protesto dalgasına ayırır. Aslında dijital aktivizmin bu iki dalgası sadece iki teknolojik evrim dalgası ile değil aynı zamanda her biri kendi tanımlayıcı özelliklerine de sahip olan iki sosyal hareket seferberlik aşamasına denk gelmektedir. Bu iki aşamasından biri milenyum dönüşümüne denk gelen küreselleşme karşıtı hareketleri ve diğeri 2011 meydan hareketleridir. Aktivistlerin bazıları ikinci dalgayı birincinin devamı olarak da görmektedir ve ikisi arasında da birçok benzerlik bulunmaktadır. Ancak, bu dalgalar arasında 2008 ekonomik krizinin başlamasında izlenen sosyal ve siyasal ortamdaki değişimi yansıtan farklı ideolojik yönlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Küreselleşme karşıtı hareketin egemen ideolojisi, anarşizm ve özerkliğin bir birleşimi anarko-otonomizmdi. Meydan hareketleri ise solcu popülizmin etkisiyle karakterize edildi. Gerbaudo tekno politik açısından bu sosyal hareketlerde izlenen ideolojik değişimi ikiye ayırır; ilk dalgasında siber otonomculuk ve ikinci siber popülizm olarak.¹¹⁴ Siber otonomculuk dijital teknolojiyi devlet ve sermaye dışı özerk bir alan olarak görmektedir. Bu alan aktivistlere mevcut yeni haber medya araçlardan farklı olarak bilgi almak ve aktarmak için özerk alternatif platform sunmuştu. Siber popülizm ise dijital aktivizmi bir popüler toplanma ve kitlesel seferberlik için alternatif bir alan olarak algılar.¹¹⁵ Bu noktada Karatzogianni'n da varsaydığı gibi Gerbaudo da dijital aktivizmin siyasetin merkezi ilgi alanına geçtiğini düşünmektedir.

Dijital aktivistler hangi araçları kullanır:

- Online dilekçeler (Petitions)
- Sosyal ağlar
- Bloglar
- Mikro-bloglama

¹¹³ Gerbaudo, *From Cyber-Autonomism to Cyber-Populism*, s. 481.

¹¹⁴ Gerbaudo, *From Cyber-Autonomism to Cyber-Populism*, s. 484.

¹¹⁵ Gerbaudo, *From Cyber-Autonomism to Cyber-Populism*, s. 485-487.

- Cep telefonları
- Proxy sonucuları¹¹⁶

1.4. Yeni Medyanın Siyasal Süreçlerle Etkileşimin Teorik Boyutu

Yeni medya ortamında sosyal medyanın ortaya çıkması ve geniş çapta yayılması on yıl bile geçmeden uzmanlar arasında siyasi iklim üzerinde dijital medya etkileri hakkında aktif tartışmalar başlattı. Araştırmacıların bu konuya dair görüşleri genel olarak iki ana hat olan siber iyimserler ve siber kötümserler olmak üzere ikiye bölünmüştür. Ancak bu araştırma ve tartışmalar her ne kadar tam da 2009 İran cumhurbaşkanlık seçimlerinin ardından başlayan protesto dalgası ve 2010'da başlamış olan Arap Baharı süreçlerinden sonra aktif ve göze çarpıcı hale gelmiş olsa da Yeni Medya'nın siyaset ve toplum üzerindeki etkileri hakkında tartışmalar yeni bir olgu değildir. Büyük çaplı protestoların ve siyasi süreçlerde keskin etkilerini gösterdikten sonra ortaya çıkmıştır. Hâlbuki Barry Wellman ve Milena Gulia 1997 yılında yaptıkları '*Net Surfers don't Ride Alone: Virtual Communities as Communities*' isimli çalışmada iki ana hat; meraklı ve eleştirel taraf tespit etmişlerdir. Daha ilk kuşak meraklılar internetin ırk, inanç, cinsiyet veya coğrafyaya bakılmaksızın bağlantı kurma potansiyelini taşıyor olduğu kanaatindeydiler. Phil Pattho dijital teknoloji tabanlı iletişim araçları çimento yolların yapamadığını elektronik yolların yapacağını, yani bizi dağılmak yerine bağlayıp bir aracın kontrolüne sokacağını fakat yine de gerçek dünyadan ayırmayacağını varsaymıştı.¹¹⁷

Wellman ve Gulia'nın tespit ettiğine göre meraklıların aksine eleştirellerin internetteki yaşamın asla anlamlı veya tam olamayacağını iddia ediyorlardı. Net bağlantıların insanları yüz yüze temastan uzak tutacağını düşünmekteydiler ve hayali sanal gerçekliğin insanları yutup onların gerçek hayatla bağlantılarını keseceklerini öngörmüşlerdi.¹¹⁸ Yazarlar bu bağlamda Mark Slouka'nın eleştirel görüşünü tahsis ederler: 'Bu alternatif alanlarda yaşamın gereklilikleri nereden geliyordur? ...Cevaben: gerçek dünyanın aksaklıklar ve sorunlarından kaçmak.'¹¹⁹ Slouka'nın İnternet alanın gerçek dünyadan

¹¹⁶ Reset, "Digital and Online Activism", <https://en.reset.org/knowledge/digital-and-online-activism> (04.02.2019).

¹¹⁷ Aktaran: Barry Wellman – Milena Gulia, "Virtual communities as communities: Net surfers don't ride alone", **Communities in Cyberspace**, ed. Marc A. Smith ve Peter Kollock, London & New York: Routledge, 1999, s. 168.

¹¹⁸ Wellman - Gulia, *Virtual communities as communities*, s. 168.

¹¹⁹ Wellman - Gulia, *Virtual communities as communities*, s. 168.

kaçış yolu olarak belirlemesi tez konusu açısından bir noktada önemlidir ve yeni soruyu gündeme getiriyor. Tunus'un hem Arap Baharı sürecinde hem de Ortadoğu bölgesinde modern zamanlarda izlenmiş devrim ya da ayaklanmalar arasında tek bir başarılı örnek olduğunu söylemek adildir. Tunus devrimini başarıya teşvik eden faktörler arasında yeni medya olduğu da bir gerçektir. Ancak Tunus'taki başarı bazı noktalarda tartışmalı bir konu haline gelmektedir. Tunus'ta siyasal, toplumsal ve iktisadi açıdan birtakım sorunlar hala devam etmektedir, bunun nedeninin ise ülkenin bir geçiş sürecinde olduğu düşüncesidir. Fakat bu özel bağlamda gerçek hayatta gerçekleşen bir devrimin ya da ayaklanmanın hayali sanal dünyaya yani dijital medya ortamına aktarılmasını isteyip ya da istemeyip gerçek hayattaki sorunlardan kaçışına ve devrim olaylarını hızlandırarak sorunları daha sürüklemesine neden olmuş olabilir midir?

Dediğimiz gibi 2009 İran Yeşil Hareketi ve Arap Baharı olaylarının ardından yeni medyanın siyasal ve sosyal hayat üzerindeki etkilerine bağlı tartışmalar aktif bir şekilde gündeme geldi ya da alevlendi diye diyebiliriz. Özellikle sosyal bilimlerde dijital teknolojilerin siyasal ve sosyal değişimler arasındaki nedensellik ilişkileri hakkında çalışmaları bir odak noktası ve bu çalışmaların merkezi üssü, demokratikleşme sürecine yeni medyanın ve dijital aktivizmin nasıl katkıda bulunduğu tartışmaları olmuştur. Yeni medya iletişim araçlar sayesinde medya ile kitleler arasındaki yeni iletişim formları *many-to-many*/çoktan çoğa olarak değişmesi siyasal bağlamda da etkisini bırakmıştır. Street'in tespit ettiği gibi geleneksel medya koşullarında, vatandaşlar siyasal bilgilere gazete, radyo ve televizyon kanallardan pasif bilgi alma şeklinde ulaşıyordu. Her ne kadar köşe yazıları, telefonla katılabilinen programlar ve benzer yollarla mütevazı bir katılım derecesine sahip olsalar da genel olarak iletişim tüketici pozisyona sahiptir. İnternet insanların geleneksel medyanın siyaset kapsamına daha fazla katılmalarını sağlamıştır, aynı zamanda kendi kapsama alanlarını oluşturma fırsatı sunmaktadır ve yeni medyayı kullanarak siyasal aktivizm ve liderlik biçimlerini oluşturabilme imkânı vermektedir. Bu tür değişimler demokrasi üzerinde de derin etkilere sebep olmuştur – ya da Street'e göre, en azından son zamanlardaki politik söylemlerin bize inandırmak istediği şey budur.¹²⁰ Bu doğrultuda Yeni Medya açısından İran Yeşil Hareketi ve Arap Baharı üzerindeki görüşlerin farklılığı üç farklı sorudan kaynaklı olduğu söylenebilir:

¹²⁰ Street, *Mass Media, Politics and Democracy*, s. 261.

- ❖ Objektif olarak devrim veya ayaklanmada sosyal medyanın rolü ne kadar önemliydi?
- ❖ Genel olarak tanınan seviyeye kadar önemli miydi?
- ❖ Yeni dijital medya olmadan izlenen olaylar meydana gelecek miydi?

1.4.1. İyimser Söylem

Manuel R. Torres Soriano'nun '*Internet as a driver of political change*' isimli çalışmada tespit ettiği gibi, daha siber iyimserlik pozisyonu farklı siyasi görüşüne bakılmaksızın ABD yönetimleri arasında da görülmüştü ve internet dış politikalarının doğal bir müttefiki olduğunu varsaymışlardı. Siyasi görüşü olarak Cumhuriyetçi eski Dış işleri Bakanı Condoleezza Rice 'İnternet muhtemelen daha önce gördüğümüz demokratikleşme ve siyasi özgürlük için en büyük araçlardan biridir'¹²¹ ifadesini vermişti. Benzer bir şekilde Demokrat Hillary Clinton İnternet özgürlüğü ABD dış siyasal eylemlerinin önceliklerinden biri olarak görmüştü ve 'tüm insanlığın bilgi ve fikirlere erişim sağlayabileceği tek bir İnternette yanayız' ifadesini vermişti. Soriano'nun verdiği bu örnekler, farklı siyasi görüşleri sahip olsalar da yeni medyanın siyasete etkisinin öneminin siyasetçiler tarafından da kabul edildiğini göstermektedir.

Soriano'nun tespit ettiği üzere siber iyimserlerin ortaya attığı argümanlar şu şekilde sıralanabilir:

- ✓ Birinci olarak siber iyimserlere göre yeni teknolojiler siyasal katılım ve ifade özgürlüğü dağıtımında eşitlik fırsatı sunmaktadır. Bu açıdan yeni teknolojiler siyasal bilgi dolaşımı ve siyasal konulara katılımı kolay hale getiriyor. Siber alan, vatandaşlara yönetim eylemleri ve sorumluluk almaları doğrultusunda hükümetler üzerinde baskı uygulayabilmeleri için yeni önemli bir alan oluşturuyor. Ayrıca siyasal ifade özgürlüğü yönünde, izleyiciler sadece bilgi tüketici halinde kalmıyor, kendi siyasi görüşlerini ifade edebiliyorlar ve tartışmalara katılabiliyorlar. Farklı bakış açılarının ifade edilebilmesi ise siyasal çoğulculuğun zenginleşmesine yardımcı oluyor.¹²²

¹²¹ Aktaran Manuel R. Torres Soriano, "Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists", *Revista del Instituto Espanol de Estudios Estrategicos*, No. 1, 2013, DOBRIANSKY, P., "New Media vs. New Censorship: The Assault," remarks to Broadcasting Board of Governors, Washington D.C. 10, September 2008.

¹²² Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 335.

- ✓ İkinci olarak siber alan sayesinde ağlar arasında ağların oluşturulmasıdır. Ulusal sınırlara bakılmaksızın bireyler ve gruplar arasında yeni bağlantılar kurulur. İnternet, bir toplumsal ayaklanmanın sağlamlaştırılması ve bir devrime dönüştürülmesi için gereken kamusal alanın oluşmasını derinden teşvik etmeyi başarıyor. İyimserlik söyleme göre yeni teknolojiler özgürlükten yoksun olan toplumlar için kolektif eylem gerçekleştirme doğrultusunda kilit bir araçtır. Yeni medya yoluyla bireyler başkalarının paylaştıklarını memnuniyetsizliği görebilir ve aynı zamanda siber alanda eylemlerini etkili bir şekilde koordine etmek için uygun bir zemin bulabilirler. Bu koşullarda sınırlı bir kitleye ulaşma kapasitesine sahip olsa da, küçük grupların ve motive olmuş aktivistlerin girişmelerini kitlesel bir boyutla donatmalarını bile mümkün hale getiriyor.¹²³
- ✓ Üçüncü olarak yerel olayların uluslararası alanda duyulmasına ve tepkiye yol açar. İnternet, rejimler tarafından uygulanan ulusal sınırlardan bilgi sızmasına karşı kontrol mekanizmalarını zayıflatır. İçsel seviyede, yeni medya teknolojileri hükümetlerin sansür mekanizmalarını zayıflatarak yerel aktivistler için uluslararası kamuoyunu bilgilendirmesini ve ülkenin içişlerine müdahale etmelerini mümkün kılar. İnternet kullanıcıları, devlet sansürüne tabi olan akredite gazetecilere veya profesyonellere göre daha anonimler ve aynı zamanda çok daha özgürce hareket edebilirler. Bu doğrultuda yeni medya ortamında ortaya çıkan ‘citizen-journalists’/vatandaş gazeteciler, geleneksel medyanın uluslararası düzeydeki haber kapsamını ekstra materyaller ve yorumlar yoluyla dolduruyorlar. Böyle bir durumda rejim baskısı ve insan haklarının ihlaline karşı mücadelede uluslararası camianın müdahale etmesini meydana getirmektedir ve uluslararası hesap verilebilirliğinden dolayı rejimler kendi baskıcı aygıtının bazı hareket etme yönlerini kaybederler.¹²⁴
- ✓ Dördüncü olarak modern demokrasinin dayanağı olan ekonomik kalkınma ve sosyal modernleşmeyi destekler. İnternet küreselleşen ticaretin sonucunda meydana gelen yeni iktisadi gelişmelerde kilit faktörler arasında yer almaktadır. Bu açıdan yönetim maliyetleri daha ucuz hale geldi, bilgi akışını ve hızını artırdı, bilimsel inovasyon gelişmeleri ve ticari verimliliğe büyük fayda sağlandı. Diktatör rejim mevcut olan

¹²³ Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 335-336.

¹²⁴ Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 336.

ülkelerde yeni teknolojilerin nüfuz edilmesi, demokratik yanlısı hareketlere destek sağlayarak sosyal ve iktisadi dönüşümler meydana gelmesi ile sonuçlandırılıyor. Bu koşullarda oluşan yeni orta sınıfı karşısına alma riskinin farkına varan siyasal elitler bir tür diktatörlük ikilemi ile seçim yapmak zorunda kalırlar, ya siyasal kontrolü seçebilir ya da internetin sunduğu ekonomik gelirim faydaları. Bu durumda her iki seçeneği aynı anda birleştirme kapasitesine sahip değiller. Yeni teknolojilere nispeten serbest erişim olmadığı ortamda üretim sektörleri kendini geliştirme kapasitelerinin kısıtlı olduğu, rekabetçilik gücü daha düşük olduğu ve böylece küresel ekonomide bir şekilde geride kaldıklarının farkına varırlar. Böyle bir durumda yeni teknolojilerin ‘gerekli bir şeytan’ olarak ilan edilmesi Soriano’nun ifade ettiği gibi bir ‘*Truva atı*’ etkisi ile sonuçlanır ve diktatör hükümetlerin kurdukları sosyal kontrol temellerinde bir sarsıntı yaşatır.¹²⁵

Bu iyimserlik vizyonu argümanlarının temelinde Street’in ifade ettiği gibi internetin demokrasi için önemli bir araç olduğu görüşü destekçiler arasında en ağır basan ‘world wide web’in daha gelişmiş veya daha etkili bir demokrasi biçimi için uygun koşulları yarattığı inancı’¹²⁶ yatmaktadır, diyebiliriz. Siber iyimserler olarak bilinen Philip Howard ve Muzammil Hussain, Arap Baharı sürecinde yeni dijital teknolojilerin farklılık yarattığı, demokrasiyle ilgilenen insanlara bir açık alan sunduğunu ve siyasi eylemleri hızlı bir şekilde hayata geçirme imkanı verdiği kanaatindedirler, ‘İnternet, cep telefonları, Facebook ve Twitter gibi sosyal medya araçları, bu sefer farklılık yarattı. Bu teknolojileri kullanarak, demokrasiyle ilgilenen insanlar geniş ağlar kurabilir, sosyal sermaye yaratabilir ve daha önce hiç görülmemiş hızla siyasi eylemler düzenleyebilir. Bu teknolojiler sayesinde, sanal ağlar sokaklarda gerçekleşmiştir. Dijital medya, sosyal hareketlerin bir zamanlar ulaşılabilir hedeflere ulaşmasını sağlayan bir araç oldu.’¹²⁷

Siber iyimserliği en sıcak savunan araştırmacılardan biri Clay Shirky olmuştur. Shirky sosyal medyanın grupları oluşturmak için yeni biçimlerini mümkün hale gelmesi için yeni araçlar sunduğu üzerine dikkat çeker. Her ne kadar insan basit yeni medya araçları kullanırsa ve diğer taraftan tekniksel açısından bu araçlar giderek daha hızlı iletişim

¹²⁵ Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 336-337.

¹²⁶ Street, *Mass Media, Politics & Democracy*, s. 265.

¹²⁷ Sean Aday, Henry Farrell, Marc Lynch, John Sides ve Deen Freelon, “New Media And Conflict After The Arab Spring”, **United States Institute of Peace**, No 80, Temmuz, 2012, s. 4.

mümkün kılırsa, grup eylemlerinin meydana gelme hızında o kadar artacağını savunmuştu. Shirky, kendisi sosyal medyayı karakterize eden özelliklerin grup oluşturmak üzerinde etkili noktalarını da ayırt etmişti. İşlem maliyetlerinin azalması, eylemin önündeki engellerin kaldırılması ve daha verimli yeni koordinasyon biçimleri yaratması gibi etkili kolaylıklar sağlanmıştı.¹²⁸ Shirky, ilerideki bölümlerde inceleyeceğimiz Mısır ve Tunus olayları sürecinde, yeni medya ve dijital aktivizmin kolektif eyleme sunduğu avantajlar üzerine dikkat çekmişti. Siber iyimserlerin ileriye dönük sundukları görüş ve argümanlar her ne kadar doğru olsa da gerçek hayatta izlenen olaylar siber kötümserlik pozisyonlarının çıkmasına neden olmuştu.

1.4.2. Kötümser Söylem

Bir yandan internet ve yeni dijital teknolojiler, vatandaşlara çeşitli konularda desteklemek ya da reddetmek, mevcut siyasal kurs ve kendi temsilcileri ile hesap verebilirlik ilişkisi kurma imkânı sunuyor. Hükümet ile vatandaş arasındaki ilişkide ortaya çıkan bu yeni formlar ve Castells'in ileri sunduğu '*Network Society*'/ '*Ağ Toplumu*'un oluşması, geleneksel hiyerarşileri ve işbölümlerinin aşınmasına neden oluyor.¹²⁹ Kısaca söylersek, bir taraftan internet siyaset ile aktif ilgilenen ve katılan bir toplum oluşma olasılığı yaratmış gibi görünüyor. Fakat diğer taraftan kendi başına iyimserlik yaklaşımının da tartışmalı olduğunun yanı sıra - her toplum ve ülkede müsaade eden koşulları mevcut mudur? - sorusu gündeme geliyor. Bu sorudan dolayıda olsa - mevcut koşullarda etkili bir demokrasi ortamının müsait olmadığı durumlarda internetin etkisi nasıl değişir ya da internet sayesinde siyasi değişim mümkün müdür? - sorusu ortaya çıkıyor.

Bu noktada siber kötümserlik yaklaşımı ortaya çıkıyor ve internetin olumsuz taraflarını dile getiriyor. Soriano internetin siyasi süreçlerdeki etkilerini incelerken iyimserlik yaklaşımlarının aksine kötümserlik argümanları da şu şekilde sıralamıştır:

- Soriano Siber kötümserlik argümanları arasında ilk olarak internetin 'demokratik baloncuklar' ürettiği üzerinde durmaktadır. Bu noktada kamuoyunun yaygın demokrasi yanlısı hareketlerinin varlığı hakkındaki bazı mirajları gerçek olarak

¹²⁸ Shrinky'den akt. Gerbaudo, *TWEETS AND THE STREETS Social Media and Contemporary Activism*, s. 7.

¹²⁹ Castells'den akt. Street, *Mass Media, Politics & Democracy*, s. 265.

tanımlama eğiliminde olması dikkat çekicidir. Hâlbuki bu tür demokrasi yanlısı hareketlerin varlığı sadece internetin özgürleştirici yeteneklerine irrasyonel güven verenlerin algıları aralığında gerçekleşmektedir. Böyle bir durumlarda siber uzayda oluşan, otoriteryanizme meydan okuyan bazı hareketlerin gerçek hayattaki yerli sosyal temeli zayıftır.¹³⁰ Örnek olarak Soriano tam da 2009 İran seçimlerden sonra meydana gelen protesto dalgasını ele alıyor. Bu noktada İran Yeşil hareketinde, vakalara dayanarak ilerideki bölümlerde göreceğimiz Batı'ya göç etmiş İranlı topluluklarının oynadığı rolün altını çizmektedir. Aynı zamanda, bu örnek internet üzerinden ulusal sınırlara bakılmaksızın, siber aktivistlere yerli gelişmelere nasıl müdahale etme fırsatı verildiğinin bir göstergesidir.

- Diğer siber kötümserlik argümanı internet yoluyla oluşturulan grupların zayıflığı üzerindedir. Bilindiği gibi internet ortak bir amaç veya ilgiye dayanan sosyal grupları oluşturma sürecini hızlandırır ve kolaylaştırır. Fakat siber kötümserlere göre, sadece siber uzay yoluyla oluşturulan sosyal bağların zayıf oldukları ortaya çıkmaktadır. Çok daha ucuz personel maliyeti ve bu yeni biçim sanal kolektiflere katılmak için gösterilen daha sınırlı çabalar, sağlam bir sonuç alıp alamamakta etkisini gösterir. Böyle bir durumda sosyal eylemleri 'sanaldan' 'fiziksele' dönüştürürken, gücünü kaybettiği görülmektedir. Hükümet baskıcı veya şiddet içeren yöntemleri kullandığı zaman internette oluşmuş bu gruplar hızlıca çökmeye başlıyor ya da çok az etkili oluyor. Gerçek hayattaki fiziksel aktivistler grup halinde çalışmak ve gizli faaliyetleri yürütebilmek için belli becerilere sahip olmalıdır, sanal ortamda oluşmuş aktivist grupların üyeleri bu tür özellikleri taşımaz ve daha kolay bir şekilde nötralize edilirler. Bunu, özellikle 'sanal liderleri' etkisiz hale getirebilme kolaylığı açısından açık hale gelmektedir. Geleneksel aktivist grup liderleri destekçileriyle doğrudan temas halindeyken, böylece koruma ve dokunulmazlık kazanırken, internet liderleri takipçilerinden uzak bir şekilde hareket ederler. Bu durumda İnternet liderleri destekçilerden habersizce, yakalanabilir, işkence görebilir ve susturulabilirler. Dolayısıyla siber kötümserlerin bu argümanına göre internetteki muhalif sesler nasıl kolay bir şekilde yükseliyorsa, orantılı olarak kolay bir şekilde de kaybolabiliyor.¹³¹

¹³⁰ Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 337-338.

¹³¹ Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 338.

- Siber kötümserlere göre siyasal amaç için internet kullanıcılarının sayısı azdır. Ampirik verilerin gösterdiği gibi, bu görüşü Batı'daki özgürlüğü olmayan ülkelerde net kullanıcıların yürüttüğü faaliyetleri doğasına dair mevcut algısıyla doğrudan çelişmektedir. Siber kötümserler özgürlükten yoksun toplumların siber uzayı siyasi aktivizm için bir araç olarak kullanıldığı varsayımına katılırlar, fakat internetten yararlanma biçimleri demokratik ülkeler ile demokratik olmayan ülkelerdeki benzerlik dikkat çekmektedir. Blog dünyasındaki içeriklerin konuları çoğunlukla önemsiz meselelerdir. İnternet yoluyla doğru bilgi elde etme talebi yüksektir, ancak bir eğlence veya belirli rejimler tarafından teşvik edilen siyasal amaçlı kullanımda önemini daha düşük olarak tahmin edilmiştir. Diğer taraftan siyasal aktivizmin sadece bir yönde ilerlemediği unutulmamalı. Özgürlük ve katılımı talep etmeye yönelik faaliyetler ve aktivistler, otoriterlik hayranları ile birlikte var olurlar. Böyle bir ortamda, siber alanın otorite rejimi destekçileri tarafından hükümetlerine veya mevcut resmi ideolojiye destek gösterilmesi, siyasal gündemi güçlendirilmesine teşvik edilmesi veya interneti kullanan muhaliflere zulüm edilmesi gibi amaçlar doğrultusunda kullanılır.¹³²
- Diğer bir argümana göre siber aktivizmin öneminin savunulması, kendini inkar eden bir eyleme dönüşür. Böyle bir durumda aktivistlerin kendilerine birtakım gerçek dışı özellikleri atfettikleri takdirde, internet konusuna hakim olan iyimserlik yaklaşımı, bu yeni teknolojiler hakkında bazı daha ters etkilerin paradoksunu meydana getirir. Net aktivistler antidemokratik güçlerle karşı karşıya geldikleri zaman, istedikleri sonuçları elde etmekten ziyade, kendilerini daha fazla savunmasız pozisyonuna sokan bir duruma düşüyorlar. Genel şartlarda antidemokratik rejimler, güvensiz hissetmeye ve potansiyel tehditler olarak tanımladıkları kişilere karşı sert bir şekilde tepki göstermeye son derece yatkınlardır. Dolayısıyla bu tür hükümetlerin neden belirsiz bir yolla, net aktivistlere Batı'dan güç aldıkları ve 'Truva atı' olma niteliklerine sahip oldukları vizyonunu farz ettiklerini anlamak kolay hale gelmektedir. Siber kötümserler bu rejimlerin baskı mekanizmalarının öncelikli hedefi haline gelirler ve çalışabilecekleri manevra alanı önemli ölçüde kısıtlanmış durumdadırlar. Baskıcı rejimler ortamında muhaliflerin eylemleri sürekli kontrol altında olduğu için, her ne

¹³² Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 338-339.

kadar yürüttükleri faaliyetler az miktarda etkiye sahip olsa da keyfi tutuklamalar, işkence ve uzun vadeli hapis cezaları şeklinde aşırı bir tepkiye maruz kalmaktadırlar. Rejimlerin bu sert tepki yaklaşımının mantığı, özgür dünyadan bu muhaliflerin zulmü devirme kapasitesi hakkında yapılan iyimser tahminlerden beslenen bir korkudan kaynaklamaktadır.¹³³

- Diktatör rejimlerin ekonomik faydalarından vazgeçmeden interneti kontrol etmelerini sağlayan bir sistem geliştiremediklerine dair görüşü siber kötümserlere göre bir hatadır. İnternete ince bir kontrol biçimini uygulayarak, ekonomilerini küresel piyasadan ayırmadan yönetimine devam eden hükümetlerin birçok örneği vardır. Bu kontrol mekanizmasının anahtarı, vatandaşlarının belirli içeriklere erişme kapasiteleri bakımından sınırlı bir araç kullandıklarının farkında olmadıklarından emin olmalarını sağlamaktadır. Bunun en dikkat çekici örneği Çindir. Çin sürdürülebilir bir şekilde, siber uzayın sıkı bir politik kontrolünü belirli yüksek ekonomik büyüme oranlarıyla harmanlayabilmiştir.¹³⁴

Bu tür ülkelerde internet sansürünün neden gizli nitelikte kaldığını açıklayan diğer bir neden, bazı örneklerde ağı sansürleyen hükümet değil, bu işlevi yerine getiren servis sağlayan belirli şirketler tarafından yapılır ve dolayısıyla sorumlu onlardır. Fakat bu tür rejimlere servis sağlayan şirketlerin, belirli web sitelerini barındırma, bunlara erişim sağlama, kullanıcıların tarama alışkanlıkları hakkında bilgi paylaşma, içeriği şifreleme yasağı dahil olmak üzere internet kullanımı ile ilgili yerel yönergelerini kabul etmeleri talep edilir. Dolayısıyla devlet ülke sınırları içerisinde İnternet yoluyla dolaşan bilgilere erişim kapasitesine her zaman sahiptir. Ayrıca kapatma veya lisanslarının iptal edilmesi tehdidi altında olduğu ortamlarda şirketlerin yetkililerle sorunlar yaşamasına neden olabilecek malzemeler açısından kendilerini sansürlemek zorunda kalırlar.¹³⁵

Ronald Deibert ve Rafal Rohozinski interneti kontrol etmek için mekanizmalar arasında üç farklı nesil tekniği ileri sürmüşlerdir. Birincisi internet içeriğinin ‘filtrelenmesi’ ve bu teknolojiye erişilen ‘net kafeler’ gibi kamusal alanların izlenmesine odaklanmaktadır. İkincisi bilginin kontrolünü meşrulaştıran yasal boyuttur. Bu bağlamda servis sağlayıcı şirketlerden içeriği geri çekmek gayri resmi talepler, web sitelerinin teknik olarak

¹³³ Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 339.

¹³⁴ Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 339-340.

¹³⁵ Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 340-341.

kapatılması veya devlet kontrolünün dışında kalmış alanlara düzenlenmiş siber saldırılar yer almaktadır. En son nesil, internet gözetimi yoluyla yasal kovuşturmayı, insanları ve grupları korkutmak için doğrudan fiziksel zorlama ve siber alanın bölümlere ayrılmasını içerir ve böylece ulusal ‘bölgeler’ oluşmasını sağlar. Bu son uygulamanın örneklerden biri İran’ın küresel internet ağından koptuğu ve ülkedeki İslam hukukuna uymadığı takdirde izin verilmeyen içeriğin ‘temiz’ olduğu bir ‘intranet’ kurulmasıdır.¹³⁶

➤ Siber kötümserliğin üzerinde durduğu diğer bir nokta, internet sayesinde baskı aparatının artırılmasıdır. Ağ yoluyla istihbarat ele geçirme ve siyasi muhalifliği izleme görevleri kolaylaşır. Büyük ölçüde batılı şirketler tarafından desteklenmiş hükümetler, vatandaşlar internetin nasıl kullandığına dair çok miktarda veri işlemlerini sağlayan mekanizmalar geliştirdiler. Yeni teknolojiler sayesinde güvenlik örgütleri ilk kez yüz binlerce kişinin yaşamı üzerinde aynı anda etkili ve ayrıntılı kontrol yapabiliyorlar. Devlet yalnızca ne tür bilgiler ürettiklerini ve kullandıklarını değil, tarama alışkanlıklarını izleyerek kimlerle ilişkilendirildiklerini de öğrenebilir. Gelişmekte olan ülkelerde internet erişiminin büyük bir kısmı, bu izleme ve net kullanıcıyı tanımlama mekanizmalarını uygulanabilen bir erişim türü olan cep telefonları aracılığıyla yapılır.¹³⁷ Dolayısıyla bu mekanizma gelişmekte olan ülkelerde de pek zorluk yaşamıyor.

Aynı şekilde otokratik hükümetler de internet kullanıcılar arasında yer almaktadırlar ve bu teknolojiyi farklı yönlerde de kullanmaktadırlar. Örneğin takipçilerini sanal olarak harekete geçirmek, propaganda, yanlış bilgi yaymak ve karşıt söylemin değerini aşındırmak için sosyal ağlara sızma yolları kullanırlar. Bu amaçla 2011’in başlarında Mübarek rejimi, internet üzerinde hükümete karşı protestoların iptal edilmesi hakkında yanlış bilgiler içeren mesajlar göndermişti. Hükümet öngörülen gelişmelerin ekonomiye verebileceği zarardan dolayı, vatandaşları protestolara katılmamaları doğrultusunda bilgilendirmek için, Facebook’u muhalefet ile eşit derecede kullanmıştı.¹³⁸

Siber kötümser olarak bilinen Malcolm Gladwell’e göre yüzyıllardır devrim ve protestolar Twitter’da gerçek zamanlı olarak güncellenmediğinden gerçekleştiği¹³⁹

¹³⁶ Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 341.

¹³⁷ Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 341.

¹³⁸ Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 341-342.

¹³⁹ Sean Aday, *New Media And Conflict After The Arab Spring*, s. 4.

nedeniyle yeni medyanın fark yarattığına katılmıyordur. Ayrıca Gladwell'e göre internet ağlarında merkezli bir liderlik yapısına ve net yetki çizgilerine sahip olmaması nedeniyle, uzlaşma sağlamak ve hedefleri belirlemek konusunda ciddi zorluklar yaşanıyor. Fikir ayrılığı ve hataların kronik olma eğiliminde olmaları stratejik şekilde düşünmelerini imkansız kılıyor, der. Sonunda, herkesin eşit bir şekilde konuşma imkanı olunca taktikleri hakkında ciddi kararlar nasıl alınabilir ya da strateji veya felsefi doğrultuları nasıl seçilebilir?¹⁴⁰ - sorusunu gündeme getirmişti.

Başka bir siber kötümser olarak bilinen Evgeny Morozov, Twitter tüm ulusal, kültürel ve dini farklılıklarımızı çözmeyeceği, aksine daha belirgin hale getireceği, düşüncesindedir. Morozov, internet bizi ön yargılı hoşgörülü vatandaşlara dönüştüreceğini, mevcut ön yargılarımızı askıya alacağımıza ve zihnimizi monitörlerimizde gördüklerimize açmaya hevesli olacağımıza dair siber ütopyacı görüşün temelsiz olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca elektronik bir *global village*/küresel köyün idealine hala inanan insanlar internet olmasa bile hoşgörülü kozmopolit kişiler olabilir, düşüncesindedir. Morozov normal halk dünya genelinde blog yayınları toplayan Global Voices gibi siteleri okumaz, der. Aksine kendi kültürlerini yeniden keşfetmek için interneti kullanma ve kendi ulusal kimliklerine daha kitlenebilme olasılığının yüksek¹⁴¹ olduğunun altını çizmiştir.

Siber kötümserler tarafından belirlenen, tam da Morozov'un 'The Dark Side of Internet Freedom' olarak isimlendirilmiş internetin olumsuz yönleri, bize sadece kötümserlik yaklaşımına kapılmaya sebep olarak görülmemelidir. Aksine dikkate alınması gereken risk faktörleri olarak değerlendirilmelidir. İnternetin olumlu ya da olumsuz etkiler göstermesi, her mesele de olduğu gibi sonunda toplum tarafından kararlaştırılır, diyebiliriz. Buna belirgin bir örnek tam da Gladwell'ın dikkat çektiği gibi yeni dijital teknolojilerin ve internetin olmadığı dönemlerde devrim ve protestoların meydana gelmesi, toplumun ve hatta medeniyetlerin sürekli değişimidir.

¹⁴⁰ William Kaplan, **Why Dissent Matters: Because Some People See Things the Rest of Us Miss**, Quebec: McGill-Queen's University Press, 2017, s. 219.

¹⁴¹ Evgeny Morozov, **The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom**, New York: Public Affairs, 2011, s. 247.

BÖLÜM 2: İRAN, TUNUS ve MISIR'DA YENİ MEDYA'NIN YÜKSELİŞİ

Günümüzde medyanın hem geleneksel hem de yeni medya dâhil olmak üzere, tüm toplumlarda sosyal, kültürel ve siyasal hayat üzerinde önemli etkiye sahip olmasına dair görüşler yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. 21. yüzyılın ilk on yılının yarısında, araştırmacıların çoğu bu bağlamda yeni medyadan ziyade geleneksel medyaya önem vermişti ve araştırmalar da daha çok bu ağırlıkla yapılmıştı. Ancak sosyal medyanın ortaya çıkış ile beraber, yaklaşımlar yavaş yavaş değişti ve yeni medyanın önemine dair tartışmalar gündeme geldi. Bu tartışmalar arasında merkezi bir odak noktası Ortadoğu bölgesi ve özellikle İran, Tunus ve Mısır'da 2009-2011 yıllar arasında izlenen gelişmeler de olmuştur. Fakat tez çalışmasının bu bölümünde İran Yeşil Hareketi ve Arap Bahar'ının meydana gelmesinden önceki süreçler incelenmiştir. Bu bağlamda, belirlenmiş ülkelerin örneklerinde hem internetin ilk dönemleri, hem de yeni medyanın ilk yükselişi, önceki ve sonraki dönemi araştırılmıştır. Bu şekilde ikinci bölüm medya bağlamındaki gelişmelerin ön koşullarının genel bir resmini çizme imkânı olmuştur.

2004 yılında yayınlanan '*Arab Mass Media*' isimli çalışmada William Rugh Arap dünyasındaki siyasal süreçlerde medyanın oynadığı rolü incelemiştir. Ancak Arap kitle iletişim araçlarını incelerken yeni medyadan ziyade geleneksel medyanın daha güçlü etkiye sahip olduğunu savunmuştu:

“Kitle iletişim araçlar tek taraflı kaynaktan gelen, aynı zamanda kitle seyircilerine yönelik olan gazeteler, dergiler, radyo ve televizyonlardan oluşmaktadır. Bu kitle iletişim araçları çok daha geniş kitlelere ulaştığı için internet, cep telefonları ve faks gibi yeni iletişim araçlarından daha büyük bir etkiye sahipler, özellikle yeni cihazlara erişimin hala sınırlı olduğu Arap dünyasında. Web sitelerinin kitle iletişim araçlarıyla benzerlikler göstermesi bir gerçektir ve gelecekte belki de basılı medya, radyo ve televizyon için gerçek rakipler haline gelebilir ancak bunlar, özellikle de Arap dünyasında, henüz gerçekleşmemiştir. Web sitelerinde Arap

ziyaretçilerin oranı aslında çok küçük kalıyor ve yakın gelecekte de bu şekilde devam edecek gibi gözüküyor”¹⁴²

Rugh’un yeni ve geleneksel medya ile ilgili yaptığı bu genel değerlendirme, o zamanki Arap dünyasında mevcut statüko açısından rahatça kabul edilebilir. Geleneksel ve yeni medya karşılaştırılınca dönem dönem nispeten daha özgür medya alanı olmasına ve internetin hızlıca yayılmasına rağmen, hemen hemen aynısı İran için de söylenebilir.

Ancak bu noktada 2004 yılına baktığımızda yeni medyanın en kuvvetli aracı olan sosyal medyanın daha çok küçük kapasiteye sahip olduğunu unutmamalıyız. Yeni haber medyası çok daha aktif kullanımda ve İnternet, faks gibi daha yeni elektronik iletişim araçları, özellikle Ortadoğu ülkelerinde, geniş kitlelere hala ulaşmamış durumdadır. Diğer yandan ise Rugh’un gelecekte de bu statükonun devam edeceği varsayımı, sonraki beş altı sene boyunca izlenen olaylara bakılınca, tam doğru değil diyebiliriz. Bu nedenlerden dolayı, ikinci bölüm – İran, Tunus ve Mısır’da İnternetin ve dijital teknolojilerin nüfuz etmesinin gittikçe artması, mevcut siyasal ve sosyal ortamı nasıl etkiledi? Sorusuna cevap bulmak için – İran Yeşil Hareketi ve Arap Devrimi öncesi dönemlerin incelemesine ayrılmıştır. Tarihsel olarak 1990’lar ile 2008-2009 arasındaki müddeti kapsamıştır. Bu bağlamda, belirlenmiş üç ülkedeki iç siyasal iklimi, özellikle hükümetler tarafından uygulanan medya ve İnternet politikaları bu süreçlerde toplumun katılımı, ilgi alanı olmuştur. Bu bölümde hem geleneksel hem de yeni medya tartışılmaktadır. Böylelikle hem hükümetin medyaya yaklaşımını hem de halk katılımını görmemiz sağlanmıştır ve bir sonraki aşama için önkoşulların genel resmi çizilmiştir.

Genel ortamın önemli noktaları:

20. yüzyılın Ortadoğu tarihine baktığımızda darbeler, savaşlar ve isyanlarla geçmiştir. Bölgede demokrasi engelleri ile ilgili tartışmalar ise daha 80’li yılların son safhasında ortaya çıktı ve sebepler arasında daha çok kültürel, sosyal yapısının özellikleri ve diktatör ya da sürdürülebilir olmayan devlet sistemlerinin var olması söylenmiştir. Ancak Porvey’in da vurguladığı gibi tarihe dikkatli baktığımızda, bölge halkın mücadelesi amaçlı *‘demokrasi için ve otoriterleşmeye karşı hareketlerin yeni bir fenomen olmadığını görebiliriz’* ve reformlar için, diktatörlüğe ve yabancı egemenliğe karşı mücadeleler bir

¹⁴² William A. RUGH, *Arab Mass Media, Newspapers, Radio, And Television in Arab Politics*, London: Praeger, 2004, s. x.

asırdan daha önce başlamıştır.¹⁴³ Bu hem İran, Mısır,¹⁴⁴Tunus, hem de bölgedeki diğer ülkeleri için geçerlidir diyebiliriz. Bütün bunlar sosyal ve siyasal istikrar için yürütülen mücadelelerdir ki demokrasi için mücadelenin esası budur. Ancak her ne kadar birbirinden farklı senaryolar yaşanmış olsa da bu mücadelelerin her seferinde farklı şekillerde ya da farklı yollardan ertelendiğini dikkat etmek gerekir. Tabi ki ardi kesilmeyen savaşlar, mülteci dalgaları, zorba hükümetler, terör örgütleri, güvensizlik ve yabancı egemenliği mevcut ortamda, demokrasinin neden hala gerçekleşemediği üzerindeki sebepleri başka yerlerde aramak zaman kaybetmektir. Çünkü demokrasi indeksi yüksek olan yerlerde hala sorunlar varken Ortadoğu'daki sahneye bakılınca mevcut olmamasın çok doğal olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer bir önemli faktör 1970'lerde yavaş yavaş yükselmeye başlayan ve artık 1990'larda Ortadoğu bölgesi de dâhil olmak üzere, dünyaya hızlı ve aktif yayılan neoliberal politikalarıdır. 2016 yılına gelince kendi makalesinde Mobio şöyle ifade ediyor: *Komünizm gibi neoliberalizm de başarısızlığa uğramış bir Tanrı'dır. Ancak bu 'zombi' doktrin sendeleyerek olsa da ayakta durmaya devam ediyor ki bunun sebeplerden birisi de anonim olmasıdır. Ya da, daha doğrusu anonimliğin bir dizisi.*¹⁴⁵ Porvey ise 2015 yılında yayınlanan çalışmada neoliberalizm ile çağdaş emperyalizm arasında samimi bir ilişki olmasının altını çiziyor. Nitekim "ihracata yönelik" ekonomilerin ekonomik olarak alt bağlamını içeren neoliberalizm ve emperyalizm birçok açıdan aynı madalyonun iki yüzü olduğunu söylemiştir.¹⁴⁶ Ancak ilk safhalarda bu görüşlerden ziyade neoliberalizmden kurtulmanın bir yolu olarak görülmüştü, medya dâhil olmak üzere geniş kapsamlı destek görmüş¹⁴⁷ ve oldukça kolay bir şekilde de yayılmıştı. Ortadoğu'da neoliberalizm 80'lerde, demokrasi tartışmalarıyla ortaya çıktığı gibi, yavaş yavaş görülmeye başlıyor ve 90'lardan yoğun bir şekilde uygulanılıyor. Porvey neoliberal 'kalkınma' politikalarını deneyimleyen ilk yerlerden birinin Mısır olduğunun altını çizmiştir ve bu bağlamda 1974'te Sedat döneminde, ilk aşamada Nasser hükümetinden kalma politikaları sökme sürecinin başladığını, ancak 1990'larda ise daha ekonomik

¹⁴³ Tara Povey, **Social Movements in Egypt and Iran**, New York: Palgrave Macmillan, 2015, s. 3.

¹⁴⁴ Bkz. Povey, *Social Movements in Egypt and Iran*.

¹⁴⁵ George Monbiot, **The Guardian**, "Neoliberalism - the ideology at the root of all our problems", 15 Nisan, 2016, <https://www.theguardian.com/books/2016/apr/15/neoliberalism-ideology-problem-george-monbiot> (05.03.2019).

¹⁴⁶ Povey, *Social Movements in Egypt and Iran*, s.193.

¹⁴⁷ Bkz. Monbiot, *Neoliberalism - the ideology at the root of all our problems*.

reformlar şeklinde¹⁴⁸ Tunus'ta da olduğu gibi aktif hayata geçirdiğini söylüyor. İran'da ise tam Irak ile uzun vadeli savaş bitmiş ve Ayatollah Ruhollah Khomeini'n vefat ettikten sonraki döneme denk gelerek, 90'lardan itibaren Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani ve Mohammed Khatemi dönemlerinde kalkınma ekonomik reformları hayata geçirme adımları atılmıştı.

Nüfusun medyaya ilgisinin artmasının sebepleri

İlk ve açık nedeni teknolojinin aşamalı gelişimi ile kolaylık sağlayan ve oldukça uygun fiyatlı çeşitli alternatiflerin ortaya çıkmasıdır. Ayrıca Rugh'un diğer bir varsayımına göre medya tüketimindeki çarpıcı artışın bir başka nedeni, aynı şekilde nüfusun ileri giden büyümesi ve büyük kısmının medya ile daha kolay erişim sağlayan lokasyona yerleştiren kentleşme sürecidir.¹⁴⁹ Fakat, bir yandan, artık kırsal bölgelerde bile zorla bulabileceğimiz siyah beyaz televizyonları hatırlarsak ve diğer yandan gıda ile eğitim kadar en basit koşulların bile zor karşılandığı, ama İnternet'e erişim sağlanmış dünyanın oldukça fakir yerleşimlerini hatırlarsak, medya erişimine maruz kırsal bölgeler de kalmamıştır ve aşamalı bir şekilde kitle iletişim araçları oralara da ulaşmıştır. Bunun diğer sebebi olarak, fiyatın düşük maliyetli ve kolaylaştırılmış ulaşım sistemlerinin var olmasını görebiliriz. Ancak, medyaya bağlı olarak, siyasal süreçlerin toplumun katılımına kentsel alanlarda daha çok izlendiği bir gerçektir. Bunun da diğer bir sebebi eğitim seviyesinin artışı ve toplumun eğitilmiş kısmının daha kentsel alanlara yerleşmeyi tercih etmeleri olarakta düşünülebilir.

¹⁴⁸ Porvey, *Social Movements in Egypt and Iran*, s. 5.

¹⁴⁹ Rugh, *Arab Mass Media, Newspapers, Radio, And*, s. xiii.

2.1. 1980-2008 Yılları Arasında İran'da Toplum, Siyaset ve Dijital Medyanın Kesişim Noktaları

2.1.1. Dört Siyasi Safhası

Mehdi Semati'ye dayanarak 1979 İslam Devrimi'nden 2008'e kadar süreci dört ayrı döneme ayırabiliriz.¹⁵⁰ Bunlar arasında savaş yılları, yeniden yapılanma dönemi, reform dönemi ve reform sonrası dönem yer almaktadır. İlk dönem (1979-1988) monarşiyi devirdikten sonraki süreçte hemen ardından başlayan İran-Irak savaşını kapsar. Semati, bu süreçte İran halkı ve hükümeti Saddam Hüseyin'in saldırgan rejimi ve onun Batılı destekçilerine karşı mücadele içerisinde olduğunu ve bu nedenle hükümetin kitlesel seferberliği hedeflediğini söyler.¹⁵¹

İkinci dönem Ayetullah Humeyni'nin vefat ettikten sonra ve İran-Irak savaşının sona ermesiyle başlayan süreçtir.¹⁵² 1989-1997 yıllarına denk geliyor ve Hojatoleslam Ali Ekber Haşimi Rafsancani'nin başkanlığı ve savaş sonrası yeniden yapılanma dönemini kapsıyor. Bu dönemde izlenen pragmatik politikaların merkezinde ekonomik, reform ve İran'ın uluslararası izolasyonuna son verilmesi ve teokrasinin rasyonel bir yönetim sistemine dönüşmesi çabaları yer almıştı.¹⁵³ Dünyanın geri kalan kısmının da yeni düzene geçiş dönemi olan 90'lı yıllara denk gelen bu süreç devrim sonrası İran tarihi için de önemli dönüm noktası olmuştur. Bu dönüm noktalarının etkileri sonraki dönemlerde İran siyasal ve sosyal hayatı iklim üzerinde izler göstermiştir, diyebiliriz. İslami solculara göre hükümetin bu dönemde izlediği yeni ekonomik politikalar zenginleri daha zenginleştirecekti, fakir kısma da daha zarar verecekti. Ayrıca Batı'ya açılışlarının yenilenmiş Batı egemenliğini getireceği kanaatindeydiler ve bu noktada hükümete karşı tutum göstermişlerdir.¹⁵⁴ Ancak ülkedeki genel duruma bakılınca hükümet çok fazla alternatife sahip değil. Uzun vadeli yıkıcı savaştan sonra enflasyon, işsizlik, bütçe açığı,

¹⁵⁰ Mehdi Semati, "Living with globalization and the Islamic state: an introduction to media, culture, and society in Iran", **Media, Culture and Society in Iran**, ed. Mehdi Semati, New York: Routledge, 2008, s. 4.

¹⁵¹ Semati, *Living with globalization and the Islamic State*, s. 4.

¹⁵² Bkz. Nikkie R. Keddie, **Modern Iran Roots And Results of Revolution**, London: Yale University Press, 2003, s. 264-270.

¹⁵³ Semati, *Living with globalization and the Islamic State*, s. 4.; bkz. Ali Gheissari ve Vali Nasr, "The conservative consolidation in Iran", **Survival Global Politics and Strategy**, Vol. 45, No. 2, 2005, s. 175-190; Keddie, *Modern Iran Roots and Results*.

¹⁵⁴ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 264.

petrol üzerindeki aşırı bağımlılık ve azalan tarımsal özveri yeterliliği gibi sorunlar her zamankinden daha kötüydü. Bu ortamda yeni İran hükümeti pragmatik yol çizmeye çalıştı ve yeni liberalleşme politikalarına belli derecede katılmış oldu. Rafsancani, savaş hasarını onarmayı, altyapısını iyileştirmeyi, özel ve yabancı yatırımlarla üretimi ve büyümeyi amaçlayan, iki ardışık beş senelik planlara destekleyici olmuştu.¹⁵⁵ Hedeflenmiş reformların hayata geçirilmesi için Rafsancani hükümetin *Uluslararası Para Fonuna* borçlanması için başvurdu. Ancak, özelleştirme süreci çelişkilerle dolu olmuştu. Sonuç olarak ülkenin dış borcu arttı ve ardından gelen ABD ambargosu durumu daha da ağırlaştırdı. Diğer taraftan İran Ulusal Petrol Şirketi'nin üretimde artış göstermesine rağmen, petrol geliri ülke ihtiyaçlarını karşılamak ve dış borçları ödemek için yetersizdi. Dolayısıyla bu noktada da hükümet uluslararası şirketlere hitap etmek zorunda kaldı, ancak ambargosu bu noktada da engel olmuştu.¹⁵⁶ Genel olarak mevcut durumlara rağmen ülke farklı yönlerde başarılarla ulaşmayı sağlayabildi ve uzun vadeli yıkıcı savaştan sonra ayağa kalktı, kentleşme ve altyapı onarımını arttırdı, eğitim sektörü olarak seviyesini geliştirdi. Sağlık sektörü ve hizmeti gelişti. Siyasal iktidara baktığımızda Rafsancani ve ruhani liderinin yani sıra, daha pragmatistler, muhafazakârlar ve teknokratlar arasında da bölünmüş durumda.

İslam solcuları genel dünya düzeninin değişmesine paralel olarak, siyasi güçleri azalmış, entelektüel ve siyasal bir dönüşüm geçirmiş ve mevcut hükümet ile hemfikir konumda değildir. Bir kısmı demokrasinin, insan ve medeni hakların, bir kısmıysa dünya ile iyi ilişkilerin savunucusu oldu. Bazıları öğrenci ve öğretmen olarak yükseköğretime döndü, gazeteci, yazar, yönetmen, sanatçı oldu veya farklı faaliyetlere katıldı. Aynı zamanda sayısı artan eğitilmiş yeni nesil kız ve erkek öğrenciler, uzmanlar ve diğer savaşın travmatik deneyimlerinden sonra insan ve kadın hakları, mevcut ekonomik zorlukların devamlılığı ve diğer önemli konulara dair seslerini duyurmaya başlamışlardı.¹⁵⁷ Rafsancani'nin izlediği başarılı politikalarına rağmen, yönetiminin son aşamasına ekonomik kriz eşlik etmişti ve bu kriz yeni reformlara bir zemin oluşturdu diyebiliriz.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 264.

¹⁵⁶ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 264-265-266.

¹⁵⁷ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 266-267.

¹⁵⁸ Ervand Abrahamian, *A History of Modern Iran*, New York: Cambridge University Press, 2008, s. 185.

Üçüncüsü 1997-2005 yılları arasında reformist Muhammed Hatemi hükümetinin egemenlik dönemidir ve modern İran tarihinde diğer bir dönüm noktası olarak değerlendiriliyor. Başkanlığının özellikle ilk yıllarında, İran'daki sosyal ve siyasal ortamın oldukça yüksek düzeyde açık olduğu söyleniyor. Hatemi'nin siyasal seyri nispeten daha liberal bir yaklaşımla karakterize edilmiş ve onun bu yaklaşımı entelektüel ve teknokratlar tarafından destek görmüştü. Hatemi destekçilerinin diğer ana kaynağı modern orta sınıftan, üniversite öğrencilerinden, kadınlardan ve kentsel çalışanlardan gelmişti. Bu dönemdeki siyasal gündemi bireysel özgürlük, ifade özgürlüğü, kadın hakları, siyasi çoğulculuk ve hukuk üstünlüğü ile açık bir toplum oluşturma çabaları içermiştir.¹⁵⁹ Hatemi etrafında Second of Khordad (Hatemi'nin seçildiği tarihi ifade eden) adında bir reform yanlısı koalisyonu kuruldu ve Sol İslami gruplar, merkezci İnşaat Hizmetkârları ve diğerlerini içermiştir. Hatemi hükümetinin kabinesi reformistlerden oluşmuştu ve İslam Solcularını ve Merkezçilerini içermiştir.¹⁶⁰

Diğer taraftan Muhafazakârlar koalisyonu Hatemiden daha fazla güce sahip olan ruhani lider Ayetullah Ali Hamaney'nin etrafında toplandı. Bu dönemde muhafazakârlar ve özellikle Hamaney, cumhurbaşkanlığı ve kabine hariç neredeyse tüm stratejik kurumları kontrol etmeye başlamışlardı.¹⁶¹ Bunlar arasında silahlı kuvvetler, polis, ordu, devrim muhafızları, devlet radyosu,televizyonu ve cezaevleri de vardır.

Hatemi hem Batı dünyası hem de Ortadoğu bölgesi ile dış ilişkileri yenilemeye ve düzenlemeye yönelik yeni adımlar attı.¹⁶² Bu noktada Hamaney ve etrafındaki koalisyon tarafından Batı ve Ortadoğu ülkeleri ile olumsuz ilişkilerin İran'a ekonomik ve siyasal zarar yaşattığı değerlendirildi,¹⁶³ Hatemi buna elverişli bir ortam yaratmıştı. Bu koşullarda İran'a uygulanan ambargo hafifletildi¹⁶⁴ ve petrol arama, petrol arıtma ve petrol boru hatları alanında – Avrupalı, Rus ve Japon şirketleri tarafından – yabancı yatırımlar yapıldı.¹⁶⁵

Hatemi 2000-2005 yılları için petrol dış ihracatı, özelleştirmeyi ve serbestleştirmeyi teşvik etmeye yönelik beş yıllık yeni bir plana destek verdi. Fakat Rafsancani döneminde

¹⁵⁹ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, s. 185-186.

¹⁶⁰ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 270.

¹⁶¹ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 270-271.

¹⁶² Bkz. Keddie, *Modern Iran Roots and Results*; Abrahamian, *A History of Modern Iran*.

¹⁶³ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 271.

¹⁶⁴ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, s. 189; Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 272.

¹⁶⁵ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 273; Abrahamian, *A History of Modern Iran*, s. 189.

de olduğu gibi yönetici din adamları ve İran toplumunun önemli kısmından oluşan Çarşı esnafının çıkarlarıyla çakıştığı nedeniyle yeni plan çok fazla destek bulmadı.¹⁶⁶

Hatemi döneminde de ülkenin ana ekonomik geliri petrolden gelmişti. Petrol fiyatı 1997’de 10 dolardan 2003’te 65 dolara kadar yükseldi ve bu durum Hatemi hükümetinin ekonomik zorlukların üstesinden gelmesine büyük katkıda bulunmuştu. Rafsancani zamanında başlamış eğitim, elektrifikasyon, konut, kentleşme süreci ve nükleer tesisleri geliştirme doğrultusunda yapılan programları genişletmek gibi farklı yönlerde çalışmalar devam etmişti.¹⁶⁷

Hatemi 1998’de CNN’e verdiği röportajda dile getirdiği ‘*Dialogue of Civilization*’¹⁶⁸ – Medeniyetler Diyalogu terimi ile bilinmektedir. Terim Medeniyetler Diyalogu 2001’de BM tarafından yılın ana başlık sloganı olarak kullanılmıştı.¹⁶⁹ Hatemi zamanında İran bir yandan dış ilişkileri önemli ölçüde geliştirdi, fakat ardından gelen 9/11 saldırısı İran için hem dış hem de iç politika açısından yeni önemli bir değişken olmuştu. Bu değişken 9/11 saldırısı ardından ABD başkan George W. Bush tarafından 2002 Ocak ayında verdiği tarihi konuşma sırasında ortaya attığı ‘*Axis Of Evil*’/ ‘*Şer Ekseni*’ formülasyonunda Irak ile Kuzey Kore’nin yanında İran’a da yer vermesiyle oluştu.

Hatemi’nin reformist özlemleri ve sansürü gevşetmeye yönelik çabaları, onu muhafazakâr koalisyonla karşı karşıya getiriyordu. Bu çabalarda Hatemi ve taraftarları çoğu zaman başarısız olmuş ve bu durum destekçilerinde her seferinde hayal kırıklığı yaşıtmıştı. ‘*Axis Of Evil*’ söylemi kapsamında başkan Bush tarafından İran’ın dünya barışı için büyük bir tehdit olarak adlandırılması, nükleer silahlar inşa etmek, uluslararası terörizmi finanse etmek ve ‘seçilmemiş liderlerinin’ İran halkını özgürlüklerinden mahrum etmesi suçlamaları Reformistler için büyük bir darbe olmuştu.¹⁷⁰ Diğer taraftan, önemli gelişmelere rağmen ülkede ekonomik sorunların devam etmesi muhafazakârların bir sonraki seçimleri kazanmasında elverişli bir ortamı yaratmıştı.

¹⁶⁶ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 273.

¹⁶⁷ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, s. 189; Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 271-274.

¹⁶⁸ “The Aging of Empire and Future of the Inter-Civilization Dialogue”, **Al-Jazeera Center For Studies**, <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2019/09/aging-empire-future-inter-civilization-dialogue-190929093813064.htm> (20.10.2019).

¹⁶⁹ Press Release: ‘*United Nations Year of Dialogue Among Civilizations, 2001 Launched with Headquarters round table discussion*’, **United Nations**, <https://www.un.org/press/en/2000/20000905.ga9747.doc.html> (15.05.2019).

¹⁷⁰ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, s. 192.

Haziran 2005'te Mahmud Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı olarak seçilmesiyle beraber dördüncü dönem başlamıştı.¹⁷¹ Ahmedinejad 1986 yılında Devrim Muhafızlarına katılmış ve uzun zaman boyunca İran'ın Kürdistan vilayetinin kuzey sınırında görev yapmış, kırk dokuz yaşında bir mühendisti. İran-Iraq savaşı ardından Erdebil Valiliği de dahil olmak üzere çeşitli görevlerde bulunmuştu. 2003 yılından beri muhafazakar yerel konsey tarafından Tahran belediye başkanlığı görevine atanmıştı. Basij güçleri ve kentsel yoksul kesimlerin desteğini almıştı.¹⁷² Siyasi güç dayanağı Abadgaran hareketi, Devrimci Muhafızlar ve Hakkani dini okul ulemaları olmuştu.¹⁷³ Siyasal çerçevelemeyi popülizm üzerinde inşa ettiği kabul edilmektedir.¹⁷⁴

Ahmedinejad ve onun etrafında oluşan Yeni Sağ koalisyonu Ali Khamenei'nin vazgeçilmez desteği sayesinde başarılı olmuştu. İran'ın dini lideri (özellikle ilk aşamada) onların yürüttükleri siyasal yönü desteklemişti ve aynı zamanda görüşlerini de paylaşmıştı.¹⁷⁵ Fakat iktidarda bulunduğu son zamanlarda Ahmedinejad ve etrafındakiler Khamenei'nin desteğini önemli ölçüde kaybetmişti.

Önceki iki dönemin aksine Ahmedinejad'ın siyasal görüşleri muhafazakardı ve dolayısıyla İran'ın siyasal seyri bu yönünde değişmişti. İslamcı ideoloji ve aşırı milliyetçiliğin bir karışımı, İran'daki statükosunu yeni yöneticilerin bakış açısına göre koşullandırmıştı. Muhafazakarlar İran bölgesinin öncü gelen gücü olarak yükselme hakkına sahip olduğuna inanıyorlardı.¹⁷⁶ Takeyh'nın gözlemlediği gibi İran'da Yeni Sağ düzeni ortamında, ulusal çıkarlarını ekonomik büyümenin stratejik kazancı ayrıcalıklar üzerine inşa edilmişti.¹⁷⁷ Ahmedinejad dönemindeki dış politikaya gelince, Tahran'ın dış politikası yoğun üç konu üzerinde odaklanarak inşa edilmişti, bunlar nükleer program ve ona dair zorluklardı, diğeri Irak savaşı sonrası sivil çatışmalar ve üçüncüsü de Arap-İsrail çatışması olmuştur.¹⁷⁸ Ahmedinejad iki dönem cumhurbaşkanı olarak görev yaptı ve

¹⁷¹ Semati, *Living with globalization and the Islamic State*, s. 4-5.

¹⁷² Ray Takeyh, *Guardians of the Revolution, Iran And The World In The Age Of The Ayatollahs*, New York: Oxford University Press, 2009, s. 231.

¹⁷³ Farhad Rezaei, *Iran's Nuclear Program: A Study in Proliferation and Rollback*, Cham: Palgrave Macmillan, 2017, s. 132-135.

¹⁷⁴ Saeed Jalili, 'Iran's Ahmadinejad: From populist president to oppositionist', <https://www.aljazeera.com/indepth/features/iran-ahmadinejad-populist-president-oppositionist-180223081551656.html> (06.12.2019).

¹⁷⁵ Takeyh, *Guardians of the Revolution, Iran And The World*, s. 227.

¹⁷⁶ Takeyh, *Guardians of the Revolution, Iran And The World*, s. 237.

¹⁷⁷ Takeyh, *Guardians of the Revolution, Iran And The World*, s. 240.

¹⁷⁸ Takeyh, *Guardians of the Revolution, Iran And The World*, s. 242; bkz. Takeyh, *Guardians of the Revolution, Iran And The World*, s. 242-260.

ikinci seçimlerinden sonra Yeşil Hareketi olarak bilinen ayaklanmalar dizisi meydana gelmiştir.

2.1.2. İran’da Kitle İletişim Araçları

Medya modern İran’ın sosyal ve siyasi dönüşümlerde hem İslam devrimi süresince, hem de sonraki dönemlerde aktif rol oynamıştır. Devrim sırasında ‘‘küçük medya’’ olarak adlandırılan el ilanları, ses kasetleri, Polaroid fotoğraflar vb. çeşitli biçimler, otoriter yönetimin baskı ve kontroller ortamında, kamu ve özel söylemler için alternatif bir iletişim aracı yaratmıştı. Bu bağlamda, *küçük medya* dediğimiz terim, devlet otoritesini veya şirketlerin büyük medyasını (ulusal yayınlar veya kamu televizyonu) sayan alternatif medya aracı anlamına gelmektedir.¹⁷⁹

Devrim sonrası dönemde izlenen geçiş değişiklikleri, diğer alanlar kadar medyayı da etkilemiştir. Bu değişiklikler monarşi izlerini ortadan kaldırmayı ve düzeni yeni bir ortama adapte etmeyi amaçlıyordu. Bu bağlamda *pak-sazi* yani ‘temizleme’ olarak bilinen süreç İran’ın tek ulusal yayın organı olan Ulusal İran Radyo Televizyonu’nda (NIRT/UiRT) da gerçekleşmişti. UiRT, İslam Cumhuriyeti’nin Ses ve Vizyonu (VVIR/İCSV) olarak ismi değiştirildi ve İslam ideolojisine bağlı bir medya aracı olmaya başladı. Semati’ye göre İran-Irak Savaşı süresince kaçınılmaz bir ortamda kitlesel seferberlik amacıyla, propaganda üreten bir ortam olmuştu. Savaş sırasındaki günlük yaşamın gerekliliklerini yerine getirmek için mücadele etmekte olan halk bu durumu hoşgörmüştü.¹⁸⁰

Gholam Khiabany İran’da basını ve medyayı değerlendirirken ‘İran basınının büyük bir bölümü, ortaya çıkmasından bu yana, modernleşmenin bir tür ajanları, aydınlanma misyonerleri ve sosyal değişimin savunucuları olarak hareket etti. ‘Halk’ kavramına anlam verdiler, İran’ın alternatif anlatılarına ve tarihlerine ses verdiler ve önemli bir

¹⁷⁹ Gi Yeon Koo, “Constructing an Alternative Public Sphere: The Cultural Significance of Social Media in Iran”, **Media In the Middle East**, ed. Nele Lenze ve diğerler, Cham: Palgrave Macmillan, 2017, s. 23; Annabelle Sreberny-Mohammadi ve Ali Mohammadi, **Small Media, Big Revolution Communication, Culture, and the Iranian Revolution**, London: University of Minnesota Press, 1994; Semati, *Living with globalization and the Islamic State*, s. 5.

¹⁸⁰ Mehdi Semati, “Media, the State, and the Prodemocracy Movement in Iran”, **Negotiating Democracy, Media Transformations in Emerging Democracies**, ed. Isaac A. Blankson ve diğer, New York: State University of New York Press, 2007, s. 147.

toplumsal güç olarak hareket ettiler'¹⁸¹ der. Bu açıdan ilk aşamada, İran basını medyanın konumlarını, özellikle 1990'lardan sonra bir medya oyuncusu olarak tanımlamak İran örneğini anlamamız için önemlidir.

Rafsanjani döneminde medya siyaset, İslam ve İslami yönetim hakkındaki görüşlerini ifade edebilecek bir platform imkanı sunmuştu. Semati'ye göre İran'da reform hareketinin, onunla ilişkili bireylerin ve İran'daki demokrasi hareketinin öyküsü, devrim sonrası İran medyasının öyküsüyle örtüşüyordur.¹⁸² Reform hareketinin önemli kimlikleri arasında büyük ölçüde İran-Irak savaşından sonra meydana gelen siyasi gelişmelerde hayal kırıklığına uğramış ve bunun içinde İslam Devrimi destekçileri de yer almıştı.¹⁸³ Rafsanjani döneminde adım adım başlayan ve reform hareketine dönüşen siyasi mücadelelerde medya önemli bir rol oynamaya başlamıştı. Fakat bu dönemde ülkede gerçekleşen ekonomik reformları ve özelleştirme süreci medya sektörünü daha az etkilemiş durumdadır. Bunun sebebi olarak 1992-1996 yılları arasında istihbarat, kültür, İslami rehberlik, iç işleri ve devlet medyası gibi önemli bakanlıklar, Ayetullah Ali Hameney tarafından da destek görmüş muhafazakârların kontrolü altında olması, görülebilir.¹⁸⁴

Bu durumda daha eleştirel platform oluşturmak basılı medyanın üzerine düşmektedir. Semati bu döneme ait yazılı medyanın daha yakından incelenmesinin sonucu olarak, yazılan farklı içeriklere sahip olduğundan bahseder. Bunlardan biri, etkili gazeteci olan Mashallah Shamsolvaezin'in editörlüğünde çıkan *Kiyan* isimli basındır. *Kiyan* 1991'de kurulmuş aylık bir dergidir ve içerdiği yazılar siyaset teorisi, felsefe ve dini konulardır. Semati'ye göre *Kiyan*'ın iki açıdan farklı rolü olmuştu. Birincisi, dini aydınlara İslam ve yerleşik dini kültürle uyumlu bir çerçeve içerisinde demokratik reform taleplerini ifade etmeleri için bir biçim sağlamıştı. İkincisi ve daha dikkat çekicisi, *Kiyan* basımı İran için laik bir demokrasi şeklini İslam çerçevesinde gören aydınların ve seküler çerçevede gören düşünürlerin arasında bir bağlantı görevi görmüştü. *Kiyan* basımı 2001'de kapanmıştı. Bir başka tarafta Stratejik Araştırmalar Merkezi ile ilişkili olan, reform hareketi için eleştirel açıdan önemli kimlikler Saeed Hajjarian, Alireza Alavitabar ve Abbas Abdi yer

¹⁸¹ Gholam Khiabany, **Iranian Media, The Paradox of Modernity**, New York: Routledge, 2010, s. 117.

¹⁸² Mehdi Semati, *Media, the State, and the Prodocracy Movement in Iran*, s. 148.

¹⁸³ Semati, *Living with globalization and the Islamic State*, s. 5.

¹⁸⁴ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 266.

almıştır. Bu kişiler *Sobh'e Emruz; Salaam; Moşarekat; Rahbord; Asr'e Ma; Hamşahri; İran* gibi gazete ve aylık yayınlarda görüş ve eleştirileri aktarmışlardı. Diğer bir taraf İran-İrak savaşı sonrası yurt dışında eğitim görmüş daha liberal reformcu görüşleri destekleyen kısımdır.¹⁸⁵

Hatemi döneminde basın ve medya hem özgürlük hem de baskı dalgasında darbe yaşamıştır. 1997'de cumhurbaşkanı görevini devraldığında, İran İslam Cumhuriyeti Yayıncılığı olarak adlandırılan ulusal yayın sistemi ruhani lider Hamaney ve muhafazakâr müttetiklerinin kontrolü altındaydı. Bu koşullarda Hatemi'nin reformcu gündemini ilerletmesi, kamuoyunun onu desteklemesi ve bu popüler desteği harekete dönüştürmesi için medya kuruluşlarına ihtiyacı vardı.¹⁸⁶ Mevcut ortamd reformcular için alternatif alanın yazılı basın olduğu rahatça söylenebilir. Dolayısıyla Semati, solcu görüş yanlısı İranlı tarihçi, gazeteci ve yazar olan Ata'ollah Mohajerani'nin kültür ve İslami rehberlik bakanı olarak atanması, Hatemi'nin önceden hesaplanmış bir hareket olarak değerlendiriyor, çünkü yayınlar için lisans vermek bu bakanlığın görevleri arasındadır.¹⁸⁷ Mohajerani İran kültür ve İslami rehberlik bakanı görevinde 2000 yılına kadar kalmıştı. Khatami başkanlığı döneminde reformcular ve muhafazakârlar açıkça görülebilir hale gelmişti. Bu ikisi arasındaki güçlerin yeniden dağıtılma mücadelesi basın medya üzerine de yansdı ve dediğimiz gibi iki taraflı gelişmeler meydana geldi. Bir yandan, yazılı basın çoğunlukla reformcuların etrafında toplanmıştı. Hatemi kardeş *Moşakerat* (Katılım) isimli yeni gazetesini kurdu,¹⁸⁸ eski reformist cumhurbaşkanı Rafsancani'nin kızı sonradan yasaklanmış diğer önemli gazete *Zan'in* (Kadın) editörü¹⁸⁹ vs. Abrahamian'ın araştırdığı üzere, yeni reform gazeteleri kamuoyu tartışmalarının bütününe değiştirmişti. Şimdiye kadar anahtar kelimeler ve terimler arasında *emperialism, mostazafen, jehad, mojahed, shahed* (şehitlik), *khish* (kökler), *enqelab* (inkılap), *gharbzadesi* (Batı zehirlenmesi) ve diğerleri yer almışken yeni anahtar kelimeler ve terimler arasına *demokrasi, pluralism, moderniyat, azadi* (özgürlük), *barabari* (eşitlik), *jam'eh-e madani* (sivil toplum), *hoquq-e beshar* (insan haklar), *moşakerat-e siyasi* (siyasal katılım), *goft-e*

¹⁸⁵ Semati, *Media, the State, and the Prodemocracy Movement in Iran*, s. 148-149.

¹⁸⁶ Semati, *Media, the State, and the Prodemocracy Movement in Iran*, s. 149-150.

¹⁸⁷ Semati, *Media, the State, and the Prodemocracy Movement in Iran*, s. 149.

¹⁸⁸ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, s. 186.

¹⁸⁹ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, s. 185-192.

gou (diyalog) ve yeni bir terim olan *Şahrivandi* (vatandaşlık) gibi kelimeler yer aldı.¹⁹⁰ Bu yeni konular reformist söylemin ana başlıkları olmuştu.

Bakan Mohajerani birçok reformcu gazetesinin açılmasına izin vererek basındaki kısıtlamaları hafifletmişti.¹⁹¹ 1998-1999 yılları arasında sadece bir yıl içerisinde, 7 günlük gazete, 27 haftalık, 59 aylık, 53 üç aylık ve 2 yıllık yayın olmak üzere toplam 168 yeni yayına lisans verilmiştir.¹⁹² Yayınlara lisans vererek çok çeşitli yayınlarda, geniş bir görüş yelpazesinin ifade edilmesini mümkün kılmıştı¹⁹³ ve siyasi partilerin mevcut olmadığı ortamda, siyasi tartışmaların merkezi haline basın medyası gelmişti.¹⁹⁴ Diğer yandan basılı medyadaki kısıtlamaların hafifletilmesine rağmen reformcuların ve muhafazakarların siyasi çıkar çatışmaları basında yeniden gündem olmuştu. Gösteriler ve ayaklanmalar (1998,1999,2002) ile eşlik edilen bu dönem reformist gazetelerin kapatılması, tutuklanmaları ve can kayıpları ile sonuçlanmıştı. İlk aşamada reformist gazeteler 1998 yazında kapatılmıştı ve bu gazetelerin kapanma dalgasına paralel olarak, kapalı basımlar genellikle yeni isimler altında yeniden açılıyordu.¹⁹⁵ 1999 Temmuz başında meclis basın özgürlüğünü kısıtlayan bir tasarıyı onayladı. Ardından *Salam* gazetesinin kapatıldıktan sonra, Tahran Üniversitesi öğrencileri basın tasarısının ve *Salam*'ın kapanmasına karşı barışçıl protestolar düzenlemişlerdi.¹⁹⁶ Protestoların bu dalgası bastırılmış, olayların sonunda İran gergin ve kutuplaşmış hale gelmişti. Bu ortamdan dolayı hem Hatemi hem de Hamaney taraftarları daha uzlaşmacı tutum göstermişti. Protestocuların çoğu serbest bırakıldı ve meclis basın tasarısını erteledi.¹⁹⁷ 2000 meclis seçimlerinin ilk turunu reformistler kazandıktan sonra, yetkiyi devretmeden önce, muhafazakarlar yasaklanan süreli yayınların artık farklı isimlerle tekrar açılmayacağına dair basın yasasında değişiklik kararını onayladılar. Reformist parlamento bu değişiklikleri iptal etmeye çalışmıştı, fakat Hamaney'in karşı çıkması nedeniyle fırsat verilmemişti.¹⁹⁸

¹⁹⁰ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, s. 186-188.

¹⁹¹ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 271.

¹⁹² Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 129; Semati, *Media, the State, and the Prodemocracy Movement in Iran*, s. 150.

¹⁹³ Semati, *Media, the State, and the Prodemocracy Movement in Iran*, s. 150.

¹⁹⁴ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 271.

¹⁹⁵ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 275.

¹⁹⁶ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 276-277.

¹⁹⁷ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 277.

¹⁹⁸ Keddie, *Modern Iran Roots and Results*, s. 278.

Hatemi döneminin ilk safhası İran’da basın özgürlüğü ile karakterize edilmişti. Fakat sonrasında ise yargı tarafından giderek artan atmıştan fazla yayın yasaklandı ve bu süreç ‘büyük gazete katliamı’ olarak isimlendirilmiştir.¹⁹⁹

2.1.3. Uydu Yayınları ve İnternet

1979 sonrası İran’da, hayatlarının çoğu için televizyonun islami olmadığından yakınan yeni yönetici elitler, kısa bir süre sonra gerçek bir İslam devleti olarak gördükleri yeni düzeni oluşturabilmek için televizyonu en etkili araçlardan biri olarak değerlendirmeye başlamışlardı.²⁰⁰ Bu doğrultuda yeni İran anayasanın 44. maddesi kapsamında tüm büyük ölçekli endüstrilerin kitlesel olarak millileştirme sürecinde telekomünikasyon ve yayıncılık devletin kontrolü altına alınmıştı.²⁰¹ Devlet, televizyonu kendi kontrolü altına almanın yanı sıra İran kültürünün ‘İslamileştirilmesi’ projesini, homojen bir kültür ve siyasal görüşü dayatmak için kullanmıştı.²⁰² İran Anayasanın 44. maddesi 2004’te revize edildi ve ekonomik kar gerekçesine dayanarak özel mülkiyet için radyo ve televizyon, posta, telgraf ve telefon sektöründe kısmen alan açılmıştı.²⁰³

İran’da uydu televizyonun kullanılmasına gelince, savaş sonrası dönemde 1990’ların başında yeniden yapılanma projeleri hataya geçirildiği esnada başlamıştı.²⁰⁴ Uydu yayınlarının ülkede yaygınlaşması ve uzun vadeli İran-Irak savaşından sonra İran kamuoyunda dış dünya ile ilgili bilgi aktarım kapasitesine sahip olması uydu yayınlarını siyasal gündemin önemli konularından biri haline getirmişti. Bu noktada Batının kültürel bir istilasını olarak değerlendirdikleri ülkedeki çanak anten yoğunluğuna saldıran muhafazakarlar bu yolla çanak anten kullanımını yasaklamak için yeni yasanın hayata geçirilmesini amaçlıyorlardı. Reformcular ise kendi modernleşme projelerinde, uydu televizyonunun bilim, teknoloji ve eğitim ortamlarında kullanılabilecek potansiyelini vurgulamışlar ve özgür bir şekilde kullanımına izin verilmesini savunmuşlardı.²⁰⁵ Yeni teknolojiler üzerindeki bu siyasal güç çatışmasını muhafazakarlar kazanmıştır ve 1995

¹⁹⁹ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, s. 191.

²⁰⁰ Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 68.

²⁰¹ Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 49.

²⁰² Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 68.

²⁰³ Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 50.

²⁰⁴ Semati, *Media, the State, and the Prodemocracy Movement in Iran*, s. 151.

²⁰⁵ Semati, *Media, the State, and the Prodemocracy Movement in Iran*, s. 151.

yılında çanak antenleri kullanımı yasal olarak yasaklanmıştır. Fakat ilk dönemlerde devlet çok fazla katı yaklaşım göstermemiştir.²⁰⁶ İlerideki seçimlerde reformist Hatemi'nin seçim kampanyasında uydu televizyonu başlıklar arasında yer almıştı. Semati'nin gözlemlediği üzere ifade edersek iletişim teknolojileri ve medya, muhafazakarlar ve reformistler arasındaki daha büyük sosyal, kültürel ve politik özgürlük talepleri üzerindeki siyasal mücadeleleri bir kez daha açığa çıkarmıştı.

İran dışındaki Farsça uydu ağları sayısı çok kısa süre içerisinde yükselmişti. 2005 başlarında 28'e kadar Farsça uydu televizyon ağı bulunuyordu. Bu ağların 23'ünün içeriği ABD'de bulunan İran diasporasından gelmişti. Bu kanallarda şovlar, müzik videoları ve filmler gibi çeşitli eğlence programları gösteriliyordu. Bununla birlikte İran iç siyasi gelişmeleri ve uluslararası ilişkileri ele alan programlar sunuluyordu. Siyasi oryantasyonu sahip olan programların bir kısmında İran İslam Cumhuriyeti'ne karşı içerikler de yer almıştı.²⁰⁷

Ahmedinejad döneminde de Yayın medyası devlet tekeli olmaya devam etmişti. Çanak antenlerinin kişisel kullanımı yasaklanması değişmemiş ve geçmiş dönemlerde olduğu gibi hükümet İran'da yabancı radyo ve TV yayınlarının içeri nüfuz etmemesi için elinden geleni yapmıştı. Yabancı medyayı yakından incelemeye maruz kalmıştı ve onların yerli muhabirleri akreditasyonlarını her an kaybetme riski altında kalmıştı. Özellikle Yeşil Hareketi süreci sonrasında birçok yabancı gazeteci İran'da bulunabilmek için vizelerini uzatamamış ve uluslararası örgütlerin kısıtlı seviyede İran'ı ziyaret etmesine izin verilmişti.²⁰⁸

İran'da İnternet gelişim sürecini incelerken aklımızda tutmamız gereken unsur bu sürecin İslam devrimi sonrası ve İran'da spesifik diplomatik, politik, ideolojik, dini ve kültürel iklim koşullarında gerçekleşmesidir.²⁰⁹ İnternet ve siber alanda izlenen tüm gelişmeler ülkede var olan genel olarak siyasallaştırılmış ve Şii İslam ideolojisine dayanmış devrim sonrası teokratik devlet ortamında meydana gelmiştir. Bu bağlamda İran'da internet gelişimi konusunda iki çelişkili ince nokta mevcuttur. İlk olarak merkezileşen bir devletin

²⁰⁶ Iran: Penalty for running a business selling satellite dishes, whether there have been recent prosecutions, **refworld**, <https://www.refworld.org/docid/3ae6aaa944.html> (06.12.2019).

²⁰⁷ Semati, *Media, the State, and the Prodemocracy Movement in Iran*, s. 152.

²⁰⁸ **Reporters Without Borders**, Predators of Press Freedom: Iran – Mahmoud Ahmadinejad, erişim: 6 Aralık 2019, <https://www.refworld.org/docid/4dc2b52f9.html>.

²⁰⁹ Annabelle Sreberny ve Gholam Khiabany, **Blogistan: The Internet and Politics in Iran**, London. New York: I. B. TAURIS, 2010, s. ix.

yaygın ve popüler katılım için oldukça elverişli olan ‘yeni teknoloji’ ortamında ifadeyi kontrol altında tutmak arzusu vardır. İran bu yönünde bir asırdan daha eski tarihe sahip ve doğrudan devlet tarafından kontrol edildiği ortamında internet bu kontrolü yoğun hissedenler için alternatif bir iletişim formu sunan en yeni tartışma alanı ve en son teknoloji haline gelmiştir. İkinci olarak merkezileşen devletlerde özel sektörün yavaş gelişimini düzenleme ve yönetme arzusu ile birlikte sermayeyi yönetme amaçlı birtakım BİT (Bilgi ve İletişim Teknolojileri) faaliyetlerinin uygulandığı belirli politikaları mevcuttur. Bu bağlamda yeni iletişim teknolojilerinin hızla yayılması İran’ın dengesiz gelişiminin yanı sıra devletin çelişkili rolünü göstermektedir.²¹⁰

İnternetin girişi İran’da mevcut kültürel ve siyasal statükoda değişikliklere neden olma gücüne sahip olan iletişim teknolojileri açısından yeni bir araç olmuştur. Bu yeni teknoloji ülkedeki demokrasiyi destekleyen güçler kadar karşı olanlar için de önemli yer tutmuştur.²¹¹ Teknolojik olarak İnternet ile İran’ın ilk tanışması, 1990’lı yılların ilk senelerinde Teorik Fizik ve Matematik Araştırmaları Enstitüsü’nün tek bir hat ile BITNET ağ sistem vesilesiyle Trans-Avrupa Araştırma ve Eğitim Ağları Derneği üyeliği üzerinden sağlanmıştı. Daha sonrasında modemlerin özel kullanımına da izin verilmişti. Bu ilk aşamada internetin ana kullanıcıları IPM ile kendi özel bağlantısına sahip olan akademiler ve araştırma merkezleriydi.²¹² 90’ların ikinci yarısından itibaren İnternet kullanıcılarının sayısı hızlıca artmaya başladı. Bu noktada farklı yazarların farklı zamanlarda yaptığı araştırmalarda veya farklı kaynaklarda İnternet kullanıcı sayısındaki artışa ilişkin veri farklarına rastlanabilir. Bu araştırma için, devlet tarafından iletilmiş resmi veriler sunulduğu nedeniyle data.worldbank.org ve worldmeters.info sayfalarındaki nüfus ve İnternet kullananların yüzdelik sayıları Grafik 1’de gösterilmiştir (ilerideki bölümler, Tunus ve Mısır örneklerinde de kullanıldığı gibi). Grafik 1’de gördüğümüz gibi İran’da İnternet kullanan bireylerin oranı 1995’te %0.004’ken, 2008’e kadar devamlı büyüme modunda olmasının bir sonuç olarak %12.02 oranına yükselmişti. Teknik açıdan, İran’da internetin gelişmesine birçok faktör eşlik etmişti. Bunlar arasında Khiabany, dış ve iç olarak gruplandırabilecek, iki yönü belirtiyor. Birinci olarak İran ile ABD arasındaki gergin ilişkiler ve İran’a uygulanan ambargodan kaynaklıdır. İnternete

²¹⁰ Sreberny ve Khiabany, *Blogistan: The Internet and Politics in Iran*, s. 1-2.

²¹¹ Semati, *Media, the State, and the Prodemocracy Movement in Iran*, s. 154-155.

²¹² Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 148.

erişimin sadece ulusal bir mesele olmadığı ve ABD İnternet'in ana vatanı olarak kabul edildiği için bu noktada önemli aktör haline gelmişti. ABD'nin önemi iki tarafa değinmektedir: bir taraftan İnternet sitelerinin yaklaşık yüzde 80'ine ev sahipliği yaptığı, diğeri ise makine ve yazılım edinme konusunda kısıtlamaları koyarak İnternete erişimi engelleyebilir. Diğeri taraftan bu durum bir aracı vasıtasıyla girişim kurmak isteyen İranlı şirketler ve kurumlar gibi Amerikan şirketleri için de elverişli ortam yaratmıştı. Amerikan şirketlerle yapılan anlaşmaların çoğu Avrupa ve Asya'daki iştirakleri ve ortak girişimleri aracılığıyla dolaylı olarak yapılmıştır. Ayrıca ABD ambargoların Microsoft gibi yazılım şirketleri için İran'da iş yapmasının yasaklanması yaygın olan korsanlığa katkıda bulunan faktör olmuştur.²¹³

Diğeri bir yönünde iç faktörlerdir ve bunlar arasındaki rekabet gündemi ve devlet aygıtlarındaki çatışan çıkarlar yer almaktadır. Özel sektör ve 'ılımlı' kesimler İnternet'in demokratikleştirici ve rekabetçi karakterini ön plana çıkarırken, muhafazakar kesim bu yeni teknolojiyi sınırlamaya ve kendi yararına kullanmaya yönelik hareket etmişti.²¹⁴ İran'ın İnternete bağlanmasını ilk aşamada devlet desteklemesine²¹⁵ rağmen, sonraki dönemlerde özel sektör piyasaya hakim olmaya başlamıştı ve devlet kurumları finansal kayba uğramıştı. Örneğin düşük maliyetli 'Voice Over IP'nin piyasaya girmesi, devlete ait TCI - İran Telekomünikasyon Şirketi'nin gelirlerini ciddi şekilde etkilemişti. 2002 yılına gelince sadece Tahrande 7.000 ila 8.000 arasında İnternet kafe açılmıştı.²¹⁶ Bu noktada, 2001 Mayıs ayında Tahran'da 400'den fazla internet kafeyi kapatarak devletin İnternete yönelik yeni bir kısıtlayıcı politika izlemeye başladığını söyleyebiliriz.

Teknik açıdan iç faktörlerin diğeri bir önemli noktası da İnternetin doğasından kaynaklı olarak hangi kurumun nihayetinde onu izlemek ve denetlemekten sorumlu olacağı hususlarını karmaşık hale gelmişti. Özel bir İSS (İnternet Servis Sağlayıcısı) olan Parnham'ın genel müdürü Mostafa Mohammadi'nin verdiği röportajda dikkat çektiği gibi, bir taraftan medya olarak gördüğü için İran İslam Cumhuriyet Yayıncılığı, diğeri

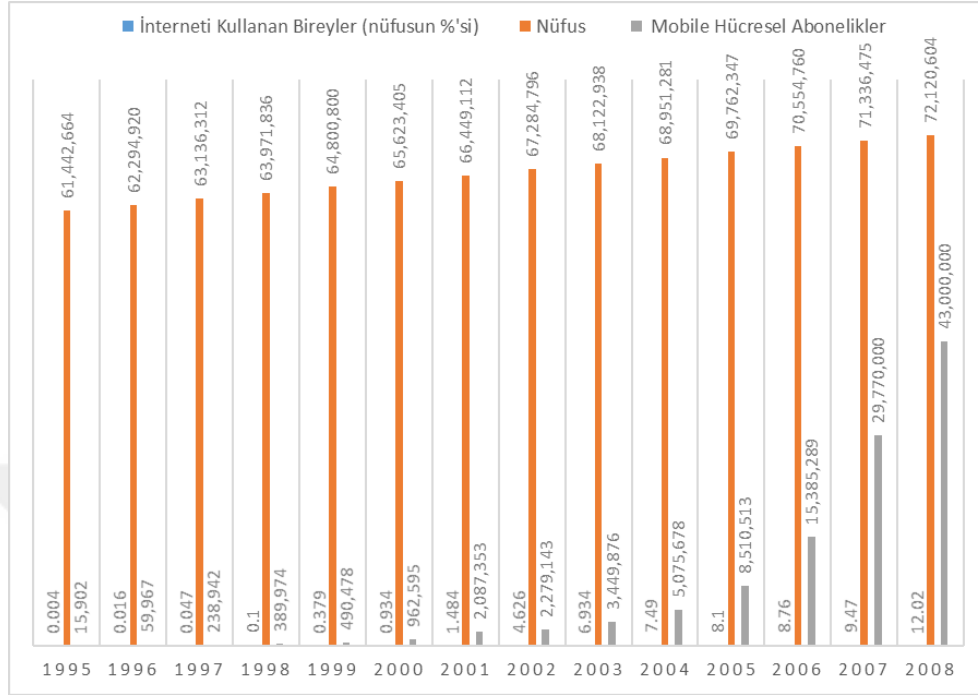
²¹³ Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 148.

²¹⁴ Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 149.

²¹⁵ Babak Rahimi, "The politics of the Internet in Iran", **Media, Culture and Society in Iran**, ed. Mehdi Semati, New York: Routledge, 2008, s. 38.

²¹⁶ Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 150.

tarafından Telekomünikasyon Şirketi, Kültür Bakanlığı ve İslami Rehberlik ve İstihbarat Bakanlığı internet sorumluluğun kendilerine ait olduğu kanaatindeydiler.²¹⁷

Grafik 1: Nüfus Oranı Işığında 1995-2008 Yılları Arasında İran’da İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi

Kaynak: Data World Bank, <https://data.worldbank.org/> ; World Meters Info, <https://www.worldometers.info/>.

İlk aşamada beklentilerin aksine İran İslam Cumhuriyeti, internetin özel ve eğitim sektörlerinde devletin müdahale etmeden kullanılmasına izin vermişti.²¹⁸ 2001 yılında yaptığı açıklamada İran ruhani lider Ali Hamaney bir taraftan internetin kullanımı ve gelişimini teşvik etmişti, fakat diğer taraftan özel sektörün yatırımı ve daha geniş katılımı için ülkede mevcut göreceli özgür ortamın değişmesini, yani bu ağırlığın devlet kurumlarına geçmesinin uygun olduğunu vurgulamıştı. Ardından Kültür Devrimi Yüksek Kurulu, İnternet düzenlenmesine dair yeni bir karar ilan etti. Karara göre İnternet bağlantılarının devlet tekeli olacağı ve tüm bağlantıların İTŞ (İran Telekomünikasyon Şirketi) aracılığıyla sağlanmasına hükmedilmişti. Ayrıca hükümet kuruluşları İTŞ’den bağımsız olarak İnternete bağlanabilmeleri için Bilgi Yüksek Kurumu’ndan izin almaları

²¹⁷ Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 150.

²¹⁸ Rahimi, *The politics of the Internet in Iran*, s. 38-39.

gerekiyordu ve İran İslam Cumhuriyet Yayıncılık (Islamic Republic of Iran Broadcasting) programlarını İnternette yayımlamak için HCI'dan izin almaktan muaf olmuştu. Erişimi sağlamak için başvuruları Posta, Telefon ve Telgraf Bakanlığı ile İstihbarat Bakanlığı tarafından değerlendirilmesi gerekecekti. Ayrıca, İnternet'e erişim sağlayıcılarının ahlaksız veya siyasi web sitelerine erişimi engellemelerini ve talep üzerinde İstihbarat Bakanlığına teslim edilmesi için Posta, Telefon ve Telgraf Bakanlığı'na kullanıcılarının faaliyetlerine dair veri tabanının açık sunulmasını istenmişti.²¹⁹

İSS'ler için istenilen başka kriterler 1986 Basın Yasasına benzetilmektedir. Örnekte İSS şirketlerinin yöneticilerinin şu özelliklere sahip olmaları istenmişti; İslam Cumhuriyeti Anayasası'na sadık İran vatandaşı olmalı, en az 25 yaşında olmalı, iş göremezlik, dolandırıcılık veya suçluluk nedeniyle iflası olmamalı, ahlaksızlık ve cezai mahkumiyetten uzak olmalı, Anayasa'da tanınan inançlardan birine inanan ve yasa dışı veya anti devrimci örgütlerin üyesi olmamalı. Ayrıca Basın Yasasına benzer bir şekilde yasanın B bölümünde İslam Cumhuriyeti, anayasaları ve İslami değerlerin, Ayetullah Humeyni'nin ve İslam öğretilerine ve ülkenin birliğine aykırı içeriklerin yayılması, sosyal gruplar arasında anlaşmazlık yaratacak, ülkenin güvenliğine karşı eylemlere teşvik edecek, lüks tüketimin teşviki uygun olmayan ve dini olarak yasaklanmış makale ve resimler yayımlamak, bilgi ifşa eden ve son olarak İran İslam Cumhuriyet Yayıncılığının kontrolü olmadan herhangi bir yayın ağının oluşturulması sınırlanmıştı.²²⁰ Belirli kriterler ve sınırlamalar ülkede yaygın olan İnternet Kafeler için de istenmişti.²²¹

Khiabany'nın aktardığı ve İran STK'ları Eğitim ve Araştırma Merkezin incelediği üzere, İran'da iki katmanlı ve üç yöntemi içeren internet sansür sistemi bulunmaktadır. İlk olarak İran'daki İnternet İTŞ tekeli olan Erişim Hizmet Noktaları aracılığıyla kontrol edilir ve sansürlenir. İkinci kontrol katmanı ICP'lar ve İSS'leri filtreleme sistemleri uygulama ve yasaklanmış siteler listesine göre güncellemelerini gerektiren yasal düzenlemelerdir.²²² Bu iki sansür katmanı dışında üç farklı yöntem mevcut: Birinci yöntem, sistemi ince tanıyan ve filtreleme sistemlerini atlamak isteyen İnternet kullanıcılarının kullandıkları tüm bağlantı noktalarını kapatmaktır. İkinci yöntem URL'lerde anahtar kelimeleri

²¹⁹ Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 151-152.

²²⁰ Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 152.

²²¹ Bkz. Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 152-153.

²²² Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 153-154.

sansürlemektir, bu görevi yine ICP'lerin ve İSS'lerin yerine getirmesi gerekir. Bu yöntem kapsamında, uygun görülmeyen anahtar kelimeleri bilim, tarih veya edebiyatla ilgili olsa dahil, sansürlenmektedir. Filtreleme sistemlerinin kullanılması elbette İnternet erişim hızını düşürüyor²²³ ve araştırmacıların bir kısmı bunun İnternete erişimin kısıtlanması için kullanılan diğer bir sansür biçimi olarak değerlendiriyor.

İlk aşamada internet teknolojileri büyük kentsel alanlarda yayılmıştı, fakat Rahimi'nin aktardığı gibi 2004 yılından İran'ın Gorgan eyaletindeki Gharan-Abad köyünde ilk BİT merkezi kurulmuştu ve böylece devlet kırsal bölgelerde Net'in yayılmasını da teşvik etmişti.²²⁴ Rafsancani ve Hatemi döneminde İran'da İnternetin kontrolü göreceli bir şekilde daha serbest olması Rahimi'ye göre devletin tekniksel kontrol mekanizmalarında zorluklar yaşadığından kaynaklı olduğunu düşünmektedir. Bunun yanı sıra özelleştirme planları teşvik edildiğinden dolayı, ekonomik faydaları devletin İnterneti kontrol etme konusunda çok fazla istekli olmamasında önemli bir faktör olmuştu. Diğer bir noktası ise e-devlet projesi uygulamasıydı.²²⁵ Takfa (Iran's Development and Use of Information and Communication Technology Plan) ulusal reform programı çerçevesinde e-devlet projesi yer almıştı. 2002 yılında İran kabinesi tarafından onaylanan genel program, bütün devlet şubesi hizmetlerini elektronik kanallar aracılığıyla halka iletmek doğrultusunda tasarlanmıştı. E-ticaret, e-bankacılık ve e-eğitim yoluyla hükümetin iş sektörü ve kamu kuruluşları ile etkileşimlerini geliştirmek için yeni alan açılmıştı.²²⁶

Mahmud Ahmedinejad'ın başkanlığın birinci döneminde ilk kez İran'da bir Ulusal İnternet yaratmaya dair konuşmalar başlamıştı. 7 Şubat 2006 tarihinde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Bakan Yardımcısı Abdülmecid Riyazi, üç yıl içinde tamamlanması gereken bir milyar dolarlık bütçe gerektiren Ulusal İnternet'in kurulması hakkında rapor sunmuştu. Fakat projenin yüksek maliyeti İran Hükümet ve Parlamentosunda tartışmalı mevzu olmuştu. Sonuç olarak gerektiren bütçeye dair tartışmalar projenin ilk aşamalarında durdurulmuştu.²²⁷

²²³ Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 154.

²²⁴ Rahimi, *The politics of the Internet in Iran*, s. 40.

²²⁵ Rahimi, *The politics of the Internet in Iran*, s. 42.

²²⁶ Liora Hendelman-Ba'avur, "The Virtual Frontiers of the Iranian Blogistan", *The Middle East, A Guide to Politics, Economics, Society, and Culture*, ed. Barry Rubin, New York: M. E. Sharpe, 2012, s. 297.

²²⁷ **Article 19**, Tightening the Net: Internet Security and Censorship in Iran, Part 1: The National Internet Project 2016, s. 11. https://www.article19.org/data/files/The_National_Internet_AR_KA_final.pdf.

2.1.4. Blogistan

İlk Blog sayfasını 1994'te üniversite öğrencisi Justin Hall tarafından '*Links.net*' adres olarak oluşturduğu kabul edilmektedir. Fakat Blog kültürünün ana vatanı olan batı dünyasında 2000'lerin başlarında *Bloggng* bir büyüme dönemi yaşanmıştı. Hofheinz '*The Internet in the Arab World*' çalışmasında Arap dünyasında İnternet kullanımı üzerinde değerlendirme yaparken bir kültür olarak bloglanma olgusunun nispeten geç yayıldığını söyler. Fakat farklı bir şekilde 2001'den sonra çoğunlukla *weblogs* ya da bireyler tarafından tutulan web günlükleri şeklindeki bloglar, Farsça İnternet kullanımının son derece önemli bir parçası haline geldiğine dikkat çeker. Hofheinz'in tespit ettiğine göre hem yurt içinde hem de yurt dışında, İranlılar için bloglar sadece İran'daki liberal basın üzerinde baskı nedeniyle rejimi eleştiren bilgileri dağıtmak amaçlı değildi. Aynı zamanda kendilerini kişisel, sosyal ve kültürel konularda ifade etmek ve devlet kontrolü dışında kalan samimi bir arkadaş topluluğunu besleyebilecekleri sanal bir ev inşa etme alanı anlamında gelmişti.²²⁸

Diğer yandan İnternetin sosyal boyutlarına baktığımızda reformist ve bağımsız basının yasaklanmasından sonra birçok yayıncı halkla doğrudan bir şekilde iletişimi sürdürebilmek için internet alanına taşınmıştı. Böylece basın yasası kapsamında paylaşamadıkları haberlerle çeşitleri üretime başlamışlardı. Tüm büyük grupların kendi haber web siteleri, teknoloji, müzik, spor, eğlence, eğitim siteleri günlük aktif halde kullanılan çok sayıda webloglar ortaya çıkmıştı. Ayrıca internet İran'daki aktivistler ve entelektüeller ile yurt dışındaki muhalefet arasında daha güçlü bir bağlantı için yeni alternatif olmuştu. Bu yeni teknoloji İran'daki ve İran dışındaki aktivistler için Uluslararası destek ve dayanışma sunmak için yeni araç haline gelmişti.²²⁹

Diğer taraftan Blogistanın ortaya çıkışı İran hükümeti için yeni bir zorluk haline gelmişti. İran devletinin karşı karşıya olduğu İnternet zorlukları farklı ülkeler için de geçerli olan siber suçlar, tahrik, dezenformasyon, dengesiz raporlama, taciz, hakaret, nefret dili, uygun olmayan ve ahlaksız içerik ve diğer meseleler üzerinde oluşmuştu.²³⁰ Yeni dijital

²²⁸ Albrecht Hofheinz, "The Internet in the Arab World: Playground for Political Liberalization", **Internationale Politik und Gesellschaft**, 2005, s. 93.

²²⁹ Khiabany, *Iranian Media, The Paradox of Modernity*, s. 151.

²³⁰ Liora Hendelman-Ba'avur, *The Virtual Frontiers of the Iranian Blogistan*, s. 288.

telekomünikasyon altyapısını kurarken her ülke kendi stratejisini kendisi seçer ve İran bu açıdan sert tutum gösteren ülkelerden biri olarak tanınmaktadır. İran Blogistanı iki boyut üzerinden tanımlanabilir. Birinci boyuta göre Blogistan, siber alanda uluslararası ve Farsça blog servis sağlayıcıları tarafından belirlenen teknik sınırlar ile çeşitli sanal yerleşimlerden oluşmaktadır. İkinci boyut, topluluk hissini paylaşan Netizen'ler/İnternet vatandaşları veya blog yazarları tarafından yazılmış günlükler şeklindeki İranlıların kişisel bloglarını içerir. Bu kişisel yazılar Blogistan'da farklı gruplara ayrılmaktadır, bunlar arasında birinci grup İran İslam Cumhuriyeti'nin yerel vatandaşlar tarafından Farsça yazılmış kişisel blogları içermektedir. İkinci grup çoğunluğu Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da yaşayan İslam Cumhuriyeti dışında ikamet eden İranlılar tarafından yayınlanan kişisel bloglardan oluşmaktadır. Üçüncü grup İranlılar tarafından Farsça'ya ek olarak (İngilizce, Fransızca, Urduca ve Arapça gibi) başka bir dilde yayınlanan kişisel blogları içerir. Dördüncü grup Farsça dilde Kürt, Afgan ve Tacik blog yazarları tarafından paylaşılan bloglardan oluşmaktadır. Beşinci grup, profesyonel veya başka türlü İran'la ilgili farklı konularla ilgilenen ve bloglarını konuya adanmış farklı etnik kimliklerin, akademisyenleri, uzmanları, analistleri, gazetecileri ve okuyucuları tarafından çok dilli blogları içerir. Altıncı grup, tek tek bloglar, grup blogları, haber blogları ve kurumsal bloglardan oluşur. Bu sanal Blogistan grupları, İran içinde bulunan yerel vatandaşlar veya ülke dışında bulunanların yazarları içerir.²³¹ Bloglar ayrıca çok çeşitli konuları ve ilgi alanlarını kapsamaktadır. Bunlar arasında İranlı siyasetçi ve ruhbanı kimlikleri ile bağlı bloglar da mevcut.

2.2. Toplum, Siyaset ve Dijital Medyanın Kavşak Noktaları, Tunus İle Mısır Örnekleri

Genel olarak, Arap dünyası tek bir coğrafi alan ve halk için birleştirici bir terim olarak bilinmektedir ve yirmi iki ülkeyi içeren Arap Birliği üye ülkeleri kastedilir. Ancak Arap ülkeleri arasında benzerlikler ve birleştirici faktörler kadar ayırt edici özellikler ve çeşitli faktörler de mevcut. Bu benzerlik ve farklılıklar dil, kültür, dini, tarihsel arka plan, siyasal, iktisadi, mevcut modern zorluklar ve diğer önemli koşullardan kaynaklıdır. Bu

²³¹ Liora Hendelman-Ba'avur, *The Virtual Frontiers of the Iranian Blogistan*, s. 289-290.

faktörler araştırma konumuzla doğru orantılıdır ve hem geleneksel hem de yeni medya sorunlarına ve zorluklarına değinmektedir. Her Arap ülkesi kendi içinde mevcut genel durumlarından kaynaklı kendi medya sorunlarını, özelliklerini ve zorluklarını taşımaktadır. Bu bağlamda ayırıcı ve ayırt edici faktörlerin yanı sıra, hem ortak hem de belirli ülkelerin birleştirici ve gruplama özellikleri belirlenir. Arap dünyasında ve aynı zamanda Ortadoğu’da medyayı araştırma ve incelememize olanak tanıyan birçok bilgilendirici kaynaklar mevcuttur.²³² Ancak araştırmamızın konusu somut araştırma konusuna odaklandığından dolayı Mısır ve Tunus örnekleri üzerinde yoğunlaşacağız. İran örneğine benzer bir şekilde amacımız, Arap Baharı öncesi dönemde medya bağlamında kronolojik, siyasal, sosyal, hedefini, içeriğini ve teknik yönlerini bir araya getirip bir çerçeve oluşturmak olacaktır.

2.2.1. Ben Ali Döneminde Tunus

Genel olarak Arap Baharı’nı karakterize ederken Mısır ve Tunus örneklerinde devrim sayesinde otoriter rejimlerin devrilmesi ilk göze çarpıcı ortak unsur olarak öne çıkarılıyor. Bu nedenle her iki rejimin benzer bir yapıya sahip oldukları algısı yaratılmaktadır. Aynı zamanda her iki ülkede yolsuzluğun, işsizliğin yüksek oranı ve genel hoşnutsuzluk gibi ortak problemlerin var olması bu algıyı daha da güçlendirmektedir. Ancak her iki rejiminde farklı yapıya sahip olduklarına dair çeşitli işaretler vardır. Bu doğrultuda ilk olarak Tunus Devrimi öncesi, ülkenin siyasal yapısına değinmemiz ileride Mısır ile bağlı olarak farklılıkları görebilmemizi sağlayacaktır. Tunus eski Cumhurbaşkanı Zine el-Abidine Ben Ali, 1987’den 14 Ocak 2011’e kadar otoriter rejimi devrimci bir şekilde devrilmeden önce Tunus’u 23 yıl boyunca yönetmişti. Bir yandan Ben Ali döneminde Tunus Arap dünyasındaki en iyi eğitim sistemine, en büyük orta sınıfa ve en güçlü şekilde örgütlenmiş işçi hareketine sahipti. Diğer yandan bu başarıların arkasında Ben Ali rejimi ifade özgürlüğünü ve siyasi partileri sıkı bir şekilde kısıtlamıştı. Rejim ülkenin

²³² Bkz. William A. RUGH, **Arab Mass Media, Newspapers, Radio, And Television in Arab Politics**, London: Praeger, 2004; Sheila Rivera, **The Media War**, USA, Minnesota: ABDO & Dauhters, 2003; Philip Seib, **New Media and the New Middle East**, New York: Palgrave Macmillan, 2007; Amal Jamal, **The Arab Public Sphere In Israel**, Bloomington: Indiana University Press, 2009; Naomi Sakr, **Arab Media and Political Renewal Community, Legitimacy and Public Life**, New York: I.B. Tauris, 2007; Nele Lenze, Charlotte Schriwer ve Zubaidah Abdul Jalil, **Media in the Middle East Activism, Politics, and Culture**, Cham: Palgrave macmillan, 2017.

uluslararası imajını modern, teknokratik bir hükümet ve turist dostu bir seyahat ortamı üzerinde inşa edip manipüle etmişti.²³³

Fiilen Ben Ali yönetiminin ekonomik reformları Tunus'un ekonomik gelişimini gösteriyordu. Ülkede kişi başına GSYH'si 1986'da 1.318\$'dan 2010'da 4.140 \$'a ulaşarak üçe katlamıştı.²³⁴ Ayrıca 2010 Temmuz ayında Boston Consulting Group tarafından yayınlanan raporda Tunus 'Afrika Aslanları' olarak adlandırılan ve Afrika'nın GSYH'sinin yüzde 70'ini temsil eden sekiz ülke listesine dahil edilmişti.²³⁵ Tsourapas kendi çalışmasında Ben Ali döneminde ekonomik liberalleşmesinin devlet iktidarının topluma daha derin bir şekilde nüfuz etmesine fırsat sunduğu ve 'ekonomik mucize' olarak adlandırılan ekonomik belirsizlik ortamı sırasında yeni kontrol mekanizmaları yaratmasına imkan verdiğini ifade etmiştir.²³⁶

Tunus örneğinde Mısır'dan farklı olarak ülkenin isyanında silahlı kuvvetler daha az önemli bir rol oynamıştı. Ayrıca Tunus ordusu Mısır gibi ve Arap dünyasının başka yerlerindeki askerlerinden farklı olarak hiçbir zaman mücadele yaşamamış ve ülkenin iç ekonomisine hakim olmamıştı. Kendisi eski bir askeri polis memuru olan Ben Ali'nin rejim süresince ordu iç güvenlik hizmetlerinin gölgesinde kalmıştı. Ben Ali'nin rejimini desteklemeyi reddedip ülkenin devrimine katkıda bulunmasına rağmen, ordu Tunus devrimi sonrası siyasal geçiş döneminin yönetimine anlamlı bir şekilde katılmamıştır.²³⁷

2.2.1.1. Devrim Öncesi Tunus'ta Kitle İletişim Araçları

Tunus'ta ilk aşamada, başta Arap dünyası ve Arap kültürü ile iletişimi sürdüren bir grup orta sınıf yazar ve aydınları olmak üzere, yerli basın Fransız Himaye yıllarında (1881-1956) gelişti. Ancak bu dönemdeki Tunus Arap basınının medya içeriği Fransızlar tarafından kontrol edilmişti. Bu süreçte özellikle II. Dünya Savaş sırasında 1947'ye kadar

²³³ Lisa Anderson, "Demystifying the Arab Spring, Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya", *Foreign Affairs* Vol. 90, No. 2, May 2011, s. 3.

²³⁴ **UNdata Record** View Per Capita GDP at Current Prices, <http://data.un.org/Data.aspx?d=SNAAMA&f=grID%3A101%3BcurrID%3AUDS%3BpcFlag%3A1> (10.12.2019).

²³⁵ **The Boston Consulting Group**, "The African Challengers, Global Competitors Emerge from the Overlooked Continent", s. 3,

<https://mkt-bcg-com-public-images.s3.amazonaws.com/public-pdfs/legacy-documents/file44610.pdf> (11.12.2019).

²³⁶ Bkz. Gerasimos Tsourapas, "The Other Side of a Neoliberal Miracle: Economic Reform and Political De-Liberalization in Ben Ali's Tunisia", *Mediterranean Politics*, Routledge Taylor & Francis, 14 March 2013, <http://dx.doi.org/10.1080/13629395.2012.761475>.

²³⁷ Lisa Anderson, *Demystifying the Arab Spring*, s. 3.

katı sansür uygulanmıştır. 1956'da bağımsızlığı ilan edilene kadar basın üzerindeki Fransız kontrolü devam etmiştir.²³⁸

Bağımsızlık ilan edildikten sonra (1956) iktidara gelen Habib Burgiba'nın, 1930'larda kendisi de gazeteler için yazdığından dolayı, bir taraftan basın medyaya karşı kişisel olarak ilgisi vardı. Diğer yandan ise medyayı siyasi başarısının önemli parçası olarak görmüştü. 1970'lere kadar hem komünist ideoloji taşıyan, hem de rejimi eleştiren yayınlar yasaklanmıştı, ancak öte yandan, yeni yayınlar da ortaya çıkmıştı. Rugh bu dönemde yazılı medyanın tek partili siyasal sistem tarafından yönetilen bir '*uniform*' / tektip basın olduğunu, söyler.²³⁹ 1970'lerde ülkede siyasi çoğulculuğun izleri görülmeye başlanmıştı ve az da olsa basına medyaya da daha özgür bir alan açılmıştı.²⁴⁰ Ancak gazetecilerin farklı zamanlarda yaptıkları ifadelerle göre: '*milletin içinde muhalefet yok, bu yüzden muhalefet basını da yoktur*' (1973); '*Tunus ulusal politikası seçilmiştir (yönetici seçkinler tarafından), bütün gazeteler de bunu desteklemesi gerekiyor. Sadece bu çerçevede özgürlerdir*' (1976).²⁴¹ Gastil'in ifadesine göre ise Tunus'ta muhalif gazeteler '*sıkça yasaklanır ya da cezalandırılırdı*'.²⁴² 1975'te hükümetin yürüttüğü Tunus Basın Kanunu kapsamında İç işleri Bakanlığına kamu düzenine tehdit teşkil eden gazetelere el koyma veya askıya alma yetkisi verilmişti. Rejimin İslami güçlere karşı sert tutumu iyi bilinmektedir ve bu unsur medya üzerinde de etkisini göstermişti. 1986 Ağustos ayında, *Editions Buslama* isimli bir Müslüman yayınevinin sahibi 'yıkıcı edebiyat' suçuyla 14 ay hapis cezasına çarptırılmıştı.²⁴³ Böylelikle Bourguiba rejiminde siyasal çoğulculuk veya medya özgürlüğü söz konusu değildi ve bu açıdan görülen gelişmeler sadece yine rejim çıkarları çerçevesinde izlenmişti, diyebiliriz.

1987 yılında Burgiba rejimi Zain El-Abdine Ben Ali rejimi ile değişmişti. Ben Ali'nin Burgiba hükümetini devralışını medya, sendikalar, yasal muhalefet partileri ve diğer muhalif kaynaklar, artan İslami kökten dinci hareketi de dâhil olmak üzere, üzerindeki baskısından aşırı rahatsız Tunuslular tarafından ilk safhada memnuniyetle

²³⁸ Rugh, *Arab Mass Media, Newspapers, Radio, And Television in Arab Politics*, s. 146 ; Edward Webb, **Media in Egypt and Tunisia: From Control to Transition?**, New York: Palgrave Macmillan, 2014, s. 50.

²³⁹ Rugh, *Arab Mass Media, Newspapers, Radio, And Television in Arab Politics*, s. 147.

²⁴⁰ Webb, *Media in Egypt and Tunisia: From Control to Transition?*, s. 50.

²⁴¹ Rugh, *Arab Mass Media, Newspapers, Radio, And Television in Arab Politics*, s. 147.

²⁴² Raymond Gastil, **Freedom in the World, Political Rights and Civil Liberties**, Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1981, s. 408; James Phillip Jeter, Kuldeep R. Rampal, Vibert C. Cambridge ve Cornelius B. Pratt, **International Afro Mass Media, A Reference Guide**, Westport, Connecticut: Greenwood Press 1996, s. 98.

²⁴³ Jeter v.dğr., *International Afro Mass media*, s. 98.

karşılanmıştı.²⁴⁴ Yeni yönetim de yeni bir demokrasi dönemi başlattığını duyurdu ve bu yönde reform vaatleri vermişti. Ancak yeni rejimin eskisinden çok farkı olmadığını zaman geçtikçe açığa çıkmıştı. 2010 yılına kadar süren Ben Ali'nin yönetimi medya üzerinde de doğrudan etkisi olan çelişkili siyasetle karakterize edildi. Bir açıdan, zaman zaman medya için daha göreceli özgür alan mevcuttu ve rejim ülkenin teknolojik gelişimini de desteklemişti, ancak genel olarak da sıkı kontrol ve baskıyla nitelendirildi. Demokratik gelişmeler yönünde ilk safhada parti basınının ortaya çıkmasına ve ifade özgürlüğünde mütevazı bir artışa yol açan eğilimler başladı. Siyasi çoğulculuk çağrısı yapıldı ve 1988'de yürürlüğe giren ve basına getirilen bazı kısıtlamaları hafifleten yeni bir Basın Yasasını desteklendi.²⁴⁵

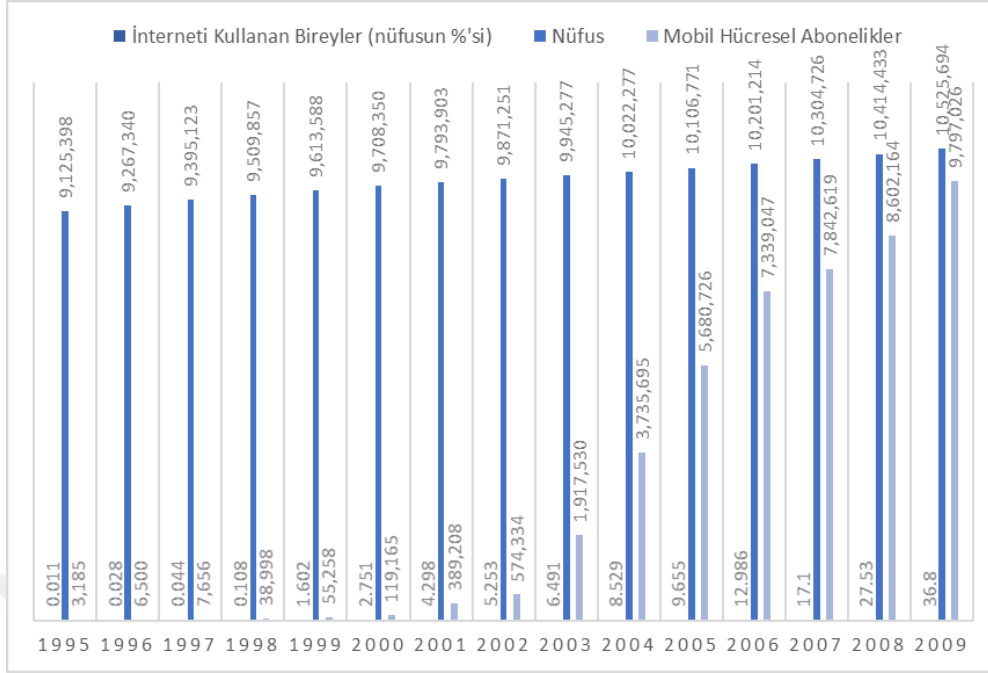
2.2.1.2. Devrim Öncesi Tunus'ta Televizyon ve İnternet yayıncılığı

Yazılı basına benzer şeklinde Radyo da 1939'da Fransız himayesinde başlamıştı. Bağımsızlıktan sonra Radyo hizmeti devlete aitti. Radyo Nationale'ye çok dilli yayıncılar 1960'da Radyo Tunis Chaîne Internationale (RTCI), 1995'te bir gençlik istasyonu ve 2006'da bir kültür istasyonu katıldı. Devlet ayrıca dört bölgesel istasyon kurdu: Radyo Sfax 1961'de; Monastir 1977'de; Gafsa 1991'de ve Tataouine 1993'te. Özel istasyonlar için lisanslar ilk 2003 yılında ve sadece Ben Ali'nin aile üyelerine veya yakın ortaklarına verildi. Bağımsız yayıncılar, çoğu zaman ülke dışında, 2010 devrime kadar online vesilesiyle lisanssız olarak yayınlanmıştı: *Radio 6 Tunis* (2006); ve *Kalima* (2008).²⁴⁶ Grafik 2'de gördüğümüz gibi Tunus'ta İnternet kullanan bireylerin oranı 1995'te %0.011'iken, 2009'a kadar devamlı büyüme yaşamış ve %36.08 oranına yükselmişti. Mobile Hücresel Abonelikler ise 1995'te 3,185'ten, 2009 yılında ülkenin yaklaşık 11 milyon nüfus üzerinde 9,797,026 rakama ulaşmıştı.

²⁴⁴ Jeter v.dğr., *International Afro Mass media*, s. 98.

²⁴⁵ Rugh, *Arab Mass Media, Newspapers, Radio, And Television in Arab Politics*, s. 147.

²⁴⁶ Webb, *Media in Egypt and Tunisia: From Control to Transition?*, s. 54.

Grafik 2: Nüfus Oranı Işığında 1995-2009 Yılları Arasında Tunus'ta İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi

Kaynak: Data World Bank, <https://data.worldbank.org/> ; World Meters Info, <https://www.worldometers.info/>.

1990'larda demokratik değişimin habercisi olarak sıklıkla övülen ve bu zamandan beri de Ortadoğu bölgesine nüfuz eden internet, 2005 yılının sonuna bakılınca Hofheinz'ın gözlemlediği gibi otokratik Arap rejiminin çökmesine neden olmamıştı.²⁴⁷ Bir taraftan Arap blogları ve açık siyasi ortamı oluşturacak web siteleri gittikçe çoğalmıştı. Bu online alan daha geniş kitleleri etkilemeye başlamak için yeterli takipçi kazanmış görünüyordu. Ancak diğer taraftan hükümetler bu yeni eğilimlere şiddetle karşı çıkmıştı. Bunlar arasında Ben Ali'nin Tunus rejimi de yer almaktaydı, 2005 Kasım ayında Tunus'un düzenlemiş olduğu Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi'nde (WSIS) Tunus yetkilileri, gazetecilerin ve sivil toplum gruplarının çevrim içi ve çevrim dışı faaliyetlerine yönelik sert sansür uyguladıkları nedeniyle uluslararası eleştirilere maruz kalmış, fakat rejim bu eleştirilere kulak asmamıştı.²⁴⁸

²⁴⁷ Albrecht Hofheinz, 'Arab Internet Use: Popular Trends and Public Impact', **Arab Media and Political Renewal Community, Legitimacy and Public Life**, ed. Naomi Sakr, New York: I.B. Tauris, 2007, s. 56.

²⁴⁸ Hofheinz, 'Arab Internet Use: Popular Trends and Public Impact', s. 56.

Arap ülkeleri arasında internet sansürü yaygın olsa da her ülke aynı derecede uygulamamıştı ve en sıkı kontrol sistemlerine sahip olan ülkelere bile muhalif sesleri ifade etmek isteyenler için küçük bir alan açık bırakılmıştı. 2005 yılında Reporters Sans Frontieres²⁴⁹ tarafından ‘İnternet’in düşmanları’ olarak listelenen 15 devlet arasında 4 Arap ülkesi Libya, Suudi Arabistan ve Suriye ile birlikte Tunus da yer almıştı.²⁵⁰ Devletler filtreleme, engelleme ve trafik sansürü uygularken vatandaşların İnternet erişimini kısıtlamak için bir ABD ürünü olan ticari içerik yazılımı SmartFilter kullanılmıştı. ABD şirketlerinde ve eğitim kurumlarında da yaygın olarak kullanılan SmartFilter esnek siyasi uygulama seçenekleri için 70’in üzerinde kategorilere ayrılmış, 60’tan fazla dilde milyonlarca web sayfası sürekli güncellenen bir kontrol listesini sunar. Bu sistem yetkililere yalnızca filtreleme değil, aynı zamanda Proxy sunucularının ötesinde web kullanımını izleme olanağı da sağlar.²⁵¹

Tunus’ta Ben Ali dönemindeki kısıtlamalar SmartFilter yazılımı kullanarak siyasi amaçlı engellemelerin saldırgan tutumu ile karakterize edilmişti. Rejime uygun olmayan ve sansürü atlatma araçlarına erişimi engellediği gibi siyasi muhalefet ve insan hakları ihlali üzerinde yapılan eleştirileri engellemek için de yoğun çalışmalar yürütüyordu. Human Rights Watch Tunus rejiminin çevrim içi sansür modelini değerlendirirken, devletin sıkı internet politikasını hayata geçirirken terörizm veya şiddete teşvik korkusundan ziyade iç barışçıl muhalif seslerin yükselmesinde korkarak hareket ettiği sonucuna varmıştı.²⁵² Ben Ali rejiminde siyasi amaçlı internet kullanımı kontrolü sadece filtreleme sistemlerinden değil aynı zamanda ağır yasal baskıya da dayanmıştı. Yasalar kapsamında müşteri erişimini izlemek için internet kafelerde bilgisayar ekranlarının personel tarafından görülebilir olacak şekilde yerleştirilmesi ve müşterilerin kimlik kartı numaralarını kaydetmeme gibi yöntemleri benimsemişti.

²⁴⁹ Reporters Without Borders/Sınır Tanımayan Gazeteciler- bilgi edinme özgürlüğü hakkını koruyan uluslararası bir non-profit/gönüllü ve sivil toplum kuruluştur.

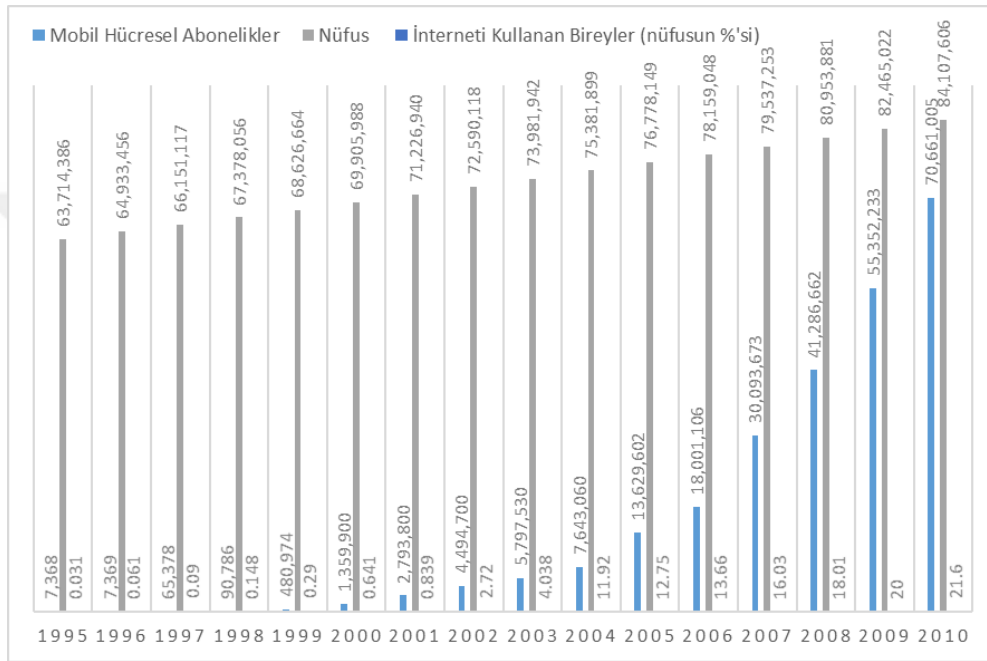
²⁵⁰ Hofheinz, *Arab Internet Use: Popular Trends and Public Impact*, s. 57.

²⁵¹ Hofheinz, *Arab Internet Use: Popular Trends and Public Impact*, s. 57.

²⁵² Elijah Zarwan, Human Rights Watch, “False Freedom: Online Censorship in the Middle East and North Africa”, **Human Rights Watch**, Vol. 17, No.10, New York, 2005, s. 107; Hofheinz, *Arab Internet Use: Popular Trends and Public Impact*, s. 58.

2.2.2. Hüsnü Mübarek Döneminde Mısır

Grafik 3'te gösterildiği gibi Mısır'da İnterneti kullanan bireylerin oranı 1995'te %0.0031'ken, 2010'a kadar devamlı büyüme modunda olmasının bir sonuç olarak %21.6 oranına yükselmişti. Mobil Hücresel Abonelik rakamları 1995'te 7,368 iken 2010'da 85 milyona yakın nüfuslu Mısır'da 71 milyona yakın göstermişti.

Grafik 3: Nüfus Oranı Işığında 1995-2010 Yılları Arasında Mısır'da İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi

Kaynak: Data World Bank, <https://data.worldbank.org/> ; World Meters Info, <https://www.worldometers.info/>.

Mübarek döneminde otoriter bir rejimin var olması temel sivil ve siyasal haklar üzerinde kendi etkisini göstermişti. Bunlar arasında Gerbaudo liberal demokrasinin üç temel hakkı; ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve toplanma özgürlüğü üzerine dikkat çeker, fakat en çok baskı altında kalanın toplanma özgürlüğü olduğu, düşünülmektedir. Mısır'da El-Wafd, Tagamma ve El-Karama gibi küçük miktarda muhalefet partiler mevcuttu. Ancak iktidarda otuz seneye kadar kalan Mübarek rejimi için bu muhalefet partiler bir siyasi ortamı oluşturulması için gereken işlevi gördüğü denebilir. Bu tür toplumun sınırlı kesimlerine ulaşabilen ve dolayısıyla çok etkili kapasitesi olmayan muhalefet rejim için tehdit olarak görülüyordu ve onların var olmasına tahammül edebiliyordu. Ancak rejim

tarafından hiçbir şekilde hoş görülemeyecek, toplumun daha geniş kesimleri etkileme tehdidi içeren şey sokaklardaki genel gösterilerdi.²⁵³

Mübarek döneminde iktidarı koruma doğrultusunda devletin uyguladığı yasalar arasında, kamusal alanlarda toplanma özgürlüğünün hedefe alınması dikkat çekicidir. Ayrıca ülkenin gizli polisi olan ‘Muhaberat’ın varlığı ve rejim muhaliflerini hayatları pahasına dahi olsa susturma yöntemlerinin kullanılması, akraba ve dostlar arasında bile ortak güvensizlik duygusunu yaratmıştı.²⁵⁴ Ülke genelinde polisin misilleme karakterinden yaratılan korkusu nedeniyle muhalif sesleri özel veya açık kamu çevrelere kısıtlı seviyeye kadar ulaşabiliyordu. Böyle bir ortamda kamusal gösteriler şeklindeki açık muhalefet az sayıda üye içeren aktivistler gruplar, blogcular, muhalif politikacıları ve sınırlı STK’larla kalmıştır.²⁵⁵

2011 Mısır devrimi öncesinde, mevcut otoriter ortama rağmen kısıtlı sayıda olsa da ülkede bir isyan geleneği oluşmuştu. Devlet baskısına karşı direnç gösteren ve iktidarı eleştiren kesimler farklı zamanlar ve yollarla kitlesel tepkileri ifade etmeleri için fırsat bulmuşlardı. Telci’ye göre bunu üç aşamaya ayırabiliriz.²⁵⁶ Birinci olarak 2000-2002 yıllarında İkinci İntifada ve Filistin sorununa karşı tepki gösterilmişti. 2000 yılında üniversite öğrencileri tarafından gösteriler düzenlenmişti. Bu noktada protestolar büyük şehirlerde İskenderiye, Kahire, Zagazig, Menufiye ve Ayn Şems üniversitelerinde gerçekleştirilmişti. Telci’nin bu gösteriler esnasında dikkat çektiği nokta ülke tarihinde ilk kez farklı ideolojilere sahip grupların bir araya gelmesidir. Bunlar arasında Müslüman Kardeşler, Nasırcılar ve sosyalist ideolojiyi taşıyan farklı hareketler Filistin İntifadasını savunmak için bir araya gelmişti. Bu kapsamında 2002 yılında İsrail’in Batı Şeria’yı tekrardan işgale kalkması noktasında protestolar yeniden alevlendi ve başkent Kahire başta olmak üzere büyük şehirlerde İsrail karşıtı protestolar meydana gelmişti. Bu noktada dikkat çeken unsur protestolarda İsrail ile birlikte Mübarek hükümetine karşı da öfkelerinin yer almasıdır.²⁵⁷

İkinci aşaması Mübarek döneminde meydana gelen 2003 Irak savaşı ardından izlenen büyük kapsamlı protesto dalgasıydı. İyimser hesaplamalara göre Tahrir meydanında

²⁵³ Gerbaudo, *TWEETS AND THE STREETS Social Media and Contemporary Activism*, s. 82-83.

²⁵⁴ Gerbaudo, *TWEETS AND THE STREETS Social Media and Contemporary Activism*, s. 83.

²⁵⁵ Gerbaudo, *TWEETS AND THE STREETS Social Media and Contemporary Activism*, s. 84.

²⁵⁶ İsmail Numan Telci, *Mısır Devrim ve Karşı Devrim*, İstanbul: SETA Kitapları, 2017, s. 50-55.

²⁵⁷ Telci, *Mısır Devrim ve Karşı Devrim*, s. 52.

yaklaşık 40 bin kişi toplamıştı.²⁵⁸ ABD ve İsrail'e karşı sloganlar içeren bu gösteriler kontrolden çıkmaya başladığı anda güvenlik güçleri tarafından sert müdahale edilmiş yüzlerce kişi gözaltında alınmıştı ve gösteriler bastırılmıştır.²⁵⁹ Bu noktada da Telci gösteriler esnasında farklı ideolojideki hareketlerin bir araya gelmesi üzerine dikkat çeker. Bunun bir örneği Kefaya hareketi olmuştu.

2011 Mısır devrimden önceki protesto dalgasının son aşaması 2004-2010 yılları arasında çoğunlukla ekonomik temellerden kaynaklı bir dizi grev ve işçi protestoları olmuştu. Bu zaman içerisinde liberalleşme politikalarının sosyoekonomik kısmında artış gösteren ciddi problemler, Mısır halkını rejimine karşı daha tepkili hale getirmişti. 2004 yılında 250 protesto gösterisi meydana gelmişti. 2005 Parlamento seçimler ardından gösteriler dalgası artmaya başladı, 2006'da 222 ve 2007'de 580 grev, iş bırakma ve protesto eylemi yaşanmıştı. 2007 yılında 55 bin kamu çalışanı Kahire'de parlamento önünde oturma eylemi gerçekleştirdi. 2008'de toplam dört yüzden fazla protesto, iş bırakma ve grev yaşandı ve bu sürece toplam katılanların sayısı 500 bin işçi olmuştu. 2010'a gelince sosyal protestolar ve rejime karşı gösteriler meydana gelmeye başladı.²⁶⁰ Bu noktada Telci'nin söylediği gibi ifade edersek 25 Ocak 2011'e gelince *'ülkede bir devrim öncesi atmosferinin var olduğu'* söylenebilir.

²⁵⁸ Gerbaudo, *TWEETS AND THE STREETS Social Media and Contemporary Activism*, s. 84.

²⁵⁹ Telci, *Mısır Devrim ve Karşı Devrim*, s. 53.

²⁶⁰ Telci, *Mısır Devrim ve Karşı Devrim*, s. 53-54.

BÖLÜM 3: ÖRNEK OLAY İNCELEMELERİ: İRAN YEŞİL HAREKETİ, TUNUS ve MISIR

Günümüzde terim olarak devrim, ayaklanma veya hareket yaygın olarak bilinmektedir. Tarihin hemen her döneminde ister dünya görüşü veya felsefî anlayışı ister sadece gündelik yaşam ve yerleşik geleneklerde ifade edilmiş, dönüşüm geçirmiş belirli özellikler bulunmaktadır. Bütün bu dönüşümler bir tür maddi veya manevi devrimin sonucu olduğu denebilir. Diğer taraftan bakıldığında her ne kadar aralarında benzerlikler bulunuyor olsa da bu devrimlerin veya ayaklanmaların dayandığı ortak belirli tek bir neden yoktur ve hepsi özel özelliklere sahiplerdir. Bununla birlikte, tüm bu olayların gerçek yaşam problemleri ve nedenlerinden kaynaklandığı veya her ikisinin belirli bir sınır noktaya ulaşmış birikimlere neden olabiliyor olmasını iddia edilebilir. Tarihsel sahnede daha çok aktörlerin var olduğu ve ivme kazandığı hayat akışı ile eşlik edilen modern dünyada, bu nedenleri bulmak ve üzerinde tartışmak gittikçe zorlaşıyordu. Son yüzyıla baktığımızda kitle iletişim araçları yavaş yavaş siyasal ve sosyal hayatta meydana gelen olaylarda ve bu olaylara yön vermekte ana aktör haline geldi. Felsefi dünya görüşü, dini ya da kültürel düşünce, sanat ya da moda, siyasi düzen ya da hukuk, tarih boyunca kendi içinde bir devrim geçirmiştir, ancak sürecin kendi içinde nispeten içsel ve ilerici olduğu söylenebilir. Her ne kadar çelişkili olsa da, tüm bunlar modern teknolojik ilerleme koşullarında daha hızlı ilerliyor. Fakat modern zamanlarda maddi veya manevi devrim ya da ayaklanmalar üzerinde tartışırken, tarihi örnekler bağlamında daha az önem verilmiş ve yeni bir unsur olan dış aktörlerin önemi öne çıkarılıyordu. Bu dış aktörler felsefi, kültürel ya da sosyal kadar siyasal olabiliyordu. Modern eğilimlere baktığımızda, iç faktörler ile dış faktörleri bölen çizgi giderek daha kırılgan hale dönüşmüştür. Her ikisi iç içe bağlı ve birbirinden kaynaklı hale gelmiştir, diyebiliriz. Böyle bir ortamda daha yeni aktör medya ve dijital aktivizm ortaya çıkmıştır.

Bu açıdan WikiLeaks²⁶¹ skandalı yeni medya ve dijital aktivizm bağlamında uluslararası seviyeye yanıt bulmuş bir süreç olmuştur. WikiLeaks skandalı 2010 yılında ABD Dış işleri

²⁶¹ WikiLeaks ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler için bkz. Charlie Beckett ve James Ball, **WikiLeaks News in The Networked Era**, Cambridge: Polity Press, 2012.

Bakanlığı ile farklı ülkelerde bulunan ABD büyükelçilikleri arasındaki yazışmaların ayrıntılı belgelerinin büyük gazeteler vesilesiyle yayınlamasıyla başlamıştı. Dünyadaki en güçlü ülke ile doğrudan çatışan bu skandalın ana merkez üslerinden biri Ortadoğu bölgesi olmuştu. Belgelerin içerikleri arasında Afganistan ve Irak savaşlar ile alakalı açıklanmayan ayrıntılar²⁶² ve ardından Arap Baharında izlenen ülkelerin hükümetleri ile ilerdeki izleyecekleri politikalar da dahil olmak üzere, birçok bilgi içeren farklı yazışmalar yer almıştı. Yeni bir aktör olarak WikiLeaks'in ortaya çıkması siyaset, gazetecilik ve siyasal iletişim kurumlarındaki mevcut statükoya bir dizi zorluklar çıkarmıştı ve bunu yeni dijital teknolojileri kullanarak başarmıştı.

Bir taraftan WikiLeaks verilerin siyasi bir araç veya bir çeşit silah olarak kullanıldığı yeni bir sivil ortamın ortaya çıkışını göstermişti.²⁶³ Diğer yandan WikiLeaks paylaşımlarının, kamusal alanda dijital aktivizmin yaygınlaştırılması ve popülerleştirilmesinin sembolü haline geldiğini düşünen Karatzogianni dijital aktivizmin dördüncü dalgasının²⁶⁴ bu noktada başladığını düşünmektedir. Dijital aktivizmin dördüncü dalgası kapsamında Arap Baharı ile birlikte küresel finansal kriz döneminde neoliberal kapitalist düzene karşı Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz, Wall Street'i işgal et gibi geniş bir hoşnutsuzluk ve protesto sosyal medya ve medya hareketleri yer almıştı.²⁶⁵ Gerbaudo meydan hareketlerindeki dijital aktivizmi 'siber popülizm' olarak tanımladığı tekno politik bir yönelim ile karakterize eder. Bu terim dijital aktivistleri ilgilendiren bir tekno politik oryantasyonu tanımlar. Gerbaudo'nun dikkati çektiği gibi, ücretsiz, kendi kendini yöneten ve ticari olmayan bir iletişim alanı biçiminde alternatif bir internet ortamını yaratmak yerine, çağdaş dijital aktivistler Facebook ve Twitter gibi kurumsal sosyal ağ sitelerinin kitlelere erişim kapasitesinden ve bu platformlarda ortaya çıkan dijital popüler kültürden yararlanmakla daha fazla ilgilidirler. Dijital aktivistler meydan hareketleri kapsamında alternatif mekanlar yaratmaya çalışmak yerine sosyal medyayı kitlesel seferberlik için bir araç olarak kullanmışlardı. Yani dijital medyayı işgal etmeye ve sosyal medyayı insanların platformları olarak kullanmaya çalışmışlardı.²⁶⁶ Bu bölümüde, Ortadoğu bölgesine odaklanarak üç farklı örnek olay – İran Yeşil Hareketi, Tunus

²⁶² Charlie Beckett ve James Ball, *WikiLeaks News In The Networked Era*, s. 46-83.

²⁶³ Charlie Beckett, *WikiLeaks*, s. 11.

²⁶⁴ Karatzogianni, *Firebrand Waves of Digital Activism*, s. 66.

²⁶⁵ Karatzogianni, *Firebrand Waves of Digital Activism*, s. 91.

²⁶⁶ Gerbaudo, *From Cyber-Autonomism to Cyber-Populism*, s. 486.

Devrimi ve Mısır Devrimi – incelenmiştir. Devrim veya ayaklanmalarda yeni medya ve dijital aktivizmin konumu ve etkisini gösterecek boyut ele alınmıştır.

3.1. Örnek Olay: 2009 İran Yeşil Hareketi’nde Yeni Medya ve Dijital Aktivizm

3.1.1. 2009 İran Seçimleri ve Yeşil Hareketi

2009 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra izlenen İran Yeşil Hareketi olarak adlandırılan protesto gösteriler zinciri 13 Haziran’da seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından başlamıştı. 12 Haziran’da gerçekleşen İran seçimlerine baktığımızda, 2009’da İran’ın cumhurbaşkanlığı için yaklaşık 500 aday Anayasa Koruyucular Konseyi’ne kendi adaylıklarını sunmuştu. 20 Mayıs tarihinde konsey dört adayı onaylandığını açıklamıştı, bunlar arasında:

- Cumhurbaşkanı görevinde olan Mahmud Ahmedinejad,
- Eski Devrim Muhafızlar komutanı Mohsen Reza’i,
- 1980-1988 yılları arasında İran-Irak savaş sırasında başbakan görevini yapan Mir Hüseyin Musevi ve
- Eski Meclis Başkanı görevi yapan Mehdi Karrubi, yer almıştı.²⁶⁷

Adaylar arasında iki muhafazakar ve iki reformist yer almıştı ve bu güç dengesi seçimlerde yüksek katılıma sebep olarak değerlendiriyordur. Katılım rakamlarına bakarsak toplam seçmen sayısı 46,199,997 kişi olmuştu; katılan seçmen sayısı 39,371,214 ve katılım oranı ise %85,21. Seçimlerin sonuç dağılımı ise bu şekilde açıklanmıştı; en yüksek yüzdeyi Mahmoud Ahmedinejad %63.1 ve Mir-Hossein Musevi %34.2 almıştı. Diğer adaylardan ise %1.75 Mohsen Rezai ve %0.87 Mehdi Kerrubi almıştı.²⁶⁸

Seçimler ardından başlayan süreçlere baktığımızda, geçmiş İran seçimlerine kıyasla (önceki İran cumhurbaşkanlık seçimleri hep ertesi gün açıklanmıştı) sandıklar kapandıktan iki saat sonra İç işleri Bakanlığı kazanan aday olarak Ahmedinejad

²⁶⁷ Casey L. Addis, “Iran’s 2009 Presidential Elections”, **Congressional Research Service**, 2009, s. 3, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R40653.pdf> ; Kenneth Katzman, Iran: U.S. Concerns and Policy Responses, **Congressional Research Service**, 2014, s. 10, https://www.everycrsreport.com/files/20141001_RL32048_048afab0f30e1ffb882a45cbe7840c02ce9684eb.pdf.

²⁶⁸ 2009 Presidential Election, Iran data portal, <https://irandataportal.syr.edu/2009-presidential-election> (23.10.2018).

açıklamıştı.²⁶⁹ Sonuçlar açıklandınca Mir Hossein Musevi ve Mehdi Kerrubi'nin seçim kampanyası merkezleri, sonuçların geçerliliğini açıkça ve kesin olarak sorgulamıştı ve birçok usulsüzlüğün var olmasının altını çizmişlerdi. Paralel olarak seçim sonucunun geçerliliğini sorgulayan ve meşru, yasal protestolarla ifade eden halk sokaklara dökülmüştü.²⁷⁰ Musevi'nin taraftarlarının gösterilerinin potansiyel etkisini kestiren Ahmedinejad, kamusal alanın sadece rakiplerine ait olmadığını gösterebilmek için kendi zaferini desteklemek doğrultusunda yüz binlerce kişiden oluşan geniş kapsamlı gösteriler düzenlemişti. Bu ortamda rakip taraftar grupların bir araya geldiğinde, kaçınılmaz olan şiddetli çatışmalar yaşanmıştı.²⁷¹

Mir Hüseyin Musevi 12 Haziran seçim sonuçlarının iptal edilmesini istediğini anlatan bir mektubu Anayasayı Koruyucular Şurası'na göndermişti.²⁷² 15 Haziran tarihinde seçimlerden sonra ilk defa, Musevi yaklaşık üç milyona yakın destekçiyle düzenlenen gösteriye önderlik etti ve konuşmasını yaptı. Kendi sözünde 'halkın oyunun Musevi'den ya da başka herhangi bir kişiden daha önemli' olduğunu altını çizmişti. Azadi Kulesi ve İnkılap Meydanı arasındaki bu gösteriye geri kalan muhalefet adayları ve başka önemli kimlikler katılmıştı.²⁷³ Hükümet bu gösteriyi yasa dışı olarak ilan etti ve müdahalede bulundu ve sonucunda iki taraflı çatışma yaşanmıştı. 'Yasa dışı protestolara' baskı uygulanacağına yönelik söylemleri duyurmasına rağmen protestolar ülke genelinde yanıt buldu Tahran, Rasht, Babol, Mashhad, Shiraz, Ahvaz ve diğer şehirlerde, azınlıkları yaşadığı yerler de dahil olmak üzere, yürüyüşler düzenlenmişti.²⁷⁴ 13-19 Haziran 2009 tarihler arasında Tahran ve diğer şehirlerde seçim sonuçlarına itiraz eden gösteriler meydana gelmişti. Gösterilerin dağılmasında bir seviyeye kadar güç kullanılması esnasında, sonradan ayaklanmanın amblemi haline gelen 19 yaşındaki Nida Ağa-Sultan ve hem muhalefet hem de hükümet figürlerin ölümüyle sonuçlanmıştı.²⁷⁵

²⁶⁹ Kenneth Katzman, *Iran: U.S. Concerns and Policy Responses*, s. 10.

²⁷⁰ Hamid Dabashi, *The Green Movement in Iran*, New Brunswick: Transaction Publishers, 2011, s. 23.

²⁷¹ Charles Tripp, *The Power and the People: Paths of Resistance in the Middle East*, New York: Cambridge University Press, 2013, s. 84.

²⁷² **Iran Data Portal**, "Letter to the Guardian Council" (14 June 2009), <https://irandataportal.syr.edu/letter-to-the-guardian-council-14-june-2009> (23.10.2019).

²⁷³ **International Business Publications**, "Iran Country Study Guide Volume 1 Strategic Information and Developments", Washington: International Business Publications, 2013, s. 108; Hamid Dabashi, *The Green Movement in Iran*, s. 25.

²⁷⁴ **Amnesty International**, "Iran Election Contested, Repression Compounded", London: Amnesty International Publications, 2009, s. 18, <https://www.amnesty.org/download/Documents/48000/mde131232009en.pdf>.

²⁷⁵ Kenneth Katzman, *Iran: U.S. Concerns and Policy Responses*, s. 10.

19 Haziran 2009 tarihinde İran ruhani lider Ayetullah Hamaney Tahran Üniversitesi camisinde yaptığı hutbesinde seçimlerin ardından başlayan gösterilere değinmişti. Hamaney konuşmasında farklı meseleler üzerinde durmuştu, bunlar arasında 12 Haziran seçimlerinin demokratik olduğunu belirtmiş, bazı Batı devletlerini ve medyayı eleştirmişti. Mir Hüseyin Musevi ve Mehdi Kerrubi gibi kimliklerin İslam Cumhuriyeti için önemini ifade etti, gösterilerin arkasında teröristler ve düşman yabancı güçlerin olduğunu ve itiraz edenlerden faydalandıklarını ileri sürdü. Ülkede devam eden süreçlere karşı kendi yaklaşımını belirtti. Hamaney ‘Sokaklarda olanlar seçimden sonra yapılacak doğru şey değildir. Bu sadece seçimlere ve demokrasiye meydan okuyor. Herkesin buna bir son vermesini istiyorum bu yapılacak doğru bir şey değil. Eğer bunu durdurmazlarsa... Bütün bunlardan sorumlu kendileri tutulacak’²⁷⁶ ifadesine yer vermişti. Hamaney gösterilerin durdurmasına çağırıda bulunmuştu ve itiraz edenleri desteklemeyeceğini belirtmişti.

Haziran seçimlerinin ardından izlenen gösteriler serisi devam etmişti. 11 Şubat 2010’da İslam Cumhuriyeti kuruluşunun yıldönümünde planlanan gösterinin bastırıldıktan sonra protestolar yavaş yavaş durmuştu. 2009 yaz aylarında başlanan bu protestolar serisi yaklaşık bir sene boyunca farklı zamanlarda meydana gelmişti ve 2010 yılının yaz döneminde bitmişti.

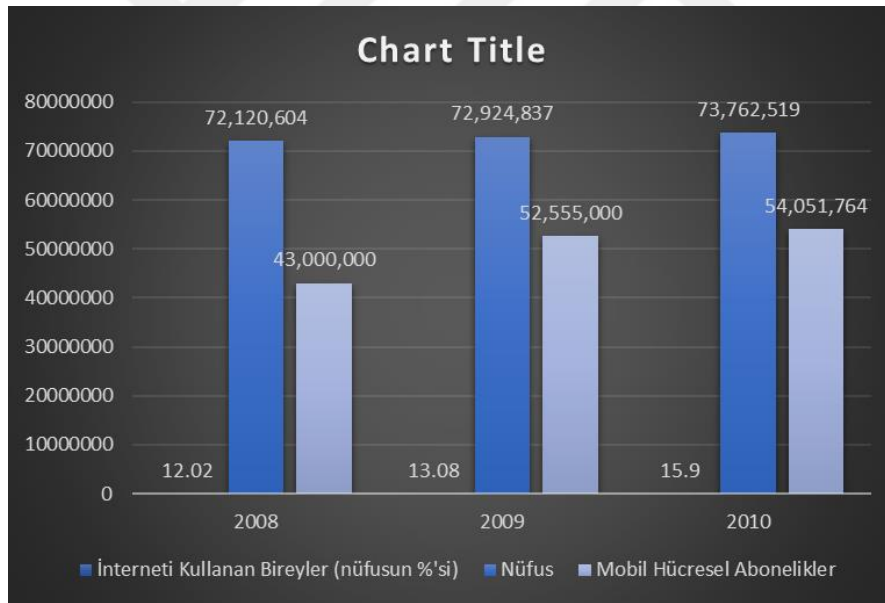
3.1.2. İran Yeşil Hareket’te Yeni Meya ve Dijital Aktivizmi

Akademik ve medya üzerindeki tartışmaların merkezi konuları arasında, yeni medya ve dijital aktivizmin sosyal hareketlerdeki rolü giderek daha aktif hale gelmektedir. Bu açıdan dünya çapında dikkat çeken 2009 İran cumhurbaşkanlığı seçimleri ve ardından izlenen Yeşil Hareketi olarak adlandırılan protestolar dalgası esnasında yeni medya ve dijital aktivizm kendi önemini ve taraflarını gösterdiği ilk örnek olay ve önemli siyasal süreçlerinden biri olmuştu. Yeşil Hareketi esnasında ülkede izlenen olayların belirli seviyeye kadar *online* ortama aktarılması yeni medyayı önemli bir konuma getirmişti ve nihayetinde İran’daki internet alanı keskin bir şekilde siyasallaştırmıştı. Bu bağlamda ilk

²⁷⁶ “Ayatollah Khamenei at Friday Prayers in Iran”, June 19, 2009, C-Span, <https://www.c-span.org/video/?287161-1/ayatollah-khamenei-friday-prayers-iran> (26.10.2019).

aşamada yeni medyanın gösterileri organize etmenin bir aracı olarak rolünü tanımlamak, sonradan devletin gösterdiği yanıtı ve son olarak dijital aktivizmin teknik açıdan ampirik verilerin analiz edilmesinin genel resmini çizmeye imkan sunmaktadır.

Yeni medyanın gösterileri organize etmenin bir aracı olarak rolünü tanımlarken dikkat çekmemiz gereken önemli noktası sosyal medyanın kullanımı bir siyasi katılımı teşvik edip etmediği ve sosyal medya kullanımının bir siyasal aktivizm biçimi olarak kabul edilip edilemeyeceğidir.²⁷⁷ Bu açıdan bir yandan artık hemen hemen her ülkede olduğu gibi, İran siyasetinde de yeni medyanın önemli yeri olduğu bir bakışta aşıkardır. Yeşil hareketi esnasında İran’da yeni medya penetrasyon oranlarına baktığımızda (Bkz. Grafik 4), 2008’de internet kullanan bireylerin nüfusa göre yüzdesi %12.02’ken, 2009’da %13.08 ve 2010’da %15.9’a ulaşmıştır. Buna kıyasla mobil hücresel aboneliklerin sayısı çok daha yüksekti, 2008’de 43 milyon iken, 2009’da 52 ve 2010’da 54 milyondan fazla rakama ulaşmıştı. Dolayısıyla Yeşil Hareketi izlendiği süreçte ülkede yeni medyanın oldukça yaygın olduğu söylenebilir.

Grafik 4: Nüfus Oranı Işığında 2008-2010 Yıllar Arasında İran’da İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi

Kaynak: Data World Bank, <https://data.worldbank.org/> ; World Meters Info, <https://www.worldometers.info/> .

²⁷⁷ Bram Meuleman ve Corra Boushel, “Hashtags, ruling relations and the everyday: institutional ethnography insights on social movements”, *Journal of the Academy of Social Sciences* Vol. 9, No. 1, 2014, s. 49.

Seçim kampanyasına kıyasla 2009 seçimlerinden sonra izlenen sürece baktığımızda, bir taraftan olaylar esnasında siyasi alanı kısıtlanmıştı. Bunun yanı sıra yeni medya da kısıtlanmış durumdadır. Seçimlere yakın bir zamanda Facebook’a erişim engellenmiş²⁷⁸ ve İnternet üzerinde sansür uygulanmıştı.²⁷⁹ Oylamadan önceki gün 11 Haziran’da cep telefonlarının mesajlaşma servisleri de kapatılmıştı.²⁸⁰ Bunun yanı sıra devlet, ülkedeki muhalefet üzerinde de sıkı tedbirler almıştı. Gösteriler barışçıl karaktere sahip olmasına rağmen polis ve Basij grubu sert müdahalelerde bulunmuştu. Ayrıca yabancı gazetecilerin gösterilere katılması da yasaklanmıştı.²⁸¹

Diğerk yandan, 2009 İran cumhurbaşkanlık seçimlerinin sonuçları ilan edildikten sonra gösteriler gün gittikçe artmıştı. Devletin bütün yüz yüze iletişim yollarının engellediğink noktada, hem haber ve bilgi dolaşımını hem de iletişim aracı olarak göstericiler için İnternet son araç haline gelmişti. Bir taraftan, gösteriler sırasında hükümet sansürü uygulanırken, diğerk taraftan kısıtlamaların üstesinden gelebilmek için dijital aktivistler Proxy sunucular kullanmışlardı.²⁸² Bu noktada kendi tekniksel doğası sayesinde Twitter dijital aktivizmi mümkün kılan bir araç haline gelmişti. Twitter’ı, Facebook veya MySpace gibi sosyal medya sitelerinden veya bloglardan farklı kılan, tek bir web sitesinde bulunan bağımsız bir sosyal medya aracı olmamasıdır. Dolayısıyla kullanıcıların Tweet’i göndermek için bir web sitesini ziyaret etmeleri gerekmez. Bunu metin, e-posta ve hatta blog yazılımını aracılığıyla da yapılabilir. Bunun yanı sıra, Tweet’ler uzaktan okunabilir, yani kullanıcının ieriğink okumak için belirli bir siteyi ziyaret etmesi gerekmez. Kısa mesaj veya Facebook gibi başka bir siteden de okuyabilir. Twitter’ın bu zellikleri İran hükümeti için onun engellenmesini imkansız hale getirmişti. Bunu mümkün hale getirmek için İran hükümeti, ABD’de bulunan Twitter sunucusunun kontrolünü ele

²⁷⁸ **The Guardian News**, “Iranian government blocks Facebook access”, <https://www.theguardian.com/world/2009/may/24/facebook-banned-iran> (06.09.2019); **The Telegraph**, Iran Bans Facebook ahead of election, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/5378082/Iran-bans-Facebook-ahead-of-election.html> (06.09.2019).

²⁷⁹ Therese F. Tierney, “Reappropriating Social Media, The Public Space of Social Media: Connected Culture of the Network Society”, **Foundations of Mobile Media Studies: Essential Texts on the Formation of a Field**, ed. Jason Farman, London: Routledge, 2015, s. 84.

²⁸⁰ Elham Cheytanchi, “Symbols, Signs, and Slogans of the Demonstrations in Iran”, **Media, Power, and Politics in the Digital Age: The 2009 Presidential Election Uprising in Iran**, ed. Yahya Kamalipour, Lanham: ROWMAN & LITTLEFIELD PUBLISHERS, INC, 2010, s. 252-253.

²⁸¹ Thomas C. Muller, Judith F. Isacoff ve Tom Lansford, **Political Handbook of the World 2012**, Washington: SAGE, CQ Press, 2012, s. 662.

²⁸² Jeanne H. Ballantine ve Joan Z. Spade, **Schools and Society: A Sociological Approach to Education**, Thousand Oask: SAGE, Pine Forge Press, 2011, s. 458.

geçirmek ve dünya çapındaki tüm hizmeti kapatmak zorundaydı ve bunu yapabilmeleri tekniksel olarak imkansızdı.²⁸³

Diğer önemli nokta Twitter'ın ülke içindeki sunuş boyutudur. 2009 Mayıs ayında İran'da yalnızca 8.654 Twitter kullanıcısı kaydedilmişti ve bu sayısı 21 Haziran itibarıyla 19.235 kullanıcıya kadar hızlı bir şekilde yükselmişti. Twitter kullanıcı hesapları hızlı ölçüde artış göstermiş olsa da nüfusun rakama kıyasla çok küçük bir bölümünü temsil ediyordur ki sonradan hesapların sahiplerinin bir kısmını İran ulusal sınırları içinde bulunmadığı açığa çıkmıştı.²⁸⁴ Bu noktada protestolar sırasında tekniksel olarak örgütlenmenin ana aracı Twitter olduğu şüphesiz olsa da geniş kitlelerde onun etkisi şüpheli hale geliyordur. Dolayısıyla İran Yeşil Hareketi esnasında sosyal medyanın kullanımı sadece belirli seviye ve kesimler kapsamında siyasal katılımı teşvik etmişti, diyebiliriz. Bir siyasal aktivizm olarak baktığımızda ampirik verilerde de gösterileceği gibi, bu süreçte izlenen dijital aktivizmin siyasal olaylar üzerinde çerçevelenmiş olması onu siyasal olarak karakterize etmişti.

Şekil 5: İran Yeşil Hareketi Gösterilerini Yansıtan Fotoğraf

Kaynak: Kayhan,

<https://kayhan.london/fa/1397/06/06/طلب-%E2%80%8C%8Cاز-رای-من-کجاست-در-۸۸-تا-اصلاح>

²⁸³ Felix Tusa, "How Social Media Can Shape a Protest Movement: The Cases of Egypt in 2011 and Iran in 2009", *Arab Media and Society*, 17, 2013, s. 11.

²⁸⁴ Tusa, *How Social Media Can Shape a Protest Movement: The Cases of Egypt in 2011 and Iran in 2009*, s. 11-12.

Siber kötümserler 2009 İran seçimleri ardından izlenen Yeşil Hareketi, internetin kamuoyunda yaygın bazı demokrasi yanlısı hareketlerin gerçek olarak algılamasına sebep olmasını bir örnek olarak görürler. Halbuki onlara göre siber uzayda yer alan bu tarz hareketlerin gerçek bir sosyal temeli yoktur. Buna sebep İran'daki seçimlerin sonuçlarına karşı meydana gelen bu protesto hareketine internetten katılan tarayıcıların büyük bir kısmı, yerdeki isyanın merkezi olmaktan ziyade, Batı'ya göç eden geniş İranlı topluluklardan kaynaklıdır. İran'dan oldukça uzak mesafede bulunan aktivistler, protestoları İngilizce dilini kullanarak desteklemişlerdi. Gerçek resmin bu şekilde olmasına rağmen, mas medyada bir sosyal ağ olan Twitter, isyanları mümkün kılan alt tabaka olarak gösterilmişti. Hem de 2009'da sadece 19 bin Twitter hesabı kaydedilmişti ki en yoğun siber aktivistlerin bir kısmı İran dışında bulunuyordu, ancak İran yetkilileri için karışıklık yaratmak ve *Tweet*'lerin İran'dan atıldığını gösterebilmek için, konumlarıyla ilgili kişisel bilgilerini değiştirip İran içindeki yerleri seçmişlerdi.²⁸⁵

Diğer taraftan siber kötümserlerin göze çarpan İran Yeşil Hareketi esnasında yürütülen dijital aktivizmde İngilizce dilin kullanılması uluslararası destek ve dikkat çekmeye yönelik bir araç olarak rahatça söylenebilir. Bu bağlamda, siber iyimserler yeni medyanın İran Yeşil Hareketi esnasında rolünün önemini vurgularken dikkat çektikleri nokta, izlenen süreçler esnasında yeni medya sayesinde olayların uluslararası duyurulması ve uluslararası tepkisidir. Shirky bu açıdan birkaç unsuru ayırmış ve sosyal medyanın olaylar esnasına belli testten geçtiğini vurgulamıştı, bunlar arasında birinci olarak (belirli seviyeye kadar olsa da) vatandaşlara öncekinden daha etkili koordine olmalarına imkanı sağlamasıdır. Diğerleri ise Basij gücünün sert müdahalesi ve Nida Ağa-Sultan'ın öldürülmesi gibi İran sokaklarında izlenen olayların uluslararası camiaya duyurulması ve görsel şeklinde yayınlanmasıdır.²⁸⁶

Neden İran Yeşil Hareketi esnasında yeni medya ve dijital aktivizmin kullanılması Tunus ve Mısır örneklerinde olduğu gibi daha belirgin (olumlu veya olumsuz) bir etkiye sahip değildi tarafına bakarsak siyasi olayın kendisine odaklanmalıyız. Bu doğrultuda belli bir

²⁸⁵ Soriano, *Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists*, s. 337-338; Morozov, *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*, s. 15.

²⁸⁶ Clay Shirky, *The net advantage*, Prospect Magazine 11 Aralık, 2009, <https://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/the-net-advantage> (06.07.2019).

siyasi değişim için açıkça çerçeveslenmiş ve dile getirilmiş bir arzusu yoktu.²⁸⁷ Protestolar esnasında yönetim ve Cumhurbaşkanı Ahmedinejad karşıtı sloganlar yer alsa da genel öfkesi seçim sonuçlarına odaklıydı. Diğer taraftan yönetimin olaylara karşı uyguladığı politikalar ve gösterdiği sert tepkiler olmuştu ki bu faktörler hükümet için daha dramatik sonuçların meydana gelmesini engellemişti.

3.1.3. Devletin Tutumu

Protestolar başladığında olayları yönetmek doğrultusunda devlet kendi politikasını uygulaması hızla başlamış ve sert tutum göstermişti. İran hükümeti olayları durdurmaya yönelik kullandığı yöntemler arasında yeni medya ve dijital teknolojiler de yer almıştı. Dediğimiz gibi seçimlerden hemen sonraki dönemde İran’da Facebook, Google engellendi ve cep telefonu şebekesi kapatılmıştı.²⁸⁸

Ayaklanmalar esnasında hükümet ülke içinde ve dışında iletişim yollarını kesmişti, İnternet hızını yavaşlattı ve tüm büyük sosyal medya sitelerini engellemişti. Bu yolla organizatörler ve protestocular arasında iletişim kurmaları imkansız hale gelmişti. Bunun yanı sıra yabancı gazeteciler ve devlet dışı medya da yasaklanmıştı. Sadece devlete ait medya kanallarıyla bilgi iletmesine izin verilmişti. Bu süreç içerisinde Facebook ve tüm siyasal blogları engellenmişti, sadece Twitter açık bir sosyal medya kanalı olmuştu²⁸⁹ ve dolayısıyla göstericiler yoğun bir şekilde Twitter kullanmışlardı.

Kapatma ve engelleme yöntemlerinin yanı sıra devlet sosyal medya platformları ve cep telefonu bağlantıları üzerinde, insanların ifade ettikleri protestolara yönelik gözetim yöntemleri de kullanmıştı. Jamileh Khadivar’ın kendi çalışmasında ifade ettiği gibi protestocuların Yeşil Hareketi esnasında sosyal medyayı , İran yetkilileri de onlara karşı kullanmıştı.²⁹⁰ İkinci bölümde gördüğümüz gibi İran hükümeti İnternet’teki halkın davranışlarını izlemek için teknikleri 2009 seçimlerden çok daha önceden geliştirmişti. Seçimten sonraki süreçte izlenen olaylar, online gözetimlerde artışa neden oldu.

²⁸⁷ Lidija Spasojevic, “Social Media as a Tool for Political Change: The Uprising in Iran (2009) and Egypt (2009)”, **Yüksek Lisans Tezi**, Harvard Üniversitesi, 2017, s. 51-52.

²⁸⁸ Spasojevic, *Social Media as a Tool for Political Change: The Uprising in Iran (2009) and Egypt (2009)*, s. 48.

²⁸⁹ Spasojevic, *Social Media as a Tool for Political Change: The Uprising in Iran (2009) and Egypt (2009)*, s. 51.

²⁹⁰ Jamileh Kadivar, “A Comparative Study of Government Surveillance of Social Media and Mobile Phone Communications during Iran’s Green Movement (2009) and the UK Riots (2011)”, **tripleC**, Vol. 13, No. 1, 2015, s. 176.

Khadivar'ın tespit ettiği gibi İran hükümeti sosyal medyayı kullanarak 2009 seçim öncesinden daha çok güçlenmişti. Bu güçlendirilmiş konuma, İnternetin yoğun bir şekilde filtreleme ve daha gelişmiş gözetim sistemleri uygulanarak gelinmişti.²⁹¹ 2009 raporunda Open Net Initiative, İran'da mevcut sansür sistemi en geniş kapsamlı ve gelişmiş sistemlerden biri olarak karakterize etmişti. İran yerli teknik kapasitesinin ilerlemesi, merkezi bir filtreleme stratejisinin uygulanmasını ve Batı teknolojilerine bağımlılığın azalmasını başarmıştı.²⁹²

İran yetkilileri 2009 protestolarının arkasında Batı hükümetlerinin var olduğunun açık bir işareti olarak Batı'dan gelen medyaların gösterileri destekledikleri konumu değerlendirmişti. Bu bağlamda Morozov, İran hükümetinin Batılı siyaset yapıcılarının İran'daki sosyal ve siyasal değişimi tetiklemek doğrultusunda İnternet'i kullandıklarını düşünüyor olmaları, olayların sonuçlarını daha çok zorlaştırdığı fikrindedir. Bunun örneği 2009 İran Yeşil Hareket esnasında yargılanan göstericilerin Facebook ve web sitelerinde yürüttükleri *online* faaliyetlerinden suçlanmış olmalarıdır.²⁹³

2009 İran Yeşil hareketi esnasında devletin uyguladığı politikalar sırada Bilgisayar Suç Kanunu çıkarılmıştı. Bu yeni kanun kapsamında yeni teknolojiler üzerinde casusluk, hacklemek, bilgisayar korsanlığı ve 'kamu ahlakına' zarar verecek veya yalan içerikleri bilgilerin yayılması kanuna tabi tutulmuştu.²⁹⁴ Ayrıca devlet göstericilere, protestolara katıldıklarına dair tehdit ve uyarı içeren metinler göndermişti. Devrim Muhafızları İran web sitelerinde gerginlik yaratan herhangi bir materyalin kaldırılması ve web sayfalarının yasalardan geçirilmesini istemişti. Polis tarafından sosyal medyada yayınlanan fotoğraf ve videolarla tespit edilen muhaliflerin tutuklandığı da söylenmişti ²⁹⁵ İran ülke içinde cep telefonlarını dinleme, denetim ve elde etmeyi sağlayan karmaşık bir sistem kurmuştu.

²⁹¹ Kadivar, *A Comparative Study of Government Surveillance of Social Media and Mobile Phone Communications during Iran's Green Movement (2009) and the UK Riots (2011)*, s. 176.

²⁹² **OPENNET INITIATIVE**, *After The Green Movement: Internet Controls In Iran, 2009-2012*, (opennet.net/iranreport, 2013), s. 8-25, <https://opennet.net/sites/opennet.net/files/iranreport.pdf>.

²⁹³ Kadivar, *A Comparative Study of Government Surveillance of Social Media and Mobile Phone Communications*, s. 176.

²⁹⁴ **International Labour Organization**, "(Iran Islamic Republic of) (168)", http://ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=91715&p_country=IRN&p_count=168 (06.04.2019).

²⁹⁵ Kadivar, *A Comparative Study of Government Surveillance of Social Media and Mobile Phone Communications*, s. 176-177.

Ayrıca belirli kelimeleri içeren metin mesajlarını da engellenmişti. Diğer taraftan yurt dışında bulunan İranlıların online faaliyetlerini de izlemeye başlamıştı.²⁹⁶

3.1.4. Ampirik Verilerin Analizi

İran'daki Yeşil Hareketi sırasında, daha önce de belirttiğimiz gibi yeni medya ve dijital aktivizmin keskin bir olumlu veya olumsuz etkisi olmamıştır. Devletin izlediği hızlı ve sert politikalar göz önüne alındığında pek beklenmesini öngörülmemektedir, diyebiliriz. Fakat bu tekniksel olarak yeni medya ve dijital aktivizmin siyasal süreçlerdeki potansiyel önemini göstermediği anlamına gelmez. Facebook ve Twitter gibi sosyal medya siteleri süreç içerisinde haber, görüntü ve videoların dağıtımında önemli araç haline gelmişti. Ayrıca belirli seviyeye kadar olsa da protestocuların gösterilerini organize etmeleri ve yönetmeleri için önemli araç haline gelmişti. Yeşil hareketi esnasında en yoğun kullanılan sosyal ağ web sitesi Twitter olduğu için, Twitter üzerinde yapılan ampirik çalışmaların analizi bize İran Yeşil Hareketi sırasında yeni medya ve dijital aktivizmin varlığını ve nasıl bir şekilde kullanıldığı gösteriyor. 2009 İran Yeşil hareketi esnasında kaydedilen yeni medya ve dijital aktivizm üzerinde yapılan ampirik çalışmalar arasında Kaveh Ketabchi, Masoud Asadpour ve Seyed Amin Tabatabaei'nin çalışmalar bize önemli veriler sunuyor. Araştırmacıların '*Mutual influence of Twitter and poselection events of Iranian presidential election*' isimli çalışmada inceledikleri ve ilk dikkat çekmemiz gereken veri şekli Twitterın yeni kullanıcı sayısındaki artıştır. Şekil 6'da 2009 yılındaki Twitter hesaplarının aylık verileri İran Yeşil Hareketi öncesinde ve sonrasında aylara göre ne kadar yeni kullanıcı hesabı açıldığını gösteriyor. Verilere baktığımızda kullanıcıların çoğunun Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında yeni Twitter hesabı oluşturduğunu görüyoruz. Mayıs ayındaki yeni kullanıcıların sayısı önceki ve sonraki aylara göre daha düşüktür, bunun sebebi araştırmacıların belirttiği gibi 23 Mayıs 2009'da İran hükümetinin Twitter'ı filtrelemeye başlaması ve yeni kullanıcıların anti filtreleme yazılımının nasıl kullanıldığını bilmemesi²⁹⁷ olduğunu rahatça söylenebilir. Yeni Twitter hesaplarının en

²⁹⁶ Kadivar, *A Comparative Study of Government Surveillance of Social Media and Mobile Phone Communications*, s. 177.

²⁹⁷ Kaveh Ketabchi, Masoud Asadpour ve Sayed Amin Tabatabaei, "Mutual influence of twitter and postelection events of Iranian presidential election", *Elsevier, Procedia – Social and Behavioral Sciences* No. 100, 2013, s. 44.

yüksek sayısı Haziran ayında kaydedilmiş, sonraki aylarda ise yüksek düşüş yaşanmıştır. Genel olarak baktığımızda ülke nüfusuna göre rakamlar düşüktür ve en yüksek oran (Haziranda kaydedilen) 2500'e yakında değildir.

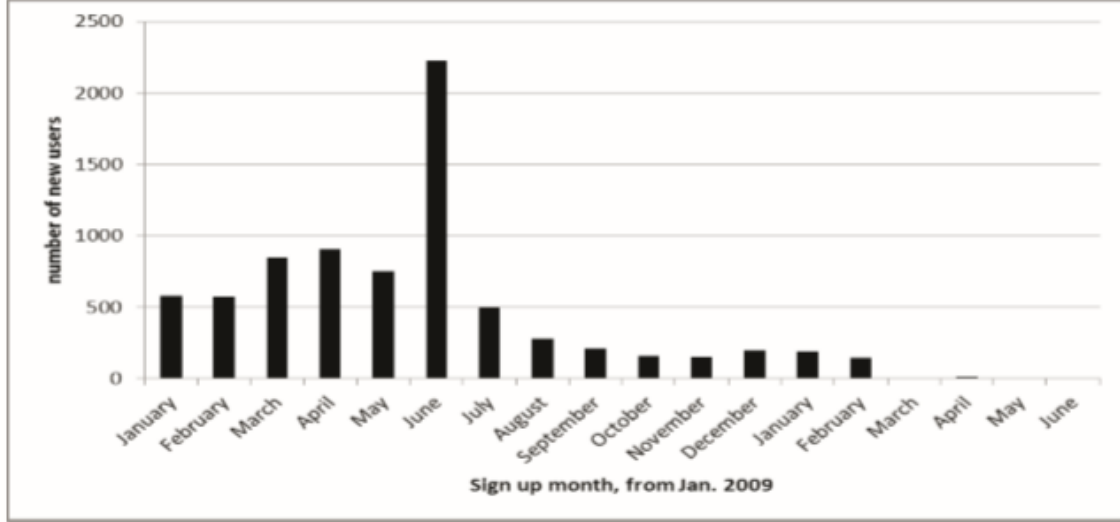

Fig. 3. Number of new users per month

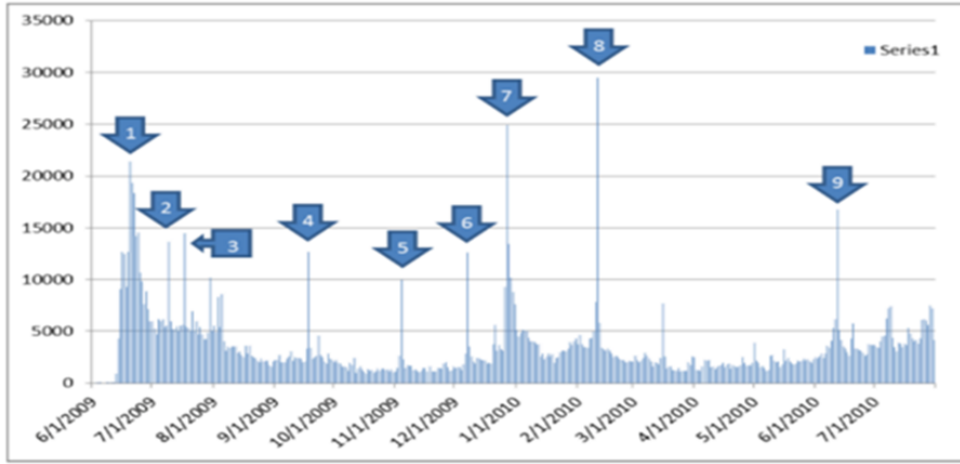
Şekil 6: 2009 Ocak – 2010 Haziran arasında aylık yeni Twitter kullanıcılar sayısı

Kaynak: Kaveh Ketabchi, Masoud Asadpour, Sayed Amin Tabatabaei, 'Mutual influence of twitter and postelection events of Iranian presidential election'

Twitter kullanıcılarının 2009 İran seçimlerine dair faaliyetlerin günlere göre ölçümü, farklı günde farklı sayı kaydedildiğini göstermiştir. Yeni hesaplar eklendikçe Tweet'lerin sayısı gittikçe artmıştı, fakat Şekil 7'ye göre en yoğun Tweet faaliyeti gösterildiği dokuz farklı gün sıralayabiliriz. Şekil 7'de gösterildiği gibi Tweet'lerin artışı seçim sonuçları açıkladıktan sonra başlamıştı ve birinci işaret zirvesine 20 Haziran tarihinde ulaşmıştır. 20 Haziran'a iki önemli olay denk geliyor. Birinci yüce ruhani lider Ali Hamaney'nin Cuma namazı konuşmasıdır. Diğeri ise Nida Ağa-Sultan'ın ölümüdür. Ağa-Sultan'ın ölüm videosu sosyal medya yoluyla dünyaya hızlı yayılmıştı. İkinci işaretle gösterilen gün 1999 yılındaki 9 Temmuz öğrenci protestoları anısına düzenlenen yeni gösterilere denk geliyor. Üçüncü işaretle gösterilen gün 17 Temmuz'a denk geliyor. Bu tarihte eski Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani 12 Haziran seçimlerden sonra ilk kez Cuma namazının imamlığı yapmıştı, itiraz eden liderler Mir Hüseyin Musevi²⁹⁸ ve Mehdi

²⁹⁸BBC News, Rafsancani: Muhlifleri serbest bırakın, 17 Temmuz, 2009, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/07/090717_iran_rafsanjani (15.06.2019).

Kerrubi de katılmıştı ve kendi destekçilerine katılım çağrısında bulunmuşlardı. İşaretli dördüncü gün 18 Eylül’de Kudüs gününe denk geliyor. Kudüs günü Filistin halkını destekleyen yıllık bir eylem faaliyetidir, ama bu yıl göstericiler protesto düzenleyerek kendi itirazlarını da dile getirmişlerdi. Beşinci işaret 4 Kasım Öğrenci gününde düzenlenen protestoya denk geliyor. Devlet müdahalesi sonucunda polis ile halk arasında çatışma meydana gelmişti. Altıncı işaret 7 Aralık üniversite öğrenci gününe denk geliyor ve bazı üniversitelerde öğrenciler protesto yapmışlardır. Yedinci işaret 27 Aralık Aşure gününe denk geliyor, Tahran ve diğer büyük şehirlerde protestolar düzenlendi ve çatışmaya yol açmıştı. Sekizinci işaret İslam İnkılap kutlaması gününe denk geliyor. İnkılap kutlaması doğrultusunda her sene olduğu gibi ülke genelinde halk yürüyüşü düzenlemişti. İtiraz eden kesimler kendi itirazlarını dile getirmek için protestolar düzenlemeyi çalıştılar ve Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad’ın balkon konuşmasına engel olmaya çalışmışlardı, fakat başarılı olmamışlardır. Son dokuzuncu işaret ise İran Yeşil Hareketin yıldönümüne denk geliyor.²⁹⁹ Şekil 7 *offline* olayları nasıl *online*’e aktarıldığının açık bir göstergesidir, yani Twitter’de yansıması bulunan rakamların gerçek hayatta zemini varolmuştur.

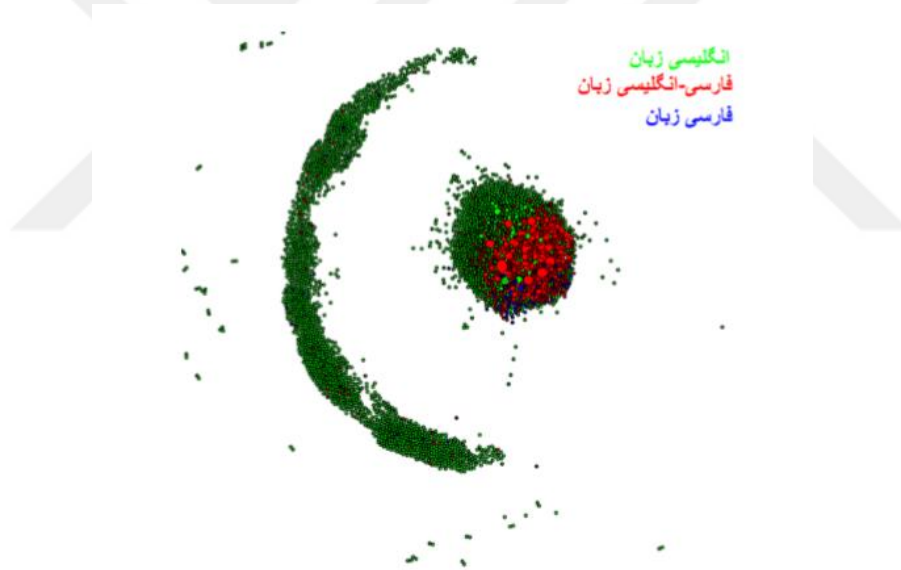

Şekil 7: İran Yeşil Hareketi Esnasında Günlere Göre Twitter Üzerinde Yürütülen Dijital Aktivizmin Yansıtan Rakamlar

Kaynak: Sayed Amin Tabatabaei, “بررسی فرایند انتشار در توییتر های مربوط به انتخابات ایران در شبکه اجتماعی توییتر”, (Yüksek Lisans Tezi, Tahran Üniversitesi, 2012)

²⁹⁹ Sayed Amin Tabatabaei, “بررسی فرایند انتشار در توییتر های مربوط به انتخابات ایران در شبکه اجتماعی توییتر”, (Yüksek Lisans Tezi, Tahran Üniversitesi, 2012), s. 27-29.

İran yeşil hareketi esnasında yeni medya ve dijital aktivizmin içeriklerine baktığımızda, ilk önemli taraf, kullanılan dilin incelenmesidir. Şekil 8’de 2009 İran Seçimleri hakkında atılan Tweetler’in dillere göre dağılımı ve kullanıcılar arasındaki etkileşim gösterilmektedir. Bu veriler 2009 1 Ocak ile 2010 8 Ağustos tarihleri arasında 6.691 Twitter kullanıcısı tarafından paylaşılan 4.396.692 Tweet’e göre oluşturulmuştur. Toplanan Tweet verileri içeriklere ve kullanılan dil harflerine göre üç kategoriye ayrılmıştır. Bunlar arasında 140 kullanıcı tarafından paylaşılan 137.754 Tweet sadece Farsça dili kullanılarak yazılmıştır ve Şekil 8’de mavi rengi ile işaretlenmiştir. Farsça ve İngilizce dillerini beraber kullanarak 1.946 kullanıcının attığı 2.390.667 Tweet içermektedir ve kırmızı rengi ile işaretlenmiştir. Son kategoride 4.605 kullanıcısı 1.868.261 Tweet sadece İngilizce dili kullanarak paylaşmış ve onların İranlı olup olmadıkları bilinmemektedir. Sadece İngilizce dili kullanan kullanıcılar yeşil renk ile işaretlenmiştir.³⁰⁰

Şekil (8.3): Şبكة دوستی افراد- رنگ هر راس، دسته زبانی کاربر را نشان می‌دهد

Şekil 8: Twitter Örneğinde 2009 İran Seçimleri Bahsi Geçen Tweetler’in Dillere Göre Dağılımı ve Kullanıcılar Arasındaki Etkileşimi

Kaynak: Sayed Amin Tabatabaei, “بررسی فرایند انتشار در توییتر های مربوط به انتخابات ایران در شبکه اجتماعی توییتر” (Yüksek Lisans Tezi, Tahran Üniveritesi, 2012)

* Yeşil renk ile Tweet’lerinde sadece İngilizce dili kullanan kullanıcılar işaretlenmiştir; Kırmızı renk ile hem İngilizce hem Farsça dili kullanan kullanıcılar işaretlenmiştir; Mavi renk ile sadece Farsça dili kullanan kullanıcılar işaretlenmiştir.

³⁰⁰ Sayed Amin Tabatabaei, بررسی فرایند انتشار در توییتر های مربوط به انتخابات ایران در شبکه اجتماعی توییتر, s. 23-24.

Son olarak inceleyeceğimiz nokta Yeşil Hareketi esnasında yürütülen dijital aktivizmin çerçeveleme boyutu olacak. Bu bağlamda kaydedilen ve en çok kullanılan anahtar kelimelerin listesine bakabiliriz. Tabatabaei kullanılan dillere göre kelimeler listesini üç guruba ayırmıştır. Bu kelimeler grupları aşağıdaki tablolarda (1.; 2.; 3.) Türkçe çevirisi ile birlikte gösterilmektedir.

Tablo 1:
Farsça Tweet’lerde En Çok Kullanılan Kelimeler

NO	Farsça	Türkçe	NO	Farsça	Türkçe	NO	Farsça	Türkçe
1	ایران	İran	15	کروبی	Kerrubi	29	زندانیان	Mahkumlar
2	مردم	Halk	16	احمدی	Ahmadi	30	نیرو	Güç
3	تهران	Tahran	17	مرگ	Ölüm	31	شعار	Slogan
4	رژیم	Rejim	18	سال	Yıl	32	خیابان	Cadde
5	سبز	Yeşil	19	بی بی سی	BBC	33	ولایت	Vilayet
6	دانشگاه	Üniversite	20	اسلامی	İslami	34	میدان	Meydan
7	آزادی	Özgürlük	21	دانشجویان	Öğrenciler	35	راه	Yol
8	موسوی	Musevi	22	جنبش	Hareket	36	عکس	Fotoğraf
9	خامنه ای	Hamaney	23	آیت	Ayet	37	تظاهرات	Protesto
10	الله	Allah	24	انقلاب	Devrim	38	خانواده	Aile
11	بازداشت	Tutuklama	25	امروز	Bugün	39	نسل	Nesil
12	زندان	Hapis	26	چهارشنبه	Çarşamba	40	جمهوری	Cumhuriyet
13	سیاسی	Siyasal	27	دولت	Devlet			
14	اعدام	İdam	28	آزاد	Özgür			

Kaynak: Sayed Amin Tabatabaei, “بررسی فرایند انتشار در توییتر های مربوط به انتخابات ایران در شبکه اجتماعی توییتر”, (Yüksek Lisans Tezi, Tahran Üniveritesi, 2012)

Tabatabaei oluşturduğu kelimeler tablolara göre göze çarpıcı noktalara değinmiştir:

- Haber medya kanallarında Farsça anahtar kelimelerinde sadece BBC kullanılmışken İngilizce anahtar kelimelerde sadece CNN kullanılmıştı.
- Önemli kimlik isimler arasında Farsça anahtar kelimelerde: Mousavi; Khamaneyi; Karrubi ve Ahmedinejad en çok kullanılan olmuştu. İngilizce anahtar kelimeler arasında ise: Neda; Mousavi; Ahmadinejad; Obama en çok kullanılmıştı.
- Farsça anahtar kelimeler arasında: Tutuklama, hapis, idam, ölüm, mahkumlar gibi daha kaba kelimeleri kullanılmışken, İngilizce anahtar kelimeler arasında: Please, support, Show, free; help gibi daha isteğini ifade eden kelimeler kullanılmıştı.

- 2009 İran cumhurbaşkanlık seçimlerine odaklı olarak kullanılan etiketler arasında ‘İran’, ‘Tehran’ ve ‘G88’ en önemlilerdendir. Neda Aqa Sutlan ölümünden sonra ‘Neda’ etiketi de bunlar arasında eklendi.³⁰¹

Tablo 2:
İngilizce Tweet’lerde En Çok Kullanılan Kelimeler

NO	İngilizce	Türkçe	NO	İngilizce	Türkçe	NO	İngilizce	Türkçe
1	Iran	İran	15	US	ABD	29	Khamenei	Hamenei
2	Tehran	Tahran	16	New	Yeni	30	Iranians	İranlılar
3	Neda	Neda	17	World	Dünya	31	CNN	CNN
4	GR88	GR88	18	Video	Video	32	Protests	Protestolar
5	Iranian	İranlı	19	Regime	Rejim	33	Revolution	Devrim
6	People	Halk	20	PPL	PPL	34	Help	Yardım
7	Now	Şimdi	21	Freedom	Özgürlük	35	Protesters	Protestocular
8	Green	Yeşil	22	Ahmadinejad	Ahmedinejad	36	Topix	Topix
9	News	Haber	23	Today	Bugün	37	Persian	Farsça
10	Time	Zaman	24	Protest	Gösteri	38	Basij	Besij
11	Please	Lütfen	25	Irans	İran’ın	39	Police	Polis
12	Twitter	Twitter	26	Show	Göstermek	40	Obama	Obama
13	Mousavi	Musevi	27	Democracy	Demokrasi			
14	Support	Destek	28	Free	Özgür			

Kaynak: Sayed Amin Tabatabaei, “بررسی فرایند انتشار در تویییت های مربوط به انتخابات ایران در شبکه اجتماعی توییتر”

(Yüksek Lisans Tezi, Tahran Üniveristesi, 2012)

³⁰¹ Sayed Amin Tabatabaei, s. 31-34.

Tablo 3:
İngilizce-Farsça Tweet’lerde En Çok Kullanılan Kelimeler

NO	İngilizce	Türkçe	NO	İngilizce	Türkçe	NO	İngilizce	Türkçe
1	Iran	İran	15	US	ABD	29	Don't	Don't
2	Tehran	Tahran	16	Freedom	Özgürlük	30	Free	Özgür
3	Neda	Neda	17	Protest	Gösteri	31	Prison	Hapis
4	GR88	GR88	18	Today	Bugün	32	Ahmadinejad	Ahmedinejad
5	Iranian	İranlı	19	New	Yeni	33	Time	Zaman
6	People	Halk	20	CNN	CNN	34	Police	Polis
7	News	Haber	21	Day	Gün	35	Support	Destek
8	PPL	PPL	22	Arrested	Tutuklanmış	36	Protesters	Protestocular
9	Green	Yeşil	23	Please	Lütfen	37	Iraninas	İranlılar
10	Mousavi	Musevi	24	Protests	Protestolar	38	BBC	BBC
11	Video	Video	25	World	Dünya	39	Basij	Besij
12	Regime	Rejim	26	Death	Ölüm	40	Right	Hak
13	Now	Şimdi	27	Irans	İran'ın			
14	IR	İR	28	Khamenei	Hamenei			

Kaynak: Sayed Amin Tabatabaei, “بررسی فرایند انتشار در تویییت های مربوط به انتخابات ایران در شبکه اجتماعی توییتر” (Yüksek Lisans Tezi, Tahrn Üniveristesi, 2012)

3.2. Yeni Medya ve Dijital Aktivizm, Örnek Olay: Tunus ve Mısır

3.2.1. Tunus Devrim Kronolojisi

Ben Ali yönetimi döneminde Tunus ekonomisi belirli seviyeye kadar gelişmişti, fakat ülkenin bir kısmı gelişirken diğer bir kısmı özellikle yoksul ve kırsal bölgelerde, yüksek işsizlikle mücadele etmekteydi. Bu mücadelenin en ağır sonuçları gençlik üzerinde etki göstermişti. 17 Aralık 2010 tarihinde ağır ekonomik zorluklardan dolayı sokakta satıcı olarak çalışan Mohamed Bouazizi'nin kendisini ateşe vermesi, Ben Ali'nin otoriter rejimine karşı isyanı başlatan ve Ortadoğu bölgesine ve dünyadaki diğer popüler hareketleri tetikleyen bir kıvılcım olarak değerlendiriliyor.³⁰² Mohamed Bouazizi

³⁰² Middle East Eye, Chloe Benoist, “Tunisian autocrat Zine El Abidine Ben Ali dies at 83”,

döneminde Tunus'ta yolsuzluğun yüksek oranda olması ve tahmin edilen işsizlik %30'dur. Kırsal bir kesim olan Sidi Bouzid'de yaşayan 26 yaşındaki bir gençti. Para kazanabilmek için ne devlet lisansı ne de polise verebilecek bir rüşveti olmadığı için sokakta meyve ve sebze satışına başlayan Bouazizi, yetkililer tarafından durdurulup bu yolla da gelir elde etmesine izin verilmedi, öfke ve çaresizlikten kendisini ateşe verdi. Vücudunun %90'ının yanık olması nedeniyle hastaneye kaldırılan genç 2011, 4 Ocak tarihinde vefat etti. Muhamed Bouazizi dönemin genç nüfusunun yaşadığı zorlukların açık bir örneği, Tunus devrim ve Arap Baharının sembolü olmuştu.³⁰³

Tunus devrim kronolojisi:

18-19 Aralık 2010 tarihlerinde ilk protesto gösterileri Sidi Bouzid'de meydana gelmişti. İşsizliğin yüksek oranda olmasına ve yaygın fiyat artışlarına karşı Mohammed Bouazizi ile dayanışma göstererek yüzlerce genç protesto yapmıştı. Protestolar esnasında polis ile protestocular arasında çatışmalar yaşandı ve onlarca kişinin tutuklanmasıyla sonuçlanmıştı.³⁰⁴ Sendikanın araya girmesinin sonuç olarak bir kısmı serbest bırakılmıştı.³⁰⁵

21 Aralık'ta protestolar etraftaki yerlere sıçramıştı.³⁰⁶ 22 Aralıkta Sidi Bouzid kenti dışında ilk protestolar yaşandı. Bu protestolar coğrafi olarak Sidi Bouzid idari birimine bağlı Sidi Ali Ben Aoun, Menzel Bouzaïene Regueb ve Meknassy şehirlerinde gerçekleştirildi.³⁰⁷ Sidi Bouzid'de Yeni bir intihar olayı meydana geldi ve protestolar şiddetlendi.³⁰⁸

24 Aralık'ta Sidi Bouzid'de polis ve göstericiler arasında çatışma yaşandı. Menzel Bouzaïen kasabasında polis tarafından ateş açılmasıyla Tunus devrim kapsamında ilk kez iki gösterici öldürüldü.³⁰⁹

<https://www.middleeasteye.net/news/tunisian-autocrat-zine-el-abidine-ben-ali-dies-83> (25.08.2019).

³⁰³ Adele Aranki Nassar, "Events of the Tunisian Revolution: The Three First Years", **Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University**, 2016, s. 61-63, <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:910652/FULLTEXT01.pdf>.

³⁰⁴ Nassar, *Events of the Tunisian Revolution: The Three First Years*, s. 14.

³⁰⁵ Ahmet Gökçen, "Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri", **(Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015)**, s. 242.

³⁰⁶ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 242.

³⁰⁷ Nassar, *Events of the Tunisian Revolution: The Three First Years*, s. 14.

³⁰⁸ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, 242; Nassar, *Events of the Tunisian Revolution: The Three First Years*, s. 14.

³⁰⁹ Nassar, *Events of the Tunisian Revolution: The Three First Years*, s. 14; Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 243.

25 Aralık'ta protestoların yaşandığı şehirlerde sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti. Yasakı sendikalılar tarafından protesto edilmişti.³¹⁰ Mohamed Bouazizi'nin kendisini ateşe vermesiyle başlayan protesto dalgalarının medyana gelmesinden bir hafta sonra 25 Aralık tarihinde Tunus başkentinde ilk yansıması olmuştu. Sidi Bouzid'deki halkı desteklemek doğrultusunda Demokrasi ve Kalkınma Cemiyeti kurulmuştu.³¹¹

27 Aralık'tan itibaren gösteriler ülke genelinde yayılmaya başladı ve Mekser, Gasrin, Tale, Susa, Kayravan, Mednin, Gabes, Nefta, Cercis, Binzert, Tunus, Ümmel-Aris, Gafsa, Redif şehirlerindeki kaptı.

28 Aralık'ta Bin Arus'ta yeniden intihar girişimi meydana geldi,³¹² protestolar daha yoğunlaştı. Tunus İşçi Sendikaları Federasyonu (Fransız kısaltmasıyla UGTT) Gafsa eyaletinde yeni protesto düzenledi;³¹³ Kef, Tatavin, Fosana, Beja'da gösteriler meydana geldi. Protestoculara dayanışma göstermek için yaklaşık 300 avukat mahkeme binası yakınlarında toplandı, polis müdahalesi sonucunda bazılarını tutuklandı.³¹⁴

Pana haber ajansına göre, Sidi Bouzid, Jendouba ve Zaghuan eyaletlerinin valileri görevlerinden alındı.³¹⁵ Ben Ali ulusal televizyon yayınında yaptığı konuşmasında protestoların 'kabul edilemez' olduğunu açıkladı ve ülkenin çıkarlarına karşı, aşırılık ve azınlıklar tarafından sokaklarda şiddet kullanımı kabul edilemez, ifadesini kullandı.³¹⁶ Göstericilerin dış mihrakların marjinal grupları olduklarını,³¹⁷ olayların ekonomi üzerinde olumsuz bir etkisi olacağı konusunda uyarı yapmıştı ve protestocuları cezalandırmak için sert önlemleri uygulanacağını söylemişti.³¹⁸

29 Aralık tarihinde Ben Ali isyanlar esnasında vefat eden üç kişinin ailesini Kartaca Sarayı'nda kabul etmişti. Bunlar arasında biri Mohammed Boazizi'nin ailesiydi. Gösteriler, Güneyde Kbili, Kuzeyde Beja, Kafsa ve Kef sınırlarına kadar genişledi.³¹⁹

³¹⁰ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 243.

³¹¹ Nassar, *Events of the Tunisian Revolution: The Three First Years*, s. 14; Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 243.

³¹² Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 243.

³¹³ Al Jazeera, Ryan Rifai, "Timeline: Tunisia's Uprising", <https://www.aljazeera.com/indepth/spotlight/tunisia/2011/01/201114142223827361.html> (17.09.2019).

³¹⁴ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 243.

³¹⁵ Al Jazeera, Ryan Rifai, *Timeline: Tunisia's Uprising*.

³¹⁶ BBC News, "Tunisian president says job riots 'not acceptable'", <https://www.bbc.com/news/world-africa-12087596> (20.09.2019).

³¹⁷ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 243.

³¹⁸ Al Jazeera, Ryan Rifai, *Timeline: Tunisia's Uprising*.

³¹⁹ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 243.

Güvenlik güçleri kuzeydoğuda bulunan Monastır şehrinde gösteriyi barışçıl bir şekilde dağıtmıştı, fakat Sbikha kasabasında şiddet kullanıldığı iddia ediliyor.

Özel haber kanalı olan Nessma TV, Tunusta yaşayan gösterileri kapsayan ilk büyük medya kuruluşu olmuştu.³²⁰³²¹

30 Aralık'ta polis tarafından gösteriler esnasında vurulan bir vatandaş altı gün sonra hastanede hayatını yitirdi. **30-31 Aralık'ta** protestolar esnasında tutuklanan göstericilerin ve avukatların serbest bırakılması adına gösteriler düzenlendi. Gösterilerin yeni dalgası Sfaks, Monastır, Cerbe Susa gibi sahilde bulunan bölgelere ulaştı. İşçi Sendikası binaları Emniyet güçleri tarafından kapatıldı.³²²

1 Ocak 2011'de Uluslararası Sendika Konfederasyonu Tunus Hükümetine yönelik, ülkede meydana gelen gösterilere karşı şiddetle eylemlerin durdurulmas çağırısında bulundu.³²³

2 Ocak'ta Binzert şehrinde ortaokul öğretmenleri grev yaptı. Hanşa'daki gösterilerde protestocular ve polis arasındaki çatışmada şiddet kullanıldı.³²⁴ Ayrıca Thala şehrinde çoğu öğrenci olmak üzere yaklaşık 250 kişiden oluşan barışçıl yürüyüş düzenlendi. Polis göz yaşartıcı gaz kullanarak yürüyüşü durdurmaya çalıştı, fakat protesto daha şiddetlendi ve sonucunda yaklaşık dokuz kişi yaralandı. Karşılıklı olarak protestocular iktidar partisinin yerel ofislerine saldırdı.³²⁵

4 Ocak'ta göstericiler Kafsa ve Ümmel-Arayis arasındaki yolu kapattılar. Susa şehrinde öğrenciler grev yaptı. 6 Ocak'ta avukatlar grev yapacakları kararını verdi.³²⁶

Saat 5:30'da 18 gün hayat mücadelesi sonucunda Ben Arous Yanık ve Travma Merkezinde Mohammad Boazizi vefat etti.³²⁷

5 Ocak'ta 5 binden fazla insan Bouazizi'nin cenaze törenine katıldı.³²⁸ Paralel olarak protestolar ve polis baskıları devam ediyordu. Tala şehrinde polis bazı gençleri evlere

³²⁰ Al Jazeera, Ryan Rifai, "Timeline: Tunisia's Uprising".

³²¹ Nessma TV 2007'de yayın başlamıştı. Tunus, Fas, Cezayir, Libya ve Moritanya'yı kapsayan bir özel medya kanalıdır. Programları Fransızca veya Maghrebi Arapça yürütülüyor. Nessama TV sahipliği Karoui&Karoui World'a ait. 2008 yılında Silvio Berlusconi ve Tarek Ben Ammar sahiplik payısına katılmıştır. *Media Ownership Monitor, Tunisia – Nessama TV* <http://tunisia.mom-rsf.org/en/media/detail/outlet/nessma-tv/>.

³²² Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 243-244.

³²³ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 244.

³²⁴ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 244.

³²⁵ Al Jazeera, Ryan Rifai, "Timeline: Tunisia's Uprising".

³²⁶ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 244.

³²⁷ Nassar, *Events of the Tunisian Revolution: The Three First Years*, s. 63.

³²⁸ Nassar, *Events of the Tunisian Revolution: The Three First Years*, s. 63.

baskın yaparak tutukladı. Menzil Bozyan şehrinde eğitim kurumları grev yaptı. Yeni bir intihar kalkışması Mitlavi'de yaşandı. İşçi sendikası yönetimi tarafından demokratik reform talepleri yapıldı.³²⁹

6 Ocak'ta planlandığı gibi, Tunus'taki 8.000 avukat toplam ülke genelinde %95'e varan sayıda, barışçıl protestoculara karşı polis şiddetine son verilmesi talebinde bulunarak grev yapmıştı.³³⁰

7-12 Ocak tarihler arasında şiddet içeren gösterilerin yeni dalgası meydana gelmişti. 7 Ocak tarihinde Rikab'da polisin göstericilere ateş açmasının sonucunda yaralılar hastaneye kaldırılmıştı. 8 Ocak tarihinde Sidi Bouzeyd'de büyük ölçekli protesto ve Firyana şehrinde şiddetli çatışmalar, Meknasi'de tutuklamalar yaşandı. Gasrin ve Sidi Bouzeyd'de yeni intihar girişimler yaşandı.³³¹ 8-12 Ocak tarihleri arasında Cezayir sınırına yakın bulunan Thala şehrinde ordu şehre indi. Polis ile çıkan çatışmalarda söylendiğine göre en az altı protestocu öldürüldü³³² ve birçok kişi yaralandı. 10 Ocak'ta Ben Ali televizyondan insanlara bir kez daha hitap etti.³³³ Kendi sözünden bir kez daha dış mihraklara vurgu yaptı ve terörizm söylemini tekrarladı.

11 Ocak'ta ilkokullar tatil edildi, protestolar gittikçe yoğunlaştı ve ülke çarpında birçok yerde göstericiler ve emniyet güçleri arasında çatışmalar devam etti. Sidi Bouzeyd ve Kasrin'de kurşunlara maruz kalan göstericiler için Tunus İşçi Birliği üyelerini greve çağırdı. Başkentte sanatçılar tarafından düzenlenen gösteriye polis sert müdahale etmişti. Ben Ali gösteriler esnasında kurşun kullanılmasına ve protestoculara sert davranışlara müsaade eden General Reşid Ammar'ı görevinden azletti. 12 Ocak'ta Ben Ali İç işleri Bakanı tutuklamaların genişletilmesi doğrultusunda emir verdi. Sfaks şehrinde göstericilerin sayısı 100000'e ulaştı. Askeri güç başkentte önemli devlet kurumlarını korumaya başlamıştı.

13 Ocak'ta Bin Ali üçüncü kez halka hitap etti. Göstericilere karşı silahın kullanılmasını yasaklandı, bazı siyasi düzenlemeler yapıldı ve fiyatları düşürüldü. Fakat ülke çapında

³²⁹ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 244.

³³⁰ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 244; Al Jazeera, Ryan Rifai, "Timeline: Tunisia's Uprising".

³³¹ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 244-245.

³³² Al Jazeera, Ryan Rifai, "Timeline: Tunisia's Uprising".

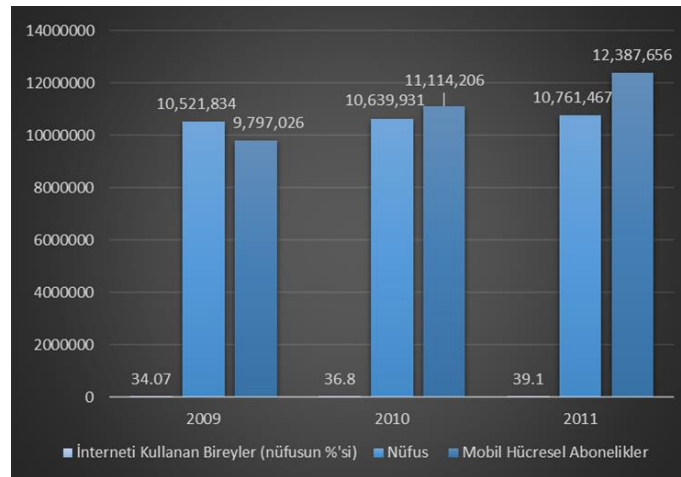
³³³ Gökçen, *Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus'ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri*, s. 245.

yayılan protesto dalgası durmadı. Susa ve Hammamet şehirlerde Bin Ali ve eşinin akrabalarına ait mülklerin ateşe verildi.

14 Ocak'ta birkaç hafta süren protestolar sonucunda Tunus'u 23 yıl boyunca demir yumrukla yöneten Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali ve ailesi ülkeyi terk etti. Başbakan Muhammed Gannuçi devlet başkanlığı görevini üstlendi. Gannuçi devlet televizyonundan yaptığı açıklamada, 6 ay sonra erken seçimlerin yapılacağını ve o zamana kadar devlet başkanlığını kendisinin yürüteceğini açıklamıştı.³³⁴

3.2.1.1. Örnek Olay: 2010-2011 Tunus'ta Devrim sırasında Yeni Medya ve Dijital Aktivizm

Teknik açıdan baktığımızda, devrim öncesinde Tunus'ta yeni teknolojilere erişim önemli seviyeye ulaşmıştı. 2009 yılında 11 milyona yakın nüfusun % 34.07'sinin İnternet'e erişimi vardı. Mobil hücresel aboneliklere baktığımızda *data.worldbank*'ın verilere göre 10 milyona yakın abonelik kaydedilmişti. İnternet'i kullanan bireylerin sayısını 2009'dan 2011'e kadar nüfusun %5.03'ü ile yükselmişti. Mobil hücresel abonelikler 12 milyondan fazla rakamda kaydedilmişti.

Grafik 5: Nüfus Oranı Işığında 2009-2011 Yıllar Arasında Tunus'ta İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi

Kaynak: Data World Bank, <https://data.worldbank.org/> ; World Meters Info, <https://www.worldometers.info/>.

³³⁴ Hürriyet, 'Tunus'ta devlet başkanı Bin Ali 23 yıl sonra devrildi', <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/tunusta-devlet-baskani-bin-ali-23-yil-sonra-devrildi-16766519>. (30.01.2020).

Birçok araştırmacı tarafından Arap Baharı'nda sosyal medyanın oynadığı rolü sıkça dile getirilmektedir. Bu açıdan Arap Baharı devrim dalgasında ilk örnek Tunus'tur. Mohamed Bouazizi'nin kendini ateşe vermesiyle başlayan Tunus devrimi sırasında sosyal medya siteleri kullanılarak, sokaklardaki olayları yansıtan fotoğraflar ve videoları İnternet'e masif bir şekilde yüklenmişti ve paylaşılmıştı. Tunus devrimi sırasında protestoların itici gücü olan gençler tarafından Facebook'un yoğun kullanılması sonucu yaşanan süreç 'Facebook Devrimi' olarak da değerlendirilmişti.³³⁵ Devrim sırasında genç aktivistlere fikirlerini ifade etmek konusunda diğer bir alan olan Twitter sosyal medya ağına sunmuştu.³³⁶

3.2.1.2. Devletin Tutumu

Tunus devrimi sırasında hükümet tarafından geleneksel medya sıkı denetime tabi tutulduğu gibi yeni medyayı da sansürlemişti. Ben Ali rejim İnternetin bir muhalefet formuna dönüşmesini her taraftan engellemişti. 2009'da ve özellikle 2010'da Freedom House'un açıkladığı gibi, rejim kapsamlı bir çevrimiçi sansür ve filtreleme sistemi yaratmıştı. Bu yeni düzenlemelere göre hiçbir siyasi veya uygunsuz içeriğe sahip olmayan web siteleri de sansürlenmişti ve devletin agresif İnternet politikası daha da sıkılaştırılmıştı.³³⁷

Ben Ali 13 Ocak tarihinde yaptığı açıklamada cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmayacağını vaadettmesiyle beraber Tunuslu Netizenler için de uzun zaman bekledikleri müjdeli bir haber ilan edilmişti. Bu yeni haber ülkede artık İnternet özgürlüğü olacağına dair halkı bilgilendirmişti. Ben Ali'nin konuşmasından kısa bir süre sonra blok edilen YouTube ve Dailymotion gibi popüler sitelere halkın bağlanmasıdaki kısıtlamalar çözülmüştü.³³⁸

³³⁵ Konur Alp Koçak, "Yasemin Devrimi'nden 'Arap Baharı'na Tunus", *Yasama Dergisi*, No. 22, 2012, s. 25.

³³⁶ Mohammed Jamjoom, "How online activism propelled Tunisia's revolution", *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2015/12/online-activism-propelled-tunisia-revolution-151217165647627.html> (02.02.2020).

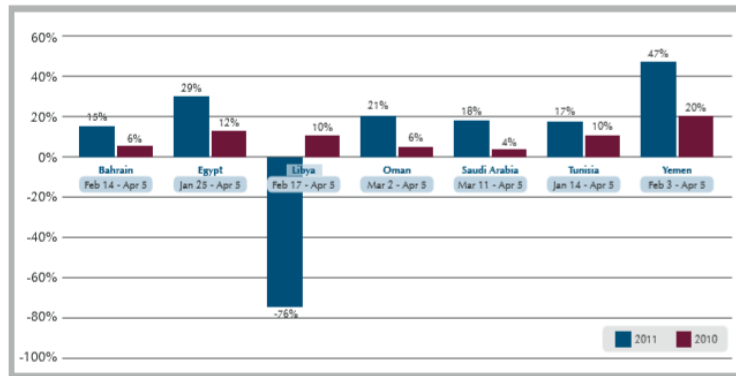
³³⁷ Adolphe Ouedraogo, "Arab Spring and Social Media: the, Social, Economic and Governance Issues During Revolutions: The Case of Tunisia", (*Yüksek Lisans Tezi*, University of Ottawa), s. 37-38.

³³⁸ Jillian C. York, "Tunisia's taste of internet freedom", *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/01/201111410250537313.html> (21.09.2019).

3.2.1.3. Ampirik Verilerin Analizi

Şekil 9'daki veriler 2010 ve 2011 yılları arasında farklı ülkelerin örneklerine göre yeni Facebook kullanıcılarının yüzde verisini göstermektedir. Bunlar arasında Tunus'ta 2010 yılında yeni Facebook kullanıcılarının sayısı %10 yükselişi göstermişti. Buna kıyasla 2011 yılında yeni Facebook kullanıcılarında %17 gibi bir artışı gözlemlendi. Tunus'taki bu iki senelik yeni Facebook kullanıcı rakamlarını kıyaslayınca devrim sonrası 2011 yılındaki rakamlarda geçmiş seneye göre oldukça yüksek rakam gözlemlendiği görülmektedir. Bunun sebebinin Facebook ağının bir yeni medya aracı olarak olgunlaşması ile beraber ülkede özgür ve müsait medya ve siyasi ortamın oluşmasının olduğu rahatça söylenebilir. Mısır'daki yeni Facebook kullanıcılarının yükseliş rakamlarına bakılınca 2010 yılında %12 artışı gözlemlenmişti. 2011 yılındaki rakama göre Mısır'da yeni Facebook kullanıcılarında oldukça yüksek artış gözlemlenmiş ve bu artış %29 olmuştur. Özel olarak bu iki ülkenin örneğindeki rakamlara göre yeni Facebook kullanıcılarının sayısı otoriter rejimlerin yıkılmasına denk gelerek yükseldiği gözlemlenmişti ve her iki ülkede özgür ve müsait medya ve siyasi ortamın oluşmasının döneme bağlı olduğunu rahatça söylenebiliriz.

Figure 6: Growth Rate of Facebook Users During the 2011 Protests, as Compared to a Similar Time Period in 2010

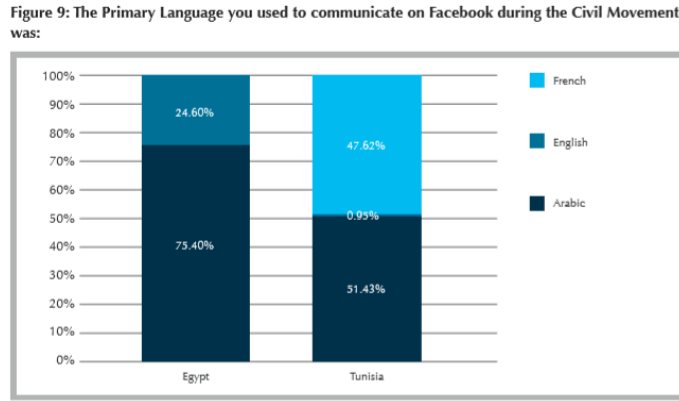

Şekil 9: 2011 Protestoları Sırasında Facebook Kullanıcılarının Büyüme Hızı, 2010'daki Benzer Zaman Dönemi İle Karşılaştırılması

Kaynak: Arap Social Media Raporu, Dubai School Of Government, 2011

Tunus ve Mısır'daki toplumsal hareketler sırasında dijital aktivistlerin Facebook'ta iletişim kurdukları birincil diller üzerinde Dubai Devlet Okulu tarafından yapılan anket

çalışma sonuçları Şekil 10'da gösterilmektedir. Sonuçlarda gösterildiği gibi Tunus örnekte kullanılan birincil diller arasında Arapça %51.43'ü, İngilizce %0.95 ve Fransızca %47.62 olarak değerlendirilmişti. Mısır örneğinde ise toplumsal hareketler sırasında dijital aktivistlerin Facebook'ta iletişim kurdukları birincil diller arasında %75.40 Arapça ve %24.60 İngilizce olarak değerlendirilmişti.

Şekil 10: Mısır ve Tunus'ta Sivil Hareketler Sırasında Aktivistler Arasında Facebook'ta İletişim Kurulduğunda Kullanılan Birincil Diller

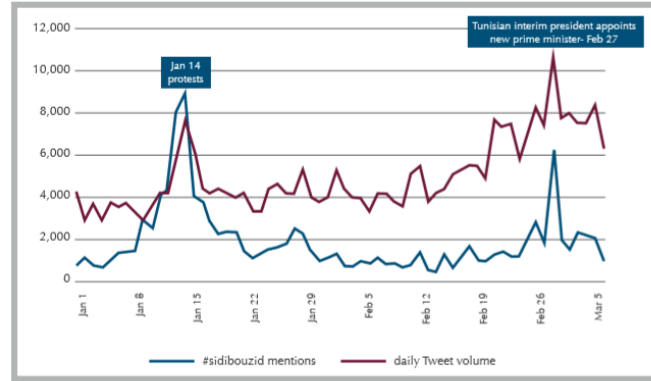
Kaynak: Arap Social Media Raporu, Dubai School Of Government, 2011

Şekil 11'de Twitter üzerinden toplanmış iki farklı veri histogram gösterilmektedir. Bordo renk ile gösterilen histogram 1 Ocak 2011 ile 5 Mart tarihleri arasındaki Tweet atışlarının günlük rakamları işaretlenmiştir. Ocak başında günlük Tweet'ler 4000'e yakın rakamı göstermişti. Sonraki günlerin verilerine bakıldığında rakamlar daha düşük sayıları göstermişti ve bunun Ben Ali rejiminin İnternete uyguladığı sıkı politikasının bir çevrimiçi yansıması olduğu rahatça söylenebilir. Ben Ali'nin 13 Ocak tarihinde yaptığı açıklamasının ardından İnternet sansürünün kaldırılması ile beraber günlük Tweet atı sayısı yükselmeye başlamıştı. 14 Ocak tarihinde Cumhurbaşkanı görevden istifa etmesiyle günlük Tweet atış sayısı 8000'e ulaştı. Ben Ali'nin istifasının ardından günlük Tweet'lerin hacmi büyük ölçüde düşüş göstermişti.

Günlük Tweetlerdeki artışın yeni dalgalanması 27 Şubat'ta, Tunus geçici cumhurbaşkanı tarafından yeni bir başbakan atandığı gün başladı ve bu günde 110'i göstererek zirveye ulaşmıştı. İlerleyen günlerde Tweet atış rakamları yine düşüş göstermişti. Şekil 11'de gösterilen günlük Tweet atış rakamları ülkedeki önemli siyasi olaylarla ve Tunus devrimiyle örtüşüyor ve her ikisiyle de ilgili olduğu anlamına geldiği rahatça söylenebilir. Bu görüş mavi renk ile gösterilen hashtag #sidibouid'ı etiketlenmiş Tweet'leri gösteren

histogramıyla da desteklenmektedir. #sidibouid hashtag'ı içeren Tweet'ler atış verileri ilk zirveye 13-14 Ocak tarihlerde ulaşmıştı ve 9000'e yakın bir rakam göstermişti. İkinci zirveye 27 Şubat tarihinde Tunus geçici cumhurbaşkanı tarafından yeni bir başbakan atıldığı günde ulaşmış durumda ve 6000 rakamını göstermektedir. Böylece hem günlük Tweet atışı hem de #sidibouid hashtag'ı içeren günlük Tweetlerin sayıları siyasi olaylarla örtüşmekte ve birbirine de denk gelmektedir.

Figure 31: Daily Tweet Volume and Mentions of #sidibouid in Tunisia

Şekil 11: Tunus devrimi sırasında atılan Tweetlerin sayısı ve #sidibouid hashtagının Tweetlerinde kullanım sıklığını gösteren rakamlar

Kaynak: Arap Social Media Raporu, Dubai School Of Government, 2011

*Mavi renk ile Tweetlerde kullanıldığı #sidibouid hashtag işaretlenmiştir; Bordo renk ile Tweetler atışın günlük rakamları işaretlenmiştir.

3.2.2. Mısır Devrim Kronolojisi

Tunus devrimin ardından başlanan 2011 Mısır devrimi ülkede mevcut uzun vadeli ve devam etmekte olan siyasi ve sosyal problemlerden kaynaklanmıştı. Tunus örneği ile benzer bir şekilde hükümette uzun vadeli otoriter rejimin bulunması, ülkedeki mevcut siyasi baskı, polis tarafından şiddet kullanılması, işsizliğin yüksek oranı, yolsuzluğu, kısıtlanmış medya ve ifade özgürlüğü ve genelinde hayat koşullarını zorlaştıran diğer ince faktörler Mısır halkını sokaklara kitleler halinde protesto gösterileri düzenlemek üzere dökmüştü. On sekiz gün süren devrim 11 Şubat 2011 tarihinde, otuz yıl iktidarda bulunan Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in istifa etmesi ile sonuçlanmıştı. Numan Telci'nin belirttiği gibi, devrime dönüşen halk ayaklanması, ani ve spontane bir şekilde

başlamıştı ve toplumun hemen her kesimden grupları içeren bir kitle hareketiyle meydana gelmişti.³³⁹

2011 Mısır devrimi sırasında online medyanın rolü önemli yer tutmuştur. Facebook'ta oluşan gruplar Mübarek rejimine meydan okumuştur ve büyük çaplı gösterileri harekete geçirmede etkili araç haline gelmişti. Mısır devriminin nedenleri³⁴⁰ arasında, bir dolaylı neden olarak ülkedeki yeni dijital teknolojilerin ve sosyal medyanın yaygın olarak kullanılması ve özellikle mevcut otoriter rejime karşı tepkili genç Mısır nüfusunun yeni medya sayesinde hem bölgesel hem de küresel gelişmelerden daha fazla bilgili olmaları,³⁴¹ olarak değerlendiriliyordur. Devrim esnasında yeni dijital teknolojiler bilgi kaynaklarının çeşitliliğini sağlamıştı, bir seferberlik enstrümanı haline gelmişti ve sokaklarda meydana gelen olayların uluslararası duyurmasına olanak sunmuştu. Bu bağlamda, yeni medya teknolojileri devrime hangi noktalarda müdahale ettiğini ve hangi açısından önemli olduğunu netleştirmek için, olayların günlük kronolojisi ışığında yeni medya ve dijital aktivizmin kullanımı, bu doğrultuda devletin izlediği politikasını ve ampirik verileri incelememiz, Mısır devrimde yeni medya ve dijital aktiviz dinamiğini görmemizi sağlayacaktır.

25 Ocak 2011 tarihinde, Mısır'da Ulusal Polis Günü kutlamasına denk gelen, 18 gün süren ve Hüsnü Mübarek hükümetini deviren protestolar Tunus devrimden farklı olarak başkent Kahire'de Tahrir Meydanı'ndan başlamıştı. Binlerce kişi Kahire şehir merkezinde bir protesto başlatmıştı, fakat olayların kendi içsel dinamiği onu kitlesel bir ayaklanmaya dönüştürmüştü. Gösteriler esnasında dile getirilen talepler ve sloganlar arasında sadece temel özgürlükleri değil, Mübarek rejiminin çökmesi isteği de yer almıştı. 'Mübarek devrilsin! – Tunus'ta devrim. Mısır'da devrim, Mısır'ın tüm sokaklarında devrim'- 'Ben Ali, Mübarek'e söyle, 'Bir uçak seni de bekliyor'. İç işleri bakanlığı protestoların başladığı dönemde Mısır'da teknik olarak yasaklanmış ama büyük muhalefet partisi olan Müslüman Kardeşler'i suçlamıştı- fakat Müslüman Kardeşler bu iddiasını reddetmişti.³⁴²

³³⁹ Telci, *MISIR Devrim ve Karşı Devrim*, s. 43.

³⁴⁰ Bkz. Telci, *MISIR Devrim ve Karşı Devrim*, s. 45-50.

³⁴¹ Telci, *MISIR devrim ve Karşı Devrim*, s. 48.

³⁴² Al Jazeera, "Timeline: Egypt's revolution", <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/201112515334871490.html> (26.03.2019); Abdalla F. Hassan, *Media, Revolution and Politics in Egypt*, London, New York: I.B. TAURIS, Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford, 2015, s. 39-42.

Protestoların ilk gününde polis ve göstericiler arasında çatışma meydana geldi; polis göz yaşartıcı gaz ve su topları kullanmıştı, çatışmanın sonucu olarak üç protestocu ve polis memuru ölmüştü.³⁴³ Protestolar İskenderiye, Mansura, Tanta, Aswan ve Assuit şehirlerde de patlak vermişti. (Bkz. Ek-1, No 1.2.3.).

26 Ocak gece saatlerinde güvenlik güçleri Tahrir Meydan'ına su topları, göz yaşartıcı gaz, kauçuk kaplı mermilerle donatmıştı ve kalabalıkları dağıtmıştı. İç işleri Bakanlığı protestoları yasakladı ve yasa dışı olarak ilan etti, sabah saatlerinde Tahrir Meydanı'nın merkezinde ağır bir güvenlik ekipmanları konuşlandırılmıştı ve güvenlik güçleri güç kullanmaya hazırды.³⁴⁴

'Mısır için yaşayacağız! Mısır için öleceğiz! Mısır, Mısır! Yaşasın Mısır!' sloganlarıyla gösterileri başlamıştı. Paralel olarak Tahrir Meydanı kapatıldı. Güvenlik personeli meydandaki ve parlamento binaları etrafındaki tüm sokakları kordon altında almıştı. Yüzlerce kişi gözaltına alınmıştı, fakat 'halk rejimin çöküşünü istiyor' sloganlarıyla protestolar devam ediyordu. Tahrir, Mısır devriminin sembolü olsa da bu popüler isyan ülkenin diğer bölgelerinde de patlak vermesini ve olayların şiddetli güvenlik otorite lojistiğini paralizi etmişti.³⁴⁵

Başkan Mübarek herhangi bir açıklamada bulunmamıştı. Ne hükümetten ne de iktidar partisinden halkın mesajını aldıklarına dair hiçbir duyuru yapılmamıştı. Protestolar ülke çapında yayıldı ve sanayi şehri olan Süveyş ayaklanmanın merkez üssü olarak ortaya çıktı.³⁴⁶ Göstericiler ve polis arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. BBC'ye göre en büyük çaplı protestoların yapıldığı Kahire'de, Mısır devlet televizyonun aktardığı üzere bir polis çatışmalar esnasında hayatını kaybetmişti. Ayrıca Süveyş'te iki gösterici hayatını kaybetti.³⁴⁷

27 Ocak'ta hükümetin durdurmaya yönelik çabalarına rağmen gösteriler daha da alevlenmişti. Protestolarda Mübarek rejimi ile bakanlarının çökmesini, ülkedeki *emergency law*/acil durum yasasının iptal edilmesi, özgürlük, adalet, askeri yetkililerden oluşmayan yeni bir hükümetin kurulması³⁴⁸ gibi talepler yapıldı.

³⁴³ Al Jazeera, "Timeline: Egypt's revolution"; Hassan, *Media, Revolution and Politics in Egypt*, s. 39-42.

³⁴⁴ Hassan, *Media, Revolution and Politics in Egypt*, s. 42.

³⁴⁵ Hassan, *Media, Revolution and Politics in Egypt*, s. 42-43.

³⁴⁶ Hassan, *Media, Revolution and Politics in Egypt*, s. 43:45.

³⁴⁷ BBC News, "Egypt protests: Three killed in 'day of revolt'", 26 Ocak 2011, <https://www.bbc.com/news/world-africa-12272836> (31.05.2019).

³⁴⁸ Hassan, *Media, Revolution and Politics in Egypt*, s. 47.

Hassan'ın belirttiği gibi sivil itaatsizlik için üç taktik amaç vardı; önemli devlet binalarını ele geçirmek, polis ve orduyu halk tarafına çekmek ve devrimcileri korumak. 28 Ocak için planlanan '*Friday of Rage*'/ Öfkenin Cuma olarak adlandırılan Cuma namazı sonrası protesto planında Kahire şehir merkezindeki televizyon ve radyo binası, başkanlık sarayı, polis karakollarını ve Mısır illerindeki valilik binaları etrafında protestolar düzenleneceği belirlenmişti. Kamu ve özel mülklere zarar verilmemesine ve yaralanan protestocular olduğu durumlarda onlara yardım etmesine önem verilmişti.³⁴⁹

Cuma günü protestoya daha önce protestoları onaylamayan Müslüman Kardeşler katılacaklarını duyurdular. Önemli kimlik olan eski BM nükleer şefi ve aynı zamanda Nobel Barış Ödülü alan Mohamed El-Baradei Kahire'ye geri döndü ve Cuma günü protesto gösterilerine katılacağını belirtti. Mısır'da bulunurken yerel medya tarafından tamamen engellendiğini ifade eden Baradei şimdi geri Kahire'ye ve sokaklara döneceğini söylemişti.³⁵⁰

Sokağa çıkma yasağı ve iletişim yolları engellenmesine rağmen Süveyş'te en şiddetli sahnelerin meydana gelmesi devam ediyordu. Ülkenin bazı merkezi şehirlerde dünyanın dikkatini çeken olaylar yaşanırken geri kalan bölgelerinde normal yaşam devam etmişti.³⁵¹

28 Ocak tarihinde İnternet ve cep telefonu gibi iletişim araçlarının kesilmesi protestoların daha alevlenmesine neden oldu. Öğlen ibadetten sonra planlanan 'Öfke Cuma' protestoları için Mısır genelinde, Mübarek rejimin çöküşünü talep eden milyonlarca insan sokaklara çıktı. Sokaklardaki kalabalıklar Mısır'da daha önce eşi görülmemiş en büyük kitlesel protestolar zirvesine ulaştı. Mısır'a geri dönen Mohamed El-Baradei, Giza Meydanı'ndaki bir camide Cuma namazına katıldı ve ibadet bitince güvenlik güçleri tarafından destekçiler ile beraber caminin kendisinde izole edilmişti.³⁵²

Ayaklanmaya teşvik ettiği düşünülen bilgi bakanı Anas al-Fiqqi, El Cezire'nın NileSat'ın haber ağının canlı yayın sinyalinin çıkarılmasını emretti. Ancak Hassan'ın dikkat çektiği gibi El Cezire'nın canlı yayın kapatılsa da Mısırlı izleyiciler için başka alternatif haber kaynakları mevcuttu, örnekte; BBC, Fransa 24, Deutsche Welle, Russia Today ve

³⁴⁹ Hassan, "*Media, Revolution and Politics in Egypt*", s. 47.

³⁵⁰ Hassan, "*Media, Revolution and Politics in Egypt*", s. 48.

³⁵¹ Jon Leyne "Egypt protests: Can Mubarak be toppled?", *BBC News*, 27 Ocak 2011, <https://www.bbc.com/news/world-africa-12300282> (23.05.2019).

³⁵² Hassan, "*Media, Revolution and Politics in Egypt*", s. 50-51.

ABD hükümetinin Al Hurra gibi. Diğer taraftan devlet televizyonu bu yoğun ayaklanmalar yaşanırken her şey normal ve kontrol altında olduğunu ve Mısırlıların çoğunun gösterilere katılmamayı seçtiği içeriklerini aktarmaktaydı.³⁵³

Sokaklardaki gösteriler esnasında şiddetli çatışmaları yansıtan görüntüler sosyal medya ve uydu haber kanallarından yayınlanmıştı. Güvenlik güçleri, keskin nişancılar dahil olmak üzere protestoculara karşı elindeki bütün cephanelikleri kullanmaktaydı. Tahrir Meydanı'na giden Kasr al-Nil Köprüsü'nde protestocular ve güvenlik güçleri arasında yaşanan çatışmanın görüntüleri protestocuların üzerinden geçen güvenlik minibüslerinin, göz yaşartıcı gaz tüplerinin, lastik mermilerin ve su toplarının nasıl protestoculara karşı kullanıldığını yansıtmıştı.³⁵⁴ Polis ve iktidarda olan Ulusal Demokratik Partisinin merkezleri ateşe verildi. Cuma günü protestolar esnasında meydana gelen şiddetli çatışmaların sonucunda 13 kişi Süveyş ve beş kişi Kahire'de öldürülmüştü ve 1.030 kişinin yaralandıkları varsayılmaktadır.³⁵⁵

Akşama doğru iç işleri bakanı Habib el-Adly emri ile tüm güvenlik personeli Mısır sokaklarından tamamen geri çekilmişti. Bu hamleyi ülkede kanunsuzluğun yükselmesine neden olacağı için Mısırlıların protestolar düzenledikleri için cezalandırmayı amaçladıklarına inanılmaktadır. Bu görüşü güçlendiren bir faktör paralel olarak ülke cezaevlerinden, yanında silah taşıyan binlerce suçlunun kaçmasıydı. Devlet televizyonu kalabalıkları dağıtmak amacıyla, *thugs*/haydutlar olarak bilinen silahlı grupların Kahire şehir merkezine dönüyor oldukları ve bölgeyi derhal temizlemeleri gerektiğine dair bir siren uyarısı vermişti. Akşam saat 6 sabah saat 7 arasında sokağa çıkma yasağı ilan edildi ve ordusu askeri donanım ile Mısır şehirlerine indi.³⁵⁶

29 Ocak'ta Mübarek 12 dakikalık konuşma ile protestoların başlamasından bu yana ilk kez halka hitap etti. Kendi konuşmasında protestoları ve göstericilerin taleplerini takip ettiğini söyledi. Bu protestoların ve son birkaç yıl içerisinde meydana gelen Mısır'daki oturma eylemi geleneğinin var olmasının ülkede geniş kapsamlı fikir, ifade, basın ve diğer hayata geçirilen reformlar olmadan mümkün olamayacağını altını çizdi. Kendisi yasal olarak ve yasalar çerçevesinde olduğu sürece ifade özgürlüğünü desteklediğini söyledi.

³⁵³ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 51.

³⁵⁴ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 51.

³⁵⁵ BBC News, "Egypt protests: Curfew in cities as army deployed", 28 Ocak, 2011, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12311007> (23.05.2019).

³⁵⁶ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 52.

Sokaklarda izlenen şiddetin sonucunda ne demokrasini gerçekleştirdiğini ne de istikrarın korunacağı konusuna atıfta bulundu. Protestoların demokrasi için meşru talepleri ifade ettiği, aynı zamanda yoksulluğa, işsizliğe ve yolsuzluğa karşı yaşam standartlarını geliştirmek için mücadele ettiğinin farkında olduğunu söyledi. Mısırlı gençlere hitap ederken ülkenin değerli mülkiyeti oldukları ve geleceğin belirleyenleri olduklarının altını çizerek, kendi aralarında kargaşa tetiklemek isteyenler, kamu ve özel mülkleri yağmalamayan, ateş yakan ve ülkede inşa edilenleri yok etmeye çalışanları almamaları gerektiğini ifade etti. Çağının ilkelerini benimseyen ve dünyaya açık olan özgür ve demokratik bir toplum için politik, ekonomik ve sosyal reformları yerine getireceğini kendisinin kesin taahhüdü olarak belirtti. Bu doğrultusunda demokrasiye, özgürlüğe, yaşam standartlarını yükseltmeye ve hizmetleri genişletmeye yönelik, paralel olarak işsizliğe karşı gelmek ve toplumun yoksul kısımlarının yanında durmak için yeni adımlar atılacağını söyledi. Mübarek kendi kabinesini görevden azlettiği ve yeni hükümet kurulacağını ilan etti.³⁵⁷ Mübarek'in bu konuşması kendisinin göreve devam ettiğinin bildirilmesi olmuştur. Ayrıca Mübarek ulusun güvenliğinden sorumlu olduğunu ifade etti ve ülkeyi sarsan hükümet karşıtı protestoları bastırmakta güvenlik güçlerinin rolünü savundu.³⁵⁸ Mübarek'in yaptığı bu konuşma daha genel karaktere sahipti ve protestoların taleplerine karşı gelmemişti. Örnekte, Mübarek gelecek seçimlerde aday olmayacağına, anayasasını gözden geçirilip hükümet gücünün eşit dağılım için değiştirileceğine, hileli olarak iddia edilen geçmiş parlamento seçimlerinin iptal edileceğine, UDP genel başkanlığı görevinden istifa edeceğine, *emergency law*/ acil durum yasasını kaldırılacağına ve protestolarda en önemli talep olan kendisinin cumhurbaşkanlıktan istifa edeceğine ve diğer önemli meselelere dair bir bilgi içermemişti.

Mübarek, hükümet değişiklikleri çerçevesinde istihbarat şefi Ömer Süleyman'ı başkan yardımcısı olarak seçti ve Havacılık Bakanı görevinde olan Ahmed Şefik başbakan görevine tayin etti.³⁵⁹ Paralel olarak sokaklarda ordunun varlığı artmıştı. Gece boyunca ve sabah erken saatlerde ordu tarafından yağmacıları kovalamak için havaya attıkları silah

³⁵⁷ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", 53.; **Archive.org**, "Egyptian president hosni Mubarak speech addressing Egyptian unrest", 2011-01-29, <https://archive.org/details/EgyptianPresidentHosniMubarakSpeechAddressingEgyptianUnrest> (25.05.2019).

³⁵⁸ BBC News, "Egypt: Mubarak sacks cabinet and defends security role", 29 Ocak 2011, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-11777943> (25.05.2019).

³⁵⁹ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", 54 ; BBC News, "Egypt Protests: Key moments in unrest", 11 Şubat 2011, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12425375> (26.05.2019).

sesleri duyuluyordu. Devlet televizyon aracılığıyla 16:00'dan 8:00'a kadar tekrardan ilan edilen sokağa çıkma yasağına rağmen sokaklarda gösteriler devam ediyordu. Sokaklara varlığı sürdüren askeri gücü Tahrir Meydanı'ndaki kalabalıklara müdahale etmemiştir, aynı zamanda sokağa çıkma yasağını ihlal ettikleri takdirde tehlikede olacakları konusunda uyarıda bulunuyordu. El Cezire'nin rapor ettiği gibi protesto gösterileri İskenderiye ve Süveyş şehirlerinde de düzenleniyordu. Ordu diğer şehirlerde de protestolara müdahale etmemiştir fakat yağma olayları artıkça yerel sakinleri kendi mal ve mülklerini koruma konusunda uyarıyordu.³⁶⁰ Çatışmaların sonucunda ölümlerin 74'e yükseldiği rapor edildi.³⁶¹

30 Ocak'ta devlet televizyonu, Mısır otoriteler El Cezire Ağı'nın ülkeden yayın yapma lisansını iptal ettikleri ve Kahire'deki büro ofisini kapattıklarını bildirdi.³⁶² Diğer taraftan devlet televizyonunda Mübarek'i destekleyen ve normale dönmek isteyen Mısırlılardan canlı çağrı almaya devam ediyordu. Aynı zamanda protestocuların yabancı güçler tarafından Mısır'ı batırmak için manipüle edildiği ve kullanıldığı iddia ediliyordu. Devlet televizyonundaki konuklar, İsrail'in Mossad, Hizbullah, Hamas, CIA, Katar, İran ve herhangi bir tehdit olarak algılanan dış güçleri işaret etmişlerdi. Aynı söylemi devlete ait basından da dağıtmışlardı.³⁶³ Bu söylemler protestocular arasında kuşklar uyandırmıştı.

31 Ocak'ta Ahmed Şafiq'in Başkanlığı ile kurulan yeni kabinesi, daha önceki gün El Cezire'nin engellenmesini emreden bilgi bakanı Anas al-Fiqqi dahil olmak üzere kendi görevlerine kalan diğer 18 eski bakandan oluşmuştu.³⁶⁴

Sokaklardaki halk Mübarek'in daha önceki konuşmasında vaat ettiğine rağmen net bir hükümet değişikliği izlenmediğinden öfkeli oldukları açıktı. Bunun ardından protestocular 1 Şubat Salı günü için Mısırlılar Mübarek'in istifa etmesini talep etmek üzere Tahrir Meydanı'na bir araya gelerek 'Milyonların Marş' başlık altında kapsamlı gösteri ve grev için çağırışta bulundular.³⁶⁵

³⁶⁰ Al Jazeera News, "Thousands in Cairo defy curfew", 29 Ocak 2011, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/201112974149942894.html> (26.05.2019).

³⁶¹ BBC News, "Egypt Protest: Key moments in unrest".

³⁶² Al Jazeera News, "Egypt shuts down Al Jazeera bureau", 30 Ocak 2011, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/201113085252994161.html> (26.05.2019).

³⁶³ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 56.

³⁶⁴ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 57.

³⁶⁵ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 57; Al Jazeera News, "Egypt protesters increase pressure", 31 Ocak 2011, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/20111316148317175.html> (27.05.2019).

Yeni başkan yardımcısı Omar Süleyman'ın devlet televizyonu üzerine yaptığı açıklamalarda Cumhurbaşkanı Mübarek'in ondan anayasa reformu konusunda tüm muhalefet siyasi partilerle diyalog kurmasını istediğini söyledi.³⁶⁶

Ordu tarafından uzatılmış sokağa çıkma yasağına rağmen yüzlerce kişi Tahrir meydanında gece boyunca protestolara devam etmişti, bu sayı 250.000'e kadar yükseldi.³⁶⁷ Tahrir çevresinde ağır askeri varlık mevcuttu ve memurlar vatandaşların kimlik belgelerini kontrol ediyorlardı. Fakat devlet medyada ordu tarafından yapılan açıklamada Mısır halkın meşru haklarını kabul ettiklerini ve halka karşı güç kullanmadıklarını ve kullanmayacakları bildirdiler.³⁶⁸ Aynı zamanda sokaklarda ordunun ağır varlığı doğal olarak protestolara engel oluştuyordu.

Mısır sokaklarından geri çekilen polis geri döndü.³⁶⁹ Sokağa çıkma yasağı tekrardan 15:00-08:00 arasında ilan etmesi ile beraber tren seferleri durduruldu ve EgyptAir hem yurt içi hem de yurt dışı uçuşları iptal etti.³⁷⁰

1 Şubat'ta Mısır hükümet El Cezire'nin kendi kanalını kapattıktan sonra NileSat'ta farklı frekanslar yoluyla yaptığı yayınları engelledi. Sokağa çıkma yasağı ve bazı ulaşım araçlarının durdurulmasına rağmen 'milyonların marş' protestoya katılmak için yüz binlerce insan Tahrir meydanında bir araya geldi.³⁷¹ Protestocuların sayısı El Cezire'ye göre milyon kadar olmuştu. Benzer protestolar Sina, İskenderiye, Süveyş, Mansure, Demenhur, El Ariş, Tanta ve Mahalletü'l-Kübra dahil olmak üzere başka şehirlerde de yer aldı.³⁷²

Saat 11'de Mübarek tekrardan halka hitap etti. Kendi konuşmasında gençler tarafından başlatılan protestoları yabancı güçler tarafından kullanıldığı ifade ederek tekrardan bu güçleri işaret etti. Kendisi gençleri taleplerine karşılık verecek bir hükümet kurduğunu, başkan yardımcısına reformlarla ilgili muhalefet partilerle diyalog yürütmesi görevi

³⁶⁶ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 57; BBC News, "Egypt protests: Army rules out the use of force", 31 Ocak 2011, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12330169> (27.05.2019).

³⁶⁷ Al Jazeera News, "Egypt protests increase pressure".

³⁶⁸ BBC News, "Egypt protests: Army rules out the use of force".

³⁶⁹ Al Jazeera News, "Egypt protests increase pressure".

³⁷⁰ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 57; BBC News, "Egypt protests: Army rules out the use of force".

³⁷¹ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", 58; BBC News, "Egypt unrest: Protesters hold huge Cairo demonstration", 1 Şubat 2011, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12331520> (17.06.2019).

³⁷² Al Jazeera, "Protesters flood Egypt streets", 1 Şubat 2011, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/2011215827193882.html> (17.06.2019).

verdiğini ve onlardan bazılarının katılmayı reddettiğinin altını çizdi. Ülkede güvenliğini yeniden sağlamak ve iktidarın barışçıl bir biçimde aktarılmasının kendi sorumluluğu olduğunu söyledi. İlk defa resmi olarak ilerideki seçimlere aday olmayacağını bildirdi. Başkanlık adayının kim olacağı ve başkanlık süreçlerinin ne kadar süreceği konuları üzerinde duran anayasanın 76. ve 77. maddelerini yeniden revize etmesini önerdi.³⁷³ Mübarek'in bu konuşması da genel karaktere sahipti ve belirli siyasi, iktisadi ve sosyal reformlar ile ilgili ayrıntılar vermemişti. Ne de protestoların taleplerine cevap vermişti. Mübarek konuşmasından önce, Pazartesi günü Kahire'ye gönderilen eski ABD büyükelçisi Frank Winser, ilerideki Eylül ayında seçimlere adaylığını koymaması, oğlu Gamal'ı başkan aday olarak öne sürmesini tavsiye etmişti.³⁷⁴ Mübarek'in oğlu Gamal'ın olası cumhurbaşkanı aday olmasına dair söylemler protestocular arasında rejime karşı öfkelerini daha da yükselten bir sebep olmuştu. Paralel olarak başkentin farklı yerlerinde Mübarek yanlısı göstericilerin kalabalıkları görülmeye başladı. Bu grupların anti devrimci karaktere sahip gösterilerin düzenlemesi, farklı gruplar arasında olası çatışmaya neden olma korkusu yarattı.

2 Şubat'ta Tahrir meydanında izlenen olaylar sonradan 'deve savaşı'³⁷⁵ olarak isimlendirildi. Sabah saatlerinde Tahrir meydanındaki kalabalıkları dağıtmak üzere ilerleyen gruplar devrim başladıktan bu yana ilk Mübarek'i destekleyen mitinge başladılar. Bu gruplar aralarındaki 'Değişime evet. Mübarek'e evet' yazılı slogan taşıyan kişi, grupların Mübarek yanlısı olduklarına işaret etmekteydi.³⁷⁶ Tahrir Meydanı'ndaki at ve deve binicileri ile protestocular arasındaki şiddetli çatışmalar sonucunda 11 ölü ve 600 yaralı³⁷⁷ raporlandı.

11 Şubat tarihinde Mübarek'in önceki gün yaptığı konuşmadan sonra protestocular arasındaki öfke zirveye ulaşmıştı. Sokaklarda mevcut kalabalıklar halkın geri çekilmemeye kararlı olduklarını açıkça gösteriyordu. Protestoların 18. gününde göstericiler cumhurbaşkanlığı saraylarının, devlet televizyon binalarının ve diğer hükümet tesislerinin etrafında toplandılar. Devlet televizyonu yayıncıyı mevcut hükümeti

³⁷³ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 59-60. Counter Currents, Hosni Mubarak's Speech to Egypt on February 1, <https://www.countercurrents.org/mubarak020211.htm> (18.06.2019).

³⁷⁴ BBC News, "Egypt unrest: Protesters hold huge Cairo demonstration".

³⁷⁵ Yasemine Fathi, aham online, "Egypt's 'Battle of the Camel': The day the tide turned", 2 Şubat 2012, <http://english.aham.org.eg/News/33470.aspx> (11.07.2019).

³⁷⁶ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 60.

³⁷⁷ Yasemine Fathi, aham online, "Egypt's 'Battle of the Camel': The day the tide turned".

desteklemekle ve protestoları doğru bir şekilde rapor etmemekle suçladıkları için binlerce kişi yolu kapatarak televizyon binasına insanların giriş çıkışını engelledi.³⁷⁸ Helipolis'teki sarayının etrafında en az on bin protestocu bir araya gelmişti, El Cezire'nin muhabir, saray etrafında güçlü bir askeri varlığın olduğunu, ancak ordunun protestocuları dağıtmak istediğine dair izler olmadığını rapor etmişti.³⁷⁹

Cuma günü öğl vaktinde devlet televizyonu aracılığıyla yaptığı konuşmada ordu tarafından *emergency law*/acil durum yasasının sona ereceğine dair garanti verildi, fakat acil durum yasasının hangi bağlamda ne zaman kaldırılacağına dair belirli bir zaman veya belirli bir detay yoktu. Yapılan genel açıklamada Mübarek'e yönelik belirli bir pozisyonda yer almamıştı.³⁸⁰

Mısır'daki yerel saatle 18:00'da son iki hafta boyunca bakan yardımcılığı görevinde olan Ömer Soliman, Mübarek'in cumhurbaşkanlığından istifa ettiğini ve yetkilerini Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'ne devrettiğine dair 30 saniyelik bir açıklama okuyarak³⁸¹ kitlelere Mübarek rejiminin devrildiğini bildirdi. Soliman'ın bu açıklamasının ardından halk Mısır sokaklarında rejimin devrilmesini kutlamayı ifade eden davul çalma, şarkı söyleme, dans etme, bayrak sallama ve havai fişek atışı gibi çeşitli faaliyetleri başlattı. Bu anlar 18 gün boyunca Mısır devrimini takip eden herkes için duygusal olmuştu.

Mübarek'in istifasından iki gün sonra askeri konsey anayasayı askıya aldı ve parlamentoyu infisah etti. İlerideki altı ay içerisinde seçilmiş bir yasama meclisi ve cumhurbaşkanına barışçıl bir şekilde yetki devredeceğini vaat etti.³⁸² Mübarek'in devrilmesinden sonraki ana ikilem, ordunun demokratikleşmeye geçişi sürdürüp sürdürmeyeceği olmuştu.

³⁷⁸ AlJazeera News, "Hosni Mubarak resigns as president", 11 Ocak 2011, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201121125158705862.html> (30.05.2019).

³⁷⁹ AlJazeera News, "Hosni Mubarak resigns as president".

³⁸⁰ YouTube, *Al Jazeera English*, "Egypt Burning - The fall of Mubarak", 20 Şubat 2011, <https://www.youtube.com/watch?v=fWc2kY60Rj4> (30.05.2019).

³⁸¹ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", 73; AlJazeera News, "Hosni Mubarak resigns as president", 11 Ocak 2011, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201121125158705862.html> (30.05.2019).

³⁸² Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 73.

3.2.2.1. Mısır Devrimi'nde Yeni Medya ve Dijital Aktivizm

25 Ocak tarihinde sokaklarda gösteriler başladığında tam da sosyal medya araçları tarafından sunulan düşük maliyetli, gerçek zamanlı haber dağıtımına bağlı Rassd Haber Ağı (RNN)³⁸³ önemli bir haber kanalı haline gelmişti. Rassd sadece 25 Ocak tarihinde 150.000 takipçi kazanmıştı ve hem rakip gazete web sitelerine hem de televizyon yayınlarına haber ve bilgi kaynağı olmuştu. Sokaklarda gelişen olayların canlı olarak yayınlanabilmesi için Rassd Haber grubu, vatandaşlara yerdeki olayları rapor edebilmeleri için görüntü ve videolar gönderebilecekleri iki cep telefon numarası yayınlamıştı. Tahrir Meydanı'nda tutuklananlar arasında Rassd'ın gönüllü muhabir ekibi de yer almıştı.³⁸⁴ Genel olarak 25 Ocak Mısır Devrimi sırasında Rassd Haber Ağı bir milyon hayran kazanmıştı.³⁸⁵

Mübarek rejimi devrildikten yakın zaman sonra Rassd'ın yöneticilerinin Müslüman Kardeşler hareketiyle, aktif üye ya da donmuş üyeliklerle yakından ilişkili oldukları açığa çıkmıştı. Rehab Sakr'ın ifade ettiği gibi, Rassd yöneticileri arasında Müslüman Kardeşler ile yakın kimliklerin yer alması, sayfanın bir Müslüman Kardeşler sayfası olarak oluşturduğu anlamına gelmez. Sayfaya katılan gençlerin, gruptan bağımsız olduklarını kanıtlamaları ve vatandaşlık terimine daha derin bir anlam vermeleri için yapılan bir deneme olduğunu söyler.³⁸⁶

Devlet, 25 Ocak devriminin ilk günde Twitter, Facebook ve canlı video akışını engelleme girişimlerinde bulunmuştu, ancak yeni teknoloji meraklısı gençler için gösterilen engelleme çabaları bariyer olamamıştı.³⁸⁷ 26 Ocak'ta gösteriler devam ettikçe, cep telefonlarıyla çekilen sokaklardaki gelişmeleri yansıtan videoları YouTube'a yüklemeye de devam etmişti.³⁸⁸ İnternet erişimine uygulanan kesintilere yanıt olarak 'Anonymous'

³⁸³ Rassd Haber Ağı (RNN) – 2010 Kasım'da parlamento seçimleri esnasında vatandaş gazetecilerin kullanıldığı Facebook grubu, Twitter yayını ve YouTube kanal olarak başlamıştı. 'Gözlem' anlamına gelen Rassd adı üç Arapça harf, raqib (monitör), sawar (fotoğraf) ve dawin (blog) kelimelerinin ilk harflerinden oluşmaktadır.– Hassan, *"Media, Revolution and Politics in Egypt"*, s. 42.; Rehab Sakr, "The Power Of Online Networks, Citizenship among Mulim Brotherhood Cyber Youth", **Wired Citizenship: Youth Learning and Activism in the Middle East**, ed. Linda Herrera ve dğr., New York: Routledge, 2014, s. 167-168.

³⁸⁴ Hassan, *"Media, Revolution and Politics in Egypt"*, s. 42.

³⁸⁵ Sakr, *"The Power Of Online Networks, Citizenship among Mulim Brotherhood Cyber Youth"*, s. 168.

³⁸⁶ Sakr, *"The Power Of Online Networks, Citizenship among Mulim Brotherhood Cyber Youth"*, s. 168.

³⁸⁷ Hassan, *"Media, Revolution and Politics in Egypt"*, s. 42.

³⁸⁸ Hassan, *"Media, Revolution and Politics in Egypt"*, s. 43.

olarak adlandırılan hacker'ler grubu Mısır İletişim Bakanlığı'nın web sitesi siber saldırıya uğratmıştı.³⁸⁹

Dijital aktivistler arasında önemli kimlik olan Wael Ghonim '-İnternet- Tıkanmalar hiçbir zaman bir çözüm olmamıştır. Yirmi birinci yüzyılda yaşıyoruz -bu yıl 2011- insanların bilgiye erişmesini engelleyemezsiniz',³⁹⁰ ifadesini vermişti. Devlet kesintilerine karşı dijital aktivistler diğer örneklerle benzer bir şekilde Mısır örneğinde de Proxy servisler kullanmışlardı. Ghonim 'Şahsen Facebook'un sıradan kullanıcılarından biriyim ve Facebook'a iki saat boyunca erişemedim, ancak siteye bir Proxy aracılığıyla erişim sağlayabiliyorum – Mısır dışında bir ağa bağlanıp bu ağ yoluyla Facebook'a erişiyorum',³⁹¹ demişti.

Gösterilerin üçüncü gününde, 26-27 Ocak'ta planlamaya başlanılan '*Friday of Rage*'/Öfkenin Cuma isimli protestolar için e-posta ile isyan etme taktikleri belirten 'How to Intelligently Revolt'/Akıllıca Nasıl İsyan Edilir isimli PDF dağıtılmıştı.³⁹² Mısır sokaklarda gösteriler devam ettikçe bloglar, Facebook, YouTube videolar ve Twitter anlık mikro haberler ve yorumlar aracılığıyla protestolar organize etme ve başkalarını da isyana dahil etmek için kullanı daha yoğun hale gelmişti.

Arap Bahar'ın ilk günlerde 300.000 takipçi olan,³⁹³ bir kampanya ve siyasi forum olarak yürütülen³⁹⁴ '*We are all Khaled Said*'/'Hepimiz Khaled Said'ız' isimli Facebook sayfası 27 Ocak tarihinde 418.000 aboneye ulaşmıştı ve koordinasyon ve bilgi paylaşımı için bir merkez haline gelmişti.³⁹⁵ Ertesi gün için planlanan Cuma protestolar için 'Hepimiz Khaled Said'ız' sayfasında protestoculara barışçıl eylemi gerçekleştirmelerine yönelik bir bildirim paylaşıldı: 'Yarın protestolara çıkacak tüm Mısırlı gençlere bir mesaj: Başka bir Süveyş istemiyoruz. Lütfen barışçıl protesto ve oturma eylemleri gerçekleştirin. Hiç kimse bir şey kırmamalı veya yok etmemelidir. Hayal kırıklığına, vahşete ve kaosa

³⁸⁹ Naked Security, Egypt versus the internet – Anonymous hackers launch DDos attack, <https://nakedsecurity.sophos.com/2011/01/26/egypt-versus-the-internet-anonymous-hackers-launch-ddos-attack/> (06.06.2019).

³⁹⁰ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 46.

³⁹¹ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 46-47.

³⁹² Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 47; Asif Majid, "IMPROVISATORY PEACE ACTIVISM? Graffiti during and after Egypt's most recent revolution", **The Routledge History of World Peace since 1750**, ed. Christian Philip Peterson ve dğr., New York: Routledge, 2019, s. 208.

³⁹³ Radoslaw Fiedler, "Role Of The New Media In The Arab Spring In Egypt: New and Traditional Media", **Transformation Processes In Egypt After 2011 – The Causes, Their Course and International Response**, ed. Radoslaw Fiedler ve dğr., Berlin: Logos Verlag Berlin, 2015, s. 67.

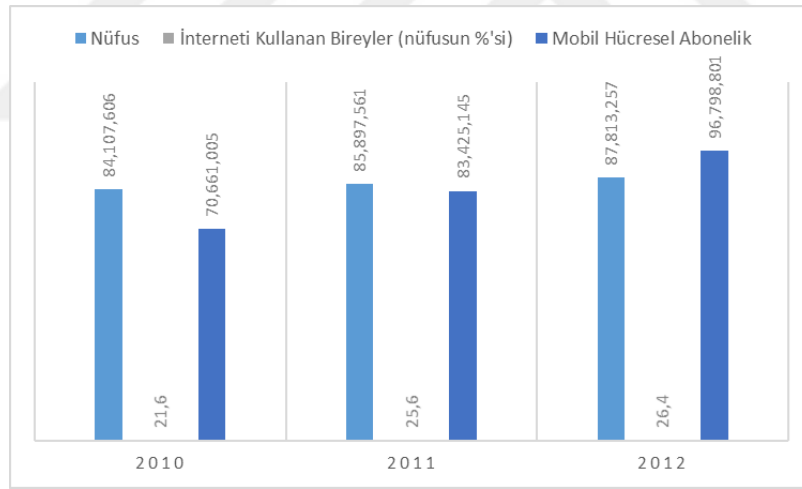
³⁹⁴ Sakr, "The Power Of Online Networks, Citizenship among Mulim Brotherhood Cyber Youth", s. 174.

³⁹⁵ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 49.

başvurarak dışarı çıkıp protesto eden ve ölen gençlerin haklarını boşa harcamayın. Biz hakkımızı savunuyoruz ve haklarımızı talep etmek için dışarıya çıkacağız...'³⁹⁶

3.2.2.2. Mısır Devriminde Yeni Medya ve Dijital Aktivizme Karşı Devletin Tutumu

Teknik açıdan baktığımızda, devrim öncesinde Mısır'da yeni teknolojilere erişim önemli seviyeye ulaşmıştı. 2010 yılında 85 milyona yakın nüfusun %21.6'sının İnternete erişimi vardı ve *data.worldbank*'in verilerine göre 70 milyondan fazla rakamda mobile hücresel abonelikler kaydedilmişti. 2010 - 2011 yılları arasında İnterneti kullanan bireylerin sayısı nüfusun %4'ü ile yükselmişti. Mobile hücresel abonelikler sayısı ise 83 milyondan fazla rakam göstermişti. 2012'de İnternet'i kullanan bireylerin sayısı %0.8 yükseliş göstermişti ve dikkat ettiğimizde geçmiş senelere göre en düşük rakamı göstermişti, fakat mobil hücresel aboneliklerin sayısı önemli ölçüde artış gösterdi ve 96 milyona ulaştı. Mısır devrimi öncesi süreçte Facebook kullanıcılarının sayısı 3.5 milyona yakındı, Twitter kullanıcılarının sayısı ise 12.000 olmuştu.³⁹⁷

Grafik 6: Nüfus Oranı Işığında 2010-2012 Yılları Arasında Mısır'da İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi

Kaynak: Data World Bank, <https://data.worldbank.org/> ; World Meters Info, <https://www.worldometers.info/> .

³⁹⁶ Hassan, "Media, Revolution and Politics in Egypt", s. 49.

³⁹⁷ Dhiraj Murthy, **Twitter Social Communication in the Twitter Age**, 1. Baskı, Cambridge: Polity Press, 2013, s. 94.

Tunus devriminin ardından Mısır'da da devrim alarmı çalmaya başlayınca Mübarek rejimi de paralel olarak tedbirleri almaya başlamıştı. Bu kapsamda 25 Ocak devrimin ilk günlerinde Mısır hükümeti Facebook ve Twitter başta olmak üzere *online* sosyal platformları sansürleme ile başladı ve sonradan genel iletişim altyapısını hedefe almıştı (Dunn, 2011: 16'dan akt. Murthy, 2013: 94). Murthy'nın belirttiği gibi çevrimiçi sosyal ağlar üzerinde devletin sıkı kısıtlamalar uygulaması, Mübarek rejiminin dijital medyayı bir tehdit olarak algıladığının göstergesidir.³⁹⁸ Bu tehdit algısının sebebi YouTube, Facebook ve Twitter gibi sosyal medya ağlarının ülke içindeki yüksek penetrasyonu ve etkisinin olması ile birlikte uluslararası topluma ulaşabilme kapasitesi olduğu söylenebilir. Uluslararası *mainstream*/ana akım medya kanalları Mısır'da gelişen olaylara dair aktardıkları yeni haberler için kaynak olarak sosyal medya üzerinde paylaşılan bilgileri kullanıyordu. Bu noktada Cuma protestolar gününe de denk gelerek devlet beş gün sürecinde 28 Ocak'tan 2 Şubat'a kadar İnternet erişimi ve cep telefonu şebekelerini tamamen kapatmıştı.³⁹⁹ Şekil 12'de Dubai Devlet Okulu tarafından kaydedilen Mısır internet trafiği gösterilmektedir.

Figure 3: Egypt: Internet Traffic Between January 28 and February 2, 2011
- Sample of all Google Products¹⁰

Şekil 12: Mısır'da 28 Ocak ve 2 Şubat 2011 Tarihler Arasında İnternet Trafikini Yansıtan Şekil

Kaynak: Arap Social Media Raporu, Dubai School Of Government, 2011

³⁹⁸ Muthy, Twitter, s. 95.

³⁹⁹ Hassan, Media, Revolution and Politics in Egypt, s. 50.

OCED beş günlük internet kesintisinin sonucunda Mısır doğrudan en az 90 milyon ABD doları maliyetinde zarara uğradığını açıklamıştı.⁴⁰⁰ Dunn bu noktada internetin kapatmasının Mısır iş hayatı da dahil olmaz üzere toplumun ‘apolitik’ gruplarında etkilenmesinden dolayı, daha önce kayıtsız olan bu gruplar arasında da hükümet karşıtı duyguları sergilemeye başladığını (Dunn, 2011: 20’dan akt. Muthy, 2013: 95), söyler.

3.2.2.3. Ampirik Verilerin Analizi

Mısır devrimi sürecinde yaşanan olaylarda internet ve sosyal medyanın önemli bir aktör haline geldiği bir gerçektir. Bu bağlamda yeni medya ve dijital aktivizm üç farklı noktada; kitlesel seferberlik, olayları koordine etmek ve bilgi yayılmasında önemli rol oynamıştı. Mısır devriminde dijital medyanın aktif kullanımı, ülke genelinde neredeyse herkesin bir cep telefonu erişiminin var olması nedeniyle büyük katkıda bulunmuştu (Bkz. Grafik 6). Kullanılan sosyal medya ağları arasında Facebook, Twitter, YouTube ve Bloglar yer almıştı. 2010 yılında Mısır’da yaklaşık 4.7 milyon Facebook kullanıcısı vardı ve bu rakam Arap bölgesinde toplam kullanıcıların %22’sini oluşturuyordu.⁴⁰¹ Şekil 9’da gösterildiği gibi 2010’a kıyasla Facebook kullanıcı oranı %12’ken 2011’de %29’a ulaşmıştı. 2011 Mayıs ayında Mısır’da yaklaşık 7 milyon FB kullanıcısı vardı. En popüler ve etkili Facebook grupları 100.000’den fazla üyesi olan ‘6 Nisan Gençlik Hareketi’ ve milyona yakın kullanıcısı olan ‘Hepimiz Khaled Said’iz’ olmuştu.⁴⁰²

Dubai Devlet Okulu’nun sosyal medya hakkında yaptığı raporuna göre devrim sırasında Mısır’da 130.000 Twitter kullanıcısı vardı. 25 Ocak Devrimi sırasında Mısır’daki Twitter ortamına devrim yanlısı kullanıcılar hakim olmuştu, ancak diğer taraftan Twitter kullanıcıları arasında Mübarek yanlısı ve SCAF yanlısı destekçilerin artışı da görülmüştü.⁴⁰³ Twitterın devrim esnasında önemli bir rolü haber kaynaklarından biri olmasında, dijital aktivizm ve protestoları koordine etmesinde ve uluslararası camiaya

⁴⁰⁰ Oced, The economic impact of shutting down Internet and mobile phone services in Egypt, 4 Şubat 2011, www.oecd.org/internet/broadband/theeconomicimpactofshuttingdowninternetandmobilephoneservicesinegypt.htm (25.09.2018).

⁴⁰¹ Fiedler, “Role Of The New Media In The Arab Spring In Egypt: New and Traditional Media”, s. 68.

⁴⁰² Fiedler, “Role Of The New Media In The Arab Spring In Egypt: New and Traditional Media”, s. 68.

⁴⁰³ Zeinab El Gundy, Twitter’s role in revolutionary Egypt- isolation or connection?, *Ahram Online*, 30 Ocak 2012, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/114/32610/Egypt/-January-Revolution-continues/Twitter-role-in-revolutionary-Egypt-isolation-or.aspx> (23.05.2019).

iletişim kurması ifade edilmiştir. Mübarek'in istifasından bir hafta önce, Mısır'daki siyasi değişim içerikleri hakkında ülke ve dünya genelindeki toplam Tweet sayısı günde 2.300'den günde 230.000'e kadar yükselmişti.⁴⁰⁴ Tweet'lerde 2011'in ilk üç ayında, #egypt hashtag 1,4 milyon defa ve #jan25 1.2 milyon defa kullanıldı. #Egypt hashtag 2011'de en popüler hashtag olmuştu ve yılın en önemli aktivist hashtagi haline gelmişti.⁴⁰⁵

Mısır ayaklanması sırasında aktivistler tarafından YouTube'a yüklenen videolar polisin göstericilere karşı şiddet kullanmasını yansıttı ve dünyanın geri kalanıyla paylaştı. Mısır devrimi sırasında YouTube'un temel işlevi sokaklarda gerçekleşen hadiselerin seyrini kapsamaktı. 25 Ocak devrimi kapsamında YouTube'a yüklenen videoların dört çeşidi ayırt ediliyor; birincisi, toplumun seferberliği ve protestolarının kapsaması içerir; ikincisi, vatandaşlar ve protestocular tarafından yapılan yorumları; üçüncüsü de olaylara dair uzmanların görüşleri içerir ve dördüncüsü; halkı gösterilere katılmak için motive etmek ve onlara ilham vermek amacıyla hazırlanmış müzik videolarıydı.⁴⁰⁶ YouTube'da yayınlanan videolar arasında Barrons'ın birkaç önemli videosu ne çıkar, bunlardan birisi Mısır protestolarla ilgili en çok izlenen, 27 Ocak tarihinde protestocu Tamer Shaaban⁴⁰⁷ tarafından paylaşılan video olmuştu. Bu video protestoların ilk iki gününde meydana gelen olayların video montajını iermişti ve iki milyondan fazla izleyici olmuştu. Video İngilizce yapılmış ve çeşitli Batılı ve yerel haber kanallarında kaynak olarak kullanılmıştı. Diğer önemli bir video Khaled Said'in polis tarafından işkence yaşadığı ve ölümü yansıtan video montajları olmuştu.⁴⁰⁸ Barrons'un da belirttiği gibi, bu ve YouTube üzerinde paylaşılan diğer videolar polis ve rejime karşı halkın öfkesinin artmasında önemli rol oynamıştı. Bunun yanı sıra Fiedler Mısır'dan gelen YouTube video materyallerinin, hem onları tekrar tekrar yeniden ileten hem de kendi web sitelerinde

⁴⁰⁴ Fiedler, "Role Of The New Media In The Arab Spring In Egypt: New and Traditional Media", s. 68.

⁴⁰⁵ Patricia Swann, "From Bashtags to Geobombing: Modern-Day Digital Guerilla Tactics", **Social Media And Crisis Communication**, ed. Lucinda Austin ve dęr., New York, London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2018, s. 341.

⁴⁰⁶ Fiedler, *Role Of The New Media In The Arab Spring In Egypt: New and Traditional Media*, s. 68.

⁴⁰⁷ Bkz. Tamer Shaaban, "The Most AMAZING video on the internet #Egypt #jan25", *YouTube*, 27 Ocak 2011, <https://www.youtube.com/watch?v=ThvBJMzmSZI> (25.05.2019).

⁴⁰⁸ Genevieve Barrons, "Suleiman: Mubarak decided to step down #egypt #jan25 OH MY GOD': examining the use of social media in the 2011 Egyptian revolution", **Routledge, Taylor & Francis Group, Contemporary Arab Affairs**, Vol. 5, No. 1, (Ocak – Mart 2012), s. 62.

yayınlanan geleneksel medya araçları olmadan çok geniş bir yelpazeye sahip olamayacağı gerçekliğinin altını çizmiştir.⁴⁰⁹

Diğer sosyal medya ağları arasında bloglar devrim sırasında bilgi güncelleme doğrultusunda önemli rol oynamıştı. Ayrıca siyasi blogların fikir alışverişi ve toplu kamuoyu oluşturulması için sanal mekan sağlayarak diğer sosyal medya ağlarından farklı ama aynı önem derecesine rol oynamıştır. Mohammed el-Nawawy ve Sahar Khamis'in belirttiği gibi, Mısır devrimi önceki yıllarda blogların Mübarek rejiminde yolsuzluk, insan haklarının ihlali, özgürlük ve demokratik uygulama üzerindeki sınırlamaları gibi işlev bozukluklarını ve yanlış uygulamaları ortaya koyan bir hükümet karşıtı söylemini geniş ölçüde paylaşmıştı.⁴¹⁰ Dolayısıyla devrimin patlak vermesinde blogların da kendi rolünü oynadığı rahatça söylenebilir. Devlet Facebook ve Twitter ağlarını kısıtladığı zamanlarda bloglarda tartışmalar devam etmişti ve bir taraftan gösterilerin devam etmesini kışkırtan yazıların yanında, Mübarek'in kendi konuşmasında verdiği vaatler için şans verilmesini destekleyen yazılar da yer almıştı. Diğer çevrimiçi sosyal medya ağları engellendiği koşullarda, bloglar vatandaş gazeteciliğine yeni alan açmıştı ve yazılar üzerinde yürütülen tartışmaları hem ulusal hem de uluslararası seviyeye Mısır protestoları ile ilgili bilgileri yaymasını ve destek kazanmasını sağlamıştı.⁴¹¹

Bloglar protesto seferberliği ve koordinasyon doğrultusunda aktif kullanılmıştı.⁴¹² Örnekte bilinen blogger Nawara Negm 26 Ocak 2011'de paylaştığı kendi Arapça yazısında: 'Kimsenin protestolarımızı bastırmasına izin vermeyeceğiz. Stratejik olarak noktalarımızı değiştireceğiz ve polis tarafından protestoculara karşı canlı mühimmatın kullanıldığı bir savaş bölgesine dönüşen Kahire şehir merkezinden uzak duracağız. Heliopolis, Abbassya, Manial, Zamalek, Maadi, 6 Ekim ve Haram gibi mahallelere gitmemiz gerekiyor. Bu mesajı okuduysanız, lütfen diğer kişilere SMS gönderin ve bütün polis güçleri şehir merkezinde yoğunlaşmışken, onları polis gücü olmayan bu yerlere gitmeye teşvik edin. Bu nedenle şehir merkezinden mümkün olan en kısa sürede ayrılmak zorundasınız'⁴¹³ yazarak, protesto seferberliğini koordine etmeye çalışmıştı.

⁴⁰⁹ Fiedler, *Role Of The New Media In The Arab Spring In Egypt: New and Traditional Media*, s. 69.

⁴¹⁰ Mohammed el-Nawawy ve Sahar Khamis, **Egyptian Revolution 2.0, Political Blogging, Civic Engagement, and Citizen Journalism**, New York, PALGRAVE MACMILLAN, 2013, s. 2-3.

⁴¹¹ Bkz. el-Nawawy ve Khamis, *'Egyptian Revolution 2.0'*, s. 92-97.

⁴¹² Bkz. el-Nawawy ve Khamis, *'Egyptian Revolution 2.0'*.

⁴¹³ el-Nawawy ve Khamis, *'Egyptian Revolution 2.0'*, s. 97.

Diğer bir boyuttan baktığımızda Mısırlı aktivistler tarafından yeni medya platformlarının pragmatik ve aktif bir şekilde kullanılması göze çarpıcıdır. Christopher Wilson ve Alexandra Dunn '*Digital Medya in the Egyptian Revolution: Descriptive Analysis from the Tahrir Data Sets*' çalışmasında, Mısır devrimi esnasında belirli ve tamamlayıcı aktör grupları tarafından yürütülen belirli medya kullanım kalıpları ve stratejilerinin ampirik verilerini sunmuşlardır. Kendisi ampirik verileri incelemeyen önce Tahrir Data Sets çalışmasının veri toplama sürecine ve genel yapısına bakmamız Mısır devrimi üzerinde önemli bilgileri elde etmemizi sağlıyor. Çalışma 2011 yılında 24 Şubat ile 1 Mart tarihleri arasında Mübarek'in istifa ettikten yaklaşık iki hafta sonra yürütülmüştür. Tahrir Data Sets çalışma için yapılan araştırma sürecinde ülkede hala '*thug*'/'baltacı'⁴¹⁴ olarak bilinen mübarek rejimi destekleyen anti devrimci grupların protestoculara saldırdıkları ve diğer yandan askeri şiddet koşullarında, mülakatlara dayanan bu çalışma kartopu yöntemi kullanarak gizli bir şekilde yürütülmüştür. Araştırmacılar, fazla ilgiyi önlemek için anket görüşmelerini kafe ye da park gibi kontrolü daha düşük olan kamusal alanlarda yaptığını belirtmişlerdir.⁴¹⁵ Bu durum bize dönemin Mısır'daki güvensizlik ruhunu (akademik çalışmalar için de dahil olmak üzere) açıkça göstermektedir.

Tahrir Data Sets çalışması için protestocular ile yapılan yaklaşık bin iki yüz mülakata katılanlar üzerinde aşağıdaki özellikler ortaya çıkmıştı:

- Araştırmaya katılanlar ağırlıklı olarak %75.5 ile erkek ve genç olmuştu. (11 yaş ila 67 arası, ortalama olarak 38)
- Büyük ölçüde iyi eğitilmiş (%77 oranı ila bir çeşit kolej veya üniversite mezunu olduklarını bildirmişlerdi) ve yüksek oranda internet erişimine sahip olduklarını (%80.4 olarak evlerinde ve %50.1 olarak telefonlarında) rapor etmişlerdi.
- Katılımcıların %65,3'ü kendisini siyasi olarak aktif olmadığı ve %66'sı daha önce bir protestoya katılmamış olarak tanımlamıştı.⁴¹⁶

Mısır devrimi esnasında ülkedeki Twitter kullanıcılarının oranı nüfusun sadece 0.001 oluşturmuştu.⁴¹⁷ Bu rakam Mısır Devrimi'nin bir Twitter Devrim olarak adlandırılması

⁴¹⁴ Murad Batal al-Shishani ve Dalia Elsheikh, "How 'thugs' became part of the Arab Spring lexicon", *BBC News*, 5 Eylül 2012, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-19467017> (26.06.2019).

⁴¹⁵ Christopher Wilson - Alexandra Dunn, 'Digital Media in the Egyptian Revolution: Descriptive Analysis from the Tahrir Data Sets', *International Journal of Communication*, No. 5, 2011, s. 1249-1250.

⁴¹⁶ Wilson ve Dunn, '*Tahrir Data Sets*', s. 1250.

⁴¹⁷ Wilson ve Dunn, '*Tahrir Data Sets*', s. 1250.

veya devrim nedeni olarak Twitterın değerlendirilmesi için oldukça düşüktür. Fakat Wilson ve Dunn protesto iletişimini koordine eden Mısırlıların Twitteri kasıtlı ve iyice düşünülmüş şekilde kullandıklarını kesin bir gerçek olarak değerlendirmişlerdir. Buna kanıt olarak protestolar koordinatörler arasında, Mısır devrimi patlamasından önceki günlerde, Twitter üzerinde belirli konulara dair aniden tartışma başlatabilmesi için kullanılan hashtagda hangi başlık seçileceğine dair Tweetlerle tartışmaları görürler. Mısır devrimi sürecinde yaygın olarak kullanılan #jan25 hashtagı bu tartışmalarla seçilmiştir.⁴¹⁸ #jan25 hashtag'ı ülke içinden ziyade ulusötesi kitlelere seslenmeye yönelik önemli olmuştur.

2011 Ocak ve Şubat aylarda Mısır protestolarını koordinasyon ve iletişim doğrultusunda destekleyen 25 merkezi aktör ile yaptıkları mülakatların sonucunda Wilson ve Dunn, Facebook'un 25 Ocak protestolarından önceki aylar ve yıllar boyunca koordinasyon için önemli olduğu ve protestolar sırasında bir enstrümandan ziyade sembolik olarak daha önemli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Twitter ise protestolara dair bilgilerin uluslararası aktarımın –‘*World Is Watching*’/dünya izliyordur hissiyatı yaratmasında – ve yerdeki protestolara katılma motivasyonunu yükseltmede koordinasyon için önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştı.⁴¹⁹

Wilson ve Dunn'ın geleneksel ve yeni medyayı içeren on farklı kuruluşu – Mısır protestolarında medya kullanıcı oranları: sms %46, Phone %82, TV %92, Radio %22, Print %57, Twitter %13, Facebook %42, Blogs %12, e-mail %27, Live comm %93 – üzerinde yaptıkları anket araştırmaları sonuçlarında bu medya araçlarının genel ve Mısır devrimine bağlı kullanıcılara dair verilerinde dijital medyanın Mısır protestolarındaki rolünü küçümseyen görüşü desteklemiştir. Protestocular tarafından Mısır devriminde kullanılan medya araçları veri oranlarında telefon, uydu televizyonu ve yazılı basın gibi geleneksel medya araçları, sosyal medya, bloglar ve e-posta gibi yeni medya araçları önemli ölçüde artmıştır.⁴²⁰ Medya araçlarının kullanıcılar tarafından kullanım frekanslarında bazı medya geçişlerinin protestolar sürecinde daha düzenli olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştı. En düşük oranı (447 kullanıcı tarafından) %0.7 olarak Facebook kullanımı göstermişti en yüksek frekansı ise (285 kullanıcı tarafından) %57.5

⁴¹⁸ Wilson ve Dunn, '*Tahrir Data Sets*', s. 1251.

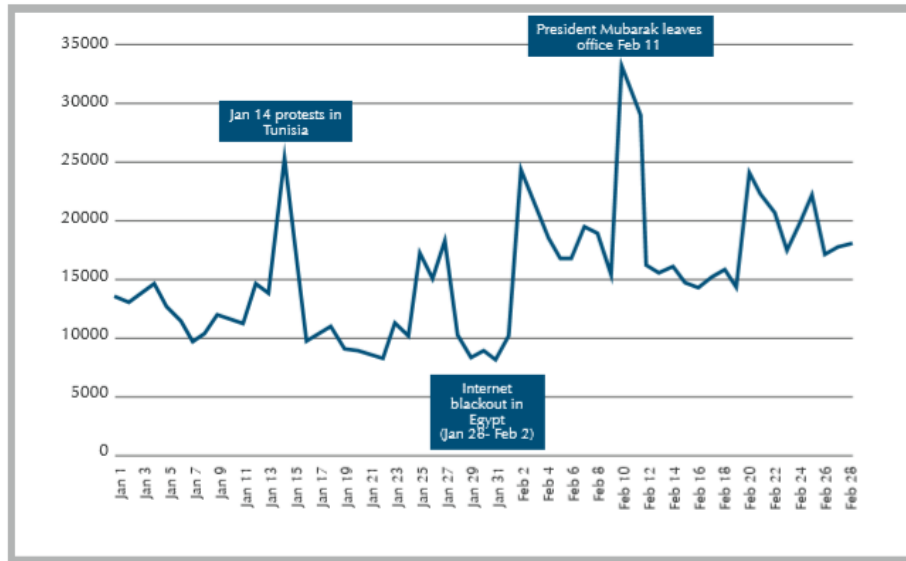
⁴¹⁹ Wilson ve Dunn, '*Tahrir Data Sets*', s. 1251-1252.

⁴²⁰ Wilson ve Dunn, '*Tahrir Data Sets*', s.1252.

olarak e-mail kullanımı göstermişti. E-mail kullanım frekansı oranının diğer medya araçlarından çok daha yüksek olmasının sebebi, başka hiçbir medya aracı ile paylaşılmayan iki faktörün internete aralıklı erişim ve eş zamansız medya ortamındaki zaman gecikmesi olarak değerlendirilmişti.⁴²¹

Devrim sürecinde internete bağlı genç orta sınıf için yeni medya başrol oynarken toplumun geniş kesiminin harekete geçirilmesi için kitle iletişim araçları ve özellikle El-Cezire önemli rol oynamıştı. Gerbaudo'nun dikkat çektiği gibi 2011 yılında Mısırda İnterneti kullanan nüfus yalnızca yüzde 25'ti (Bkz. Grafik 6). Yetişkinler arasında ise Facebook kullanan % 4, Twitter hesabı olan sadece % 0.15'idi. Mısır devrimi sürecinde sokaklara dökülen halkın yalnızca bir kısmı Facebook'da paylaşılan bilgilere bakıp da harekete geçmiştir. Twitter sayesinde gösterilere katılanların sayısı çok daha az olmuştur. Gerbaudo'ya göre Mısır'daki ayaklanmaya katılan kitleye oran olarak baktığımızda harekete geçmeleri kitle iletişim ve sözlü iletişim gibi daha geleneksel araçlarla olmuştur.⁴²² Bu gerçeklik sosyal medyanın devrim esnasındaki rolünün evrensel değil baş aktörleri arasında getiriyor.

Figure 26: Volume of Daily Tweets in Egypt

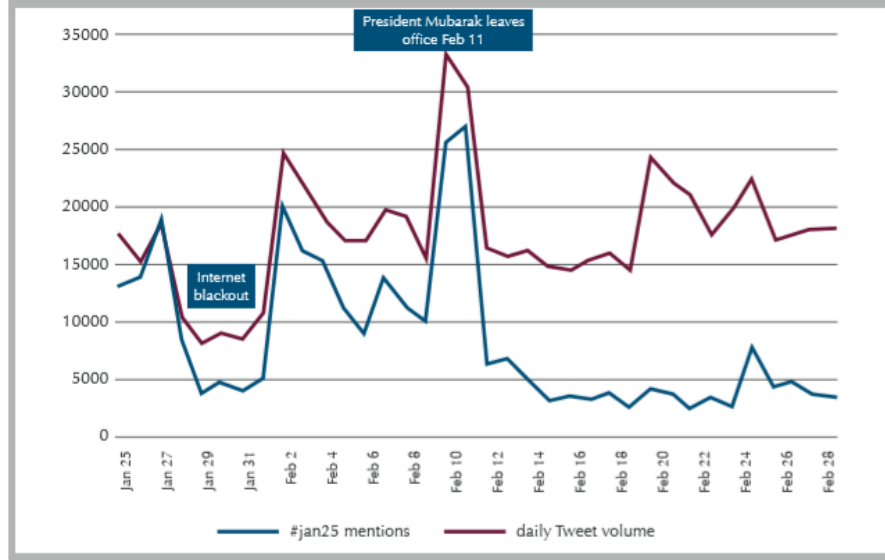
Şekil 13: Mısır Devrimi Sırasında Tweetlerin Günlük Değerleri

Kaynak: Arap Social Media Raporu, Dubai School Of Government, 2011

⁴²¹ Wilson ve Dunn, 'Tahrir Data Sets', s. 1253-1254.

⁴²² Gerbaudo, *TWEETS AND THE STREETS Social Media and Contemporary Activism*, s. 80-81.

Figure 30: Daily Tweet Volume and Mentions of #jan25 in Egypt

Şekil 14: Mısır Devrimi Sırasında Atılan Tweetlerin Sayısı ve #Jan25 Hashtagının Tweetlerinde Kullanım Sıklığını Gösteren Sayılar

Kaynak: Arap Social Media Raporu, Dubai School Of Government, 2011

* Mavi renk ile Tweetlerde kullanıldığı #jan25 hashtag işaretlenmiştir. Bordo renk ile Tweet atışın günlük rakamları işaretlenmiştir.

BÖLÜM 4: DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Her ne kadar 2009 İran Yeşil Hareketi herhangi siyasi değişim olmadan sona erdiyse de devlet yeni medya ve özellikle İnternete yönelik kendi politikasını daha da güçlendirmişti. ‘Yeşil Hareketi’ ardından İran rejimi teknik filtrasyon araçları sayesinde, yasal çerçeveler ve bilgi manipülasyonu ile eşlik edilen daha çok kompleks gözetim ve izleme tekniklerini benimsedi. Dijital medya özgürlüğünün, devlet kontrolündeki geleneksel medyadan farklı olarak kamusal söylem için alternatif bir alan sağladığı ve siyasi etkileşim için anonimlik ve ifade özgürlüğüne izin veren muhalif sesler için ana forum haline gelen karakteri, İran rejimi için kabul edilemez hale geliyor. Ayrıca İran devletinin yeni medya ve dijital teknolojileri kendisine karşı bir tehdit olarak algıladığı yabancı güçlerin ülkenin iç siyasetine müdahale edebilmesinin yeni bir alan olarak değerlendirmesi, sert bir tutum göstermesinin diğer bir sebeptir. Böyle bir ortamında kendi çıkarlarının yeni zorluklarla karşı karşıya geldiğini gören İran rejimi teknik ve yasal çerçevelerini uygulaması ile birlikte, 1979 devrimden sonra hemen hemen her alanda izlediği politika gibi, siber alanının da millileştirme çabaları yürütmektedir.

İran örneğinde yeni medya ve İnternet’e yönelik İran devletinin uyguladığı sert ve sıkı politika, onun sıradan otoriter bir rejim örneği olduğu anlamın gelmez. İran’ı bu açıdan farklı kılan iki faktör vardır. Birincisi İran rejimi tehdit olarak gördüğü ve kendi kültürüne karşı gittikçe tehlike olarak değerlendirdikleri ‘Batılılaşma’ya karşı (her alanda olduğu gibi) kendisini savunma manevraları izleme çabasında. İkincisi benzersiz bir jeopolitik faktörlerden kaynaklıdır. Bu jeopolitik faktörler İran hükümetinin siber politikalar izlemesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. İran, propaganda gibi ‘yumuşak’ taktikleri ve *malware attacks* gibi sert taktikleri hayata geçirerek Batı’nın siber uzayda iktidarı kullanması konusunda kaygılarını sıkça dile getirmektedir.⁴²³

2010 yılında dünyaya yayılan bilinmeyen bir *cyber worm*/siber solucan ilk kez Kaspersky Labs tarafından keşfedilmişti ve Stuxnet olarak adlandırıldı. Stuxnet’ten etkilenen ana ülkeler İran, Endonezya ve Hindistan olmuştu. Ancak bu siber virüsten en yüksek etkiyi - kabaca %60’ı - İran ve özellikle Bushehr ve Natanz’daki bulunan nükleer atom

⁴²³ OpenNet, **After The Green Movement: Internet controls In Iran, 2009-2012**, s. 5.

istasyonlarını görmüştü. Stuxnet İran'ın nükleer santrifüjlerinin neredeyse beşte birini mahvettiğini bildirdi. Stuxnet'in ardından onunla yakından bağlantılı olduğu düşünülen, 2011'de Duqu ve 2012'de Flame siber solucanlar daha keşfedilmişti. Hiçbir ülke bu *cyber worms*/siber solucanlara sorumluluk yüklememesi ve kabul etmemesine rağmen çoğunlukla ABD ve İsrail tarafından ortaklaşa inşa edilmiş olarak tanımlanmaktadır ve İran da her iki ülkeyi kendisine karşı siber saldırıları düzenlemekle suçlamaktadır. Dolayısıyla OpenNet Initiative'nin da raporladığı gibi İran için İnternet sansürü, gözetimi veya diğer teknik ve yasal bilgi kontrolleri sadece iç muhalefeti baskılamak için bir araç değil aynı zamanda giderek daha askerleştirilmiş hale gelen siber alanda saldırgan ve savunma silahlarıdır.⁴²⁴

2009 Yeşil Hareketi öncesi ve sonrası İran devletinin siber uzayda uyguladığı kontrol sistemlerini özetlersek üç farklı nesilden oluşmaktadır. Birinci nesil kontrol sistemlerini devlet güvenlik güçleri teknik filtreleme ve fiziksel izleme yoluyla belirli İnternet kaynaklarına ve sitelerine erişimi kısıtlamalardan oluşmaktadır. Bu kontrol sistemleri devletin siber alanda yasaklamak istediği bilgilere erişimi engellemek için en temel yöntemdir. Ancak bu kontrol sistemleri aşılabilir bir bariyer oluşturamıyor. Örneğin, İran'da hem yeşil hareketi sürecinde hem de normal kullanımında, devlet ulusal İnternet filtreleme sisteminde bulunmayan sitelere erişebilmek için vatandaşlar *Proxy*, VPN hizmetleri ve sansürü atlatabilme araçlarını kullanırlar.⁴²⁵

İkinci nesil kontrol sistemleri, içerik kontrollerinin yasallaştırılabileceği normatif, yasal ve düzenleyici ortamlar oluşturmayı temeline alır. Böyle ortamlarda '*just-in-time*'/'tam zamanında' içerik denetimleri oluşturmak için tekniksel kabiliyetleri geliştirilir ve bunun sayesinde bir olay sürecinde tam da belirleyici anlarda son derece yüksek değere sahip olabileceği önemli bilgilere erişim engellenir. İran örneğinde ikinci nesil kontrol sistemleri farklı boyutlardan oluşmaktadır. Bir taraftan devlet yasaları üzerinden herkese açık bir şekilde ve meşrulaştırılmış kontrol sistemleri kullanılmaktadır. Ayrıca rejim, örnekteki Basın Kanun gibi genel yasaları siber alanına aktararak uygulanmaktadır. Diğer taraftan daha gizli ve tekniksel kontrol yöntemleridir. Bu yöntemler devlete, siyasi olarak

⁴²⁴ OpenNet, **After The Green Movement: Internet Controls In Iran, 2009-2012**, s. 5.

⁴²⁵ OpenNet, **After The Green Movement: Internet Controls In Iran, 2009-2012**, s. 6.

hassas zaman müddetinde belirli bilgi vektörlerinin ‘just-in-time’/‘tam zamanında’ engellemesini uygulamasına fırsat verir - örneğin internet trafiğini engellemesi vs.⁴²⁶

Üçüncü nesil kontrol sistemleri bilgiye erişimi engellemekten ziyade ‘bilişsel değişimi’ elde edilebilir bir siber alanda yaratmayı amaçlıyordur. Bu kontrol sistemlerinin açıklanıp belgelenmesinin diğerlerine göre çok daha karmaşık ve zor olduğu düşünülmektedir. Yüksek derece gelişmiş ve çok boyutlu bu sistemleri daha çok fikir ve ideolojilerin yarışmasında bir parça olarak siber alanda belirli bir ulusal anlatıya teşvik etme doğrultusunda kullanılmaktadır. Ayrıca son derece gelişmiş gözetim araçları veya devlet tarafından ‘bilgi’ kampanyalarını yürüterek rakiplerini itibarsızlaştırmak gibi çeşitli amaçlar için kullanılmaktadır. İran’ın Ulusal Bilgi Ağı projesi gibi ulusal siber bölgelerin oluşturulması, internetteki açık ve ücretsiz küresel bilgi alışverişine karşı etkili bir bariyer haline gelmektedir. Örneğin İran Siber Ordusu gibi - ‘Internet brigades’/İnternet Tugayların eylemlerine izin vererek iç veya dış aktörlerin muhalif görüşlerine saldırarak, bir devlet veya rejimi doğrudan ya da dolaylı destekleyen devlet dışı aktörler, kendi bilgi savaşını ve ulusal ideolojisine elverişli proje fikirleri için bir mücadele yürütebilir. Diğer bir boyuttan ulusun silahlı kuvvetlerinin mevcut siber yeteneklerini geliştirmek de üçüncü nesil kontrol sistemlerindendir. Özellikle dünyaya yayılan siber solucanlarından en büyük etkisini kendi nükleer tesisleri üzerinde gördüğü söyleyen İran bunları kendine yönelik siber saldırılar olarak yorumladı ve askeri kurumlara siber savaş olasılıklarına karşı direnç göstermeyi öğretmeye çabaladı.

‘Yeşil Hareketi’ sonrası İran hükümetinin internet ve dijital medya üzerinde kendi politikasını yoğunlaştırılması çeşitli unsurlarla ifade edildi. 17 Kasım 2008’de İran Meclisi tarafından onaylanan ‘Siber Suçlar Yasası’ 2009 12 Haziran seçimlerinin ardından başlayan Yeşil Hareketi esnasında Anayasa Koruma Konseyi tarafından 28 Haziran tarihinde onaylanmıştı. Kanun hükümete siber alanda yasal ve yasa dışı olarak saydıklarını belirleme hakkı verir ve kuralların ihlal edildiği durumlarda cezalandırma yöntemleri barındırır.⁴²⁷

⁴²⁶ OpenNet, *After The Green Movement: Internet Controls In Iran, 2009-2012*, s. 6-7.

⁴²⁷ OpenNet, *After The Green Movement: Internet Controls In Iran, 2009-2012*, s. 19-21; Article 19, *Islamic Republic of Iran: Computer Crimes Law 2012*, ARTICLE 19, London, 2012, s. 20-47. <https://www.article19.org/data/files/medialibrary/2921/12-01-30-FINAL-iran-WEB%5B4%5D.pdf>.

Paralel olarak 2009 sonrası dönemde İran'ın siber ortamında bulunan resmi ve gayri resmi *Internet brigades*/İnternet tugayları harekete geçmeye başladılar. Bu siber grupların oryantasyonu ulusal anlatıya teşvik edip rakip ideolojilere karşı mücadele olmuştur. Bu internet tugayları arasında İran hükümetinin çevrimiçi siyasi anlatımına en yoğun desteği sarf eden, kendilerini İranian Cyber Army/İran Siber Ordusu olarak tanımlayan grup olmuştur. İran'da bulunan bu hacker grubu resmi olarak hükümet tarafından tanınmamaktadır, ancak İran hükümeti ile yakından bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu düşüncenin sebebi olarak İslam Devrim Muhafızları tarafından 2005 yılında İran Siber Ordusu'nu kurulmasına dair inisiyatifte bulunmuş olmaları görülebilir. 2009 sonrasında İran Siber Ordusu İnternet üzerinde gerçekleştirilen Twitter, Voice of America, Baidu, Radio Zamaneh⁴²⁸ gibi çeşitli siber saldırıların sorumluluğu üstlenmişti.

İran hükümetinin İnternete verdiği önemi ve bilgi akışlarını daha sıkı kontrol etme arzusunun arttığının diğer göstergesi *The Supreme Council Of Cyberspace*/Siber Uzak Yüksek Konseyi'nin oluşturulması olmuştur. İran ruhani lideri Ayetullah Ali Hamaney emriyle ülke cumhurbaşkanı, bilgi ve kültür bakanları, polis ve Devrim Muhafızları liderlerini dahil eden⁴²⁹ Siber Uzak Yüksek Konseyi, 7 Mart 2012 tarihinde kurulmuştur. Ayetullah Hamaney konseyinin kurulma nedeni bilgi teknolojisinin, iletişim sektörünün ve küresel internetin bireylerin yaşamlarını kişisel ve sosyal boyutlarda giderek daha önemli roller aldığını belirtmişti. Ayrıca siber sektörün ülke kalkınması için sunduğu fırsatlardan üst düzeyde faydalanmak için hedefli ve kapsamlı yatırımın gerekliliğinin altını çizmişti. Dini lider konseyinin ana amaçları olan *policy-making*/siyasi gündemi oluşturmak, karar verme ve koordinasyon sistemi oluşturulduğunda İran sağlam bir siber savunma elde edeceğine inandığını belirtmişti.⁴³⁰ Siber Uzak Yüksek Kurulu İran'ın ülke genel siber altyapısının oluşturulması ve 'Ulusal İnternet' projesinin geliştirilmesi gibi konularda önemli rol oynamaktadır.

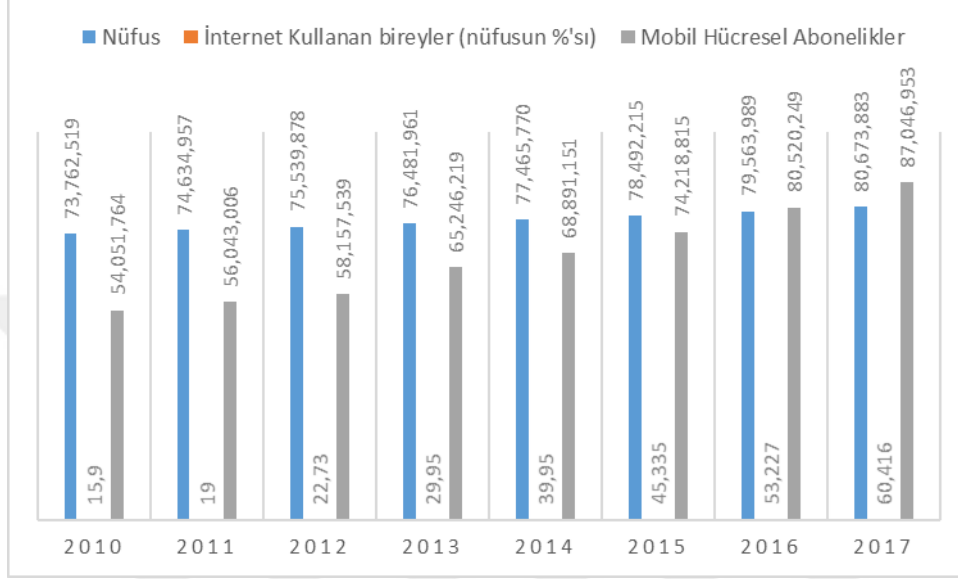
Tekniksel açıdan 2009 Yeşil Hareketi sonrasındaki yıllarda ülke nüfusuna göre Grafik 7'de gösterildiği gibi internet kullanan bireylerin %'si gittikçe artmış ve 2017 yılına gelince %60,416'ya ulaşmış durumdadır. Aynı şekilde Mobil Hücresel Aboneliklerin

⁴²⁸ OpenNet, *After The Green Movement: Internet Controls In Iran, 2009-2012*, s. 31-32.

⁴²⁹ BBC News, "Iran' Supreme Leader sets up body to oversee internet", 14 Mart 2012, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-17288785> (24.03.2020).

⁴³⁰ OpenNet, *After The Green Movement: Internet Controls In Iran, 2009-2012*, s. 22.

sayısı çok yüksek rakamlara ulaşmış durumda ve 80 milyona aşkın nüfuslu İran’da 87 milyonu aşkın abonelikler kaydedilmiştir. Bu rakamlar bize ülkede yeni dijital medya kullanıcı oranının yüksek olduğunu gösterir ve siyasetle bağlı olarak dijital aktivizm potansiyelleri devlete yeni zorluklar yaratmış durumdadır. Bu resim İran devleti için ekstra önlemleri almakta itici bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Grafik 7: Nüfus Oranı Işığında 2010-2017 Yılları Arasında İran’da İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi

Kaynak: Data World Bank, <https://data.worldbank.org/> ; World Meters Info, <https://www.worldometers.info/>.

İlk defa 2005’te Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad döneminde gündeme getirilmiş ancak yüksek maliyet nedeniyle durdurulmuş İran Ulusal İnternet Projesi, 2010’da tekrardan gündem konuları arasında yer aldı. 2010 yılında İran Bilgi ve İletişim Teknolojileri Bakanlığı tüm kamu kuruluşlarının web sitelerinin altı ay içerisinde yerli sunuculara yerleştirilmesi gerektiğini açıklamıştı. Buna paralel olarak ABD İran’a karşı yaptırımlar kapsamında ‘.ir’ alanları dahil etti ve bunu Amerikan şirketlerinin ‘.ir’ web sitelerini barındırma hizmetlerine kapatmasına neden oldu. Ardından İran devleti kendi ulusal sınırlarında bulunan ağı ‘*clean*’/temiz İnternet olarak değerlendirdiği ‘*unclean*’/temiz olmayan internetten bağlantısını kesmesini hedefe aldı. İran için hayata geçirilecek olan Beşinci Kalkınma Planına göre, Ulusal İnternet 2015 yılının sonuna kadar çevrimiçi hale getirileceği ve üç ana aşamada uygulanacağı planlamıştı. Birinci aşama ‘temiz internetin’ uluslararası muadilinden ayrılmasını kapsayacaktı. İkinci aşamada tüm İran web sitelerinin yerli sunuculara taşınması planlamıştı. Üçüncü aşamada ise ülke

içinde İnternetin yerel yönetimini içerecek ve yetkililer tarafından tam erişim ve kontrol sağlanacağı hedeflenmişti. Bu üç aşamalı planın hayata geçirilmesi ve 2016'da raporladığı gibi son hükümet bütçeye göre Ulusal İnternet Projesinin uygulanmasını 2019'a ertelemiştir.⁴³¹ İran Ulusal İnternet Projesi 2019 yılında da hayata geçirilmiş değildir.

Buna paralel olarak geçmiş dönemlerde olduğu gibi Cumhurbaşkanı Ruhani döneminde de ana neden olan ekonomik zorluklardan kaynaklı siyasi krizler esnasında devlet internet ve bilgi akışını kontrol etmek konusunda birinci ve ikinci nesil sansür yöntemleri kullanmıştı. 2017-2018 İran protestoları esnasında, 28 Aralık 2017'de başlayıp 2018 Ocak ayı ortalarına kadar devlet mobil ağlardan İnternet erişimini engelledi, Instagram'a ve Mobil Uygulama Telgrafına erişimi engelledi. Ülke çarpında bazı bölgelerinde İnternetle bağlantısı tamamen kesmişti.⁴³² Aynı şekilde 2019 ABD yaptırımlarının İran ekonomisine verdiği zarar sonucunda benzin fiyatlarını artırmaya yönelik devlet kararını açıklamasıyla protestolar patlak vermişti. Yeni karar 15 Kasım gece yarısında ilan edilmiş ve ardından İran'daki büyük şehirlerde ve kasabalarda gösteriler başlamıştı.⁴³³ Gösteriler esnasında İran Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi emri ile BİT bakanlığı tarafından bir hafta boyunca internet tamamen engellenmişti. Bu zaman içerisinde yerel hizmetler 'ulusal bilgi ağı' üzerinden yürütülmüştü.⁴³⁴ İran'da 2019 protestoları sürecinde gelmiş geçmiş en geniş ölçekli internet engellemesi yaşanmıştı.

Bu tür internet trafiklerinin oluşturulması ülkede çeşitli sorunlara neden oluyor ve dolayısıyla devlet Ulusal İnternet Projesini hayata geçirme çabasını sürdürmektedir. 2 Şubat 2020 tarihinde İran Cumhurbaşkanı Hassan Ruhani başkanlığı ile düzenlenen Siber Uzay Yüksek Konseyi görüşmesinde ülkenin Ulusal İnternet Projesinin 2025 yılına kadar ulaştırılması gereken yeni hedeflerini belirlemiştir. Bu toplantıda ülke genelinde dengeli bir

⁴³¹ Article 19, **Tightening the Net: Internet Security and Censorship in Iran 2016**, s. 12.

⁴³² **Human Rights Watch**, Iran: Assault on Access to Information, May 2, 2018, <https://www.hrw.org/news/2018/05/02/iran-assault-access-information> (25.03.2020); **Article19**, Iran: Government throttling of Telegram after lifting block, 8 March, 2018, <https://www.article19.org/resources/iran-government-throttling-telegram-went-beyond-protests/> (25.03.2020); **NetBlocks**, Iran internet survey shows extent of Telegram blocks and censorship aimed protests, 5 Ocak 2018, <https://netblocks.org/reports/iran-internet-survey-shows-extent-of-telegram-blocks-and-censorship-amid-protests-Pryb4A7n> (25.03.2020).

⁴³³ Al Jazeera News, "Iran's protests: All you need to know in 600 words", 20 Kasım 2019, <https://www.aljazeera.com/news/2019/11/iran-protests-600-words-191118060831036.html> (27.03.2020).

⁴³⁴ Al Jazeera News, "After internet blackout, Iranians take stock", 27 Kasım 2019, <https://www.aljazeera.com/ajimpact/internet-blackout-iranians-stock-191126142459371.html> (29.03.2020).

internet ağına sahip olabilmesi için ülkenin üç ilinde en az 3 *Data Center*/Veri Merkezi kutbunun kurulmasına karar verildi. Ayrıca bu görüşmede ülke nüfusunun %100'ünü mobil *broadband*/geniş bant erişimi için ortalama hızı 10 Mbps, evlerin %80'i için sabit geniş bant erişiminin ortalama hızı 25 Mbps ve işletmeler için bu hız ortalaması 100 Mbps olarak karar verildi. İç sanayi sektöründe yurt içi telefon üretimi ülkenin telefon tüketiminin %25'e kadar çıkması ve dijital ekonominin ülke ekonomisinin yaklaşık %10 payı olmasını hedeflenmiştir. Temel yerli uygulama hizmetlerinin altyapısının 2021 Mart'a kadar tamamen sağlanacağı hedefe alınmıştı.⁴³⁵

Tunus'ta 14 Ocak 2011 tarihinde Ben Ali'nin istifa etmesiyle birlikte bugüne kadar devam eden uzun vadeli demokratikleşme süreci başlamıştı. Tunus bu açıdan Arap Baharı'ı tek başarılı örnek olarak değerlendirilmektedir. Devrim sonrasında ülkedeki mevcut toplumsal hareketleri masif bir şekilde siyasi partilere dönüşmeye başlamıştı, bunlar arasında Ben Ali rejiminde yasaklanmış ve muhalif seslerini duyuramayan gruplar da yer almıştı. O'Donnel ve Schmitter'e göre siyasi partilerin kurulması ve seçimlerin siyasi geçişler üzerinde etki göstermeleri ülkenin demokratik yönetimine doğru ilerlemeye istekli olduğunun olumlu bir göstergesi olarak değerlendiriliyor.⁴³⁶ Bundan hareketle Zollner'in belirlediği üzere, parti kurma özgürlüğü koşulların var olması, bu partilerin İslamcı, milliyetçi, sosyalist veya komünist ideolojik etkilere sahip olup olmadıklarına bakılmaksızın, Tunus ve Mısır örneklerinde gelişen açık ve çoğulcu parti yelpazesinin bir parçası olarak değerlendirilmişti. Özellikle yeni siyasi partileri yasallaştırma konusunda oluşan yeni koşullar açısından siyasi sistemin açıklığı dikkate alındığında, Arap Baharı sonrasındaki ilk safhada Mısır ve Tunus demokratik çoğulculuk kurma yönüne doğru ilerliyordu.⁴³⁷ Bugünkü perspektifinden bakıldığında Arap Baharı olarak bilinen devrim dalgası yaygın olarak başarısız değerlendirilmektedir. Demokratik

⁴³⁵ Majazi.ir, **National Center for Cyberspace**, "تصویب اهداف شبکه ملی اطلاعات تا سال 1404 در شورای عالی فضای مجازی", 2 Şubat 2020, <http://www.majazi.ir/news/87621--تصویب-اهداف-شبکه-ملی-اطلاعات-تا-سال-1404-در-شورای-عالی-فضای-مجازی>, (25.04.2020).

⁴³⁶ Barbara H. E. Zollner, "The Metamorphosis of Social Movements into Political Parties. The Egyptian Muslim Brotherhood and the Tunisian al-Nahda as Cases for a Reflection on Party Institutionalisation Theory", **British Journal of Middle Eastern Studies**, 22 May 2019, s. 4; Nino Tsintsadze, "Transformation Of Ennahda From SM To The Political Party, In The Post-Revolutionary Period", **Sürdürülebilirlik Ekseninde Ekonomi, Siyaset ve Toplum**, Bildiriler Kitabı, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 3-4 Nisan 2018, ed. Mustafa Mıynat- Hüseyin Aktaş v.dğr. 68-79. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2018.

⁴³⁷ Zollner, "The Metamorphosis of Social Movements into Political Parties. The Egyptian Muslim Brotherhood and the Tunisian al-Nahda as Cases for a Reflection on Party Institutionalisation Theory", **British Journal of Middle Eastern Studies**, (22 May 2019), s. 4-5.

yolda ilerleyen Mısır Abd el-Fetih el-Sisi'nin cumhurbaşkanlığı döneminde yeni bir otoriter rejime dönüştü ve bu yeni yönetim koşullarında ülke Mübarek rejiminden daha baskıcı sisteme maruz kalmıştır. Böylece Mısır Demokratikleşme yolunda ilerleyen ülke pozisyonundan geri çekilmiş oldu. Ancak bugüne kadar, Arap baharında başarısız örnekler arasında Tunus dikkate değer bir istisna olarak değerlendirilmektedir, çünkü birçok kriz ve ağır zorluklara rağmen ülke demokratik devlet inşası yolunda ilerlemeye devam etmektedir.

Post Ben Ali döneminde siyasi partiye dönüşmüş toplumsal hareketler arasında devrim sonrası Tunus siyasi sahasında önemli aktör olan en-Nahda⁴³⁸ partisi de yer almıştı. Ben Ali rejiminde yasaklanmış toplumsal hareketlerden biri olan en-Nahda 1 Mart 2011 tarihinde ilk kez siyasi partinin yasal statüsünü kazandı. Aynı yıl 23 Ekim'de düzenlenmiş seçimlerde İslamcı ideoloji taşıyan en-Nahda ulusal seçimleri kazandı ve iki seküler parti ile birlikte devrim sonrasında ilk seçilmiş koalisyon hükümetinin başına geçti.⁴³⁹

Ancak pozitif gelişmelerle birlikte devrim sonrası yıllarda Tunus siyasi ve ekonomik zorluklarla karşı karşıya bugüne dek mücadele etmektedir. Devrim sonrası Tunus'ta ilk siyasal kriz 2013-2014 yıllarında yaşandı. Bu siyasi krizi 6 Şubat 2013'te Tunus Devrimi'nin liderlerinden biri ve laik sol muhalefet lideri olan Chokri Belaid'in evinin önünde öldürülmesi ile başladı ve 25 Temmuz'da başka bir solcu siyasetçi Mohamed Brahmi'nin öldürülmesiyle⁴⁴⁰ daha da alevlenmişti. Diğer taraftan bu siyasi krizi Tunus devriminin diğer ana nedeni olan ekonomik zorluklardan kaynaklı toplumun hoşnutsuzluklarıyla motive edilmişti. Devrim sonrası Tunus'un yeni siyasi iklimi bu krize bir seviyeye kadar direniş gösterdiğini rahatça söylenebilir. 26 Ocak 2014'te yeni anayasa kabul edildi ve 26 Ekim seçimlerinde⁴⁴¹ çoğunluğu kaybeden en-Nahda meşru seçim sonuçlarını kabul ederek Tunus'u Arap Baharının 'başarı öyküsü' olarak kıldı ve kendisi siyasi parti olarak kurumsallaştığını göstermişti.

Siyasi başarılarla rağmen, artan güvensizlik sorunları ve çözülmeyen ekonomik zorluklar Tunus'un 'başarı öykü'süne hala meydan okuyor. Sayın'ın dikkat çektiği gibi, IMF (Uluslararası Para Fonu) kredileri kullanarak ekonomik sorunlarını düzeltmeye çalışan

⁴³⁸ Bkz. Tsintsadze, *Transformation Of Ennahda From SM To The Political Party, In The Post-Revolutionary Period*.

⁴³⁹ Tsintsadze, *Transformation Of Ennahda From SM To The Political Party, In The Post-Revolutionary Period*, s. 72.

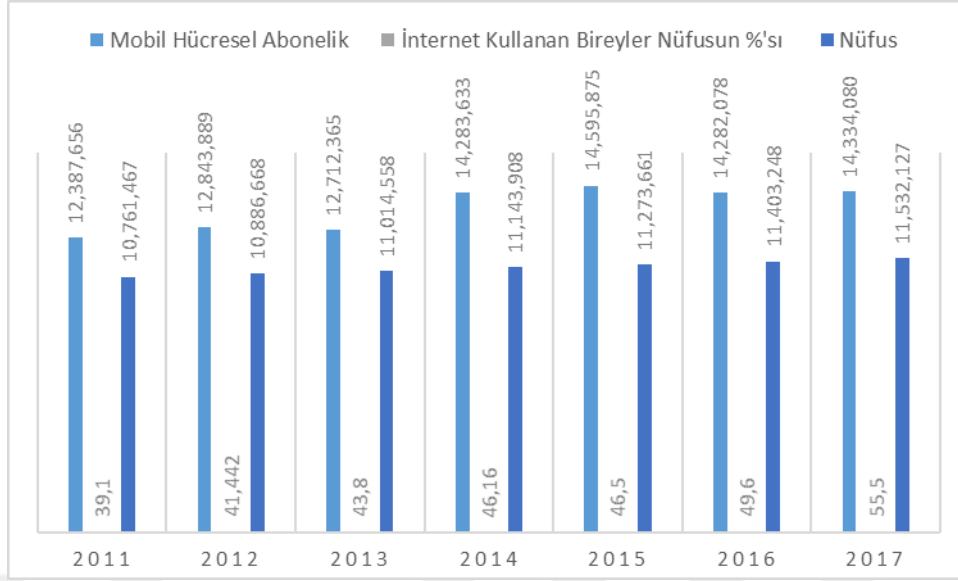
⁴⁴⁰ Tsintsadze, *Transformation Of Ennahda From SM To The Political Party, In The Post-Revolutionary Period*, s. 74; Nassar, *Events of the Tunisian Revolution: The Three First Years*, s. 11-12.

⁴⁴¹ 2014 Tunus meclis seçimlerinde Nida Tunus Partisi 217 sandaliyeden 86 yer almıştı, En-Nahda ise 69.

Tunus, bütçe açığı ve yüksek enflasyon gibi ciddi ekonomik ve finansal sorunlarla mücadele sarf etmektedir.⁴⁴² Devrimden bugüne kadar bir geçiş dönemi yaşayan Tunus siyasi krizlere karşı bir seviyeye kadar dayanıklılık gösterdi ve birtakım demokratik kazanımları elde ettiği rahatça söylenebilir. Fakat bu açıdan Tunus'un bir istisna olmadığı dikkate alınarak, ülkedeki ekonomik sorunlar çözülmüş değildir. Bu noktada ülke siyasi krize karşı dayanıklılık göstermiş olsa da halk ekonomik sorunlardan kaynaklı hoşnutsuzlukları sıkça dile getirerek protestolarla ifade etmektedirler. Bu hususta Tunus devrimin önemli demokratik kazanımlarından olan ifade özgürlüğü bağlamında kaydedilen pozitif gelişmeler dikkat çekicidir. Bizim bu noktada değerlendirdiğimiz yeni medya ve dijital aktivizmin boyutu olacaktır.

Tunus örneğinde, devrim sonrasında ülkedeki ana dijital medya araçları penetrasyonu yansıtan somut verilere baktığımızda İran'da benzer bir şekilde yüksek oranda artış göstermektedir. 2010 Tunus devrimi sonrasında ülke nüfus rakamları karşılaştırılarak Grafik 8'de gösterildiği gibi internet kullanan bireyler %'si 2011'de 39,1'i oluşturmuştur ve gittikçe artarak 2017 yılına gelince % 55,5'e ulaşmıştır. Mobil Hücresel Abonelikler de İran'a benzer bir şekilde nüfus sayısını aşkın ve 2017 yılının verilerine göre 12 milyona yakın nüfuslu Tunus'ta 14 milyondan fazla abonelik kaydedilmiştir. Bu rakamlar Tunus devrimi sonrasında ülkede dijital medyanın ana araçlarının kullanımındaki artış açıkça yansımaktadır.

⁴⁴² Yusuf Sayın, "Arap Baharı ve Tunus'un Yasemin Devrimi'ni Yeniden Anlamak", *International Journal of Politics and Security*, Vol. 1, No. 2, 2019, s. 114.

Grafik 8: Nüfus Oranı Işığında 2011-2017 Yılları Arasında Tunus'ta İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi

Kaynak: Data World Bank, <https://data.worldbank.org/> ; World Meters Info, <https://www.worldometers.info/>.

Tekniksel açısından Tunus'un BİT altyapısı sağlamdır, erişime nispeten uygun ve yetkililer İnternete erişimi büyük şehirler dışında genişletmeye yönelik çalışmalar yürütmektedir.⁴⁴³ Bu unsurlar uygun fiyatla eşit bir şekilde toplumun İnternete erişim hakkı açısından olumlu bir ortam yaratılmaktadır. Ancak Freedom House internet özgürlüğü üzerinde yaptığı 2019 yılı değerlendirmesinde Tunus'taki mevcut durumu kısmen özgür olarak karakterize etmiştir.⁴⁴⁴ Devrim sonrasında yeni medya özgürlüğü açısından ülkede önemli pozitif gelişmeler başladı, fakat Tunus'un demokrasiye geçiş sürecinde önemli bir zorluk olmaya devam ediyor.

14 Ocak 2011 tarihinde Ben Ali'nin istifa etmesiyle Tunus'ta hükümetin internet sansürüne genel açıdan son verilmiştir. Ben Ali döneminde sıkı denetime tabi tutulan İnternete erişim kontrol mekanizmaları kaldırıldı. Büyük şehirlerdeki kafe ve restoranların herhangi bir kayıt zorunluluğu olmaksızın ücretsiz internet erişimi sunulması yaygın hale geldi. BİT Bakanlığı, 29 Temmuz 2013 tarihinde internet kafeler tarafından internet erişiminin sağlanmasına ilişkin yeni düzenlemeler yayınladı. Bu

⁴⁴³ Freedom House, "Freedom On The Net 2019, Tunisia", <https://freedomhouse.org/country/tunisia/freedom-net/2019#B2> (24.04.2020).

⁴⁴⁴ Freedom House, "Freedom On The Net 2019, Tunisia".

düzenlemeler, kullanıcıların kayıt olmalarını veya kimlik belgelerini teslim etmelerini veya internet kafe personellerinin müşterilerinin faaliyetlerini izlemelerine dair mevcut kuralları kaldırdı. Ülkede mobil veri planları aracılığıyla İnternete erişen kullanıcı sayısının artması ile birlikte yeni siber kafeleri kaydetme sayılarında düşüş görülmektedir. Mobil internet aboneliklerindeki büyüme, Tunus'ta internet penetrasyonundaki artışı desteklemiştir. Aynı zamanda devlet kontrolündeki Tunisie Telecom internet omurgası üzerindeki tekel kontrolünü sürdürürken, telekomünikasyon pazarına üç büyük oyuncu hakim olmaya devam etmişti.⁴⁴⁵ Devrimden bu yana Tunus telekomünikasyon pazarı TT ile beraber üç özel şirket Ooredoo, Orange ve Lycamobile tarafından kontrol edilmektedir. Devrim sonrası ilk yıllarda TT ülkenin 10 bin km'lik fiber optik internet omurgasını kontrol etmeye devam etmişti ve bu pozisyonda yerel İSP'lere internet erişimi sağlamaktaydı. Ancak 2014'te özel şirketler Ooredoo ve Orange işbirliğiyle Tunus'ta hizmete giren ilk özel sektöre ait kablo olma özelliği taşıyan 175 km'lik yeni fiber optik kablosu ülkeyi İtalya'ya bağladı ve böylece TT'nin fiber optik ağı üzerindeki kontrol tekeli pozisyonuna sona ermişti.⁴⁴⁶ 2019 istatistik verilerine göre Ooredoo, TT, Orange ve Lycamobile her biri sırasıyla Tunusun telekomünikasyon pazarının %41,9, %30,8, %25,8 ve %1,5 payını kontrol etmektedirler.⁴⁴⁷

Devrim sonrasında Tunus'ta Facebook, YouTube, Twitter gibi popüler sosyal medya araçları özgürce kullanılmaktadır. Sansür uygulanması yaygın değildir ve siyasi nedenli engelleme örnekleri rastlanmamaktadır. Ancak içeriklere bağlı olarak devlet ve devlet dışı aktörler yasal, idari veya diğer araçları vesilesiyle yayıncılara, içerik barındırıcılara veya dijital platformlara içerik sildirmektedirler. İçerikleri düzenlemeye yönelik talepleri genel olarak insan hakları ihlali meseleleri gerekçesiyle meşrulaştırılmaktadır. Aynı zamanda web sitelerinde, bloglarda veya sosyal ağlarda çevrimiçi içerikleri yayımlama lisansının var olması gerekmiyor ve devrim sonrası medya çoğulculuk çok sayıda çevrimiçi haber siteleriyle beraber oldukça zenginleştirilmiştir. Fakat çeşitli konulara bağlı olarak online içerikler ve özellikle Facebook paylaşımlarına bağlı olarak yargılama

⁴⁴⁵ Freedom House, "Freedom on the Net 2018 – Tunisia", 1 November 2018, https://www.refworld.org/docid/5be16af4108.html#_ftn17 (27.04.2020).

⁴⁴⁶ Freedom House, "Freedom on the Net 2018 – Tunisia", 1 November 2018; *Freedom House*, "Freedom On The Net 2019, Tunisia".

⁴⁴⁷ **Oxford Business Group**, "Internet and mobile services play an important role in Tunisia's ICT sector", <https://oxfordbusinessgroup.com/overview/digital-drive-expanded-mobile-and-internet-services-support-ongoing-sectoral-growth> (27.04.2020).

ve tutuklama örneklerine rastlanmaktadır. Bununla birlikte yeni kapsamlı bir yasal çerçevesi olmadığı için gözetim sistemlerine dair endişeler hala söz konusudur.⁴⁴⁸ Yasal ve sistemsel eksikleri var olsa da dijital aktivizm açısından Tunuslu gençlik ve sivil toplum kuruluşları, siyasi ve sosyal sorunlarla ilgili girişimler için dijital medyayı aktif kullanmaya devam etmektedirler.

Hüsnü Mübarek'in otoriter rejimi 2011 Mısır devriminden yaklaşık dört yıl sonra devletin başına tekrardan geçmişti. Kahire'nin Tahrir Meydanında yeni medya ve dijital aktivizmi kullanan, devrimi getiren protestocular bulunmuyordu ve Mısır'da General Abdülfettah es-Sisi Cumhurbaşkanlığı altında yeni otoriter rejim kurulmuştu. Al-Sisi rejim anti terörizm ve siber güvenliği tanıdığı gerekçeleriyle yeniden bir dizi bilgi kontrol mekanizmalarını hayata geçirdi. Blogcular tutuklandı; web sitelerine erişimi engellendi ve yeni Yüksek Siber Suç Konseyi kuruldu. Yeni rejim dijital teknolojileri muhalefeti bastırmak ve sivil toplumu sıkıştırmak için kullanmaya başladı.⁴⁴⁹ Aynı zamanda yeni hükümet ülkenin internet altyapısını ve fiber optik kablolarını yüksek düzeyde kontrol edilebilir şekilde merkezileştirdi. Ülkenin Telekomünikasyon altyapısının neredeyse tamamı devlete ait Telecom Egypt'e aittir. Bu yeni sistem rejim için, 2011 Mısır devriminde olduğu gibi internet erişimini askıya almayı veya hızını düşürmeyi kolaylaştırıyordu. İnternet ve telekomünikasyon sistemlerinin yasal uygulamaları Ulusal Telekom Düzenleme Kurumun (NTRA) tarafından belirlenmektedir.⁴⁵⁰

5 Haziran 2018 tarihinde Mısır meclis tarafından 45 maddeden oluşan Siber Suç Yasası onaylandı ve Ağustos ayında Cumhurbaşkanı Abdülfettah es-Sisi yeni düzenlemelere onay verdi.⁴⁵¹ Yeni kanunun gençler arasında fikirleri yaymak için internet kullanan aşırılık yanlısı terör örgütleriyle mücadele etme amaçlı olduğu belirlenmişti. Aynı zamanda kanunda ordu ve polis hareketleri hakkında çevrimiçi bilgi yayılması yasaklanmış ve bilgi sistemlerine girmek suç olarak ilan edilmişti.⁴⁵² Yeni yasaya göre

⁴⁴⁸ Bkz. Freedom House, "Freedom On The Net 2019, Tunisia".

⁴⁴⁹ Ron Deibert, "Cyberspace Under Siege", **Authoritarianism Goes Global, The Challenge To Democracy**, ed. Larry Diamond v.dğr., Baltimore, John Hopkins University Press, 2016, s. 198.

⁴⁵⁰ Freedom House, "Freedom on the Net 2018 – Egypt", 1 November 2018, <https://www.refworld.org/docid/5be16b1c4.html> (28.04.2020).

⁴⁵¹ Ahram Online, "Egypt's Sisi ratifies new cyber-crime law", 18 Ağustos 2018, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/309885/Egypt/Politics-/Egypts-Sisi-ratifies-new-cybercrime-law-.aspx> (19.01.2019).

⁴⁵² Library of Congress, "Egypt: President Ratifies Anti-Cybercrime Law", **Global Legal Monitor**, 5 Ekim 2018, <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/egypt-president-ratifies-anti-cybercrime-law/> (19.01.2019).

web sitelerinin engellenmesi ve Mısır vatandaşlarını gözetimini bu yeni kanun çerçevesinde yasallaştırılmıştır. 2. maddeye göre telekomünikasyon şirketleri kullanıcılarının verilerini 180 gün boyunca kaydetmesi ve saklamasını gerektiriyor. Bu kişisel verileri tekniksel açısından ‘meta verileri’, bilgisayar ‘IP’ adresleri ve kullandıkları cihazları içerir. İçerikler açısından sesli aramalar, kısa mesajlar, web sitesi ziyaretleri, bilgisayarlarda ve akıllı telefonlarda uygulamaların kullanımı, kullanıcıların iletişimleri gibi bilgilerin saklanması kastedir. 2. maddeye göre ulusal güvenlik makamlarına bu kişisel verilere erişim hakkı tanınmaktadır ve telekomünikasyon hizmet sağlayıcıları, bu verilere erişimi kolaylaştırmak için gerekli teknik yardımı sunmakla yükümlüdür.⁴⁵³ 7. madde kapsamında soruşturma makamlarına, web sitesinin içeriğinin suç, güvenlik tehdidi, ulusal güvenliği ihlal eden veya Mısır ekonomisine zarar veren aşırılık yansılı fikirleri teşvik ettiğini düşündüklerinde herhangi bir web sitesini engelleme yetkisi vermektedir.⁴⁵⁴ Yeni Siber Suç yasasının çeşitli maddelerde kasıtlı veya kasıtsız olarak bir web sitesine, özel hesaba veya yasaklanmış bilgi sistemine erişmek, hacklemek, devlet bilgilerini hacklemek, alenen tanınmış kişiler veya kuruluşlar adına sahte hesaplar oluşturmak, başkalarının videolarını, fotoğraflarını veya metinlerini rızaları olmadan ve mahremiyetlerini ihlal ederek web sitelerinde veya sosyal medya platformlarında yayımlamak gibi çeşitli suçlar kanunen yasaklanıp cezalandırılmaktadır. Demokratik bir seçim süreci için adayların ve siyasi partilerin kendi mesajlarını özgürce iletebilmelerini, seçmenlerin çeşitli bilgileri alması, özgürce tartışabilmeleri ve bilinçli bir seçim yapabilmeleri en temel şartlardır. Ancak özellikle otoriter devletlerde ya da diktatörlüklerde demokratik seçimlerin önündeki en büyük engellerden biri ifade özgürlüğüne yapılan gereksiz kısıtlamalardır. İfade özgürlüğünün sınırsız olmaması ve örnekte ulusal güvenlik, kamu düzeni veya başkalarının hakları ve itibarına zarar vermeme açısından kısıtlamalara tabi tutulabilir unsuru, otorite veya diktatörlük rejimleri mevcut ülkelerde orantısız şekilde uygulanır ve siyasi eleştiri, terörizm veya ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit olarak etiketlenerek susturulmaktadır.⁴⁵⁵ Bu örneklerden biri

⁴⁵³ Wafa Ben Hassine, “Egyptian Parliament approves Cybercrime Law legalizing blocking of websites and full surveillance of Egyptians”, 20 Haziran 2018, <https://www.accessnow.org/egyptian-parliament-approves-cybercrime-law-legalizing-blocking-of-websites-and-full-surveillance-of-egyptians/> (19.01.2019).

⁴⁵⁴ Library of Congress, “Egypt: President Ratifies Anti-Cybercrime Law”, **Global Legal Monitor**; Hassine, “Egyptian Parliament approves Cybercrime Law legalizing blocking of websites and full surveillance of Egyptians”.

⁴⁵⁵ Michael Meyer-Resende, “A New Frontier, Social Media/Networks Disinformation and Public International Law, In The Context of Election Observation”, **Democracy Reporting International**, 2018, s. 11,

askeri darbe sonrası al-Sisi rejimindeki Mısır karşımıza çıkmaktadır. 2018 Mısır Cumhurbaşkanlık seçimleri esnasında medya üzerinde uygulanan baskı, askeri darbesi sonrası Mısır’da yeni medya ve siyasi bağlamda dijital aktivizmin siyasallaştırılmış karakterini tekrardan gösterdi. 2018 Mart seçimleri öncesinde 2017’nin başından beri yaklaşık 500 web sitesi engellendiğini bildirildi. Engellenen web siteleri arasında yerel bağımsız haberler, bloglar, siyasi hareketler ve bir dizi yerel ve uluslararası insan hakları kuruluşu yer almıştı. Tüm çevrimiçi yayın platformu medyayı engellendi, ayrıca Proxy araçları, teknoloji web siteleri ve devlet sansürünü atlatmak için kullanılan VPN’ler de engellenmişti.⁴⁵⁶ El-Cezire’nin web sitesi ve Mısır web sitesi Mada Masr gibi birçok haber sayfası engellenmişti. Bu süreçte 35 gazeteci, blogcu ve *citizen-journalist*/vatandaş gazetecinin gözaltına alındığı raporlandı.⁴⁵⁷

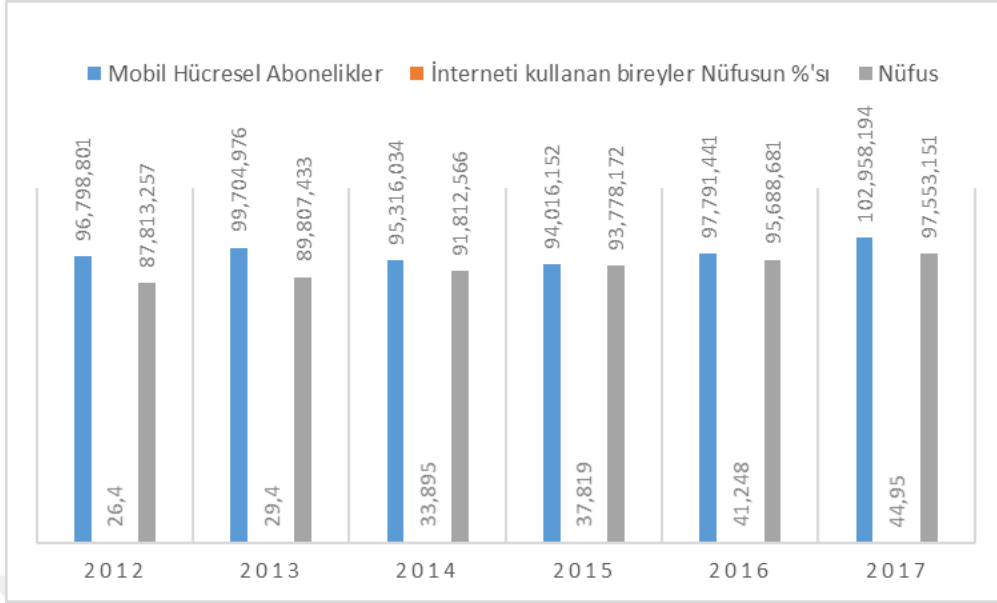
Mısırlı NetiZenler çevrimiçi faaliyetleri nedeniyle ağır cezalara çarptırılması devam etmektedir. Bu tür cezalandırmalara *fake news*/yanlış haberleri yaymak, şiddeti kışkırtmak veya başkasına hakaret etmek gerekçelerle meşrulaştırılıyor ve çok sayıda kişi tutuklanıyor. Dijital aktivizm sıkı kontrol ve denetim koşullarında daha az yaygın hale gelmiştir.

Ana dijital medya araçlarının penetrasyonunu yansıtan somut verilere baktığımızda Tunus ve İran örneklerine benzer duruma Mısır’da da rastlıyoruz. Önceden 2011 devrimi ve sonrasında 2013 askeri darbe yaşanmış Mısır’da Grafik 9’da gösterildiği gibi internet kullanan bireylerin yüzdesi 2012’de 26,4 olarak kaydedilmiştir ve 2017 verilere göre %44,95’e ulaşmıştır. Mobil hücresel aboneliklerin sayısına baktığımızda 98 milyona yakın nüfuslu Mısırdaki 103 milyona yakın abonelik kaydedilmiştir. Bu rakamlar, siyasi ortamdan bağımsız olarak, tekniksel açıdan yeni dijital medya araç kullanıcılarının sayısının yüksek oranda arttığını göstermektedir. Dijital medya kullanıcılarının yüksek oranda var olması Mısır devrimi ve önceki süreçlerde siyasete bağlı olarak dijital aktivizmin tecrübeleri ile birlikte, ülkede muhalif sesleri asla kabul edilemez çünkü rejim için önemli zorluklardan biridir ve gösterdiği tutum da dolayısıyla serttir.

<https://democracy-reporting.org/wp-content/uploads/2018/10/A-new-frontier-social-media-election-observation-Briefing-Paper-by-Michael-Meyer-Resende.pdf> (19.01.2019).

⁴⁵⁶ Freedom House, Freedom on the Net 2018 – Egypt.

⁴⁵⁷ Meyer-Resende, *A New Frontier, Social Media/Networks Disinformation and Public International Law, In The Context of Election Observation*, s. 11.

Grafik 9: Nüfus Oranı Işığında 2012-2017 Yıllar Arasında Mısır'da İnternet Kullanan Bireylerin Yüzde ve Mobile Hücresel Aboneliklerin Sayısal Verisi

Kaynak: Data World Bank, <https://data.worldbank.org/> ; World Meters Info, <https://www.worldometers.info/>.

Güncel rakamlara baktığımızda her üç ülke örneğinde de birbirinden farklı iç siyasi ortam mevcut olmasına ve devletlerin farklı internet politikaları uygulamalarına rağmen, ana dijital medya araçları olan internet ve mobil hücresel abonelikler benzer bir şekilde yüksek artış göstermektedir. Böyle bir durumda modern hayat koşullarının kaçınılmaz olduğunu da göz önünde bulundurarak yeni dijital medya tüketiminde, ülkenin siyasi yapısı farklı olsa da, nüfusun bağımlılığı ve gittikçe artması kaçınılmazdır. İran, Tunus ve Mısır örnekleri bunun açık göstergesidir. Her üç ülke de birbirinden farklıdır ve İran'da tüketim artışının sebebi devletin kendi ideolojisine uygun içerikler olacak şekilde filtreleme sistemlerini geliştirdiğinden dolayı tüketimi daha serbest kıldı diyebiliriz. Ancak aynı durum Tunus örneğinde farklıdır ki toplum devrim sonrası süreçte demokratik ve özgür ortam oluşturma çabası sarf ederken ülkede özgür iletişim araçlarının var olması da ana hedeflerden biri olmuştu ve dijital medya tüketiminin artış sebebi de budur diyebiliriz. Ama böyle bir durumda Mısır tamamen farklı bir örnek olarak karşımıza çıkıyor. Demokrasi yoluna giren Mısır, askeri darbe sonrasında tersine düşmüştü ve yeni rejim her alanda ağır sonuçlara neden olduğu gibi medya özgürlüğünü de eskisinden daha olumsuz yönlerden etkilemiştir. Fakat rakamlar İran ve Tunus'a benzer bir şekilde yükselmiş durumdadır. Yeni dijital teknolojilerin tüketimindeki artış

sadece seçtiğimiz bu üç ülke örneğine has bir durum değildir ve dünya çarpında görülmektedir. Örnek olarak 2019 yılı rakamlarına göre dünya nüfusunun %67'si yani 5.112 milyar kişi mobil kullanıcıdır ve %57'si yani 4.388 milyar kişi⁴⁵⁸ internet kullanmaktadır. Bunun sebebi Gittikçe küreselleşen dünyada bir taraftan toplumun ülkenin siyasi yapısına bakılmaksızın yeni dijital teknolojilere muhtaç olmasıdır ve diğer taraftan hem ticari hem de ülke yönetimi açısından hükümetlerin yeni dijital teknolojilerin yayılmasına engel olamadıkları ve hatta gelişmesine de teşvik etmeleridir, diyebiliriz. Bu duruma siyasi bağlamdan baktığımızda yeni dijital teknolojiler her ne kadar filtreleme ve kontrol sistemlerine maruz kalsalar da devrimci bir ruhu taşımaya devam ediyor oldukları unutulmamalıdır.

Sonuçta ilk olarak bir yandan vizyonumuza uymadığı, sorgulanabilir olduğu ve bu nedenle araştırılan örnekler ile ilgili bu yüksek lisans tezinin kapsamı dışında kalan ve ek araştırmalar gerektiren hususlarının kasıtlı olarak kullanılmadığının altı çizilmelidir. Yeni dijital medyanın siyasal ve sosyal hayat üzerindeki etkilerini göstermek amacıyla odak noktası olarak Ortadoğu bölgesini seçip yürütülen bu çalışma sonucunda ilk olarak açıkça söylenebilir ki yeni medya, dijital aktivizm ve internetin, geleneksel medya kuruluşları ve teknoloji örneğinde olduğu gibi, siyasi iklimin bir parçası haline gelmiştir. Konuya siber iyimserlik ya da siber kötümserlik bakış açısından baktığımızda, ya da dijital medyayı olayların zaman ve mekanında hızlandıran bir araç olarak değerlendirdiğimizde ya da yeni dijital teknolojilerin siyasal süreçlerdeki etkisinin siyasi gücüne, kime hakim olduğu bağlı bir şekilde belirlenmektedir görüşünü desteklediğimizde, yeni dijital teknolojileri başka her alanda olduğu gibi siyasette de önemli rol oynamaktadır ve dolayısıyla siyasallaştırılmış olduğu sonucuna varıyoruz. Bu bağlamda Dahl'ın kitle iletişim araçları silah, para ya da oy gibi başka siyasi kaynaklardan biri olarak değerlendirildiğinde internet ve yeni dijital medyayı da dahil edebiliriz.

Ortadoğu bölgesindeki mevcut duruma baktığımızda, ekstra zorlukların da var olduğu koşullarda, internet ve dijital medyanın siyasallaştırılmış karakteri daha net görülebilir hale gelmektedir. Örnekte ilk başta eğitim ve araştırma merkezleri bağlanarak İran İslam Cumhuriyetinde internet ve yeni medya teknolojilerinin ülkeye girmesine ve gelişmesine

⁴⁵⁸ Data Reportal, **Digital 2019: Global Digital Overview**, <https://datareportal.com/reports/digital-2019-global-digital-overview> (20.04.2020).

destek verilmişti. Bu safhada, kontrol mekanizmalarının bulunmaması nedeni göz önünde bulundurularak, devlet sıkı politikaları uygulanmamıştı. Sonradan bir taraftan geleneksel medya araçlarında kısıtlanan muhalif seslerin online alana taşındığı ve buna paralel olarak her ülkede olduğu gibi siber alana bağlı suçların çoğaldıkça devlet internet ve yeni medyada sıkı kontrol mekanizmalarını benimsedi. 2009 Yeşil Hareket ve Stuxnet olaylarından sonra İran hükümeti yeni medya ve dijital teknolojileri hem kendi ulusal ideolojisine hem de güvenliğine tehdit olarak değerlendirdi ve mevcut kontrol mekanizmalarının gittikçe sıkılaştırmasıyla beraber siyaset ile de iç içe bağlı kıldı. Tunus örneğinde Ben Ali döneminde agresif olarak karakterize edilen kontrol sistemlerine maruz kalan internet ve dijital teknolojiler devrim esnasında bu otoriter rejimin devrilmesinde ana aktörler arasında yer almıştı. Arap Baharına tek başarılı örnek Tunus'un demokratik geçiş sürecinin kazanclarından biridir, tam da yeni medya ve internetin özgürlüğü açısından kaydedilen gelişmelerdir. Bu kazancın tekniksel veya sistemlerden ziyade bir siyasi kazanç olduğu aşikardır. Siyasal sistem değişiminin ardından ülkedeki yeni medya ve internet özgürlüğü konumun bu kadar apaçık değişmesi siyasetin parçası olduklarının kanıtıdır.

İnternet ve yeni medyayı siyasallaştırmanın nedeninin güncel hayattaki süreçlerin çevrimiçi ortama aktarılması olduğu rahatça söylenebilir. Bu açıdan, örnekte gerçek hayatta yürütüldüğü gibi İnternette de devam eden ABD seçimleri kampanyası olsa ya da devrim ve ayaklanma sürecinde İnternet, yeni medyayı kitlesel seferberlik aracı olarak kullanıldığında, ya da sokaklarda olan bitenleri uluslararası duyurmanın yolu olarak görülüp İnternet üzerinden video ve fotoğraflar masif bir şekilde yüklediğinde, bütün bunlar içeriğinden bağımsız olarak somut olayların online yansımasıdır ve somut olmadığında çevrimiçi alanında vuku bulamazdı. Bu ikinci hususta İran'a baktığımızda İnternet ve yeni medyanın siyasetin bir parçası haline dönüştürülmesi ülkedeki offline mevcut meselelerin online alana aktarılmasının bir sonucudur. Örnekte muhalif seslerin reformcu basın medyasını kısıtlayınca online ortamda duyurmaya başlamıştı. Paralel olarak İran devletini kendi kültürüne karşı tehdit olarak gördüğü Batı kültürü İnternet ve sosyal medya sayesinde ülkede nüfuz edildiği düşünülgünde ve jeopolitik gücün dağılmasında Batı'nın propaganda veya *malware attacks* gibi taktikleri siber uzayda iktidar gücü olarak kullandığını değerlendirdiği durumda, yani gerçek hayatta Batı dünyası ile var olan gergin yaklaşım ve iletişimlerin online yansıması bulunduğunda

kontrol mekanizmaları daha da sıkılaştırdı. Tunus örneğinde devrimin başlamasına kıvılcım olan Mohamed Bouazizi'nin kendisini ateşe vermesini gösteren videolar ve sokaklarda polisle yaşanan şiddetli çatışmaları yansıtan kareler cep telefonlarıyla kaydedilmişti ve ülkeye, dünyaya duyurmak için İnternete yüklenmişti. Bu gerçek hayatta yaşanan olayların çevrimiçi aktarılması devrimin ateşlenmesinde önemli rol oynamıştı. Ayrıca kitlesel seferberlik açısından *face-to-face* gibi daha kısıtlı *offline* iletişim formları artık yeni medya ve dijital aktivizm sayesinde online alana taşınmasının sonucu olarak *many-to-many* formda yürütebilir hale geldi ve devrimin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynadı. Mısır devrimi bunun diğer bir örneği olmuştu. Ancak devrim sonrasında Tunus'a benzer bir şekilde yönetim ve siyasi sistem değişimi Mısır medya özgürlüğüne de yansdı. Bu noktada Tunus medya özgürlüğünü elde etmişken Mısır'ın yeni otoriter rejim koşullarında medya özgürlüğünde daha çok kayıplar yaşandı.

En son üçüncü hususta, yeni medyanın ve dijital aktivizmin siyasallaştırması ve gerçek yaşamın siyasi gündemin çevrimiçi alanına aktarılmasının farklı sonuçları vardır. Bu nedenle yeni medya ve dijital aktivizmin siyasi süreçler üzerinde belirli bir olumlu veya olumsuz etkisi olup olmadığı söylenemez. Bunun açık göstergesi tam da tez çalışmasında incelediğimiz üç ülkede yaşanmış olaylardır. Tunus ve Mısır örneklerinden farklı olarak İran'da uzun bir protesto dönemi yaşamasına rağmen bir yıl süren bu gösteriler zinciri belirli bir siyasi değişime yol açmamıştı. Tunus'ta ise 28 gün süren protesto dalgası otoriter rejimin devrilmesine neden oldu, sonradan krizler eşlik etse de ülkede oldukça başarılı bir siyasi geçiş dönemi yaşandı ve bugün medya özgürlüğünü Tunus devriminin zaferlerinden biri olarak değerlendiriliyorlar. Ancak Tunus örneğine benzer bir şekilde 18 gün süren Mısır devrimin sonucunda da otoriter rejimin devrilmesine rağmen, ilk aşamada demokratik yolda ilerleyen süreçler yeni bir *coup d'etat* ile sonuçlandı ve ülkede yeni bir otoriter rejimin kurulmasıyla beraber yeni medya ve internet daha sıkı tekniksel ve yasal mekanizmalara tabi tutulmuştur. Mısır örneğinde gözlerden kaçmış son bir unsur Mısır ordusunun devrim sürecinde kendinin halk tarafından, barışçıl ve güvenli imajı tam da kitle iletişim araçları üzerinden dağıtılmıştı. Bu imaj ve söylemler geleneksel medya araçları kadar dijital medya üzerinde de yayılmış, haberlerde de yer almıştı ki medyanın asıl gücü tam da budur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abrahamian, Ervand. **A History of Modern Iran**, New York: Cambridge University Press, 2008.
- Arblaster, Antony. **Democracy**, Buckingham, Philadelphia: Open University Press, Third Edition 2002.
- Ballantine, H. Jeanne ve Spade, Z. Joan. **Schools and Society: A Sociological Approach to Education**, Thousand Oak: SAGE, Pine Forge Press, 2011.
- Beckett, Charlie ve Ball, James. **WikiLeaks News in The Networked Era**, Cambridge: Polity Press, 2012.
- Bergen, L. Peter. **The Longest War: The Enduring Conflict between America and al-Qaeda**, New York: Free Press, 2011.
- Brennen, Bonnie. **Qualitative Research Methods For Media Studies**, New York, London: Routledge, 2013.
- Brownlie, Ian. **Basic Documents In International Law**, New York: Oxford University Press Inc., 5 edition, 2002.
- Castells, Manuel Castells. **The Rise Of The Network Society**, second edition. The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell, 2010.
- Cheyntançı, Elham. “Symbols, Signs, and Slogans of the Demonstrations in Iran”, **Media, Power, and Politics in the Digital Age: The 2009 Presidential Election Uprising in Iran**, Ed. Yahya Kamalipour, Lanham: ROWMAN & LITTLEFIELD PUBLISHERS, INC, 2010, 251-264.
- Corteau, David ve Hoynes, William. **Media Society**, London: SAGE Publications, Pine Forge Press, 3. Baskı, 2002.
- Dabashi, Hamid. **The Green Movement in Iran**, New Brunswick: Transaction Publishers, 2011.
- Dahl, A. Robert. **ON DEMOCRACY**, London: Yale University Press, 1998.
- Dahl, Robert A. **Demokrasi Üstüne**. Çev., Betül Kadioğlu (Çev), Ankara: Phoenix Yayinevi, 2001.
- Deibert, Ron, “Cyberspace Under Siege”, **Authoritarianism Goes Global, The Challenge To Democracy**, Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner ve Christopher Walker. Baltimore: John Hopkins University Press, 2016, 198-215.

- Doyle, G.. **Media ownership: The economics and politics of convergence and concentration in the UK and European media**, London: Sage Publications, 2002.
- El-Nawawy, Mohammed ve Khamis, Sahar. **Egyptian Revolution 2.0, Political Blogging, Civic Engagement, and Citizen Journalism**, New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2013.
- Fiedler, Radoslaw, “Role Of The New Media In The Arab Spring In Egypt: New and Traditional Media”, **Transformation Processes In Egypt After 2011 – The Causes, Their Course and International Response**, Ed. Radoslaw Fiedler ve Przemyslaw Osiewicz, Berlin: Logos Verlag Berlin, 2015, 63-73.
- Fukuyama, Francis. **The End Of History And The Last Man**. New York: The Free Press, 1992.
- Gastil, Raymond. **Freedom in the World, Political Rights and Civil Liberties**. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1981.
- Gedik, Ömer, “İnternet Özgürlüğü: Önemi ve Unsurları”, **Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları**, Ed. Selda Çağlar, İstanbul: Beta, 2010, 423-447.
- Gerbaudo, Paolo. **TWEETS AND THE STREETS: Social Media and Contemporary Activism**. London: Pluto Press, 2012.
- Hassan, F. Abdalla. **Media, Revolution And Politics In Egypt: The Story of an Uprising**. London, New York: I.B. TAURIS, Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford, 2015.
- Held, David. **Models of Democracy**. Third Edition. Cambridge: Polity Press, 2006.
- Hendelman-Ba'avur, Liora, “The Virtual Frontiers of the Iranian Blogistan”, **The Middle East, A Guide to Politics, Economics, Society, and Culture**, Ed. Barry Rubin, New York: M. E. Sharpe, 2012, 288-300.
- Hinton, Sam ve Hjorth, Larissa. **Understanding Social Media**. London: SAGE, 2013.
- Hofheinz, Albrecht, “Arab Internet Use: Popular Trends and Public Impact”, **Arab Media and Political Renewal Community, Legitimacy and Public Life**, Ed. Naomi Sakr, New York: I.B. Tauris, 2007, 56-79.
- Jamal, Amal. **The Arab Public Sphere In Israel**. Bloomington: Indiana University Press, 2009.
- Jenkins, Henry. **Democracy and New Media**. Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, 2003.
- Jeter, James, Phillip, Rampal, Kuldip R., Cambridge, Vibert C. ve Pratt, B. Cornelius. **International Afro Mass Media, A Reference Guide**. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1996.

- Kaplan, William. **Why Dissent Matters: Because Some People See Things the Rest of Us Miss**. Quebec: McGill-Queen's University Press, 2017.
- Karatzogianni, Athina. **Firebrand Waves of Digital Activism 1994-2014: The Rise and Spread of Hacktivism and Cyberconflict**. London: Palgrave Macmillan, UK, 2015.
- Keane, John. **Democracy and Media Decadence**. New York: Cambridge University Press, 2013.
- Keddie, R.Nikkie. **Modern Iran Roots And Results of Revolution**. London: Yale University Press, 2003.
- Khiabany, Gholam. **Iranian Media, The Paradox of Modernity**. New York: Routledge, 2010.
- Klarevas, Louis. "Media Impact", **Media Power Media Politics**, Ed. Mark J. Rozell, Oxford: ROWMAN & LITTLEFIELD PUBLISHERS, INC., 2003, 265-275.
- Koo, Gi Yeon, "Constructing an Alternative Public Sphere: The Cultural Significance of Social Media in Iran", **Media In the Middle East**, Ed. Nele Lenze, Charlotte Schriwer ve Zubaidah Abdul Jalil, Cham: Palgrave Macmillan, 2017, 21-44.
- Majid, Asif, "IMPROVISATORY PEACE ACTIVISM? Graffiti during and after Egypt's most recent revolution", **The Routledge History of World Peace since 1750**, Ed. Christian Philip Peterson, William M. Knoblauch ve Michael Loadenthal, New York: Routledge, 2019, 208-226.
- Morozov, Evgeny. **The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom**. New York: Public Affairs, 2011.
- Muller, C. Thomas, Isacoff, F. Judith ve Lansford, Tom. **Political Handbook of the World 2012**. Washington: SAGE, CQ Press, 2012.
- Murthy, Dhiraj. **Twitter Social Communication in the Twitter Age**. 1. Baskı. Cambridge: Polity Press, 2013.
- Nordenstreng, Kaarle, "Media and Democracy, What is Really Required?", **Media & Open Societies, Cultural, Economic and Policy Foundations for Media Openness and Diversity in East and West**, ed. Jan van Cuilenburg ve Richard van der Wurff, Amsterdam: Het Spinhuis Amsterdam, 2000, 29-47.
- Povey, Tara. **Social Movements in Egypt and Iran**. New York: Palgrave Macmillan, 2015.
- Rahimi, Babak, "The politics of the Internet in Iran", **Media, Culture and Society in Iran**, Ed. Mehdi Semati, New York: Routledge, 2008.
- Rezaei, Farhad. **Iran's Nuclear Program: A Study in Proliferation and Rollback**. Cham: Palgrave Macmillan, 2017.

- Rugh, A. William. **Arab Mass Media, Newspapers, Radio, And Television in Arab Politics**. London: Praeger, 2004.
- Sakr, Naomi. **Arab Media and Political Renewal Community, Legitimacy and Public Life**. New York: I.B. Tauris, 2007.
- Sakr, Rehab, “The Power Of Online Networks, Citizenship among Muslim Brotherhood Cyber Youth”, **Wired Citizenship: Youth Learning and Activism in the Middle East**, Ed. Linda Herrera, New York: Routledge, 2014, 167-180.
- Schumpeter, A. Joseph. **Capitalism, Socialism and Democracy**. London: George Allen & Unwin, 1943.
- Seib, Philip. **New Media and the New Middle East**. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Semati, Mehdi, “Living with globalization and the Islamic state: an introduction to media, culture, and society in Iran”, **Media, Culture and Society in Iran**. Ed. Mehdi Semati. New York: Routledge, 2008.
- Semati, Mehdi, “Media, the State, and the Prodemocracy Movement in Iran”, **Negotiating Democracy, Media Transformations in Emerging Democracies**, Ed. Isaac A. Blankson ve Patrick D. Murphy, New York: State University of New York Press, 2007, 143-160.
- Sreberny, Annabelle ve Khiabany, Gholam. **Blogistan: The Internet and Politics in Iran**. London, New York: I. B. TAURIS, 2010.
- Sreberny-Mohammadi, Annabelle ve Mohammadi, Ali. **Small Media, Big Revolution Communication, Culture, and the Iranian Revolution**. London: University of Minnesota Press, 1994.
- Street, John. **Mass Media, Politics & Democracy**. 2 Baskı. London: Macmillan international, Red Globe Press, 2011.
- Swann, Patricia, “From Bashtags to Geobombing: Modern-Day Digital Guerilla Tactics”, **Social Media And Crisis Communication**, Ed. Lucinda Austin ve Yan Jin. New York, London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2018, 335-350.
- T.C. Adalet Bakanlığı. **Demokratikleşme ve Yargı Reform**. Cilt 1. Ankara: Adalet Bakanlığı, 1994.
- Takeyh, Ray. **Guardians of the Revolution, Iran And The World In The Age Of The Ayatollahs**. New York: Oxford University Press, 2009.
- Telci, İsmail Numan. **MISIR Devrim ve Karşı Devrim**. 1. Baskı. İstanbul: SETA Kitapları, 2017.
- Tierney, F. Therese, “Reappropriating Social Media, The Public Space of Social Media: Connected Culture of the Network Society”, **Foundations of Mobile Media**

Studies: Essential Texts on the Formation of a Field, Ed. Jason Farman, London: Routledge, 2015, 70-89.

Tripp, Charles. **The Power and the People: Paths of Resistance in the Middle East**. New York: Cambridge University Press, 2013.

Webb, Edward. **Media in Egypt and Tunisia: From Control to Transition?**. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

Wellman, Barry ve Gulia, Milena, “Virtual communities as communities: Net surfers don’t ride alone”, **Communities in Cyberspace**, Ed. Marc A. Smith ve Peter Kollock, London & New York: Routledge, 1999, 167-194.

Sürekli yayınlar ve diğer yayınlar

- Al-Shishani, Murad Batal ve Elsheikh, Dalia. How ‘thugs’ became part of the Arab Spring lexicon. **BBC News**, 5 Eylül 2012, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-19467017> (26.06.2019).
- Anderson, Lisa. “Demystifying the Arab Spring, Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya”. **Foreign Affairs**. Vol. 90, No. 2, 2 May 2011, 2-7.
- Barrons , Genevieve. “Suleiman: Mubarak decided to step down #egypt #jan25 OH MY GOD’: examining the use of social media in the 2011 Egyptian revolution”. **Routledge, Taylor & Francis Group, Contemporary Arab Affairs**. Vol. 5, No. 1, Ocak – Mart 2012, 54-67.
- Clay Shirky. “The net advantage”. **Prospect Magazine** 11 Aralık, 2009, <https://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/the-net-advantage> (06.07.2019).
- Diamond, Larry - Morlino, Leonardo. “The Quality of Democracy”. **Journal of Democracy**, Vol. 15, No. 4, Ekim, 2004, 20-31.
- Dunn, Alexsandra. “The Arab Spring: revolution and shifting geopolitics – unplugging a nation: state media strategy during Egypt’s January 25 uprising”, **The Fletcher Forum of World Affairs Journal**. Vol. 35, No.2, 2011, 15-24.
- Fox, Susannah ve Fallows, Deborah. “The Internet and the Iraq War: How online Americans have used the Internet to learn war news, understand events, and promote their views” . **Pew Research Center, Internet & Technology**, 1 Nisan 2003, <https://www.pewresearch.org/internet/2003/04/01/the-internet-and-the-iraq-war/> (16.03.2019).
- Francis Fukuyama. “The End of History?”, **The National Interest**, No. 16, Summer 1989, 3-18.
- Gerbaudo, Paolo. “From Cyber-Autonomism to Cyber-Populism: An Ideological History of Digital Activism”, **tripleC**, Vol. 15, No. 2, 2017, 477-489.
- Gheissari, Ali ve Nasr, Vali. “The conservative consolidation in Iran”, **Survival Global Politics and Strategy**, Vol. 45, No. 2, 2005, 175-190.
- Hassine, Wafa Ben. “Egyptian Parliament approves Cybercrime Law legalizing blocking og websites and full surveillance of Egyptians”, 20 Haziran 2018, <https://www.accessnow.org/egyptian-parliament-approves-cybercrime-law-legalizing-blocking-of-websites-and-full-surveillance-of-egyptians/> (19.01.2019).
- Hofheinz, Albrecht. “The Internet in the Arab World: Playground for Political Liberalization”, **Internationale Politik und Gesellschaft**. Vol.4, No.16, 2005, 79-96.

- Kadivar, Jamileh. "A Comparative Study of Government Surveillance of Social Media and Mobile Phone Communications during Iran's Green Movement (2009) and the UK Riots (2011)", **tripleC**, Vol. 13, No.1, 2015, 169-191.
- Karatzogianni, Athina. "The Impact of the Internet during the Iraq war on the peace movement, war coverage and war-related cyberattacks", **Cultural Technology and Policy Journal**, 1, 2004.
- Ketabchi, Kaveh, Asadpour, Masoud ve Tabatabaei, Sayed Amin. "Mutual influence of twitter and postelection events of Iranian presidential election". **Elsevier, Procedia – Social and Behavioral Sciences**, No. 100, 2013, 40-56.
- Koçak, Konur Alp. "Yasemin Devrimi'nden 'Arap Baharı'na Tunus", **Yasama Dergisi** No. 22, 2012, 23-61.
- Kulesza, Joanna. "International Internet Law", **Global Change, Peace & Security**, Vol. 24, No.3, Ekim 2012, 351 – 364.
- Meuleman, Bram ve Corra Boushel, Corra. "Hashtags, ruling relations and the everyday: institutional ethnography insights on social movements", **Journal of the Academy of Social Sciences**, Vol.9, No.1, 2014, 49-62.
- Monbiot, George. "Neoliberalism - the ideology at the root of all our problems", **The Guardian**, 15 Nisan, 2016, <https://www.theguardian.com/books/2016/apr/15/neoliberalism-ideology-problem-george-monbiot> (05.03.2019).
- Ronkova, Nevenka. "International Legal Framework for Media", **Journal of Process Management – New Technologies, International**, Vol. 4, No. 2, 2016, 57-63.
- Sean, Aday, Henry Farrell, Marc Lynch, John Sides ve Deen Freelon. "New Media And Conflict After The Arab Spring", **United States Institute of Peace** No 80, Temmuz, 2012 3-24. <https://www.files.ethz.ch/isn/150696/PW80.pdf>.
- Serrano, Antonio Segura. "Internetal Regulation of the Internet", **Oxford University Press (OUP), International Law**, 25 September, 2019.
- Soriano, Manuel R. Torres. "Internet as a Driver of Political Change: Cyber-Pessimists and Cyber-Optimists", **Revista del Instituto Espanol de Estudios Estrategicos**, No. 1, 2013, 332-352.
- Tsintsadze, Nino. "Transformation Of Ennahda From SM To The Political Party, In The Post-Revolutionary Period". Sürdürülebilirlik Ekseninde Ekonomi, Siyaset ve Toplum, Bildiriler Kitabı, (Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 3-4 Nisan 2018). ed. Mustafa Mıynat ve Hüseyin Aktaş v.dğr., Manisa: **Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, 2018, 68-79.
- Tsourapas, Gerasimos. "The Other Side of a Neoliberal Miracle: Economic Reform and Political De-Liberalization in Ben Ali's Tunisia". **Mediterranean Politics**,

Routledge Taylor & Francis, 14 March 2013, 1-19.
<http://dx.doi.org/10.1080/13629395.2012.761475>.

Turner, Graeme. “The media and democracy in the digital era: is this what we had in mind?”. **Media International Australia**, Vol. 168, No. I, 2018, 3 – 14.

Tusa, Felix. “How Social Media Can Shape a Protest Movement: The Cases of Egypt in 2011 and Iran in 2009”, **Arab Media and Society**, No. 17, 2013, 1-19.

Türk, Gül Dilek. “Demokrasinin Dördüncü Kuvveti Yeni Medya Teknolojileri”, **İnet-Tr’13, XVIII. Türkiye’de İnternet Konferansı, İstanbul Üniversitesi**, 9-11 Aralık 2013, 55-60.

Wilson, Christopher ve Dunn, Alexandra. “Digital Media in the Egyptian Revolution: Descriptive Analysis from the Tarir Data Sets”, **International Journal of Communication**, No. 5, 2011, 1248-1272.

Zollner, Barbara H. E. “The Metamorphosis of Social Movements into Political Parties. The Egyptian Muslim Brotherhood and the Tunisian al-Nahda as Cases for a Reflection on Party Institutionalisation Theory”, **British Journal of Middle Eastern Studies**, 22 May 2019, 1-18.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13530194.2019.1609413>.

Raporlar ve Resmi Belgeler

Article 19. “Islamic Republic of Iran: Computer Crimes Law 2012”, **ARTICLE 19**, London, 2012, <https://www.article19.org/data/files/medialibrary/2921/12-01-30-FINAL-iran-WEB%5B4%5D.pdf>.

Addis, L. Casey. “Iran’s 2009 Presidential Elections”, **Congressional Research Service**, 2009, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R40653.pdf>.

Adele Aranki Nassar. “Events of the Tunisian Revolution: The Three First Years”, Tunus Raporu N 108, **Department of Peace and Conflict Research**, Uppsala University, 2016, <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:910652/FULLTEXT01.pdf>.

Amnesty International, “Iran Election Contested, Repression Compounded”, London: **Amnesty International Publications**, Aralık, 2009, <https://www.amnesty.org/download/Documents/48000/mde131232009en.pdf>.

Article 19, “Tightening the Net: Internet Security and Censorship in Iran, Part 1: The National Internet Project 2016”, https://www.article19.org/data/files/The_National_Internet_AR_KA_final.pdf.

- Avrupa Konseyi, Committee of Ministers. “İnternet Kullanıcılar İçin İnsan Hakları Rehberi”, Hukuki Metinler, **Council of Europe**, August 2014, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804d7bf3> (20.03.2019).
- Data Reportal.** “Digital 2019: Global Digital Overview”, <https://datareportal.com/reports/digital-2019-global-digital-overview> (20.04.2020).
- Dubai School Of Government.** “Arab Social Media Report, Civil Movements: The Impact of Facebook and Twitter”, Vol.1, No.2. Mayıs 2011, <https://www.arabsocialmediareport.com/UserManagement/PDF/ASMR%20Report%202.pdf>.
- Elijah Zarwan. “False Freedom: Online Censorship in the Middle East and North Africa”, **Human Rights Watch**, 17/10, New York, 2005, <file:///C:/Users/Nini%20Tsintsadze/Desktop/Elijah%20Zarwan.pdf>.
- EUR-Lex. “Charter Of Fundamental Rights Of The European Union”, **Official Journal of the European Union**, C 326/391, 26.10.2012, 391-407, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>.
- Freedom House.** “Freedom On The Net 2019, Tunisia”, <https://freedomhouse.org/country/tunisia/freedom-net/2019#B2> (24.04.2020).
- Freedom House.** “Freedom on the Net 2018 – Egypt”, 1 November 2018, <https://www.refworld.org/docid/5be16b1c4.html> (28.04.2020).
- Freedom House.** “Freedom on the Net 2018 – Tunisia”, 1 November 2018, https://www.refworld.org/docid/5be16af4108.html#_ftn17 (27.04.2020).
- Human Rights Watch.** “Iran: Assault on Access to Information”, May 2, 2018, <https://www.hrw.org/news/2018/05/02/iran-assault-access-information> (25.03.2020).
- International Business Publications. “Iran Country Study Guide Volume 1 Strategic Information and Developments”, **Washington: International Business Publications**, 2013.
- İstanbul Bilgi Üniversitesi. **İnsan Hakları Hukuk Uygulama ve Araştırma Merkezi**, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, 2015, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/09/01/AIHS_TUR.pdf (16.03.2019).
- Katzman, Kenneth. “Iran: U.S. Concerns and Policy Responses”, **Congressional Research Service**, 2014, https://www.everycrsreport.com/files/20141001_RL32048_048afab0f30e1ffb882a45cbe7840c02ce9684eb.pdf.

Lindsay, R. Bruce, “Social Media and Disasters: Current Uses, Future Options, and Policy Considerations”, **Congressional Research Service**, September 6, 2011, <https://fas.org/sgp/crs/homesec/R41987.pdf>.

Michael Meyer-Resende. “A New Frontier, Social Media/Networks Disinformation and Public International Law, In The Context of Election Observation”, **Democracy Reporting International**, 2018, <https://democracy-reporting.org/wp-content/uploads/2018/10/A-new-frontier-social-media-election-observation-Briefing-Paper-by-Michael-Meyer-Resende.pdf> (19.01.2019).

NetBlocks. “Iran internet survey shows extent of Telegram blocks and censorship aimed protests”, 5 Ocak 2018, <https://netblocks.org/reports/iran-internet-survey-shows-extent-of-telegram-blocks-and-censorship-amid-protests-Pryb4A7n> (25.03.2020).

OPENNET INITIATIVE. “After The Green Movement: Internet Controls In Iran, 2009-2012”, opennet.net/iranreport, 2013, <https://opennet.net/sites/opennet.net/files/iranreport.pdf>.

Press Release. “United Nations Year of Dialogue Among Civilizations, 2001 Launched with Headquarters round table discussion”, **United Nations**, <https://www.un.org/press/en/2000/20000905.ga9747.doc.html> (15.05.2019).

The Boston Consulting Group. “The African Challengers, Global Competitors Emerge from the Overlooked Continent”, <https://mkt-bcg-com-public-images.s3.amazonaws.com/public-pdfs/legacy-documents/file44610.pdf> (11.12.2019).

Uniankara.org. “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi”, Hukuki Metin, 1976, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj9e7kkZjrAhUIkxQKHAIHDv8QFjAAegQIBRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.unicankara.org.tr%2Fdoc_pdf%2Fmetin133.pdf&usg=AOvVaw1BIolsZhBV3ILP-1LKxFO9 (09.01.2019).

Tezler

Gökçen, Ahmet. “Bir Sosyal Hareket Olarak Tunus’ta En-Nahda Hareketi ve 2011 Tunus Devrimi Üzerine Etkileri”, **Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi, 2015.

Ouedraogo, Adolphe. “Arab Spring and Social Media: the Sociak, Economic and Governance Issues Driving Revolutions: The Case of Tunisia”, **Yüksek Lisans Tezi**, 2015.

Sayed Amin, Tabatabae. “بررسی فرایند انتشار در توییتر های مربوط به انتخابات ایران در شبکه اجتماعی”, **Yüksek Lisans Tezi**, Tahran Üniversitesi, 2012.

Spasojevic, Lidija. “Social Media as a Tool for Political Change: The Uprising in Iran (2009) and Egypt (2009)”, **Yüksek Lisans Tezi**, Harvard Üniversitesi, 2017.

Internet Kaynaklar

Ahram Online, Zeinab El Gundy. “Twitter’s role in revolutionary Egypt - isolation or connection?”, 30 Ocak 2012, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/114/32610/Egypt/-January-Revolution-continues/Twitters-role-in-revolutionary-Egypt-isolation-or.aspx> (23.05.2019).

Ahram Online. “Egypt’s Sisi ratifies new cyber-crime law”, 18 Ağustos 2018, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/309885/Egypt/Politics-/-Egyptys-Sisi-ratifies-new-cybercrime-law-.aspx> (19.01.2019).

Al Jazeera News. “After internet blackout, Iranians take stock”, 27 Kasım 2019, <https://www.aljazeera.com/ajimpact/internet-blackout-iranians-stock-191126142459371.html> (29.03.2020).

Al Jazeera News. “Egypt protesters increase pressure”, 31 Ocak 2011. <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/20111316148317175.html> (27.05.2019).

Al Jazeera News. “Iran’s protests: All you need to know in 600 words”. 20 Kasım 2019, <https://www.aljazeera.com/news/2019/11/iran-protests-600-words-191118060831036.html> (27.03.2020).

Al Jazeera, Ryan Rifai. “Timeline: Tunisia’s Uprising”, <https://www.aljazeera.com/indepth/spotlight/tunisia/2011/01/201114142223827361.html> (17.09.2019)

Al Jazeera. “Protesters flood Egypt streets”, 1 Şubat 2011, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/2011215827193882.html> (17.06.2019).

Al Jazeera. “Timeline: Egypt’s revolution”. <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/201112515334871490.html> (26.05.2019).

Al Jazeera. Jillian C. York. “Tunisia’s taste of internet freedom”. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/01/201111410250537313.html> (21.09.2019)

- Al Jazeera.** Mohammed Jamjoom, Mohammed. “How online activism propelled Tunisia’s revolution”. <https://www.aljazeera.com/news/2015/12/online-activism-propelled-tunisia-revolution-151217165647627.html> (02.02.2020).
- Al Jazeera.** Saeed Jalili. “Iran’s Ahmadinejad: From populist president to oppositionist”, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/iran-ahmadinejad-populist-president-oppositionist-180223081551656.html> (06.12.2019).
- Al Jazeera.** The Aging of Empire and Future of the Inter-Civilization Dialogue. **Al Jazeera Center For Studies,** <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2019/09/aging-empire-future-inter-civilization-dialogue-190929093813064.htm> (20.10.2019).
- Al Jazeera News.** “Egypt shuts down Al Jazeera bureau”, 30 Ocak 2011, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/201113085252994161.html> (26.05.2019).
- Al Jazeera News.** “Hosni Mubarak resigns as president”, 11 Ocak 2011, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201121125158705862.html> (30.05.2019).
- Al Jazeera News.** “Hosni Mubarak resigns as president”, 11 Ocak 2011, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201121125158705862.html> (30.05.2019).
- Al Jazeera News.** “Thousands in Cairo defy curfew”, 29 Ocak 2011, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/201112974149942894.html> (26.05.2019).
- Archive.org.** “Egyptian president hosni Mubarak speech addressing Egyptian unrest”, 2011-01-29, <https://archive.org/details/EgyptianPresidentHosniMubarakSpeechAddressingEgyptianUnrest> (25.05.2019).
- Article 19.** Iran: Government throttling of Telegram after lifting block. 8 March, 2018, <https://www.article19.org/resources/iran-government-throttling-telegram-went-beyond-protests/> (25.03.2020).
- BBC News.** ‘Tunisian president says job riots ‘not acceptable’, <https://www.bbc.com/news/world-africa-12087596> (20.09.2019).
- BBC News.** “Egypt protests: Curfew in cities as army deployed”, 28 Ocak, 2011, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12311007> (23.05.2019).
- BBC News.** “Egypt protests: Army rules out the use of force”, 31 Ocak 2011, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12330169> (27.05.2019).
- BBC News.** “Egypt Protests: Key moments in unrest”, 11 Şubat 2011. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12425375> (26.05.2019).

- BBC News.** “Egypt protests: Three killed in ‘day of revolt’”, 26 Ocak 2011, <https://www.bbc.com/news/world-africa-12272836> (31.05.2019).
- BBC News.** “Egypt unrest: Protesters hold huge Cairo demonstration”, 1 Şubat 2011, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12331520> (17.06.2019).
- BBC News.** “Egypt: Mubarak sacks cabinet and defends security role”, 29 Ocak 2011, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-11777943> (25.05.2019).
- BBC News.** “Iran’ Supreme Leader sets up body to oversee internet”, 14 Mart 2012, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-17288785> (24.03.2020)
- BBC News.** “Rafsanjani: Muhallifleri serbest bırakın”, 17 Temmuz, 2009, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/07/090717_iran_rafsanjani (15.06.2019).
- BBC News.** Jon Leyne. “Egypt protests: Can Mubarak be toppled?”, 27 Ocak 2011, <https://www.bbc.com/news/world-africa-12300282> (23.05.2019).
- CBS News.** “09.11.01: The towers are hit”. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=9eTzV7HvKHU> (15.03.2019).
- CNN.** “9/11: Second plane hits South Tower” YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=sBciZFE8lAw> (15.03.2019).
- Counter Currents.** “Hosni Mubarak’s Speech to Egypt on February 1”, <https://www.countercurrents.org/mubarak020211.htm> (18.06.2019).
- C-SPAN.** “Ayatollah Khamenei at Friday Prayers in Iran”, June 19, 2009, <https://www.c-span.org/video/?287161-1/ayatollah-khamenei-friday-prayers-iran> (26.10.2019).
- Hürriyet.** “Tunus’ta devlet başkanı Bin Ali 23 yıl sonra devrildi”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/tunusta-devlet-baskani-bin-ali-23-yil-sonra-devrildi-16766519> (30.01.2020).
- International Labour Organization.** (Iran Islamic Republic of) (168), http://ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=91715&p_country=IRN&p_count=168 (06.04.2019).
- Iran Data Portal.** “Letter to the Guardian Council”, 14 June 2009, <https://irandataportal.syr.edu/letter-to-the-guardian-council-14-june-2009> (23.10.2019).
- KellyWurx.** ‘President Bush Axis of Evil Speech’. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=btkJhAM7hZw> (15.03.2019)
- Library of Congress, Global Legal Monitor.** “Egypt: President Ratifies Anti-Cybercrime Law”, 5 Ekim 2018, <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/egypt-president-ratifies-anti-cybercrime-law/> (19.01.2019).

- Majazi.ir**, National Center for Cyberspace. “تصویب اهداف شبکه ملی اطلاعات تا سال 1404 در ”شورای عالی فضای مجازی“, 2 Şubat 2020, <http://www.majazi.ir/news/87621--تصویب-اهداف-شبکه-ملی-اطلاعات-تا-سال-1404-در-شورای-عالی-فضای-مجازی>.
(25.04.2020).
- MEDIAMONITOR**, COMMISSARIAAT VOOR DE MEDIA. ”The Concept of Pluralism: Media Diversity”. <https://www.mediamonitor.nl/english/the-concept-of-pluralism-media-diversity/#> (16.01.2019).
- Media Ownership Monitor**, Tunisia – Nessama TV <http://tunisia.mom-rsf.org/en/media/detail/outlet/nessma-tv/>.
- Middle East Eye**, Chloe Benoist. “Tunisian autocrat Zine El Abidine Ben Ali dies at 83”, <https://www.middleeasteye.net/news/tunisian-autocrat-zine-el-abidine-ben-ali-dies-83> (25.08.2019).
- Naked Security**. “Egypt versus the internet – Anonymous hackers launch DDos attack”, <https://nakedsecurity.sophos.com/2011/01/26/egypt-versus-the-internet-anonymous-hackers-launch-ddos-attack/> (22.06.2019).
- Oecd**. “The economic impact of shutting down Internet and mobile phone services in Egypt”, 4 Şubat 2011, www.oecd.org/internet/broadband/theeconomicimpactofshuttingdowninterneta ndmobilephoneservicesinegypt.htm (25.09.2018).
- Oxford Business Group**. “Internet and mobile services play an important role in Tunisia’s ICT sector”, <https://oxfordbusinessgroup.com/overview/digital-drive-expanded-mobile-and-internet-services-support-ongoing-sectoral-growth> (27.04.2020).
- Refworld**. “Iran: Penalty for running a business selling satellite dishes; whether there have been recent prosecutions”, <https://www.refworld.org/docid/3ae6aaa944.html> (06.12.2019).
- Reporters Without Borders**. ‘Predators of Press Freedom: Iran – Mahmoud Ahmadinejad’, <https://www.refworld.org/docid/4dc2b52f9.html> (06.12.2019).
- Reset**. “Digital and Online Activism”, <https://en.reset.org/knowledge/digital-and-online-activism> (04.02.2019).
- Tamer Shaaban. “The Most AMAZING video on the internet #Egypt #jan25”, **YouTube**, 27 Ocak 2011, <https://www.youtube.com/watch?v=ThvBJMzmSZI> (25.05.2019).
- The Aspen Institute**. CNN’s Peter Bergen: “The Iraq war was clearly the first Internet War”. <https://www.aspeninstitute.org/videos/cnns-peter-bergen-iraq-war-was-clearly-first-internet-war/> (16.03.2019).

The Guardian News. Iranian government blocks Facebook access, <https://www.theguardian.com/world/2009/may/24/facebook-banned-iran> (06.09.2019).

The Telegraph. Iran Bans Facebook ahead of election, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/5378082/Iran-bans-Facebook-ahead-of-election.html> (06.09.2019).

UNdata Record View Per Capita GDP at Current Prices, <http://data.un.org/Data.aspx?d=SNAAMA&f=grID%3A101%3BcurrID%3AUSD%3BpcFlag%3A1> (10.12.2019).

Yasemine Fathi, **ahram online**. “Egypt’s ‘Battle of the Camel’: The day the tide turned”, 2 Şubat 2012, <http://english.ahram.org.eg/News/33470.aspx> (11.07.2019).

YouTube, Al Jazeera English. “Egypt Burning - The fall of Mubarak”, 20 Şubat 2011, <https://www.youtube.com/watch?v=fWc2kY60Rj4> (30.05.2019).

EKLER

Ek-1

Nr. 1: 25-31 Aralık Tarihler Arasında Mısır Devrimin İnteraktif Haritası

Kaynak: <https://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12327995>

Nr.2: 1-7 Şubat Tarihler Arasında Mısır Devrimin İnteraktif Haritası

Kaynak: <https://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12327995>

Nr.3: 8-11 Şubat Tarihler Arasında Mısır Devrimin İnteraktif Haritası

Kaynak: <https://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12327995>

ÖZ GEÇMİŞ

Nino Tsintsadze 27/03/1993'te Gürcistan'da doğdu. 2011 yılında Ivane Javakhishvili Tiflis Devlet Üniversitesinde başladığı lisans derecesini Beşeri Bilimler Fakültesi Doğu Bilimler Çalışmaları alanında 2015 yılında başarılı bir şekilde bitirdi. Lisans derecesi kapsamında bayan Tsintsadze çeşitli seminerler, konferanslar, çalıştaylar ve eğitimlerde aktif olarak yer almıştı. Başarılı akademik geçmiş, aktif sosyal faaliyetleri ve tecrübelerle desteklenmiş arka planı sayesinde, 2016 yılında Türkiye Bursları'ndan Ortadoğu Çalışmaları alanında yüksek lisans eğitimi sürdürmek üzere burs kazanmıştır. 2016 yılında Sakarya Üniversitesi, TÖMER'de bir yıl Türkçe dili hazırlığı gördükten sonra, 2017 yılında Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsünde yüksek lisans eğitimine başladı. Yüksek lisans derecesi kapsamında bayan Tsintsadze çeşitli seminerler, konferanslar ve kongrelere aktif olarak katılmıştı. 2020 yılında yüksek lisans eğitimini başarılı bir şekilde tamamladı.